

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 29.

17 Juli 1907.

TENTOONSTELLING IN DE ROYAL ACADEMY OF ARTS TE LONDEN

idden in 't drukke gewoel van Piccadilly waar 't boulevard-life van Londen ruischt, staat het stemmige, in italiaanschen renaissance stijl opgetrokken gebouw, „New Burlington House” genaamd, waar de Royal Society of Science haar scepter zwaait. Hier trekken zich terug uit 't drukke straatgewoel de mannen der geleerde wereld, de stervelingen die de veel beteekenende letters F. R. S. (Fellow of the Royal Society) achter hun naam mogen zetten. In 't midden van dit gebouw leidt een soort van arcadengang tot een binnenplein waar aan de achterzijde een andere tempel rijst, en wel die der kunsten.

Met groote grijnzende letters leest men Royal Society of Arts en op de kroonlijst ziet men dan ook negen groote geesten vanaf PHEIDIAS tot FLAXMAN, die de wacht houden en vanaf deze hooge plaats op 't vulgaire der nederige menschjes beneden neerzien. Niet altijd zoo nederig in hun manieren, hun doen en laten zijn zij, de wezens die den tempel binnengaan. Integendeel, 't is gewoonlijk niet anders dan een traditioneele parade die ze maken; oer-vervelend door 't geflirt en 't zich slaperig uitrekken op de een of andere sofa of het met een kennersblik rond loopen en staren naar de kunststukken. Maar het is nu eenmaal „ton” om in „the season” op deze tentoonstelling te komen. Tal van equipages, in den vorm van auto's, blazen en puffen op 't kleine binnenpleintje 't beetje versche lucht, dat zoo schaars al hier binnen komt, nog weg. Men worstelt er door heen, komt in de vóór-vestibule, waar allerlei gegaloneerde gediensstige geesten om springen totdat men eindelijk boven op de trap door 't tourniquet geperst wordt en vrij ademen kan in de daarover liggende ronde middenzaal. Wat een groot contrast met de Parijsche „salon” hier in die enge ruimte 't beeldhouwwerk te zien. Werk van groote opvatting was er weinig, wel kan ik niet onvermeld laten, dat de firma BROM uit Utrecht een flink stuk werk inzond, een gouden

sieraad (keten van het St. Bernulphusgilde) met wapens en een middenstuk, 't geheel in laat-gothische opvatting (met uitstekende emaux). Ik zal verder niet bij de lange zalen, opgevuld met schilderijen waar veel, heel veel verf bij was, blijven stil staan, de lijsten waren mooi en sommige doeken ook, maar 't geheel was zeer middelmatig. Sommigen beweren dan ook dat men hier weinig kunst ziet. Jammer was 't dat men geen BRANGWYN of ALMA TADEMA er tusschen bespeurde; deze meesters exposeerden dit jaar niet.

't Is gewoonlijk erg vol kort na de officieele opening in begin Mei en zoo ook nu moest ik al dringende er doorkomen; te meer nog omdat de meeste dames veel plaats noodig hebben om allerlei geheimzinnige teekens te zetten in de catalogus, daar 't nu eenmaal zoo hoort als je met ruisch-rokken je sleept door de zalen van de Royal Academy, altijd maar aanteeeningen maken in een soort van Rünen- of Spijkerschrift, want het beteekent dat je dit of dat stuk wilt koopen. Voor dit doel kan men dan ook fijne potloodjes met prachtige aangeslepen punten koopen bij de suppoosten.

Eindelijk was ik in den rechter vleugel de laatste zaal binnengedrongen; maar hier was 't heerlijk kalm, slechts een paar wezens hadden den drempel overschreden waar de woordjes „architectural room” boven stonden. Typisch om te zien hoe de menschen reeds terugschrikken als ze bouwkundige teekeningen zien — of 't gewone publiek heeft er minachting voor, of ze gaan er niet in omdat de wereld wel weet dat ze er toch geen belang in stellen, daar ze er niets van afweten.

't Was een betrekkelijke kleine zaal die echter flink vol hing met werken van de hedendaagsche bouwmeesters, voornamelijk uit Londen. Naar ik hoorde waren er ± 1600 inzendingen voor de architectuurafdeeling, terwijl er slechts 208 zijn aangenomen. Hier blijkt 't nog een onderscheiding te zijn wanneer men zijn werk niet terug krijgt, en vooral voor

diegenen welke geen vrienden of kennissen hebben onder de commissieleden. Moeilijk is het als vreemdeling een plaatsje te veroveren, daar het bijna altijd Engelschen en tot de Engelsche kolonies behorende architecten zijn, die opgenomen worden. Toch zag ik er één en nog wel een Hollander (waar ik straks op terug kom) dien men toegelaten had.

Om stuk voor stuk ze te behandelen zou te ver voeren en daarom dus alleen een algemeen overzicht. Bij de entree beginnende ziet men al direct de thans in zwang zijnde richting, tenminste voor Londen. Hier geven RUSSELL & COOPER de St. Pancras Central Library, een eenigszins klassieke richting met Lodewijk XVI-motieven, droog en saai van conceptie evenals 't gebouw van A. POYNTER, dat met zijn hoog fronton en een koepelvormig torentje de renaissance elementen vertoont.

Beter is RICARDO in zijn villa of groot landhuis, waar zuidelijke invloed van Italië niet achtergebleven is. Wel een verschil met zijn station van Calcutta, dat beter voor Europa geschikt zou zijn. De beide teekeningen zien er flink uit, evenals de wit en zwart tekening waar FORBES & TATE hun binnenplaats van een landhuisje in weergeven.

JACKSON, de Royal Academician, valt me tegen in zijn ontwerp voor een „Temple” der Rugby-school. Het driemanschap OLIVER, LEESON & WOOD brengen een interieur te voorschijn, een hal overdekt met een zwaar tonwelf waarin een verdeeling bijwijze van entre-lac 't hoofdmotief is. Een geweldig zware balustrade omgordt de gaanderij. Een goed verzorgde aquarel is 't kantoorgebouw door MOUNTFORD & GREENING ontworpen, met zwaren onderbouw, waarboven een serie kolommen prijken. BLOMFIELD, een Associate van de R. A., exposeert een flinke pen-tekening van de U. U. Club in Pall Mall; de door-gaande kolommen geven wel een forschen indruk, maar 't geheel valt toch niet mee. ELIOT's eetkamer heeft een vervelende dorre betimmering en een plafond met afgesneden motieven bij de einden. Het Gaiety-theater van de architecten RUNTZ & FORD (of, juister gezegd, van NORMAN SHAW) heeft op den hoek zijn zwaartepunt en is wat zijn façade betreft met plumpe vormen daar neergesmeten. Een beter gebouw geeft BENSTON HATCHARD in een flink geteekende perspectief, voorstellende een gouvernementsgebouw voor de tropen. De volop Saraceensche motieven domineeren. In 't midden een hooge toren, bekroond met renaissance kroonlijst waarboven de peervormige koepel van 't oosten alles bedekt. Op de hoeken aan weerszijden een rond paviljoon met een opengewerkte trap, wier lijnen zich omhoog slingeren in de buiten-architectuur. Het geheel ziet er verdienstelijk uit.

Nu volgt PAUL WATERHOUSE met een perspectief van het kantoorgebouw voor de „National Pension Fund for Nurses”. Zware klassieke vormen, door-gaande pilasters op een onderbouw zooals de vroeg-Italiaansche paleizen van Florence vertoonen. Eigen-

aardig is een portiek opzij van het huis aangebracht en lager liggend dan 't geheel. De zware kolommen, omzwachteld met nog zwaardere banden, dragen een hoofdstel met fronton, waarboven een nuchtere schelpvorm balanceert als de pluimendos van een schako onzer brave schutterij.

Thans beginnen de vrede-paleizen hun beurt te krijgen o. a. CARTER met zijn ellenlange smalle ramen boven den hoofd-ingang. STANLEY ADSHEAD, die de voorkeur gaf aan een korintische porticus waarboven een quadriga en waarachter een platte lage koepel 't geheel beheerscht. Als wachters treden de vierkante massieve torens met hun eeuwige globes op. PEARSON huldigt de klassieke opvatting zonder dak, terwijl BELCHER met zijn dubbele coupole weinig geluk heeft gehad. Zoo ook HALLEY's en EWEN's ontwerpen getuigen van academische plannen met klassieke gevoelens, terwijl HARE wel beter geslaagd is met zijn ontwerp voor 't paleis der eeuwige ruzie.

Hoeveel beter is echter 't ontwerp van onzen vroegeren landgenoot den Hollander JAN GROLL B.-I., de man die naar ik meen tot de eerste ploeg behoorde, welke destijds Delft verlieten, en na jaren in Indië verdienstelijke grootsche werken gemaakt te hebben, nu in Londen met onvermoeiden ijver nog werkt. Hoeveel beter is hij er in geslaagd iets te geven wat getuigt een eigen ziel, een eigen gedachte te hebben! Het moet hem dan ook aangenaam gestemd hebben dat zijn arbeid voor deze tentoonstelling is geaccepteerd, vooral als buitenlander, daar, zoover ik weet, hij de eenigste niet-Engelschman is die aangenomen werd. Zooals bekend is heeft de Jury der prijsvraag voor 't Vredespaleis hem tot 't laatste negental doen behooren, om hem daarna er uit te schrappen. Voorzeker was zijn plan meer aan de begroting en meer een beantwoording van het geen gevraagd werd dan andere uitverkoren meesters. Welk een schrill contrast maakt 't olie- en azijnstel-achtige ontwerp van CROSS of 'de toren van Babel in 't ontwerp van WILLS & ANDERSON.... maar genoeg over deze prijsvraag, de meeste lezers toch zullen zich maar al te goed deze collectie herinneren.

Veel gelukkiger zijn de kleine teekeningen der landhuizen en kapellen of kerkjes zooals WALTER TAFFER, TEMPLE MOORE, DURST en andere inzonden.

Een flinke tekening geeft DELISSA JOSEPH van rijenhuizen evenals de studie van JEWITT een beschrijving voor de Cathedraal van Liverpool (renaissance).

COLLCUTT zond een ontwerp van een Museum en kunstgalerij waarvoor zeker veel moois in was, terwijl 't geheel een sobere opvatting heeft. WELLMAN heeft een ontwerp voor de Universiteit in Transvaal en een voor een gerechtshof te Bloemfontein ingezonden, beide sombere klassieke façades, zooals trouwens het ontwerp voor een stadhuis van architect MOUNTFORD ook is. Deze somberheid is teekenend voor de Engelsche opvatting van klassieke bouwkunst. Een

(Vervolg op blz. 228)

3 HUIZENGROEP TE HELMOND 3
ARCH. L. DE VRIES (HELMOND)

groote teekening is the N. R. Infirmary te Manchester van de architecten HALL & BROOKE. Flink, doch eentonig en droog; de kleur is veel beter. JACKSON geeft in vroeg-renaissance een aangenamen indruk van 't interieur eener kapel (Hertford College) te Oxford. Echter een nog knappere teekening is die van A. DUNN de Cathedraal van Westminster (interieur gezien naar het altaar). Een echt Engelsch karakter draagt wel het Students Union-gebouw te Liverpool van RELLY, met zijn topgevels en veelhoekige uitbouwen, die telkens in de traveeën terugkeeren. Een handig aquarel is het trappenhuis van 't nieuwe Ministerie van Oorlog door CLYDE YOUNG. Dan volgt een kolossale vogelvlucht-perspectief van een gedeelte van Londeu bij de Charing Crossbrug (wijziging van een stratenplan) door COLLCUTT & HAMP.

De Engelsche tuin-aanleg zooals ze thans veel voorkomt, ziet men in de flink geteekende perspectief van BATEMAN. Een landhuis omringd door terrassen met trappen en geometrisch aangelegde perken.

Nu volgen weer wat kleine landhuizen en kerkjes waartusschen 't in Engelsche renaissance opgetrokken Engineers and Shipbuilders Institute te Glasgow van architect WILSON een vreemd contrast vormt.

Dan een ontwerp van een hall in den Spaanschen renaissancestijl van HILDESLEY, een goed geslaagde aquarel evenals een flink ontwerp voor een steenen brug van STATHAM, waar hier en daar moderne denkbeelden in zwemmen. ASTON WEBB R. A. met INGRESS BELL geven een groot ontwerp voor de Universiteit van Birmingham. Eerst de hoofd-ingang, aan beide zijden geflankeerd door twee torens bijwijze van pylonen, welke verbonden zijn door een grooten rondboog, die op zijn beurt bekroond wordt door een koepel. De eenigszins schriële toren vergeleken bij den grooten uitgestrekte bouw doet (althans in teekening) minder goed. De kroonlijst van dezen toren is blijkbaar geïnspireerd op den Italiaanschen klokkentoren der vroeg-renaissance. Het geheel ziet er verdienstelijk uit evenals de door ASTON WEBB ingezonden deelteekening van zijn groot Victoria and Albert Museum. Hier zijn 't meer de vroeg-fransche renaissance vormen van BLOIS en CHAMBORD die blijkbaar dezen meester hebben bekoord. De centrale dom boven den hoofd-ingang wordt gevormd door luchtbogen die door een lantaarn bekroond worden en waarboven een groot beeld 't geheel beëindigt.

Twee groote magazijnen voor Oxfordstreet waarvan 't eene door ATKINSON alleen en 't andere door hem in combinatie met BURNHAM gebouwd werd, laten een staaltje zien van den tegenwoordigen nieuw-bouw waarmee Londen's straten de eerste jaren zullen bezwangerd worden. Gelukkig zijn 't nog geen Amerikaansche sky-scrapers nog en is vooral 't eerstgenoemde ontwerp wat zijn hovenbouw betreft, hoewel wat overladen, toch door de kleur der roode baksteen met gelen bergsteen niet onaangenaam. Het zijn nu eenmaal vormen die hier graag gezien worden; zoo heeft men overdreven rondvensters boven de rechthoekige ramen en zeer ongemotiveerd beeldhouwwerk van klassieke kapiteelen aangebracht, zelfs daar waar totaal geen zuil noch pilaster onder rust, alleen uit zucht om een vlak te breken.

Mooi en handig van teekening zijn MALLOWS — een der beste bouwkundige teekenaars die er zijn — potloodschetsen voor landhuisjes.

Een groote teekening van TREADWALL & MARTIN, een van MANSELL & DIXON en een van ASHLEY & NEWMAN stellen alle ontwerpen voor van een nieuw Raadhuis voor Birmingham, doch doen niet veel nieuwe ideeën zien. Een meer eigen karakter draagt MITCHELL's ontwerp voor een volksbadhuis.

Goede teekeningen in gothische opvatting zijn die van ROLAND PAUL en die van WILLIAM en SEGAR OWEN.

Over 't geheel genomen zijn de ontwerpen handig geteekend doch een groote strooming, iets krachtigs gaat niet van hen uit. Voorzeker zijn de landhuisbouwmeesters 't meest erin geslaagd om een zekeren stoot te geven en eigen ideeën daarin neer te leggen; iets van onzen tijd, iets van onze denkbeelden en toestanden weer te geven; terwijl voor grootere gebouwen men meer de voor eenige jaren hier nog gehuldigde gothische richting (WATERHOUSE en anderen) laat varen om terug te komen op een speciaal Engelsche renaissance en klassieke richting. In hoeverre men hierin slagen zal, dit zij aan 't nageslacht eerder gegeven om hierover een meer onpartijdig oordeel uit te spreken. De groote prijsvraag voor het Londense Raadhuis zal te dien opzichte ook veel doen zien, wat en hoe Englands begrippen zijn over de bouwkunst van 't heden.

Londen, 1907.

v. d. P.

J. L. TERNEDEN. ASBESTCEMENT TER BEKLEEDING VAN IJZERCONSTRUCTIES

Asbestcement, dat — zooals de benaming reeds aanduidt — uit een mengsel van asbestvezels en cement bestaat en tot een plastischen brij aangerood kan worden, wordt reeds sedert vele jaren op vrij groote schaal gebezigd voor een vuurbeveiligende omhulling van ijzerconstructies. Evenals bij alle andere bouwstoffen

tot bescherming tegen brand, loopen ook hier de meeningen en inzichten van deskundigen, over de meerdere of mindere werkdadigheid van de stof, uit elkander.

De omstandigheid, dat cement op zich zelve reeds een goeden vuurbeveiligenden mantel oplevert en asbestvezels eveneens bij hooge temperaturen onver-

brandbaar zijn, berechtigt nog geenszins tot de uitspraak, dat dergelijke samenstellende mengsels bepaald een hooger graad van vuurzekerheid moeten aanwijzen. Afgezien van de ervaringen van enkele personen zijn, ten opzichte van het weerstandsvermogen van bouwstoffen en bouwconstructies tegen het aangrijpen van vuur, vooral de in 1892-93 en in 1895 op last van den Hamburger Senaat ingestelde onderzoeken als maatgevend te beschouwen. Zij strekken zich echter bijna uitsluitend op belaste ondersteuning uit, maar ook op het weerstandsvermogen van dragende constructies in den vuurgloed, komt het toch voornamelijk aan.

Bij deze onderzoeken bleek, dat de met een asbestcement-mantel van 4 cM. dikte omkleede steunpunten, hun draagvermogen, na een brandproef van gemiddeld 4 uren, ten volle verloren. Van hooge beteekenis is deze weerstand wel niet aan te merken, want bij groote branden komt 't zeer dikwijls voor, dat de brandweer 10 à 20 uren, soms meerdere dagen noodig heeft, om het vuur te overmeesteren. Indien nu de draagpijlers bij hevige branden reeds na 3 tot 4 uren bezwijken, dan zullen de brandgasten hun reddingswerk, slechts in zeer beperkten omvang kunnen volvoeren. Anderzijds is echter in het oog te houden, dat bij de proefnemingen zeer hoge temperaturen werden opgewekt; de buitenzijde van den mantel vertoonde een hitte van 1200° C. Deze aanzienlijke warmtegraad veroorzaakte het ontstaan van scheuren en, door het opsputten van koud water, trad eindelijk een volkomen vernieling der constructie op.

Veel gunstiger ervaringen werden opgedaan met een dergelijke ommanteling bij de bekende Stude'sche brandproeven, die in het jaar 1893 te Berlijn werden ingesteld. De hoogste warmtegraad bedroeg hier 1000° C. en de proefneming duurde een uur. De constructie werd door het blusschen volstrekt niet beschadigd. Ook de brandweer van Altona verkreeg gunstige resultaten; te Stettin constateerde men vuurzekerheid der ommantelde constructies, doch werd ook hier bewezen, dat de verhitte constructie haar weerstand verliest, als zij door den kouden waterstraal der spuiten getroffen wordt. Hieruit is het besluit te trekken, dat men omhullingen uit asbestcement wel tot de vuurbeveiligende bouwstoffen mag rekenen, maar dat echter te hooge eischen aan dit materiaal niet te stellen zijn.

Ten opzichte van de wijze der omhulling met asbestcement is het volgende in 't oog te houden. Twee soorten van het poedervormige materiaal zijn te onderscheiden, nam. het als snelbindend omschreven merk A en het langzaam bindend merk B. Beide soorten worden zonder verdere toezetting, met water aangemengd en wel komen op 100 K.G. poeder merk A ongeveer 40 K.G. water, op een gelijke hoeveelheid merk B omstreeks 35 K.G.

De ommanteling van ijzeren draagkolommen met asbestcement kan op verschillende wijzen worden ver-

richt. Hagn deelt in zijn werk, over de beveiliging van ijzerconstructies tegen brand, een recht doelmatige methode mede, die wellicht een groote vuurbestendigheid kan doen ontstaan, maar zeker vrij kostbaar zal worden. Toe te passen is zij, waar men met een gering aantal steunpilaren te doen heeft, en waaraan de meest mogelijke veiligheid te verleen is. In het aangegeven geval is een getrokken ijzeren draagpijler gekozen, waarvan de door de flenzen der balk- of T-ijzers ontstane holle ruimten, met drijfsteenbeton opgevuld en het uitwendige met verzinkt draadgaas van 20 à 25 mM. maaswijdte, resp met strekmetaal omgeven wordt. Deze constructie maakt de grondslag uit voor den asbestmantel. De vulling met drijfsteenbeton vormt op zich reeds een vrij zekere beveiliging tegen brand; het is dus wel aan te nemen, dat dergelijke veiligheidsbekleedingen gunstiger resultaten zullen opleveren, dan bij de brandproeven bereikt werden. In 't algemeen echter, zal men zich wel tevreden stellen de constructie slechts met een draadweefsel te omgeven, dat voor de vasthechting van het brijvormig cement geschikt is.

Hagn beveelt de uitvoering zijner constructie aldus aan: Tusschen zuilen en draadweefsel moet een vrije tusschenruimte van ongeveer 20 mM. overblijven, die bij het aanbrengen van de mortel daarmee gevuld wordt, zoodat het vlechtwerk door de veiligheidsmassa volkomen is ingesloten. Om een gelijkmatigen afstand tusschen ijzerconstructie en draadweefsel te verkrijgen, worden stukjes asbestcement, welke drie dagen voor het aanbrengen der beveiligingsmassa reeds vervaardigd werden, achter het draadweefsel geklemd en op die manier mede in de plastische massa besloten. Bij deze methode is 't voldoende den asbestcementmantel 2½ cM. dikte te geven. Indien in de betreffende vertrekken uiterst vuurgevaarlijke stoffen opgeslagen worden, is 't raadzaam den mantel 4 cM. dik te maken. Daar voor dergelijk werken slechts langzaam bindend cement gebezigd kan worden, is 't betrekkelijk lastig een laag van 4 cM. opeens aan te brengen, zij wordt dan beter als een dubbele laag aangelegd. Nu dient echter weer voor een innige verbinding der bovenlaag met de onderlaag te worden gezorgd. De onderste mag dus bij het opdragen van de tweede nog niet verhard zijn, ook moet de wellicht ontstane blauwachtige opperhuid worden afgeschraapt. Ongeveer drie dagen na de voltooiing moet de zuil sterk natgemaakt worden.

Dergelijke omkleedingen brengt men ook bij ijzeren gebindten in toepassing, dan bezigt men echter snelbindend cement, zooals in den aard der constructie is gelegen. Dit spoedig verhardend materiaal bindt echter ook snel in den mortelbak af, als regel dient men dus niet meer van de brijachtige massa aan te maken, als in tien minuten kan worden verwerkt.

Velen geven aan een mengsel van kiezelgoer-cement en asbestvezels den voorkeur, dat ook ter bestemde plaatse met water wordt aangeroerd. Op de ijzerconstructie wordt dan een twee tot drie centimeters

dikke laag aangelegd en daarop het draadweefsel dat verder met een bijzondere soort mortel wordt bepleisterd. De mortel bestaat in dit geval uit cement, kiezelgoer, asbestvezels en chamottemeel.

Het is duidelijk, dat de meer of minder gunstige uitkomsten vooral van een grondige en vakkundige vermenging der stoffen afhangen, maar meer nog van de goede verbinding van het beveiligingsmateriaal met

de ijzerconstructie, resp. van de gebezigde tusschenlederen, van de bemetseling enz. Dit is wel de fout bij de vele brandproeven, dat de uitvoering van de proefobjecten met de bouwconstructie in de praktijk zoo weinig in overeenstemming is. In 't algemeen zullen zoo ongunstige factoren, als bij de brandproeven optreden, in de werkelijkheid zich hoogst zeldzaam voordoen.

GEMENGDE BERICHTEN

Wandschilderingen in de Oude Kerk te Amsterdam

De heer A. W. WEISSMAN schreef o. a. het volgende in de „N. R. Ct.”

„In de eerste plaats is gebleken, dat de twee zuilen aan de Noordwestzijde bij den toren, die tot dusverre voor de oudste werden gehouden, en die tot de 14e eeuw schenen te behooren, inderdaad de jongste zijn. Zij dragen het karakter der 18e eeuw en bestaan uit groote stukken Bremer-steen, terwijl de andere zuilen uit zeer kleine stukken kalksteen werden opgetrokken. Het vernieuwen der zuilen zal omstreeks 1726 geschied zijn, toen het tegenwoordig orgel werd gemaakt.

„In den 24sten jaargang van „Oud-Holland” over de Oude Kerk het een en ander mededeelend, zeide ik te veronderstellen, „dat op de zuilen van het koor, achter de beelden der apostelen, tapijten geschilderd waren”.

„Deze tapijten zijn nu inderdaad voor den dag gekomen. Ofschoon er betrekkelijk weinig meer van te zien is, kan men toch waarnemen, dat het karakter dezer schilderwerken vrijwel met dat van de in 1860 in de Groote Kerk te Haarlem ontdekte overeenkomt. Tegenwoordig zijn die Haarlemsche tapijten overgeschilderd. Doch DAVID VAN DER KELLEN heeft ze afgebeeld, zooals ze gevonden werden, in zijn bekend plaatwerk, dat in 1861 bij MARTINUS NIJHOFF verscheen.

„De Haarlemsche schilderwerken waren veel beter bewaard dan die te Amsterdam, indien althans de afbeeldingen, die VAN DER KELLEN gaf, den toestand van het gevondene met juistheid aanduiden.

„Te Amsterdam bleef het goud het best; doch de kleuren, meest blauw, groen en rood, zijn grootendeels verdwenen. De zware zwarte lijnen, die de kleuren insloten, kan men echter nog tamelijk goed volgen.

„Opschriften, zooals er te Haarlem te zien zijn, heb ik in de Oude Kerk niet gevonden. Die opschriften hebben den Eerw. Heer J. J. GRAAF in staat gesteld de plaats van iederen apostel te bepalen. Te Amsterdam zal zulk een bepaling niet mogelijk zijn.

„Ook zinnebeelden, die te Haarlem een belangrijke rol spelen, worden te Amsterdam niet aangetroffen. Maar men kan duidelijk de plekken waar de beelden tegen de zuilen stonden zien, en ook de dookgaten van de consoles en de overhuivingen waarnemen.

„De kruispijlers aan de zijde van het koor zijn nog niet ontbloot. Waarschijnlijk zullen daar de beelden van de hh. NICOLAAS en JOHANNES DEN DOOPER gestaan hebben, zoodat ook daar tapijten kunnen gevonden worden, als tenminste omstreeks 1560, toen deze pijlers gemaakt werden, het schilderen nog in zwang was.

„De zuilen van het schip zijn zonder tapijten, met uitzondering van die tegenover den predikstoel. Welk beeld hier gestaan heeft, is mij onbekend.

„Ik hoop, dat men de schilderwerken niet zal herstellen, doch ze door draaibare zinken luiken bedekken. Op die luiken kunnen desgewenscht de tapijten, zooals men meent dat zij in welstand waren, worden geschilderd.

„Doch de origineele dienen onaangeroerd te blijven, daar anders zoowel het later ontdekken van fouten in het herstellde als het verbeteren daarvan onmogelijk zou worden”.

De „Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland” heeft onder leiding van zijn voorzitter A. DEKING DURA, (s Gravenhage) zich geconstitueerd.

Tot vice-voorzitter werd gekozen de heer J. N. HENDRIX, aannemer te Amsterdam; — tot secretaris-penningmeester is na twee stemmingen benoemd Mr. M. A. VAN BOOVEN (Amsterdam); — leden van het dagelijksch bestuur zijn de heeren J. VAN HASSELT, ingenieur, oud-directeur van Publieke Werken, C. B. POSTHUMUS MEYJES, architect en W. DE VLUGT, aannemer, allen te Amsterdam.

Het dagelijksch bestuur werd gemachtigd om zich te wenden :

1o. tot de Regeering, de provinciale- en gemeentebesturen, de directies der groote spoorweg-maatschappijen, enz., met het verzoek in hunne bestekken de door den Raad ontworpen bepaling, regelende de beslechting van geschillen, te willen doen opnemen;

2o. tot de vereenigingen van ingenieurs en architecten, met het verzoek de opneming van bovenbedoelde bepaling in de bestekken voor werken onder directie van leden dier vereenigingen te willen bevorderen; en

3o. tot de betrokken Ministers, om zich bij de benoeming van deskundigen in commissiën van advies, als bedoeld bij art. 495 der A. V. van Waterstaat, te willen bepalen tot de leden van den Raad.

Bestekken der Genie. Door de commissie, benoemd door den „Nederlandschen Aannemersbond,” en belast met het onderzoek van bestekken voor werken onder beheer van het Departement van Oorlog (Genie) werd een rapport uitgebracht, waaraan wij aan de hand van „De Aannemer” het volgende ontleenen.

De commissie acht het wenschelijk dat hare conclusies kenbaar zullen gemaakt worden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De verschillende conclusies luiden:

I. Dat de bijgevoegde begrotingen bij de bestekken komen te vervallen. Uit voorbeelden werd aangetoond dat deze begrotingen onbetrouwbaar zijn. Verder is de tijd gegeven om een werk te begroten te kort. Uit een bijgevoegd voorbeeld blijkt dat de bekendmaking van een groot werk geschiedt 23 Dec. en dat de aanbesteding gehouden werd 29 Dec., waar-tusschen nog 1 Zondag en 2 Kerstdagen lagen!

II. Werk- of detailteekeningen ontbreken geheel bij de aanbestedingen der Genie. Wenschelijk is het deze daarbij te voegen.

III. Wenschelijk is het bij keuring rekening te houden met den aard en het doel der bouwstoffen en aan deze niet in alle gevallen dezelfde eischen te stellen.

IV. Bij de rubriek „te verwerken hoeveelheden” zijn de cijfers in de bestekken der Genie ook onbetrouwbaar. Wenschelijk zou het zijn dat de bepaling opgenomen werd dat die hoeveelheden hoogstens 5 pCt. mogen verschillen met het werk, waarvoor zij bestemd zijn.

V. Ook in de bestekken voor „Onderhoud van werken en gebouwen” zijn wijzigingen noodig. In de bestekken wordt alles genoemd wat onderhouden moet worden. Dit werk wordt in de bestekken — en dit is overbodig — begroot. Deze schatting die als leidraad voor den aannemer dient, leidt meerendeels verlies.

VI. Ook de administratie, door de Genie ingevoerd, dient gewijzigd en vereenvoudigd te worden. De aanhoudende verwisseling der bouwstoffen, waarbij b.v. zink tegen hardsteen, hout tegen ijzer enz. verrekend wordt, geeft tot verwarring aanleiding.

VII. De tijd tusschen aanbesteding en gunning van het werk moet niet langer dan 20 dagen zijn. Een aannemer wordt belet in dien gunningstijd naar een ander werk in te schrijven. Krijgt hij de beide werken dan kan dit allicht een bezwaar voor hem zijn, of hij wacht tot de gunning door de Genie gegeven is en dan is hem misschien een ander werk ontgaan.

De prijsvragen van de afdeling Weg- en Waterbouwkunde der Technische Hoogeschool. De nieuwe regeling waarbij het Delftsche technisch onderwijs bij het Hooger Onderwijs gerangschikt werd, maakt het voor de Technische Hoogeschool mogelijk, op het voetspoor der zuster-inrichtingen wetenschappelijke prijsvragen uit te schrijven. Dat van die mogelijkheid gebruik ook wordt gemaakt, kan uitsluitend worden toegejuicht.

In het vorig nummer van „De Bouwwereld” is nu in verkorten vorm het programma medegedeeld van een der beide prijsvragen die door de afdeling Weg- en Waterbouwkunde zijn uitgeschreven.

Deze prijsvragen hebben wiliswaar geen algemeen belang aangezien de deelneming uitsluitend open staat voor studeerenden aan eene Nederlandsche instelling van Hooger Onderwijs.

In de praktijk komt natuurlijk alleen de Technische Hoogeschool in aanmerking. De studeerenden van Leiden, Amsterdam,

Utrecht en Groningen zullen vermoedelijk even weinig reiken naar de Delftsche lauweren, als de Ingenieurs van diverse pluimage hunne krachten aan theologische of juridische onderwerpen zouden gaan beproeven.

Al zijn die prijsvragen ook zeer beperkt, toch mag er hier met een enkel woord de aandacht op gevestigd worden. De eerste prijsvraag, die eene studie op het gebied van Kunst verdedging vraagt, valt geheel buiten ons bouwkundig terrein.

In de 2de prijsvraag wordt een „ontwerp stadsplan” gevraagd. Deze vraag op zichzelf beschouwd is ongetwijfeld hoogst belangwekkend en in staat veler vernuft te scherpen. Maar toch moeten ons enkele bedenkingen van het hart.

Aan de Technische Hoogeschool maakt stedenbouw, voor zoover ons bekend, geen onderwerp uit van systematische behandeling. Het is nu de vraag of onder die omstandigheid studeerenden door zelf- en boekenstudie van het zoo uitermate samengestelde vraagstuk eene oplossing kunnen vinden.

Dit schijnt gevoeld bij de opstelling van het programma dat het vraagstuk beperkt tot een zuiver technisch probleem, althans de technische zijde zeer sterk op den voorgrond dringt.

Men vraagt de plannen van spoorbanen met emplacementen, van haveninrichtingen voor zeeschepen, van bruggen voor gewoon verkeer over de rivier, van een tramwagweg Evenwel, de mensch zal van brood alleen niet leven en een goed stadsplan is niet uitsluitend op technische gegevens op te bouwen. In het programma is echter van andere dan rein-technische gegevens en eischen geen sprake.

Men zou er schier uit afleiden dat veel waarde aan de artistieke qualiteiten van de ontwerpen niet zou gehecht worden. Trouwens, dienaangaande brengt het programma geene gegevens, behalve dat er zeker terrein voor villapark bestemd is. Wel staat het den inzender vrij om aan de gestelde eischen nog uitbreidingen toe te voegen, maar als hieronder de artistieke eischen gerekend worden, dan getuigt dat wel van eenige geringschatting voor hunne beteekenis dat er niets aangaande is bepaald.

Hoe gemakkelijk hadden, ook wat betreft de artistieke hoedanigheden eenige aanduidingen kunnen worden gegeven: betreffende bijv. de aanwezigheid van bosch, de gewenschte openbare gebouwen, parken etc. Nu zijn alleen de technische eischen scherp geformuleerd en tast men overigens in den blinde.

Dit lijkt ons niet dienend om eene veelzijdige oplossing van het gestelde vraagstuk uit te lokken.

Daartoe had deze prijsvraag moeten zijn eene gemengde prijsvraag van de waterbouwkundige en de architectonische afdelingen. Zooals de zaak nu is, zullen de architecten zich moeten onthouden van medewerking tengevolge van moeilijkheden, die meer in het bijzonder op het gebied van den Civiel-Ingenieur liggen. Terwijl de laatste naar alle waarschijnlijkheid zal falen waar het geldt een tevens fraai stadsplan daar te stellen.

Het ware misschien aanbevelswaardig geweest als de afdeling Waterbouwkunde een zeker stadsplan gegeven en dan gevraagd had, in aansluiting daarbij de havenwijken, emplacementen enz. te ontwerpen. Dan was de prijsvraag gebleken op zuiver technisch gebied.

De toestanden in het bouwvak te Berlijn zijn, volgens eene mededeeling in de „Deutsche Bauhütte”, niet bijster rooskleurig. Het aantal bouwmeesters, architecten, metselbazen en bouwondernemers die zich met de uitvoeringen en de opdracht van bouwwerken van alle soort bezig houden, groeit immer binnen den omtrek van „Groot-Berlijn” aan en bereikt tegenwoordig eene tot dusverre nooit gekende hoogte. Hieronder volgen eenige „statistieke” gegevens van de verdeelingen van den bouwkundigen arbeid in Groot-Berlijn en wel onder de verschillende klassen en categorieën van bouwmeesters en architecten, welke gegevens gebaseerd zijn op half ambtelijke verkregen inlichtingen. Men dient daarbij te onderscheiden architecten en bouwmeesters, die ontwerpen ontwerpen, uitvoeren en die tevens ergens als beambte werkzaam zijn, hetzij in staatsdienst of in die eener gemeente. Hun aantal bedraagt 16 percent van het geheele getal der in Groot-Berlijn in functie zijnde bouwkundigen. Deze beambten-bouwkundigen zijn reeds materieel door hunne positie verzekerd van hun honorarium, wanneer zij natuurlijk niet buiten dienst zijn.

Minstens 6 percent dezer beambten neemt in prijsvragen of wedstrijden een gepriviligeerde plaats in, daar zij door hunnen invloed en door dat zij het dichtst bij het vuur zitten, allerlei omvangrijke opdrachten van officieel karakter zich zien toevloeien, ja enkelen dezer zijn zoodanig met zulke vette opdrachten als kerkelijke bouwplannen, woningen voor beambten, bestuursgebouwen en de zoo dikwijls voorkomende restauraties of vernieuwingen van gebouwen overstroomd, dat het geen zeldzaamheid is dat zij bureaux met meer dan 20 hulpkrachten er op nahouden en een inkomen van 80 tot 90.000 Mark netto hebben.

Doch deze uitverkorenen zijn dun gezaaid en hen staat een bouwkundig proletariaat van 20 percent jongere architecten zonder beambten-karakter tegenover, dat slechts een jaarlijksch

inkomen van 2—3000 Mark, dikwijls nog minder, aan te wijzen heeft. Deze hebben geen protektie, noch worden zij begunstigd door groot krediet van leverende firma's. Zij hebben het hard te verantwoorden, wanneer zij niet besluiten in een afhankelijkke betrekking te gaan.

Een andere klasse van bouwmeesters die hiertegenover staat zijn de z.g. millioenen-firma's, welke in hunne projectie-bureaux en uitvoering-bureaux minstens een of twee dozijn en meer, dikwijls zeer goede krachten van architecten en bouwmeesters in dienst hebben en deze groote, invloedrijke, bouwuitvoerende firma's hebben zulke zekere, uitgebreide betrekkingen, zoowel tot kapitalisten als tot industriele kringen, dat hen bijna altijd de groote, loonende nieuwe gebouwen opgedragen worden, die, hetzij in theaters, hetzij in andere bouwwerken van half officieele, half openbaar karakter bestaan.

Ongeveer 30 percent van het geheele getal der bouwkundigen van Groot-Berlijn behoort tot de klasse die zich uit de metselbazen en metselopzichters heeft opgewerkt en deze vormen voor de akademisch gevormden jongere architecten een niet te onderschatten konkurrentie, omdat aan de eersten naar evenredigheid een beduidende grootere praktische ondervinding en in den regel ook betere betrekkingen met invloedrijke personen ten dienste staan.

Mede heeft zich de lagere klasse van bouwondernemers ontwikkeld, die niet altijd uit eigen aandrift, doch meer als welkome werktuigen der hypotheekbanken, grondbezitters enz. zoo lang bouwen als zij krediet kunnen krijgen. Deze ongetelde massa drukt werkelijk op de jongere architecten, die aan hen de ontwerpen leveren. Zoo bestaat er naast de groote bureaux een van alle zijden optredend proletariaat van bouwkundigen.

Aantal Studenten aan deutsche Technische Hoogeschoolen. Ter aanvulling geven wij nog de volgende cijfers:

Brunswijk totaal 461 (363) 57 architecten 0 Nederlanders.

In het geheel zijn er dus, zonder nog diegenen mede te rekenen die als „Gastteilnehmer” of „Hörer” bekend zijn, niet minder dan 10797 technische studenten, waarbij 1930 a.s. architecten.

De restauratie der St. Michaeliskerk te Hildesheim. Door bijdragen van verschillende zijden is thans 72000 Mark bijeengebracht, waaronder de helft van den staat. De rest is van kerkelijke gemeenten en partikulieren.

Dit ging te gemakkelijker daar deze kerk door verschillende gemeenten gebruikt wordt, nl. de bovenkerk door de protestanten en de krypta, de z.g.n. „Bernwardsgruft”, door katholieken.

Menige storm is in den loop der eeuwen over het merkwaardige romaansche bouwwerk heengaan. De fundamenten der hooge buitenmuren van het hooge westkoor hebben zich sterker gezet dan die der lichtere en bredere muren van de omgangen en zijbeuken van dit koor. Dit alles wordt hersteld. Verder is er bepaald dat de schadelijke, later aangebrachte kruisgewelven van den noord-westelijken vleugel, die zoo leelijk in de arkaden aan de noordzijde insnijden, weggebroken en door een vlakke houten zoldering zullen vervangen worden. Dit kruisgewelf is nl. later door middel van 20 ijzeren stangen aan de daarboven liggende balken opgehangen.

Tot meerdere zekerheid van de uiterst belangrijke, met een stamboom van CHRISTUS beschilderde zoldering van het middenschip tegen beschadiging en tegen brand en water, zal op de versterkte balklaag van de zolderverdieping een leemlaag aangebracht worden. Eindelijk zal de kerk, ten einde de zoo sterk bemerkbare vochtigheid weg te nemen, van een nieuwe centrale verwarmingsinrichting voorzien worden. Het inwendige zal deels een nieuwe wandbepleistering verkrijgen, die door eene eenvoudige beschildering eenigszins versierd zal worden.

De uitvoering van al deze werken is opgedragen aan den bouwmeester Prof. MOHRMANN te Hannover, terwijl aan Prof. SCHAPER aldaar is opgedragen de vervaardiging der ontwerpen voor de inwendige beschildering.

Daar men vermoedde dat zich onder de pleisterlaag nog oude muurbeschilderingen zouden bevinden, heeft men daarnaar een onderzoek ingesteld en is ook gebleken, dat op de muren en gewelven nog sporen van een eenvoudige beschildering te bemerken waren, die nu vorm en toon voor de nieuwe beschildering zullen aangeven. De bogen zijn nl. met afwisselend roode en grijze blokken beschilderd, zooals dit nog aan het buitenmuurwerk van het oostelijke gedeelte te zien is. Ook de gewelfribben zijn met afwisselend roode en grijze lagen beschilderd.

De commissie voor de restauratie van dit kerkgebouw heeft zich ook nog ten doel gesteld om het in de 17e eeuw ingestorte westelijke dwarsschip weder op te bouwen. Het tegenwoordige aanzicht van de noordzijde der kerk is zeer onaanzienlijk.

De herbouw van dit dwarsschip zal niet alleen het uiterlijk doch voornamelijk het innerlijk van de kerk ten goede komen. Technische moeilijkheden zijn bij den wederopbouw niet te verwachten, want er bestaan nog oude teekeningen van dezen toestand zoodat een opbouw in de oude vormen mogelijk is. In dit nieuwe dwarsschip zou dan, in de bovenverdieping, plaats

zijn voor een orgel en een zangkoor, voor welke beide er in de tegenwoordige kerk geen genoegzame plaats is.

Of echter het geheel der thans zoo merkwaardige kerk, een der interessantste romaansche bouwwerken van Noord-Duitschland, in de XIe eeuw door den H. BERNWARD gesticht, bij de restauratie winnen zal, staat te bezien.

Een merkwaardige „oud-Germaansche Haardstede“. Wij hebben al meer de aandacht gevestigd op de onbenullige tekst van „De Prins“. Het laatst in verband met een onderschrift waarin de Utrechtsche Doptoren verklaard werd te vertoonen eene eigenaardige Italiaansche bouw-orde. Het blad heeft zich nu echter zelf overtroffen.

Bij een artikel over de tentoonstelling van Gooische oudheden te Naarden is afgebeeld de stoel van Hoorn met eene „oude Germaansche haardstede“. Die oude Germaansche haardstede is echter... eene 17e eeuwse schouw met gegoten ijzeren vuurplaat.

Is dat nu niet een beetje heel erg, zelfs voor „De Prins“?

SPREUKEN EN CITATEN.

Der ästhetisierende Kunstprofessor, ein neuer Typus des XIX. Jahrhunderts, trat sein Amt an und belehrte, begutachtete, kritisierte und systematisierte über Kunst. Er wurde um so mächtiger, je mehr das natürliche Kunstleben erstarb. So sitzt an der Quelle der Künste des XIX. Jahrhunderts nicht mehr der Künstler, sondern der Kunstprofessor.

Dr. Ing. H. MUTHESIUS.

Ich musz über die Aesthetiker lachen welche sich abquälen, dasjenige unaussprechliche, wofür wir den Ausdruck „schön“ gebrauchen, durch einige abstrakte Worte in einen Begriff zu bringen. Das schöne ist ein Urphänomen, das zwar nie selber zur Erscheinung kommt, dessen Abglanz aber in tausend verschiedenen Austerungen des schaffenden geistes sichtbar wird und so mannigfaltig und so verschiedenartig ist als die Natur selber.

GOETHE.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Verschenen is afl. 7 van **Bouwconstructies** door O. L. Veenstra Nzn. & J. H. Schulp. Uitgegeven te Amsterdam door de Wed. J. AHREND & ZOON.

Het Viertalig technisch Woordenboek, samengesteld onder leiding van A. ten Bosch N.Jzn., electro-ingenieur, Redacteur van het vakblad, met medewerking van vele deskundigen. A. E. KLUWER, Deventer.

Deel I, Engelsch-Nederlandsch, 12 à 13 maandelijksche afl. à f 0 50; 35 à 36000 technische woorden en 8 à 12 platen.

Wanneer blijkt, dat de Nederlandsche technici, handelaars en industriëelen deze uitgave op prijs stellen, zullen volgen: deel II, Duitsch-Nederlandsch; deel III, Fransch-Nederlandsch; deel IV, Nederlandsch-Engelsch-Fransch-Duitsch.

Dr. R. Anheisser. Alt Schweizerische Baukunst. Bern. Verlag von A. FRANCKE.

In Nr. 19, blz. 149, van „De Bouwwereld“ gaven wij eene door enkele afbeeldingen toegelichte bespreking van het belangrijke werk van Dr. ANHEISSER over oud-Zwitserse bouw-kunst. Thans is dit werk door het verschijnen der 5e en 6e aflevering voltooid en vinden wij aanleiding nogmaals de aandacht er op te vestigen.

In zekeren zin kan dit boek tevens dienen als navolgenswaardig voorbeeld van de wijze om de bouwkunst van ons land in steeds ruimeren kring de bekendheid te verzekeren die zij verdient.

De laatstverschenen afleveringen zijn en door de teekeningen en door de onderwerpen de belangrijkste van het werk. Zij bieden een schat voorbeelden van intieme bouwkunst, eenvoudig en degelijk van aard, ongezocht schilderachtig, die niemand zonder vrucht zal bestudeeren. Telkens wordt men getroffen door karaktervolle oplossingen van onpretentieuze originaliteit, van groote en vernuftige vindingrijkheid.

Deze bouwkunst is een sprekend bewijs van het belang dat juiste groepeerings, wel gekozen verhoudingen en passend aangebrachte versiering voor de waardebepaling van een bouwwerk bezitten en hoe in vele gevallen deze factoren van meer gewicht zijn dan het streven naar monumentaliteit van afmetingen of vormen, naar rijkdom van ornamentatie.

Wij bevelen de kennisname van dit boekwerk dan ook in het bijzonder aan, niet alleen met het oog op den inhoud, maar ook denkende aan de wijze van voorstelling in vlot en zeker gedane pentteekeningen.

Bulletin des métiers d'Art Nr. 12. Als belangrijke mededeeling bij dit nummer gevoegd diene, dat te beginnen met den nieuwen jaargang, eene Nederlandsche uitgave naast de Fransche zal verschijnen.

Het nummer begint met eene fraai geïllustreerde bijdrage van den heer WOUTERS DE BOUCHOUT over oude gobelinkunst. De ijzerwerken in de kerk van Droogenbosch; de „Jezuïtenstijl“ in België; een staf van Mgr. MERCIER; een artikel over vakonderwijs, zijn de overige bijdragen dezer veelzijdige aflevering.

Architectura Nr. 28. Architect en ondernemer. Naar aanleiding van een verschenen artikel in de „Neu-Deutsche Bauzeitung“ waarin melding wordt gemaakt van een door de „Bund Deutscher Architekten“, verloren proces gevoerd tegen een bouwondernemersfirma te Berlijn. Het betref de kwestie of ondernemers die het bouwvak commercieel drijven, zich architect mogen noemen. De „Bund“ wilde dat alleen academisch gevormde vaklieden zich architect mogen noemen. Daartegen werd echter aangevoerd dat de titel architect niet alleen door academische studie wordt verkregen. (Zie „Bouwvw.“ 1907 blz. 33).

Belangrijk lager schoolonderwijs. Naar aanleiding van de gehouden tentoonstelling van teekeningen en handenarbeid, vervaardigd door de leerlingen der Nieuwe Schoolvereeniging (Amsterdam), betoogt de heer J. D. Ros in „Kunst en School“, dat door deze tentoonstelling gebleken is, dat naast de andere vakken aan de school ook gelegenheid is om les te krijgen in teekenen, handwerken en slöyd. Van de door de leerlingen vervaardigde teekeningen, ontwerpen en handwerken worden eenige specimien gegeven.

Bepalingen voor de tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters, te houden te Amsterdam in het najaar 1907.

TECHNISCH GEDEELTE. De draagkracht van bouwgrond. Verdere voorbeelden van proefbelasting van palen, genomen op terreinen te Berlijn.

Wiemag men architect noemen. Dit stuk bevat dezelfde kwestie als het eerstgenoemde stuk getiteld „architect en ondernemer“. (Zie „Bouwvw.“ 1907 blz. 33).

Bouwkundig Weekblad Nr. 28. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst (vervolg). Vraagstukken voor het examen ingesteld door de Maatschappij tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig opzichter.

Verslag der gehouden excursie door de afd. Arnhem van de Mij. tot bev. der Bouwkunst, naar Essen en Dusseldorf.

De Opmerker Nr. 28. Aanbestedingen. Naar aanleiding van het aanstaande in September te houden Congres voor de Ambachtsnijverheid van de Mij. van Nijverheid, en de daarin te behandelen vragen omtrent eene verandering in den stand van het huidige aanbestedingswezen, deelt de schrijver daarover eenige historische bijzonderheden mede. Hij denkt niet dat het deutsche systeem om de werken gesplitst naar de vakken aan te besteden, hier te lande ooit ingang zal vinden. Niet alleen is het maken van de meerdere bestekken een bezwaar met hunne vele tariefrekeningen, doch het groote bezwaar is, dat men niet met één persoon doch met vele verantwoordelijke bazen te doen heeft.

Het werken in eigen beheer heeft het nadeel dat dan de architect of ingenieur tegelijk handelman moet zijn, waarvoor zij echter niet opgeleid zijn.

Bij eene aanbesteding is de concurrentie der aannemers onderling dikwijls gelijk nul. Er wordt dikwijls door hen onderling afgesproken wie aan de beurt is om het werk te krijgen.

Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Mij. tot bev. der Bouwk. Vervolg der vraagstukken en opgaven omtrent bouwkunde voor dit examen.

De grafelijke zalen. Afbeelding van het vertrek in het Haagtorentje op het Binnenhof.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Een monument voor de Argentijnsche onafhankelijkheid.

Door de Argentijnsche Republiek is uitgeschreven een prijsvraag voor een onafhankelijkheidsmonument te Buenos-Aires, dat kosten mag 1.500.000 franken.

De termijn van inlevering is 31 October a. s. In het voor-konkurs worden beschikbaar gesteld 5 premies van 20.000 franken elk en 5 van 5000 franken.

Het eind-konkurs wordt gehouden tusschen de 5 uitverkorenen en beschikbaar zijn een 1e prijs à 50.000 frank benevens de uitvoering, een 2e prijs van 20.000 franken en drie prijzen van elk 10.000 franken.

In 1910, ter gelegenheid van het eeuwfeest der Argentijnsche onafhankelijkheid, moet het monument voltooid zijn.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT 559 + + + + AMSTERDAM

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 30.

24 Juli 1907.

MODERNE TUINAANLEG

Gärten von M. Läger. Ausstellung Mannheim. Text von VICTOR ZOBEL. 54 Abbildungen. Verlagsanstalt F. BRUCKMANN A. G. München. (Prijs 1.50 Mark.)

et eind der XIXde eeuw kenmerkte zich door een, althans in beginsel weldoend, streven op kunstgebied om de kunst weer te doen worden eene eerlijke en zuivere uiting van den tijd.

Bevrijding uit de banden van banaliteit was de leuze.

Het zoeken ging naar rationeele, logische oplossingen. Waarheid en natuurlijkheid waren de grondslagen, regelmaat en eenvoud vloeiden daaruit noodzakelijkerwijze voort.

Niet altijd werd in dit streven aanstondseen bevredigend resultaat bereikt. Maar dat was in billijkheid ook niet te verwachten. Er is echter geregelde vooruitgang waar te nemen. Met dat verschijnsel kan men zich tevreden geven.

„Wo neues sich bildet und wo gekämpft wird, da ist immer starkes und gesundes Leben, das fraglos lebenswerter ist, als das Ruhen in gesichertem Besitz, wenn es dem Mitkämpfer und dem Zuschauer auch manchmal planlos, irreführend und wenig kraftvoll erscheint.”

Ook in de tuinkunst braken zich nieuwe denkbeelden baan. Het schijnt daar moeilijker te gaan dan bij andere kunsten. De oude richting klampt zich krampachtig vast aan haar sleur en gewoonte, zoo al niet steeds in woorden, dan toch in daden.

Het uitgangspunt der moderne richting in de tuinkunst moet den architecten sympathiek zijn. Wanneer een huis zijn gunstigste effect wil maken, dan moet het een harmonisch geheel vormen met zijne omgeving.

Hieruit volgt dat eenerzijds de architect zijn huis moet aanpassen bij het algemeene en natuurlijke karakter van de streek waarin hij bouwt, maar anderzijds ook, dat de naaste, kunstmatig aangelegde omgeving van het huis, door hem zelf moet worden aangegeven, of

wel in het engste overleg met hem, door een tuinarchitect, die inderdaad architectonisch voelt en denkt.

Onmiddelijk naast de strakke rechte lijnen van bouwkunst passen geene soepele slinger- en kronkelpaden. Dat geeft conflicten die evenzeer het effect van het huis, als dat van den tuin verminderen.

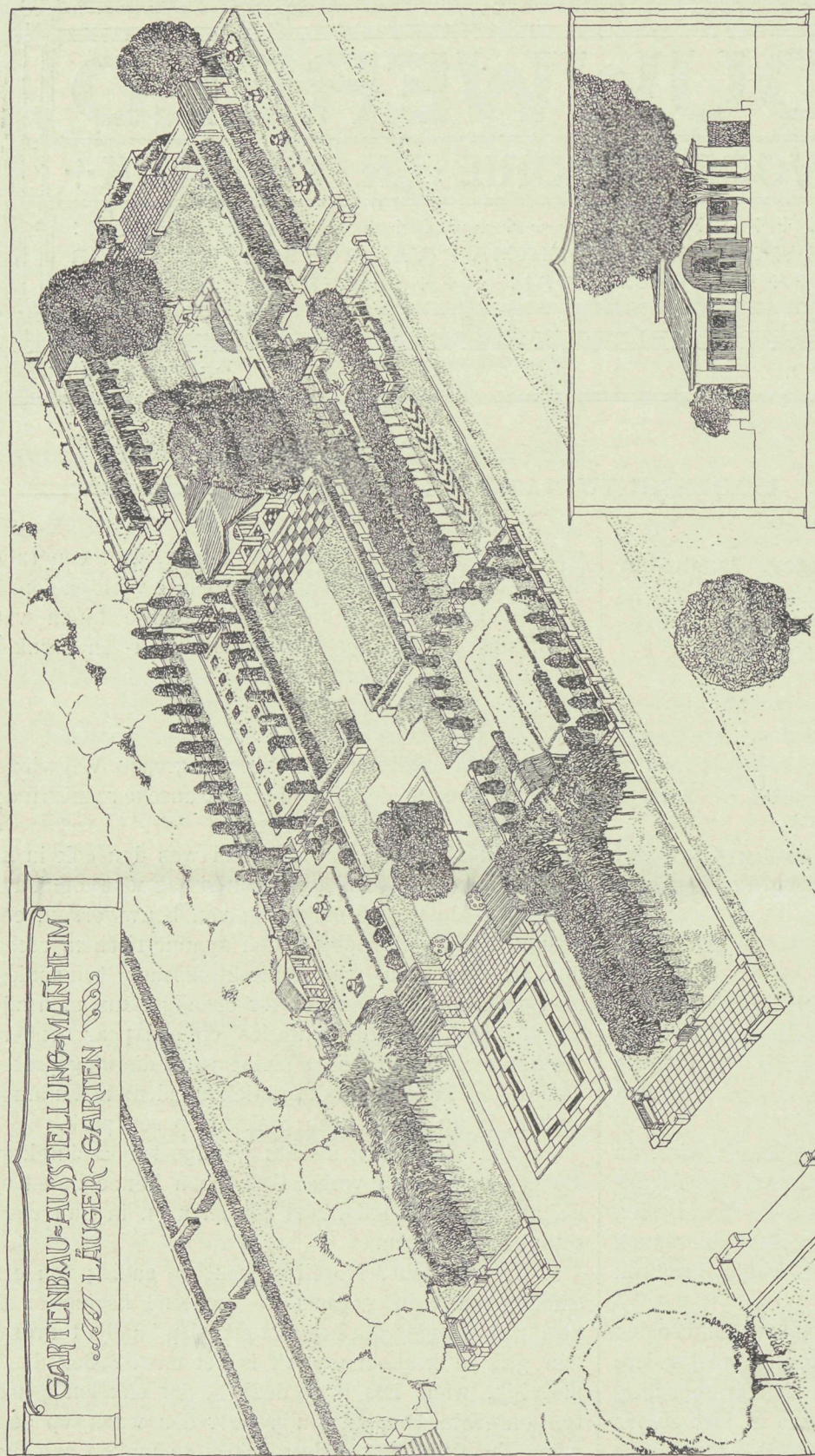
Juist in de bloeitijden der tuinkunst werd het verband tot de architectuur het best begrepen. Wij wijzen op de tuinen bij de villa's der Italiaansche renaissance, en op de school van LENOTRE.

De erkenning dezer waarheid was dan ook in de laatste jaren oorzaak en aanleiding dat opnieuw, althans in de naaste omgeving van bouwwerken, een terugkeer plaats grijpt tot den symmetrischen, rechtlijnigen, zoo men wil architectonischen tuinaanleg. Men begint in te zien dat ter onzaliger ure men zijn ideaal zag in natuur-imitaties op een paar honderd vierkante meters. Menige kleine tuin, die bij gepasten aanleg een flinken, karakteristieken indruk had kunnen maken, is nu slechts een paskwil op een park.

Er zijn echter nog slechts weinige tuin-architekten die het aesthetisch verband tusschen hunne kunst en de architectuur inderdaad gevoelen en in hun werk tot uiting brengen.

Is het onmacht? Mogelijk, want de aanleg van een smakelijken tuin volgens de moderne beginselen is heel wat lastiger dan het met een slap handje tooveren van grillige krakelingen. Of is het onwil? Ook dit is mogelijk, want het is te denken, dat enkelen geheel ten onrechte bevangen zijn door den waan, op deze wijze de tuinkunst ondergeschikt te maken aan den architect, haar zelfstandig bestaan te dooden.

Hoe het zij, het resultaat is juist dat nu verschillende architecten noodgedrongen, den aanleg van tuinen in hunne ontwerpen aan zich houden en zich betreffende de uitvoering verstaan met een tuinman. Die toestand is niet de meest aanbevelenswaardige, maar waar er slechts enkele tuinarchitekten in aesthetischen zin inderdaad staan op de hoogte van hun tijd, is het te begrijpen en te billijken als architecten zich, om erger

te voorkomen, en als eenig middel om de eenheid tusschen hunne schepping met hare omgeving te waarborgen, zich van den tuinaanleg meester maken.

Wij kunnen hier dan ook met instemming verwijzen naar de stukken waarmede de tuinarchitect D. F. TERSTEEG in den vorigen jaargang van „De Bouww.” 1907, blz. 192 en 224 polemiseerde met den heer LEONARDA. SPRINGER, een aanhanger der oude, landschappelijke richting, welke

thans allerwege overvleugeld wordt en voor goed zijn invloed op den publieken smaak verliest.

De heer TERSTEEG schreef daarin o. a.: „Neen, in ons vak, de tuinbouw, heeft het allergrootste deel der vaklieden, zelfs van de speciale tuinaanleggers, niet het minste besef dat tuinaanleg ook kunst is en slechts o zoo weinigen voelen het nauwe verband tusschen bouwen en tuinkunst en den vooruitgang, die er op 't gebied van alle beeldende kunsten is waar te nemen.

„Juist de hedendaagsche bouwkunstenaars zijn daarvan wèl doordrongen, interesseeren er zich het meest voor, verdiepen zich er in en zijn in staat in vele gevallen iets goeds te ontwerpen bij hunne huizen.”

En het is niet alleen de aanleg van den tuin met de kleurencombinatie van het plantenmateriaal, die gebukt gaat onder het artistieke onvermogen der tuiniers, maar ook de stoffage der tuinen met banken, fonteinen, loofgangen, enz. En het zijn juist deze werken, die bij een eenigszins architectonische opvatting de geleidelijke overgang van het bouwwerk tot de omringende natuur gemakkelijk maken.

Gelijk Engeland de voorbeelden heeft gegeven die het statigen Lenotre-type der 17e eeuw, in de 18de verdrongen door een lossere, landschappelijker aanleg, ging van Engeland in de 19e eeuw daarentegen weer de stoot uit naar regelmatigere tuinaanleg. Het prototype daarvan was de oud-Hollandsche tuin, die in Engeland voor den dag werd gehaald.

De rechtlijnige aanleg heeft op klein terrein iets rustigs, monumentaals en gedecideerd, waarbij vergeleken de landschappelijke tuin arm, zonder ziel noch grootheid afsteekt.

Op de toepassing van dezen regelmatigere aanleg, met zijne rechte, door heggen ingesloten paden, zijne geschoren boomen, kortom op dien aanleg, die de architectuur als het ware volgt en onderlijnt, berust voor een goed deel de gunstige indruk dien vooral de kleinere Engelsche huizen teweegbrengen.

Maar de leiding is thans overgegaan in Duitsche handen. Duitsche kunstenaars hebben het gegeven op

verschillende wijzen uitgewerkt en tot een eigen, van het Engelsche onafhankelijke, type omgewerkt. Dit geschiedde in aansluiting bij de oude Duitsche tuinen

Evenals zich in Duitschland uit de Fransche Barok- en Rococo-stijlen eene zelfstandige variëteit ontwikkelde, heeft zich de Duitsche tuinkunst dier dagen, zij het ook naar dezelfde beginselen, tot een eigen type gevormd.

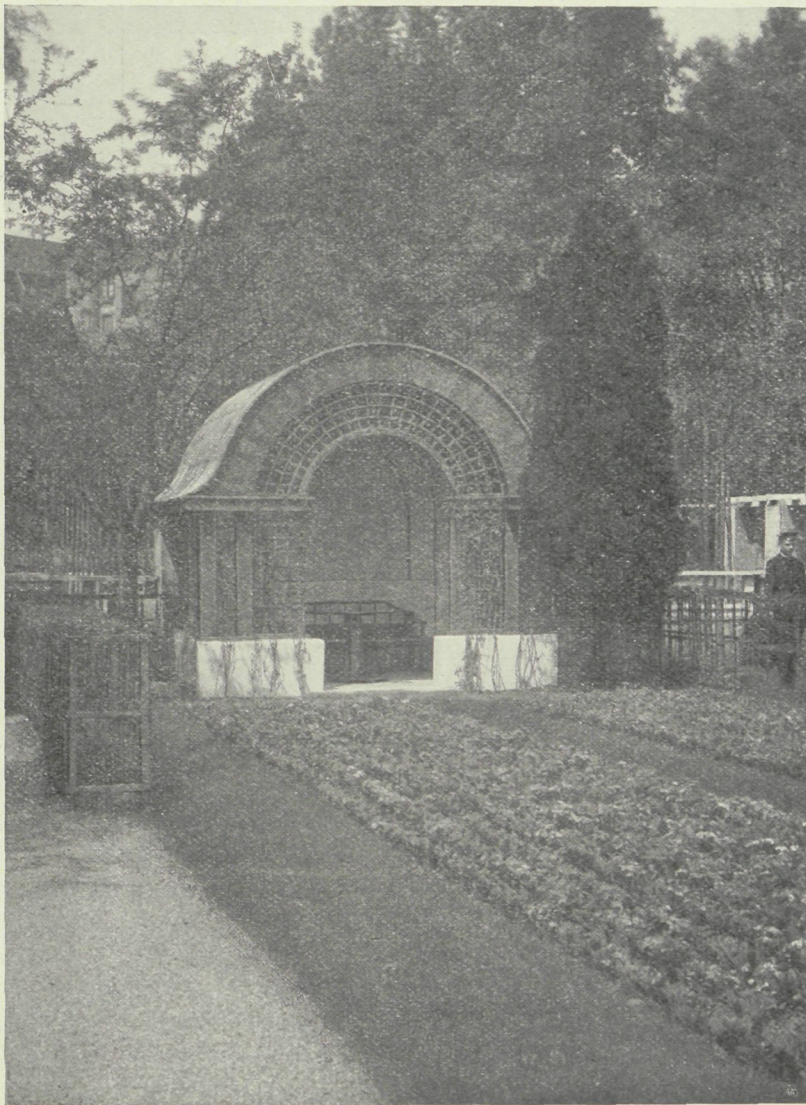
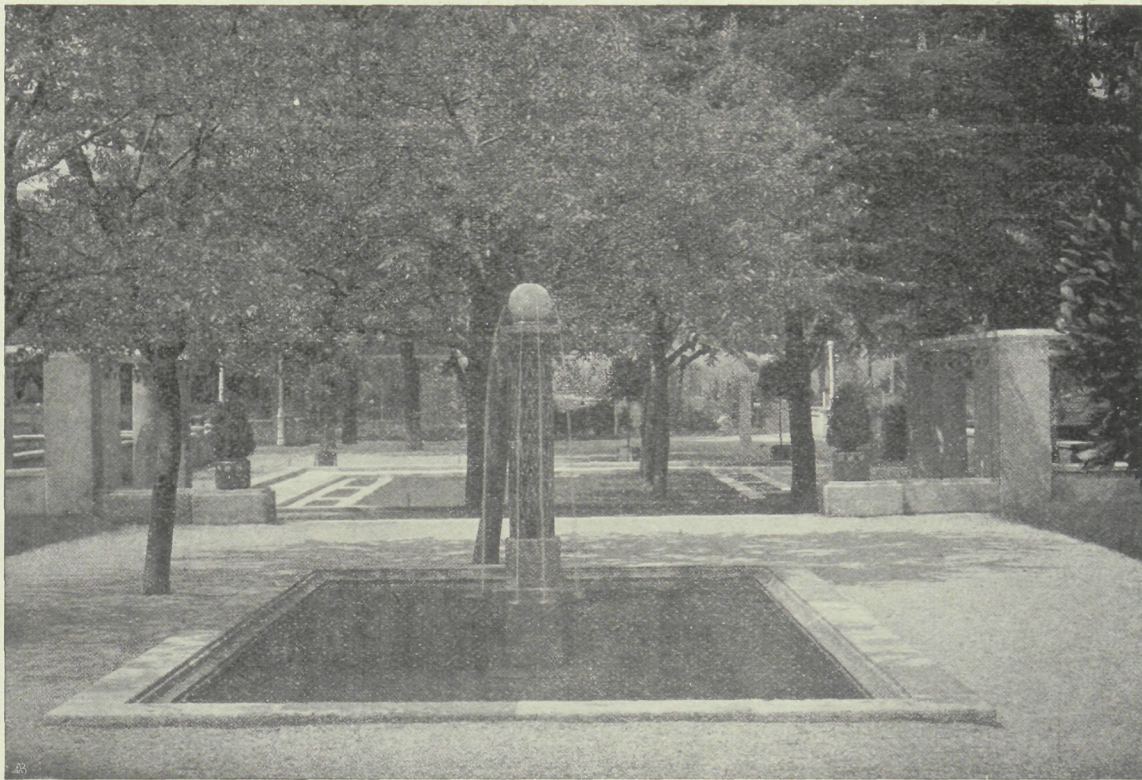
Maar ook in de kleine boeren- en burgertuinen van weleer waren nog goede voorbeelden van rationeelen, zakelijken, aanleg te vinden.

De studie der oude werken heeft tot een geheel nieuwen geest in de moderne tuinkunst geleid.

Daarvan zijn in boek en tijdschrift reeds tal van bewijzen voorhanden in den vorm van afbeeldingen van uitgevoerde tuinen of van ontwerpen. Maar interessanter misschien zijn de tuinen, die in de laatste jaren volgens die moderne denkbeelden op tentoonstellingen zijn aangelegd, en zulks met name door architecten.

Wij zullen niet uitvoerig op die vroegere tentoonstellingen terugkomen, maar stilstaan bij de jubileumtentoonstelling thans te Mannheim gehouden. Deze geeft eene, tot een samenhangend geheel vereenigde reeks tuinen te aanschouwen, welke een volledig beeld kunnen geven van de artistieke aspiraties van den modernen aanleg.

Verre de belangrijkste zijn die, aangelegd volgens ontwerp van Prof. MAX LÄUGER te Karlsruhe, de bekende pottebakker en architect. Zijne groep tuinen bestaat uit twee rozentuinen, ter zijde van den ingang der tentoonstelling (op onze vogelvlucht niet voorkomend) en verder uit vijftien onderling samenhangende tuinen. Deze toonen aan, hoe verschillend en afwisselend boom en bloemen in verband tot huis en tuin zijn te groepeeren. Maar ondanks alle verscheidenheid heerscht in deze tuinen een-

heid en rust, zoowel naar den vorm als de kleur. De strenge lijnen en de groote vlakken geven aan de, elk voor zich kleine oppervlakken, een monumentaal kachet. Alles is eenvoudig. Maar die eenvoud werkt toch rijk tengevolge van de afwisseling die deze tuinen, ook door de stoffage met juist ontworpen banken, pergola's, enz., beeldgroepen, bieden. En toch zijn deze tuinen geen voorbeelden van luxe-aanleg, die slechts voor enkelen bereikbaar is.

Midden in staat een badhuis. Aan weerszijden van een overkoepeld bad bevinden zich twee vertrekken, een kleed- en een rustkamer. Aan de voorzijde strekt zich een zuilenhal uit, aan de achterzijde is op een door hooge hagen omgeven gazon, een zwembassin aangelegd.

Dit is natuurlijk eene fantasie, die slechts weinig

zich kunnen veroorloven, maar die hier tevens dient om het harmonisch verband dat tusschen tuin-aanleg en architectuur bestaan kan, aan te toonen.

Wanneer wij hier uitvoerig de aandacht vestigen op deze tuinen, en daartoe wijzen op de aan het hoofd vermelde uitgave (waaraan ook onze afbeeldingen ontleend zijn), dan geschiedt dit niet om slaafsche navolging van den vorm dier tuinen ten onzent uit te lokken.

Maar wij hopen wel dat de kennismaking met deze tuinen aanleiding zal worden dat ook bij ons nog meerdere belangstelling voor het moderne streven in de tuinkunst zal ontstaan. En dan zal men ook op eigen bodem voorbeelden van nationalen eigen aard aantreffen, die zich voortreffelijk leenen als punten van aansluiting. W.

LOODWIT CONTRA ZINKWIT

Verbod van loodhoudende verven.

Sociaal-Technische Vereeniging van democratische Ingenieurs en Architecten. Nr. 4. Amsterdam. MAAS & VAN SUCHTELEN. 1907.

Deze publicatie van de actieve Sociaal-Technische Vereeniging van democratische Ingenieurs en Architecten verdient bekendheid in ruimen kring. Dit belangwekkende geschrift is niet slechts wetenswaardig maar kan ook in hooge mate nuttig werken. Jammer dat het volkomen overbodig wordt ontsierd door eenige onbewezen insinuaties en ontboezemingen.

Het geschrift richt zich tegen het gebruik van loodhoudende verven in het algemeen, maar tegen loodwit en loodmenie in het bijzonder. Als zoodanig is het eene episode — en naar alle waarschijnlijkheid een der laatste episodien — uit den strijd die sedert het laatst der 19de eeuw, zij het ook met groote tusschenpooze, tegen het loodwit woedt.

De brochure opent met een historisch gedeelte waaraan hier enkele mededeelingen ontleend worden.

„In 1780 opperde een bediende van het chemisch laboratorium in Dijon, COURTOIS, het denkbeeld om bij het verven van huizen gebruik te maken van zinkwit. Eenige jaren later publiceerde de scheikundige GUYTON DE MORVEAU een uitvoerige studie over de bruikbaarheid van zinkwit als verfstof in plaats van het loodwit. In 1786 was het vraagstuk reeds zoo actueel geworden, dat door een drietal Fransche architecten een rapport werd uitgebracht over die vervanging, een rapport dat onverdeeld gunstig is voor het zinkwit. In hetzelfde jaar stelde de Fransche Minister van Marine een commissie in om de zaak nader te onderzoeken; ook deze commissie kwam tot resultaten, gunstig voor het zinkwit.

„Desniettegenstaande schijnt de toenmalige beweging niet tot beperking van het loodwitgebruik op belangrijke schaal te hebben geleid. Niet onwaarschijnlijk heeft de prijs van het zinkwit, welke toen belangrijk hooger

was dan die van het loodwit, daarbij veel gewicht in de schaal gelegd.”

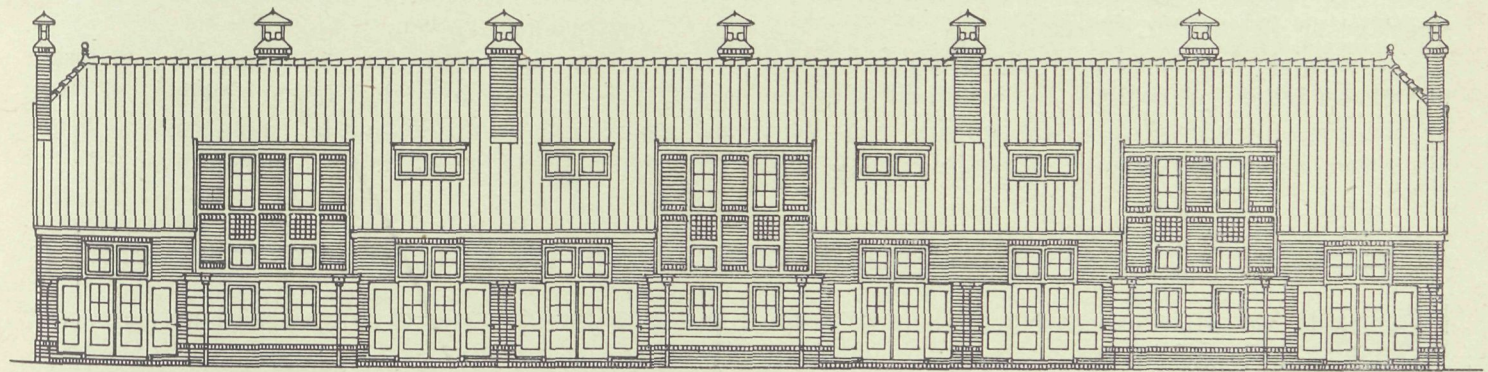
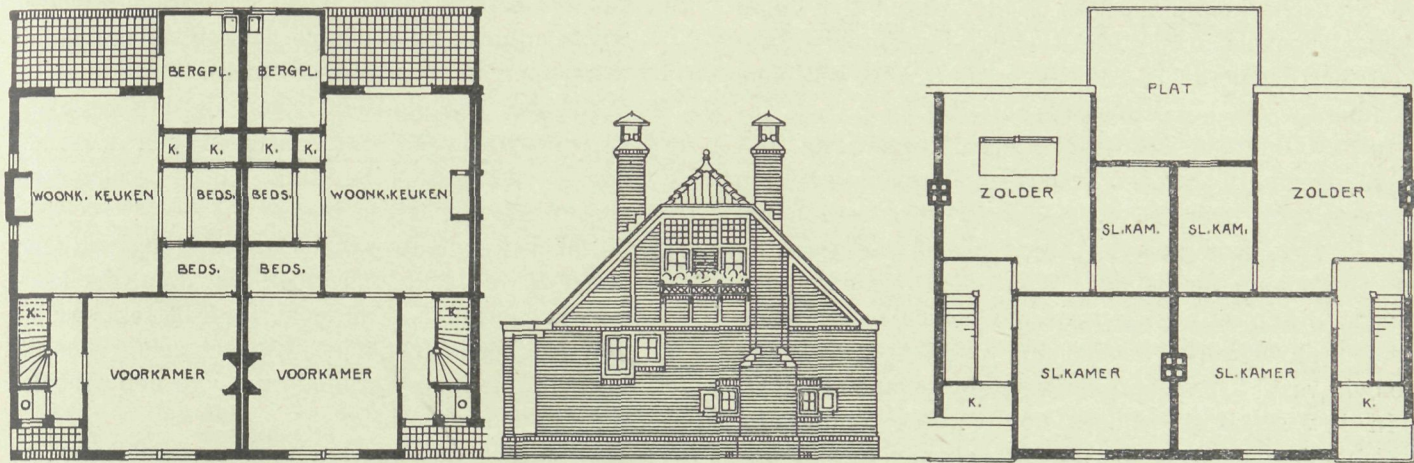
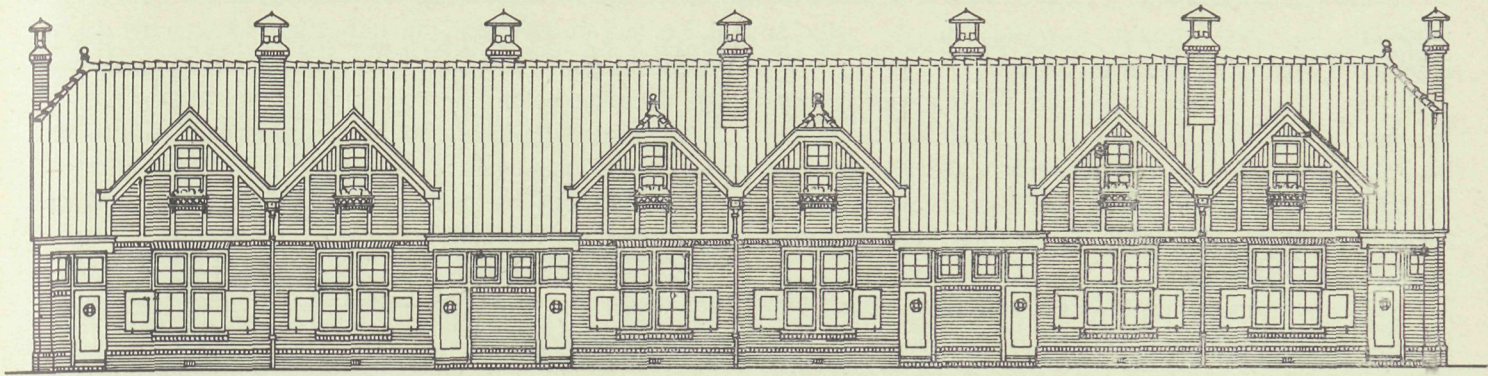
In het midden der voorgaande eeuw werd de kwestie heropend doordien JEAN LECLAIRE, een schilderspatroon, er in slaagde goedkoop zinkwit te maken. In 1848 benoemde de Minister van Openbare Werken eene commissie die zoowel uit hygiënische als technische redenen aan het zinkwit de voorkeur gaf. Het volgende jaar, 1849, werd dan ook voor werken van genoemd departement en later ook door andere departementen, uitsluitend zinkwit gebruikt zou worden. Maar dit besluit raakte bepaald dat in het vergeetboek en eerst in de laatste jaren werd opnieuw eene afdoende bestrijding beproefd van het gebruik der gevaarlijke loodhoudende verfstoffen.

Ook ten onzent werd, door Minister A. KUYPER, eene commissie ingesteld met opdracht te onderzoeken in „hoe verre hier te lande loodwitverf door zinkwitverf of op andere wijze ware te vervangen.”

Deze commissie heeft series proefnemingen van theoretischen en praktischen aard ondernomen en op grond daarvan een voorloopig rapport uitgebracht, dat vanwege het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel is uitgegeven. De proefnemingen en observaties zullen worden voortgezet. Maar reeds nu kon door de commissie worden verklaard dat zij er in slaagde zoodanige zinkwitverf en zinkwitplamuur saam te stellen, die niet het minst bij loodwit ten achter staat.

Deze konklusie is des te opmerkelijker, wijl twee commissieleden, Prof. J. A. VAN DER KLOES en de heer J. M. KIPPEL (de schrijver der bekroonde „Handleiding voor het Huisschilderen”), daartoe zijn teruggekomen van hun ongunstige opinie ten aanzien van het zinkwit.

Dat het gevaar van loodvergiftiging niet licht geteld mag worden en het loodwitvraagstuk de aandacht van den socialen wetgever in hooge mate verdient, wordt in de brochure ten overvloede nog eens aangegevoerd door eene statistiek van ziektegevallen, lood-

ONTWERP VOOR ZES ARBEIDERSWONINGEN 0 1 2 3 4 5 M AMSTERDAM I MEI 1907. *G. H. Kleinhouk*

BEKROOND MET EERVOLLE VERMELDING IN DE PRIJSVRAAG DER „VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE KALKZANDSTEENFABRIKANTEN”

vergiftiging en de daaruit voortvloeiende kwalen, als tuberculose, de schaduw van de loodvergiftiging, en nierziekte,) van schilders en werklieden in loodwitfabrieken van binnen- en buitenland.

Vergelijkt men die getallen met cijfers van andere beroepen als timmerlieden, metselaars, enz. (het zéér ongezonde steenhouwen buiten beschouwing latend),

dan eerst blijkt recht welke gevaren blijkbaar schuilen in het gebruiken van loodwitherdende verf. Loodwit, doodwit, zegt de volksmond.

Het vasthouden aan het loodwit is grootendeels het effect van een zekeren sleur. Zoowel in duurzaamheid als in dekkend vermogen zijn de proefnemingen voor het zinkwit — ook na drie jaar ervaring als buiten-

verfwerk — zeer gunstig geweest, en de prijs is bovendien lager dan die van loodwit.

Er was ééne uitzondering, die echter voor de toepassing in de architectuur weinig invloed heeft. Op de Westerdoksluis te Amsterdam, blootgesteld aan den rook van locomotieven en stoomschepen, welke rook zwaveligzuur bevat, heeft het zinkwit zich minder goed gehouden.

Reeds de Fransche architecten-kommissie van 1786 kwam tot de gunstige konklusie dat, zelfs bij den toenmaals hoogen prijs, het gebruik van zinkwit, wat betreft de duurzaamheid, voordeeler zal uitkomen. De Fransche kommissie van 1848 kwam tot dezelfde slotsom, evenals, in 1850, de „Commission d'architecture du Département de la Seine” en, ter zelfder tijd, eene kommissie van het Ministerie van Marine.

In 1900 vroeg Minister MILLERAND aan de 113 hoofd-ingenieurs van den Franschen Waterstaat hem te rapporteeren over de mogelijkheid van vervanging van loodwit door zinkwit „en se plaçant au point de vue purement technique”. Van de 107 antwoorden gaven 73 aan zinkwit de voorkeur, zoowel voor binnens als buitenverfwerk, 32 hielden voor buitenwerk aan loodwit vast, 2 prefereerden voor alle gevallen loodwit.

In het geschrift worden nog verdere commissies, proefnemingen en rapporten opgesomd die voor toepassing van zinkwit pleitten. Maar thans genoeg over de bewijzen van schadelijkheid van het eene en van deugdelijkheid van het andere materiaal.

In het geschrift wordt voorts opgesomd welke meer of minder algemeene vergaande maatregelen in andere landen, Frankrijk, Zwitserland, Oostenrijk, Duitschland, Engeland en België zijn beraamd.

Verschillende dier bepalingen zijn echter theoretisch of wel zeer lastig in de controle. Heil wordt alleen gezien in een absoluut verbod van loodhoudende verf. Maar dit is een laatste stap. Voorloopig wenscht de brochure

alleen dat de overheid op hare eigen werken het goede voorbeeld geeft, dat zijn weerslag bij partikulieren wel zou doen gevoelen.

Resumeerende komt de brochure in het kort tot de navolgende wenschen:

- 1°. Wettelijk verbod van het gebruik van loodwit voor alle binnenverfwerk.
- 2°. Wettelijk verbod van het gebruik van loodmenie, behalve voor het gronden van ijzer, dat onder water komt.
- 3°. Wijziging van de A. V. der verschillende departementen op het punt van verfwerk, in dier voege, dat het gebruik van loodwit en loodmenie geheel worde uitgesloten (behalve voor enkele met name te noemen uitzonderingsgevallen).
- 4°. Wijziging van de bepalingen in de bestekken van Provincie en Gemeente, in den geest als sub. 3 bedoeld; uitsluiting van de loodverven voor werken in eigen beheer.
- 5°. Verplichte aangifte van loodvergiftigingsgevallen; geregeld medisch onderzoek van hen, die loodverven gebruiken, of bij de fabricage betrokken zijn.
- 6°. Verstrekkende hygiënische maatregelen voor de loodwitfabrieken; vermindering van den arbeidstijd der loodwit-arbeiders.
- 7°. Hygiënische maatregelen voor de schilderswerkplaatsen.
- 8°. Voortzetting van de proeven der loodwit-commissie met die loodverven en in die gevallen, waar de technische mogelijkheid der vervanging nog niet geheel vaststaat.
- 9°. Voorbereiding van een algeheel verbod van alle loodhoudende verven.

De greep hierboven uit de belangrijke materie gedaan, is o. i. eene voldoende aanbeveling om met de besproken brochure kennis te maken, ook voor hen, die eventueel niet de stellingen onderschrijven.

MENGTOESTELLEN VOOR BETON EN MORTEL

In het artikel over mengtoestellen voor beton en mortel in het nummer van 10 Juli is vermeld, dat de beschreven machines door de firma L. VON ROLL te Clus en Rondez in den handel worden gebracht.

Dit is een misverstand. Het oorspronkelijke patent was wel in handen van genoemde firma doch werd overgenomen door eene internationale maatschappij,

welke filialen in de meeste Europeesche landen gesticht heeft en de machine ook in verschillende plaatsen laat vervaardigen. De Nederlandsche filiale dezer Maatschappij heet Algemeene Maatschappij voor levering van Bouw- en Aannemersmachinerieën en is gevestigd te Rotterdam, Veerhaven W. Z. No. 14.

Wij haasten ons deze, overigens begrijpelijke, vergissing te herstellen.

GEMENGDE BERICHTEN

Zijn houten brandkasten betrouwbaar? Deze vraag zal 27 Juli a. s. worden opgelost door een vuurproef, welke te 's Gravenhage zal worden gehouden. Vergeleken zullen worden een LIPS-brandkast van de lichtste normale konstruktie en een kast fabrikaat ADOLPHS (Dusseldorf), hoofd-agent H. B. GOETTSCH

(Utrecht). Deze proeven geschieden op initiatief van den heer A. RIDDER, Directeur der levensverzekeringmaatschappij „Het Noorden” te Groningen, in verband met den aankoop van brandkasten voor deze Mij

De stelling der firma LIPS (Dordrecht) is, dat geen der systemen van houten brandkasten haren inhoud beschermt gedurende twee uur in een zoodanigen flinken vuurgloed als waaraan de firma LIPS hare lichtste soort brandkasten twee uren durft blootstellen.

In de kasten zullen worden geborgen losse papieren, papieren in trommel en staafjes van metaal-allinges smeltend bij verschillende temperaturen van 100° tot 432° CELSIUS. Ter controle

van de hitte van het vuur dienen 15 z.g.n. Segersche kegeltjes met smeltpunten van $\pm 600^\circ$ tot $\pm 1300^\circ$ C.

De proef geschiedt 27 Juli a.s. te één uur; te halfvijf zullen de kasten worden geopend.

De plaats is het terrein van het Concours Hippique op Zorgvliet te 's Gravenhage (ingang Stadhouderslaan).

De betrokken firma's zullen zeker gaarne aan belangstellenden introductiebiljetten zenden.

Eene collectieve inzending van „Architectura et Amicitia” op de a.s. „Vierjaarlijksche” te Amsterdam. In „Bouww.” Nr. 22 werd de wenschelijkheid eener collectieve inzending bepleit door en onder toezicht eener bouwkundige vereeniging. „Architectura et Amicitia” heeft daartoe nu het initiatief genomen. In het laatste nummer van „Architectura” noodigt het Bestuur van het Genootschap onder verwijzing naar art. 4, 5 en 7 van het tentoonstellingsprogramma de inzenders uit op hunne stukken de aanduiding te plaatsen: „Collectieve inzending Architectura et Amicitia” en het Bestuur bericht te zenden van zulke inzendingen.

Het Rembrandthuis te Amsterdam werd verleden jaar in de Rembrandtstemming aangekocht. Bij die gelegenheid is ook de mogelijkheid van restauratie besproken. Gunstig ontvangen is ze niet, want over het algemeen werd betwijfeld of voor zulk eene restauratie wel genoegzame gegevens bestonden. En wanneer dit niet het geval is verliest eene restauratie zijne beteekenis en waarde. Men maakt dan een „kijkspelletje”. Authentieke stukken en meubels, die aan REMBRANDT behoorden, zijn bovendien niet aanwezig. Onder die omstandigheden zou dus, meenden velen, eene restauratie, verricht al tastende in het duister en met behulp van bijeengekochte meubels, hoe goed ook bedoeld, weinig werkelijke waarde hebben. Die zoo spraken meenden, dat de piëteit jegens REMBRANDT niet verder moest gaan dan den aankoop van het huis om dit voor verder verval te bewaren en dat die piëteit zich juist tegen eene restauratie, welke niet authentiek kon zijn, moest verzetten.

Thans stellen B. en W. voor het huis te verkoopen aan eene stichting, wier doel is het gebouw zooveel mogelijk in den staat te brengen zooals het tijdens het leven van REMBRANDT was ingericht, al naar mate men dat uit oude bescheiden kan te weten komen; in die perceelen bijeen te brengen al wat mogelijk is om de groote kunst van REMBRANDT in herinnering te brengen door kunstvolle reproducties van zijn werken als anderszins, en ook om door inrichting van de vertrekken in die woning een denkbeeld te geven van de wijze hoe in den tijd van REMBRANDT dergelijke huizen waren ingericht.

Eene overeenkomstige bedoeling dus als voorzit bij het Dürer-huis te Neurenberg. Hopen wij echter dat die bedoeling hier beter slaagt dan ginds.

Het dagbladbericht zegt voorts dat in September a.s. het bestuur der stichting zal uitzien naar een architect die in staat is, het huis zooveel mogelijk het oude aan-zien te hergeven.

Wij wedden dat na dit verleidelijke bericht vele kollega's al op jacht zijn en het nu reeds sollicitaties en aanbiedingen, voorzien van referenties met foto's of gratis ontwerpen, regent.

Met instemming vermelden wij intusschen dat in een scherp stukje in het „H.blad” Prof. Dr. Jhr J. Six de aanleggers der restauratie naar een of ander „Oud-Holland” verwijst. Hij wil het Rembrandt-huis behouden als een, zij het ook geschonden, dan toch onvervalschte reliëf.

Een nieuw fransch gezandchapspaleis te Weenen. De fransche Kamer stond een krediet van 2.000.000 francs voor den bouw van dit paleis toe terwijl onlangs voor de inrichting nog 300.000 francs werd gevoteerd. Het ontwerp is van den franschen architect CHEDANNE, die verbonden is aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken en die ook de gezandchapspaleizen in Peking en in Londen bouwde, respectievelijk verbouwde. Frankrijk is van plan alle fransche gezandchapsgebouwen in de hoofdsteden door fransche architecten te laten herbouwen.

Het terrein alleen van het nieuwe paleis te Weenen kostte 1 milj. kronen. De facade maakt, ofschoon de bepleistering nog niet aangebracht is, een statigen indruk. Zij is ontworpen in den stijl van Louis XIII. De plattegrond is trapeziumvormig. Twee ingangspoorten voeren tot een kleine galerij en over een driearmige trap komt men in de groote galerij van de eerste verdieping en tot de feestzalen. Hier bevindt zich een groote ontvangstzaal van 20 M. lengte, twee kleine salons, en de groote eetzaal van 12 M. lengte. De geheele eerste verdieping dient tot representatie-doeleinden. Op de verdieping gelijkstraats en op het verhoogd parterre zijn de bureau-lokalen en secretarie ondergebracht. Op de tweede verdieping ligt de woning van den gezant en op de derde verdieping bevinden zich in mansarden de beambtenwoningen.

De binnen architectuur van het paleis wordt gehouden in den stijl van LOUWIJK XVI zonder echter den modernen geest geheel uit te sluiten.

Kostbaar eigendom van den franschen Staat, zooals gobelins, vazen, beelden en bronswerken zal dienen ter opluistering

van het paleis. Deze kunstvoorwerpen versieren gedeeltelijk reeds het oude gebouw van de fransche legatie aan het Lobbkowitzplein te Weenen.

Crosby Hall te Londen (zie de beschrijving op blz. 189 hiervoren) zal verdwijnen. Het historische gebouw is aangekocht door de „Chartered Bank of India, Australia and China” die het zal doen sloopen om plaats te krijgen voor een nieuw kantoor. De Bank wil het gebouw gaarne voor den kostenden prijs overdoen, wanneer haar tegelijk een ander even geschikt terrein in de City ter beschikking wordt gesteld. Ook wil de Bank de afbraak ter beschikking stellen om het gebouw desnoods elders te herbouwen.

In den Gemeenteraad der City, de City of London Corporation, werd een en ander besproken naar aanleiding van ingekomen adressen van de Society of Antiquaries en anderen. Maar waar een ander terrein niet beschikbaar is en herbouw elders de historische waarde zou te niet doen, legde de Raad zich bij de feiten neer.

De nationale kathedraal te Washington, die 5000 zitplaatsen bevatten en minstens 5 miljoen dollars kosten zal, is ontworpen door den Engelschen architect G. F. BODLEY in samenwerking met H. VAUGHAN uit Boston. Met de uitvoering is nog niet begonnen, maar de plannen zijn aangenomen.

De kathedraal is ontworpen in gothischen stijl zooals verlangd werd. In de afmetingen overtreft zij de meeste der katedralen van Engeland en het vasteland. De totale lengte is 476 voet, de breedte 132 voet, alles buitenwerks. De hoogte der nok van het dak is 130 voet, die tot het gewelf 93 voet. De middelste toren stijgt 220 voet op boven de straat.

In den plattegrond vertoont de kathedraal een schip met zijbeuken, transept, koor en twee kapellen. Er wordt gerekend op plaats voor monumenten, gedenkramen en gedenktafels, opdat deze kathedraal een nationaal heiligdom kan worden. Het koor eindigt in een veelhoekig sanctuarium. Het gebouw zal geheel met steen overwelfd worden.

De kerk zal in prachtige ligging op een heuvel geplaatst worden en vooral van af het kapitol zal zij een grootsch effect maken. Wanneer zij voltooid is met de haar omringende gebouwen, zal zij het aanzien hebben van een stad op een heuvel gebouwd.

Terwijl het onderdeel van deze kathedraal als massief muurwerk zal bewerkt worden en de bovenkanten der torens rijker behandeld zullen worden, zal het inwendige van deze centrale portikus rijk en indrukwekkend versierd worden met vele beelden, monumenten en wanddecor.

Aan de noordzijde der gevels zullen vensters met rijke traceeringen en pinakels voorkomen, benevens geprofileerde lijsten en rijk versierde vensters, nissen en borstweringen. In het noorder transept vindt men de overdekte ingangen met daarboven een roosvenster.

De kapellen met hunne roosvensters, ingangsportalen met de beelden er naast en hooge daken, eindigend in een gouden kruis, zullen een rijk effect maken in verband met de kerk.

De kathedraal ingaande door den grooten ingang komt men in het portaal dat met eikenhout betimmerd is. De eerste indruk van het gezicht in de kerk zal zijn de groote wijdte van het schip met de zijbeuken en de dubbele rij kolommen aan iedere zijde, verder het transept, de rijke kolommen en bogen. De onderkant van den hoog het meest naar het oosten zal rijk versierd worden met Engelen.

Verder zal het oog aangetrokken worden door het rijkbewerkte altaar en de rijke betimmering in eikenhout of in ander hout der koorstoelen, de gesneden zitbanken, waarop de kleurige stralen van de vensters vallen. Van buiten en van binnen zal de bouwsteen bestaan uit een licht roode zandsteen, hetgeen beter geacht werd dan een witte steensoort, die allicht koud lijkt. Ook een bruine steenkleur voldoet niet, doch een zachte rose tint werkt verrassend. Te roode steen maakt te zwaar, maar licht roode steen geeft een warmte van kleur en heeft niet zoo het aanzien van nieuw werk.

De hoeksteen van de kathedraal zal gelegd worden den laatsten Zondag van September van dit jaar.

Deze beschrijving is ontleend aan „The British Architect.” De kathedraal van Washington zal dus een waardig pendant worden van die welke te New-York in aanbouw is. Ook op kerkelijk gebied willen de Amerikanen dat hunne scheppingen de grootsche, rijkste en duurste der wereld worden.

Nestor's burcht. De bekende oudheidkundige WILHELM DÖRPFELD meent de overblijfselen van de burcht van den Homerischen vorst Nestor ontdekt te hebben, en die ontdekking zou te danken zijn aan onzen landgenoot, den heer GOEKOOP, die voor de Duitsche opgravingen in Tiryns het noodige geld beschikbaar had gesteld, en dit ook voor onderzoekingen te Pylos heeft gedaan.

Reeds lang meende DÖRPFELD dat het Homerische Pylos niet bij de tegenwoordige Mykeense stad van dien naam, ook niet bij het Elische Pylos aan den Peneios, maar in Triphylie

bij S. mikon moet hebben gelegen; HOMERUS moet zich de burcht van NESTOR niet ver van den Alpheios, dicht bij de Ionische Zee gedacht hebben.

Daar heeft DÖRPFELD gezocht, op een plaats tusschen Zacharo en Marmora, waar men volgens de boeren wel bouwsteenen haalde. Toen hij daar aankwam waren menschen bezig een ronden muur af te breken. Hij zag dadelijk dat daar een koepelgraf uit den Mykeenschen tijd lag en langzaam vernield werd; zoo waren er meer. De gevonden aardewerkscherven, van één kleur, overtuigden DÖRPFELD, dat hij het Homerische Pylos vóór zich had en andere voorwerpen, uit goud, brons, ivoor, van Mykeensch karakter, bevestigden die meening. Er werden ook drie Romeinsche graven gevonden; het bewijs dat de Oud-Grieksche graven reeds in den Romeinschen tijd verstoord en beroofd moeten zijn.

DÖRPFELD heeft, verder gravende, de muren van den burcht zelve gevonden en zelfs in een provisiekamer verkoolde vijgen, wat van belang is voor den leeftijd van Ilias en Odyssee. Verder is bewezen dat het oorspronkelijke aardewerk der Achaeërs niet is het beschilderde Mykeensche, maar éénkleurig, met ingekraste ornamenten, verwant met het oud-Italiaansche en het aardewerk uit de Hallstadt-graven. („H blad”.)

De tempelfrontons van Aegina. In eene fraai geïllustreerde bijdrage der „Ill. Zeitung” behandelt de Munchener Professor ADOLF FURTWÄNGLER, de groote kenner der klassieke beeldhouwkunst, de beroemde tempelfrontons van Aegina die sedert 1830 in de Glyptothek te Munchen zijn opgesteld.

Deze beelden-groepen, de vrij volledig bewaard gebleven fragmenten der frontons van den tempel op Aegina, werden in 1811 door de architecten COCKERELL en HALLER VON HALLERSTEIN ontdekt. Het toezal diende hun, zij hadden daartoe slechts de gevallen steenblokken om te keeren. In dien tijd werden echter nog geene systematische en wetenschappelijke onderzoekingen naar huidigen trant ondernomen en zoo bleef veel onopgemerkt.

De fragmenten kwamen in bezit van den lateren koning LODEWIK I van Beieren, die ze onder THORWALDSEN'S leiding liet opstellen.

De wijze waarop dit geschiedde kon sinds lang Prof. FURTWÄNGLER niet voldoen. Eene in 1901 ondernomen onderzoekingsreis leverde hem de zekere gegevens voor een andere opstelling. Zijne bevindingen werden neergelegd in twee uitgaven.

Het eene is het kostbare standaardwerk „Aegina das Heiligtum der Aphaia”, het andere „Die éginiten der Glyptothek” kost slechts 3 Mark.

Naast de oude opstelling der origineelen, is thans eene gepolychromeerde restauratie met behulp van afgietsels volgens ontwerp van Prof. FURTWÄNGLER opgesteld. Ieder die de nieuwe restauratie met de oude vergelijkt, zal erkennen hoe thans eerst leven en beweging in de groepen en beelden is gekomen. Deze beeldhouwkunst heeft nu eene geheel andere beteekenis gekregen.

Ook is door de onderzoekingen van Prof. FURTWÄNGLER aan den dag gekomen dat de tempel niet aan Athene, maar aan de plaatselijke Godin Aphaia was gewijd. De tempel, waarvan belangrijke fragmenten overeind zijn gezet, is op een eenzamen, begroeide heuvel gelegen, met prachtig vergezicht over de zee en de Grieksche kusten.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Architectura Nr. 29. Modern Teekenenonderwijs, door V. B. De tentoonstelling van teekeningen van leerlingen van eenige lagere scholen te Amsterdam, waar volgens de nieuwe methoden geteekend wordt, heeft de sympathie van den schrijver en doet hem gelooven dat het doel van deze tentoonstelling goed geslaagd is.

De Mont Athos. Voordracht door den heer JAN STUYT, gehouden in eene vergadering van A. et A. in den afgelopen winter.

TECHNISCH GEDEELTE. Wie mag zich architectnoemen? (Slot).

Waarom wordt coöperatief wonen, buiten 's Gravenhage en Haarlem, nog zoo weinig toegepast, door M. T. DE CLERQ. De hoofdoorzaak is volgens den schrijver de weinige bekendheid van het publiek met het streven van het coöperatief bouwen en wonen. Te veel aanbeveling in deze materie, wordt steeds weinig vertrouwd.

Vernieling van cementmortel. Zulke mortel kan door invloed van schadelijke stoffen, als olie, vetten, melk- en gistzuren spoedig verweeren. Olieverf op pas gemaakte cementmortel gestreken, schilfert er spoedig af. Beter is de bestrijking met de Keszlarsche fluaten of met een 10-pct.'s oplossing van zwavelzuur.

In hooge mate wordt het cement van cementen oliereservoirs aangetast. Een dekkende laag dient hier aangebracht te worden, bv. caoutchouc-boter. Ook koolzuurhoudende wateren tasten cement. In Frankfort a/M. heeft men cementen buizen bestreken met „Inestol” dat door de firma PAUL LECHLER te Stuttgart in den handel wordt gebracht. Dit voldeed beter dan de Siderosthen Lubrose.

Bouwkundig Weekblad Nr. 29. Gerestaureerde zalen in het kasteel „Marquette”. Dit oude slot gelegen tusschen Beverwijk en Castricum werd gedeeltelijk gerestaureerd door den heer J. C. VAN SPAENDONCK te Amsterdam. Een bijgevoegde plaat geeft een interieur van de billardzaal en de feestzaal.

Zelfwerkend brand-alarm (Patent HILKIER), tegenwoordiger de heer G. BARGER te 's Gravenhage. Dit toestel werkt door electriciteit. Hoe grooter de hitte van den brand wordt hoe gevoeliger de verklikker wordt.

Haringgraatstaal. Het haringgraatstaal, volgegooid met cement levert de zg. cementine-constructie. Het is op een houten gevelconstructie ook voor buitenmuren aan te wenden. De constructie wordt in Amerika veelvuldig toegepast.

VIIIste Internationaal Architecten Congres, te Weenen in 1908. Namen der Commissie-leden van het congres en vermelding der aangenomen feestelijkheden.

De Opmerker Nr. 29. Schilderwerken in de Oude kerk te Amsterdam ontdekt, door A. W. W. Aanvulling der berichten die in de dagbladders de rondte hebben gedaan, (zie ook blz. 230). De heer W. geeft hier een uitvoeriger beschrijving van datgeen wat op elk der 12 zuilen aan schilderwerk te vinden is.

Bouwkunst als nijverheid. Naar aanleiding van het proces van den „Bund Deutscher Architekten” tegen de bouwondernemersfirma te Berlijn (zie blz. 33) voorspelt de schrijver dat het met de vrije kunst gedaan is, en dat de architecten langzamerhand industrieelen worden.

Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Mij. tot bev. der Bouwkunst. Vervolg en slot der vraagstukken bij dit examen opgegeven.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Programma van een prijsvraag, uitgeschreven door de Overijselsche Landbouwmaatschappij, Afdeeling „Haaksbergen”.

Artikel 1.

Gevraagd wordt het doelmatigste en voordeeligt ontwerp schaal 1 à 100.

a. van eene boerenbehuizinge voor een bedrijf van 3 melkkoeien (met groepstal).

b. idem voor een bedrijf van 3 tot 10 melkkoeien.

Artikel 2.

Elk gebouw moet degelijk zijn ingericht en van goede en solide materialen opgetrokken zijn en geschikt voor het boerenbedrijf in den Gelderschen achterhoek.

Artikel 3.

Verlangd worden:

a. de grondplannen met een situatie van omliggend terrein.

b. drie gevelaanzichten met één detail schaal 1 à 10.

c. minstens 2 doorsneden.

d. een globale raming van kosten.

Artikel 4.

Alle teekeningen moeten uitsluitend in zwarte inkt zijn bewerkt, zonder toepassing van schaduwlijnen enz.

Artikel 5.

De mededinging is opengesteld voor alle bouwkundigen in Nederland.

Artikel 6.

Als prijs wordt uitgelooft: voor het beste plan a. eene zilveren medaille;

” ” ” ” b. ” ” ”

Artikel 7.

De ontwerpen moeten vóór of op den 22n Augustus 1907 franco worden ingezonden aan den heer H. J. DIEVELAAR, secretaris der afdeeling Haaksbergen.

Elk ontwerp moet voorzien zijn van een motto, een verzegeld adres, benevens een correspondentie-adres voor terugzending der niet-bekroonde plannen.

Artikel 8.

De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Overijselsche Landbouwmaatschappij afd. „Haaksbergen”, welke zich het recht voorbehoudt, enkele ontwerpen te laten reproduceeren

Artikel 9.

Gedurende de landbouw-tentoonstelling te Haaksbergen op 24 en 25 Augustus 1907, worden alle ontwerpen benevens het rapport der Jury, geëxposeerd en ontvangt elken inzender aan het correspondentie-adres eene gratis toegangkaart.

Haaksbergen Juli '07.

Het bestuur.

A. J. SCHILDERMAN, Voorzitter.

H. J. DIEVELAAR Secretaris.

De Jury.

J. J. HELLENDORRN, architect te Hengelo.

C. ELFERINK, bouwkundige te Haaksbergen.

W. PH. C. GREVE, bestuurslid te Haaksbergen.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN ADMINISTRATIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 31.

31 Juli 1907.

B. HELWEG. ASSISTENT TECHNISCHE HOOGESCHOOL

PROEVEN OP AANHECHTING VAN MORTELS

Terwijl reeds geruimen tijd tal van beproevingsmethoden bestaan om de trek- en drukvastheid, krimpmaat, fijnte van malen, tijd van binding, enz. van mortels en mortelmaterialen te onderzoeken, toch blijft er nog steeds een leemte bestaan met betrekking tot het onderzoek naar de aanhechting van mortels aan steen, m. a. w. naar de grootte der kracht waarmee aan elkander gemetselde steenen van elkaar zijn te trekken.

Toch kan de kennis van de grootte dier kracht voor een bepaalden mortel en gegeven steensoort van groot belang zijn omdat in vele gevallen trekspanning in metselwerk kan ontstaan en bij gewelven vaak trekspanning wordt toegelaten, ten einde de gewelddikte te verminderen.

De cijfers, voor de toe te laten trekspanning opgegeven, loopen nog al uiteen; zoo geeft b. v. RÉSAL 2 à 2½ KG. per cM². en gaat FLAMONT tot 1/5 der toe te laten drukspanning of (1/5 van 20 KG. per cM².) 4 KG. per cM²., zonder er bij te vermelden voor welken mortel deze cijfers gelden. In „Het bouwen in Overzeesche Gewesten” geeft Prof. VAN DER KLOES eenige tabellen op dit onderwerp betrekking hebbende, deze zijn verkregen door twee kruislings op elkander gemetselde steenen door middel van daarop gestelde beugels en gewichten los te trekken; de beugels zijn zoodanig geplaatst dat de krachten in het midden van het aanhechtingsvlak werken (fig. 1).

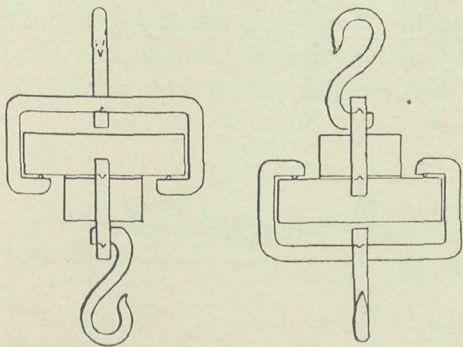

Fig. 1.

Aan dezen laatsten eisch is zeer moeilijk te voldoen en toch is hij de hoofdvoorwaarde bij deze beproevingsmethode, daar bij niet volkomen gecentreerde belasting ten opzichte van het aanhechtingsvlak een koppel ontstaat, waardoor de steenen van elkander gewrongen inplaats van getrokken worden.

Deze zeer licht voorkomende fout waarop ook door Prof. v. D. KLOES wordt gewezen, bracht mij, vooral na het lezen van een verhandeling van FÉRET¹⁾ over onderzoek van mortels, op het denkbeeld de aanhechting te bepalen op de wijze als FÉRET dit deed met zuiltjes van mortel. Na herhaalde proeven en besprekingen hierover met Prof. VAN DER KLOES, is 't mij mogen gelukken een toestel samen te stellen voor deze wijze van onderzoek, waarmee het mogelijk is elken mortel op aanhechting te beproeven op elke mogelijke soort van steen.

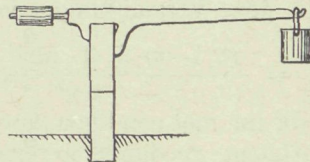
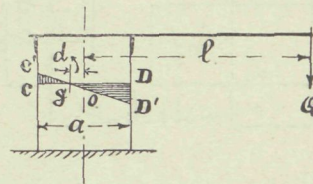

Fig. 2.

FÉRET klemt namelijk zuiltjes van mortel 4 × 4 cM. breed waarop de mortel is vastgestampt, onder in een tafel vast en belast ze vervolgens door middel van een met gewichten bezwaarden hefboom totdat zij breken.

Fig. 3.

In stede van de g op de snijding der lijnen CD en C'D' leze men een G.

¹⁾ „Prüfung und Würdigung der Konferenzbeschlüsse über die Bestimmung des Haftvermögens hydraulischer Bindemittel” door R. FÉRET, Chef du laboratoire des ponts et chaussées à Boulogne sur Mer.

Hij rekest aldus:

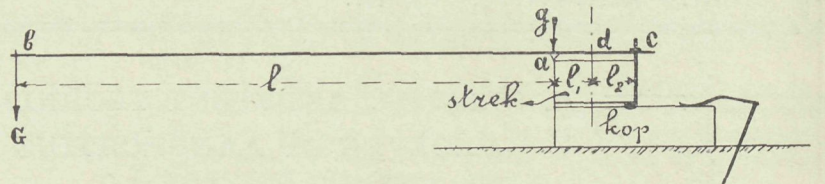
$$\frac{DD'}{CC'} = \frac{GD}{GC} = \frac{\frac{a}{2} + d}{\frac{a}{2} - d} \text{ of bij } CC' = R = \text{de gezochte}$$

maximum trekspanning $DD' = R$:

$$\frac{\frac{a}{2} + d}{\frac{a}{2} - d}$$

Is nu Q' = 't gewicht van den hefboom,
 l' = de afstand van het zwaartepunt van

Fig. 5.

den hefboom tot de as van het zuiltje en
 Q = 't gewicht van den bak met inhoud aan
 het einde van den hefboom, dan volgt:
 daar de som der inwendige krachten gelijk is aan de
 som der uitwendige krachten:

$$b R \frac{\frac{a}{2} - d}{2} - b R \frac{\left(\frac{a}{2} + d\right)^2}{2\left(\frac{a}{2} - d\right)} = \div (Q + Q')$$

waarbij b = de breedte van het zuiltje is loodrecht
 op het vlak van tekening.

Verder uit de gelijkheid der inwendige en uitwendige
 momenten:

$$b R \frac{\left(\frac{a}{2} - d\right)^2}{3} + b R \frac{\left(\frac{a}{2} + d\right)^3}{3\left(\frac{a}{2} - d\right)} = (d+l)Q + (d+l')Q'$$

uit deze vergelijkingen volgt: $d = \frac{a^2(Q + Q')}{12(lQ + l'Q')}$ en

$$R = \frac{(6l-a)Q + (6l'-a)Q'}{ba^2}$$

Is nu met een tegengewicht het zwaartepunt van den
 hefboom zoodanig geregeld dat $l' = \frac{a}{6}$ dan is de
 formule voor R onafhankelijk van Q' en dus R direct
 uit Q , l , a en b te berekenen.

De door mij gevolgde methode van onderzoek is
 als volgt:

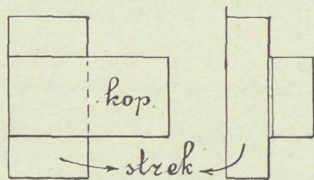
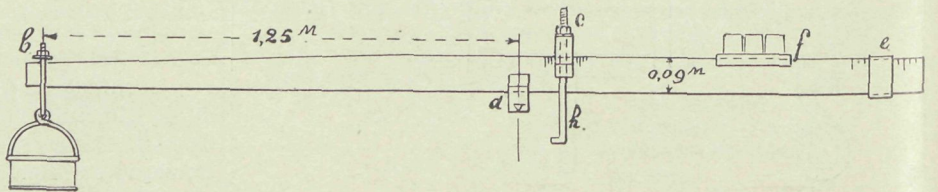

Fig. 4.

Fig. 6

Twee steenen worden kruislings aan elkander
 gemetseld, zoodanig dat ze als „kop” en „strek” aan
 een kant één vlak vormen. Van zoo een stel steenen
 wordt, na een bepaalden verhardingstijd, de „kop”
 op een tafel vastgeklemd en de „strek” er, door
 middel van een met gewichten bezwaarden hefboom,
 afgetrokken. Worden nu hierbij de verhardingstijd,
 de verhardingswijze en de steengrootte gelijk genomen
 dan is reeds uit het meer of minder gewicht aan den
 hefboom uit te maken: welke mortel meer houdt bij
 dezelfde steensoort of voor welke steensoort de aah-
 hechting grooter is bij denzelfden mortel.

Is de hefboom in evenwicht ten opzichte van punt
 a en dit punt geplaatst gelijk met den voorkant van
 den steen dan zal, als de hefboom aan den steen
 bevestigd is bij c , bij belasting in b , een draaiing
 ontstaan om een punt d gelegen tusschen a en c .
 Dit punt is als bij FÉRET, zie boven, te bepalen
 waarna de berekening der max. spanning is uit te
 voeren, daar ook hier het moment $= G(l + l_1) + g l_2$
 $= \Sigma b k y^2$ en hieruit de trekspanning in de uiterste
 vezel $= k l_2$ (bij $l_2 = y$ max.) volgt.

Bijvoorbeeld:

b = lengte van het aanhechtingsvlak = 10 cM.,

$a c$ = breedte van den steen = 10 cM.,

$l = 125$ cM.,

$l_1 = l_2 = 5$ cM.,

g = gewicht hefboom = 11.5 KG.,

G = gewicht in den bak = 6.1 KG.,

dan wordt 't moment =

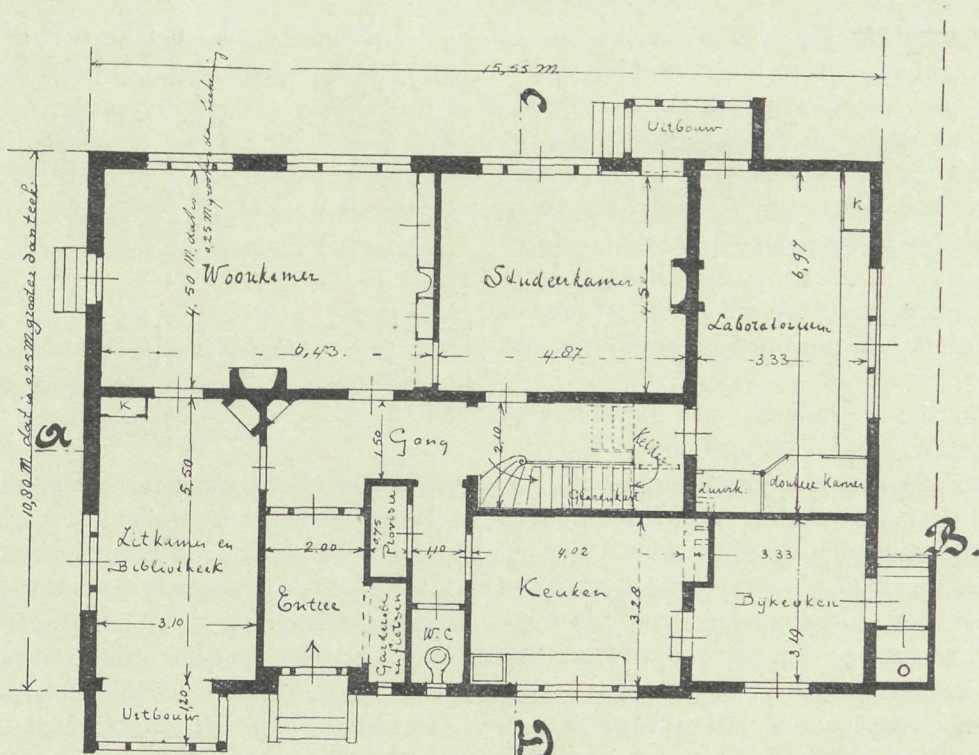
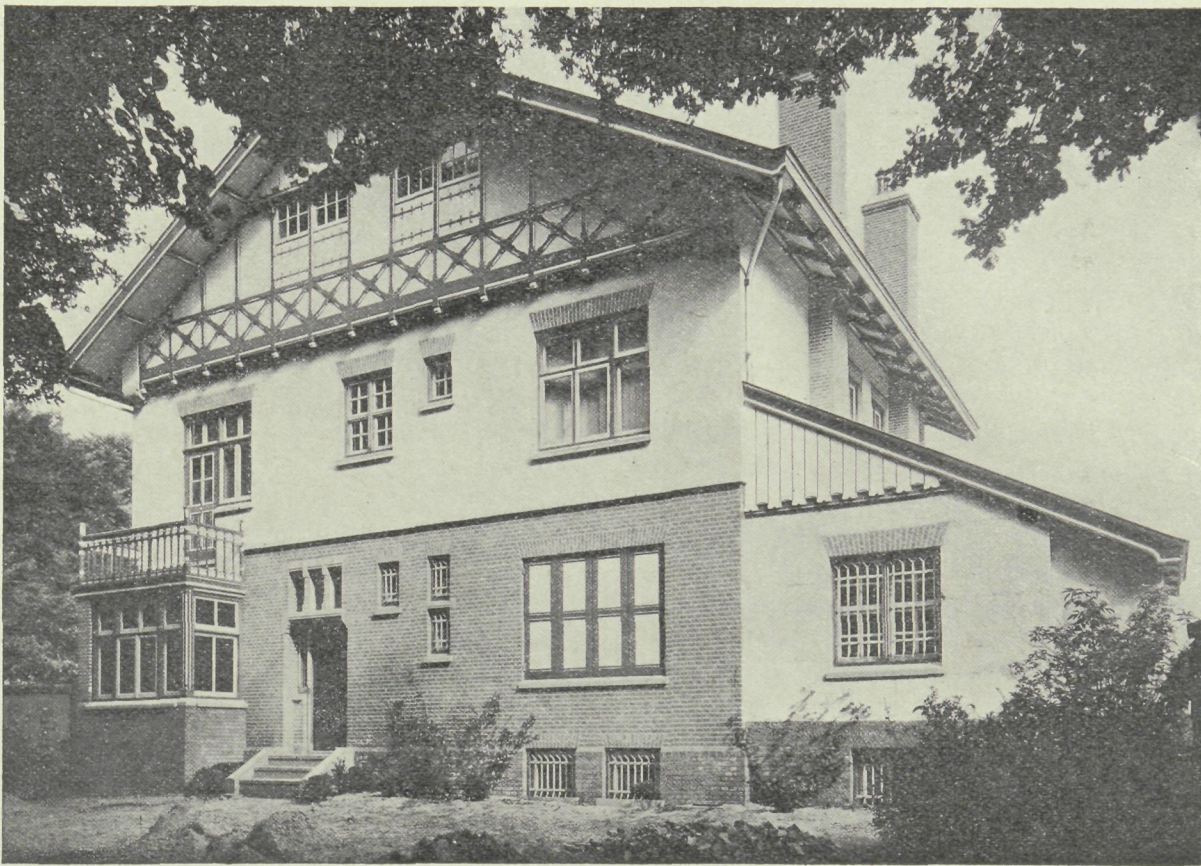
$$11.5 \times 5 + 6.1 \times 130 = 850.5 \text{ KG.cM.}$$

$$= \frac{2 k b l^3}{3} \text{ of } k = 1.02$$

en dus de trekspanning in de uiterste vezel =

$$1.02 \times 5 = 5.10 \text{ KG.}$$

Daar de verschillende soorten metselsteenen en vaak
 zelfs die van één soort veel in breedte verschillen, is
 het zeer lastig den hefboom ten opzichte van een punt
 gelegen op een afstand $\frac{a c}{6}$, zooals FÉRET dit doet, in
 evenwicht te brengen, waarom dit ten opzichte van
 a is gedaan; tevens is $l_1 = l_2$ gerekend daar deze
 bij zeer nauwkeurige rekening zoo weinig met elkaar
 verschillen, dat dit verschil gerust kan worden ver-
 waarloosd.

Begane grond

LANDHUIS VAN PROF. DR. S. HOOGWERFF TE WASSENAAR
ARCH. A. VAN DER LEE (DELFT)

De toestel bestaat uit een houten hefboom van $9 \times 4,5$ cM. doorsnede; daaraan is bij a een vaste houten klos aangebracht, waarop het midden door een lijn is aangegeven die loodrecht staat op den hefboom en waarom den geheelen toestel in evenwicht is. Aan het punt b, op 125 cM. afstand uit het midden van den vasten klos a is, draaibaar in alle richtingen, opgehangen een beugel met bak waarin, door een hageltoestel, zooals bij trekproeftoestellen in gebruik, hagel kan toevloeien met eenparige snelheid en die bij het einde der proef den toevoer zelfwerkend stopt.

Verder is bij c een verschuifbare klos aangebracht, hierin zijn twee haken, h, met schroefdraad voorzien, zoodat ze door middel van moeren hooger of lager zijn te stellen al naar gelang de dikte van den steen zulks vereischt. Op den hefboom is daar ter plaatse (bij c) een verdeeling aangebracht, waarop de afstand vanaf voorkant haken tot midden vasten klos a (gelijk dus aan de breedte van den steen) is af te lezen, terwijl bij e eveneens een verdeeling is aangebracht, waarlangs een looden plaat, \square -vormig om den hefboom gevouwen, kan schuiven; hierdoor is het mogelijk het evenwicht ten opzichte van a te behouden bij elken stand van den klos c. Verder is nog eenig gewicht bij f geplaatst evenwicht makende met de beugel en bak bij b. Het totale gewicht van den toestel is 11.5 KG. (Zie fig. 7.)

Bij het proefnemen wordt op een stel steenen, na met de „kop” op een tafel geklemd te zijn, den toestel zoodanig gesteld, dat de lijn op de vaste klos a met de voorkant van den „strek” samenvalt. Daarna wordt de klos c aangeschoven tot de haakstangen tegen het achtervlak van den „strek” raken, waarna deze voorzichtig worden omhoog geschroefd tot de haken tegen het ondervlak aanliggen. De looden plaat bij e wordt nu in verband met den stand van klos c gesteld waarna het hageltoestel in werking wordt gezet. De breuk ontstaat steeds plotseling en de hageltoevoer houdt dadelijk op.

Bij alle proeven zijn de steenen, met hun voorvlak op den vloer staande, aan elkaar gemetseld, de overtollige mortel er afgestroken, en daarna gestempeld tegen den tegenoverstaanden muur; gedurende 7 dagen onder dezen druk gehouden, daarna losgenomen en 21 dagen later beproefd. Elke proef bestond uit 5 stel steenen die, vóór het metselen met water werden verzadigd, even neergelegd om uit te druipen, dan goed vertind en aan elkaar gemetseld.

Hoewel de mortelverhouding in maatdeelen is opgegeven, zijn de hoeveelheden gewogen, waartoe de maatdeelen zijn herleid, tot gewichtsdeelen, naar het litergewicht der gebruikte materialen, omdat bij het meten der benodigde kleine hoeveelheden, ± 1 KG. per proef, licht een groot verschil in de verhouding kan ontstaan. Hiervoor is bepaald het litergewicht van Portland Cement (P. C.) op 1.25 KG. Schelpkalk-Tras Cement (T. C.) „ 0.80 „

Luiksche kalk (K) „	0.50 KG.
Schelpkalk (Sk) „	0.55 „
Doorniksche kalk (Dk) „	0.67 „
Tras (T) „	1.— „
Zand (Z) „	1.50 „

De hierna volgende cijfers zijn de gemiddelde van de vier hoogste cijfers berekend volgens de opgegeven wijze.

Nr.	Samenstelling van den mortel. Maatdeelen.			Aanhechting KG. p. cM ² . na 28 dagen.			Steensoort.
				grenzen	gem.		
1	1 P.C.	—	3 Z.	4.86	7.07	5.73	baksteen
2	1 „	1/2 K.	3 „	5.65	6.13	5.87	id.
3	1 „	„	4 „	4.26	4.80	4.45	id.
4	1 „	1 T.	4 „	6.68	7.52	7.09	id.
22	1 P.C.	—	3 Z.	8.—	9.70	8.81	id.
23	1 „	—	3 „	8.80	10.43	9.55	kalkzandst.
	1 „	—	4 „	5.34	5.73	5.51	baksteen
24	1 „	—	4 „	5.70	8.03	6.81	kalkzandst.
	1 „	1 T.	5 „	3.92	4.31	4.16	baksteen
25	1 „	1 „	5 „	5.20	5.55	5.41	kalkzandst.
	2 K.	1 T.	3 Z.	3.12	5.01	3.80	baksteen
5	2 „	1 „	4 „	1.44	2.76	2.27	id.
6	2 „	1 „	5 „	2.21	3.23	2.76	id.
7	2 „	1 „	6 „	1.82	2.06	1.95	id.
25	2 „	1 „	6 „	1.60	2.03	1.76	id.
	2 „	1 „	6 „	0.74	1.23	1.—	kalkzandst.
9	1 K.	1 1/2 T.	2 Z.	2.14	3.61	2.35	baksteen
10	1 „	1 1/2 „	3 „	2.93	3.71	3.42	id.
12	1 Sk.	1 1/4 T.	2 Z.	2.22	3.07	2.76	id.
14	1 „	1 1/4 „	3 „	2.76	3.32	2.97	id.
13	1 „	1 1/4 „	4 „	1.04	1.13	1.06	id.
26	1 „	1 1/4 „	4 „	0.95	1.53	1.29	id.
31	1 T.C.	—	2 Z.	3.31	3.92	3.61	id.
	1 „	—	2 „	2.44	3.50	2.92	kalkzandst.
15	2 Sk.	1 T.	3 Z.	3.65	3.69	3.68	baksteen
16	2 „	1 „	4 „	3.07	3.65	3.44	id.
17	2 „	1 „	5 „	2.54	2.76	2.60	id.
18	1 Dk.	—	2 Z.	0.82	1.13	1.03	id.
19	1 „	—	3 „	0.82	1.36	1.10	id.
20	1 „	—	4 „	0.58	0.82	0.70	id.
na 56 dagen.							
27	1 Sk.	—	2 Z.	0.88	2.86	1.60	id.
28	1 K.	—	2 „	0.82	1.28	1.12	id.
29	1 Sk.	—	3 Z.	1.20	2.84	2.10	id.
30	1 K.	—	3 „	1.42	2.28	1.90	id.

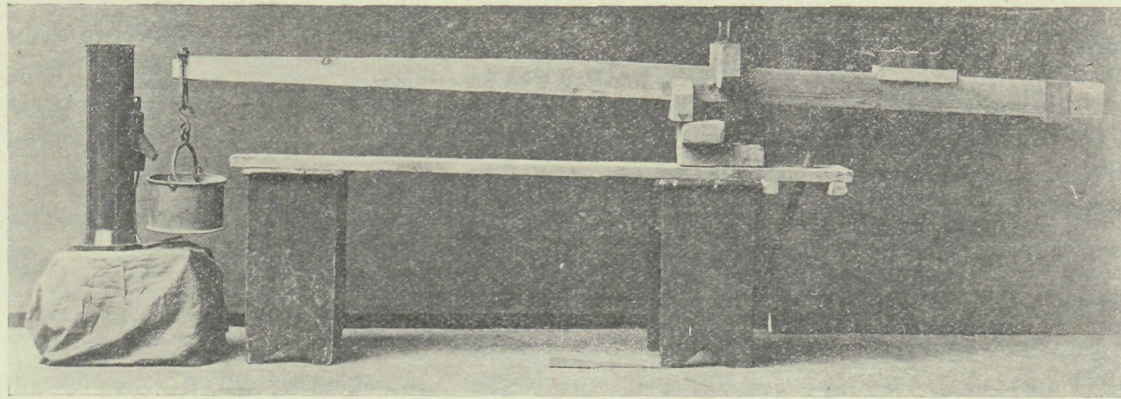
De baksteen is miskleurig waalhardgrauw.

De kalkzandsteen is eenmaal verharde steen.

Het P. C. gaf bij de normale trek- en drukproeven (1 : 3 normaalzand en 8 % water) na 1 + 27 dagen gemiddeld voor trek 20.1 KG./cM². en op druk 202 KG./cM².; het verschil tusschen de uitkomsten van Nr. 1 en 22 is vermoedelijk te wijten aan verschil in watergehalte van den mortel daar dit bij Nr. 1 : 25 % was en bij Nr. 22 : 20 %.

Het T. C. (schelpkalk-trasement) bestaat uit 4 schelpkalk op 5 tras, gedurende 3/4 uur doorengemalen in een kogelmolen. Dit uitnemende cement metselt prettig, zelfs met 1 : 3 zand (wat overeenkomt met 1 Sk. + 1 1/4 T. + 6 3/4 Z.); daarbij is blijvende uitslag niet te vreezen door de goede verhouding van Sk. en T., terwijl de vastheid spoediger

Fig. 7.

is bereikt dan bij op de gewone manier gemengde mortels van gelijke samenstelling, zooals uit onderstaande trekproeven blijkt, welke onder totaal gelijke omstandigheden zijn gemaakt in de verhouding:

	1 Sk. + 1 T. + 1 Z.		
Trekvastheid in K.G. p. cM ² . na	1 + 13 dagen	1 + 27 dagen	1 + 90 dagen
Sk. en T gewoon gemengd tegelijk met het Z.	13.37	18.07	21.18
Sk. en T. vooraf gemalen daarna gemengd m. het Z.	16.33	21.67	21.78

De Sk., K., Dk. en T. zijn van de beste hoedanigheid.

Het Z. is gewoon metselzand, goed droog, gezeefd door mazen van 2×2 mM.

Zooals bekend is te veronderstellen verwerkt men P. C. mortel met wat K. er bij gemakkelijker dan enkel P. C. en Z., doch het K.-gehalte wordt door de metselaars gaarne verhoogd, ook omdat de mortel dan minder uitzakt bij het staan en dus het steeds doorroeren achterwege kan blijven. Dezelfde resultaten zijn te krijgen door tras in den P. C. mortel te mengen, dit verhoogd, zooals blijkt uit Nr. 2, 3 en 4, de vastheid en is niet schadelijk, wat van K. in P. C. niet kan gezegd worden, temeer waar om bovengenoemde redenen te veel K. wordt bijgemengd. Terwijl 1 P. C., 4 Z. al

lastig verwerkt, gaat dit met 1 P. C., 1 T. en 5 Z. nog heel goed.

Uit de proeven Nr. 22 tot 25 en 31 blijkt dat de mortels op de z. g. gladde kalkzandsteen evengoed, bij P. C. mortels zelfs beter hechten dan op de zooveel ruwere vlakken van den baksteen; alle steenen zijn vóór het metselen met 'n harde borstel van het losse sto en zand ontdaan.

De proeven Nr. 27 tot 30 zijn op verzoek gemaakt; ze toonen evenals de Nr. 9, 10, 12 en 14, (hoewel de mortels van enkel K. of Sk. en zand natuurlijk zijn af te raden daar ze nooit geheel versteenen), de meerdere waarde van Schelpkalk (Sk.) tegenover Luiksche kalk (K). De proeven Nr. 27 tot 30 waren 2×28 dagen oud en de mortel was maar $\frac{1}{2}$ cM. diep verhard.

Hoewel de proeven tot nog toe alleen op hardgrauw en kalkzandsteen zijn genomen, zouden voor een volledig overzicht deze mortels op allen gebruikelijke steensoorten behooren te worden nagegaan en hiertoe ontbrak tot heden voor mij de gelegenheid, doch ik vertrouw dat uit het medegedeelde voldoende blijkt dat met dezen beproevingsstoestel goede resultaten te bereiken zijn.

Moge dus deze studie bijdragen tot meerdere kennis der mortels en anderen opwekken tot onderzoek!

Delft, Juli 1907.

■ MR. EGBERT J. C. GOSELING. EEN BELANGRIJKE RECHTERLIJKE BESLISSING ■

Voor het Gerechtshof te Amsterdam werd onlangs, in eene procedure over het loon van den architect, eene belangrijke beslissing genomen, zoowel met betrekking tot het rechtskarakter der overeenkomst tusschen den architect en zijn lastgever, als de berekening van het loon van den architect, volgens de Honorarium-tabel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De feiten, die tot die procedure aanleiding gaven, waren de volgenden:

Een architect had zijn lastgever gedagvaard tot betaling van honorarium en verschotten, op grond, dat hij op last, ten behoeve en voor rekening van zijn lastgever, verschillende bouwkundige werkzaam-

heden had verricht, bestaande in het maken van een voorloopig ontwerp en globale berekening van kosten, van een ontwerp met begrooting en van een bestek, en daarbij had gedaan diverse verschotten, een en ander ten behoeve van den voorgenomen verbouw en de vergrooting van een Sanatorium.

De eischer, architect, had daarvoor ingediend eene declaratie van f 1450.— voor salaris, bedragende 1.45 % over de begrootte bouwsom ad f 100.000.—, berekend naar de laagste klasse der Honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden, vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en f 16.50 voor verschotten.

De gedaagde voerde tegen deze vordering aan, dat

hij aan eischer geen last, of opdracht tot het verrichten der werkzaamheden had verstrekt, en dat hij in ieder geval niet gebonden is aan de Honorarium-tabel, waarnaar het pretens verschuldigd bedrag is berekend.

Zoowel in eersten aanleg, door de Rechtbank, als in hooger beroep, door het Hof, werd beslist, dat de overeenkomst, zooals deze in de dagvaarding is omschreven, zijnde een door gedaagde gegeven en door eischer aanvaarde opdracht aan een architect, om, ten behoeve van een voorgenomen bouwwerk, een ontwerp met begroting op te maken, het karakter heeft van een huur van diensten, waarbij zoo niet uitdrukkelijk het tegendeel is bepaald, of de bedoeling om andere bedingen te maken, duidelijk blijkt, voor de gehuurde en bewezen diensten, dat loon in rekening kan worden gebracht, en behoort te worden betaald, als gebruik en billijkheid medebrengen.

De Rechtbank had de vordering ontzegd, op grond dat de overeenkomst zelve niet was bewezen. Het Hof vernietigde het vonnis der Rechtbank op de volgende gronden:

1e dat naar het oordeel van het Hof het bewijs der door gedaagde ontkende feiten was geleverd.

2e dat n.l. gedaagde heeft erkend, dat hij, na aanvankelijke bezwaren, eindelijk het aanbod van appellant, om een ontwerp met begroting op te maken, heeft aangenomen, waaruit niet anders kan worden gelezen; dan dat hij tot een overeenkomst van huur van diensten is toegetreden.

3e dat het geheel onverschillig is, van welke der partijen het initiatief tot het sluiten van eene zoodanige overeenkomst is uitgegaan, zoo slechts vaststaat, dat de eene partij zich bereid heeft verklaard hare diensten te praesteeren, en de andere die heeft aanvaard.

4e dat nu wel gedaagde aan de gedane erkenning heeft toegevoegd, dat hij het aanbod van eischer alleen heeft aangenomen, in de meening dat deze zijne diensten kosteloos zou verleenen, doch die toevoeging niet bevrijdend werkt.

5e dat toch, alleen een uitdrukkelijk beding, of de onmiskenbare bedoeling van partijen, den gedaagde kan ontheffen van de verplichting om loon te betalen, doch eene niet uitgesproken bedoeling bij eene der partijen daartoe geheel onvoldoende is.

6e dat alzoo door gedaagde's erkenning, de bij dagvaarding gestelde overeenkomst vaststaat.

7e dat de omstandigheden, welke betaling van loon uitsluiten ten deze ook niet aanwezig zijn, daar immers een uitdrukkelijk beding dienaangaande zelfs

niet is ingesteld, en de wil om dit te doen door eischer ontkend, ook niet kan blijken uit de feiten door gedaagde te bewijzen aangeboden, en alzoo het gedaan bewijsaanbod moet worden voorbijgegaan, en het beroepen vonnis moet worden vernietigd.

8e dat in eersten aanleg de gedaagde niet heeft betwist, dat de begrootte bouwsom f100.000.— bedroeg, zoodat dit bedrag als vaststaande kan worden aangenomen.

9e dat eischer het gevorderd loon heeft berekend naar de tabel der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, daarbij stellende: „dat het gebruik medebrengt aan architecten uit te betalen het honorarium in die tabel voor verschillende werkzaamheden bepaald.”

10e dat gedaagde, noch het bestaan van dat gebruik, noch de als verricht opgegeven werkzaamheden, noch de door eischer aan de tabel ontleende cijfers heeft bestreden, doch alleen betoogt, dat meergemelde tabel voor hem als niet-bouwkundige niet bindend is.

11e dat dit betoog echter berust op eene misvatting, vermits de norm, door de Maatschappij van Bouwkunst vastgesteld, niet wordt ingeroepen als een bindend voorschrift, maar als de belichaming van een constant gebruik, dat niet tusschen bouwkundigen onderling, maar juist tusschen dezen eenerzijds en hunne opdrachtgevers anderzijds geldt.

12e dat alzoo, waar het loon is berekend naar de laagste klasse, volgens dat gebruik geldende, het door eischer gevorderd loon kan worden toegewezen, evenals de verschotten op welke vergoeding, eischer, nu de overeenkomst als bewezen is aangenomen, recht heeft, en wier bedrag niet is betwist.

Deze beslissing is uit tweeërlei oogpunt van een zeer groot principieel belang. Vooreerst wordt daarin aangenomen dat, vermits eene overeenkomst als de onderwerpelijke, is te beschouwen als huur van diensten, zij uit haren aard recht geeft op loon, ook zonder uitdrukkelijk beding, en die verplichting tot betaling van loon alleen kan worden opgeheven door een uitdrukkelijk beding van het tegendeel. Ten tweede is hier met zoovele woorden de bindende kracht erkend van de Honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden, en wel zoo absoluut, dat elke twijfel daarover is buitengesloten, behoudens het geval, dat ook het bestaand gebruik van die tabel zou zijn ontkend.

Het Rembrandthuis. Het twistgeschrijf dat ontstond over de vraag of het Rembrandthuis al dan niet gerestaureerd zou worden, is een nieuwe episode in den algemeenen strijd over de mogelijkheid en wenschelijkheid van restaureeren „überhaupt”.

Het is een feit dat men omtrent den oorspronkelijken toestand van het huis ten tijde dat REMBRANDT er in woonde al zeer weinig weet met zoodanige zekerheid, dat eene volkomen betrouwbare rekonstruktie, een fac-simile, te leveren is.

Zelfs voor den gevel is dat niet mogelijk en evenmin voor het interieur.

De origineele stukken ontbreken geheel en al, maar men weet zelfs niet hoe zij er precies uitzagen, zoodat men kopiën

GEMENGDE BERICHTEN

Op de „vierjaarlijksche” te Amsterdam kunnen, naar ons op een vraag werd medegedeeld, door architecten fotografien worden ingezonden. Daarbij wordt van de juiste onderstelling uitgegaan dat het kunstwerk in de bouwkunst niet is de teekening, maar het uitgevoerde werk.

zou kunnen doen vervaardigen. Met behulp van enkele gegevens, aangevuld door gissingen en onderstellingen — met behulp van schilderijen naar toenmalige interieurs, etc. is nu wel iets te maken dat, naar onze inzichten op een interieur uit het midden der 17de eeuw lijkt, maar dat is panorama- of panopticum-werk.

Van hetzelfde gehalte zou het zijn als men in het aldus „gerestaureerde” atelier een gekostumeerde REMBRANDT figuratief aan het werk zette, om de attractie voor de vreemdelingen te verhoogen. Dit zou weinig belachlijker zijn, dan de „restauratie” van het huis.

Maar de bewonderaars die REMBRANDT ter eere de verknoeijing van het Rijksmuseum doordreven, zullen mogelijk ook de restauratie van het Rembrandthuis doorzetten. Dat zulks architectonisch tot de onmogelijkheden behoort, dat er een „rarekiek” voor Amerikanen zonder wetenschappelijke beteekenis uit ontstaat, zal hen niet deren, die tevreden zijn als er maar de aan een of ander oud schilderij ontleende „stemming” zou heerschen, die hun gevoel bevredigt. Maar dergelijke restauraties pleegen hare waarde niet lang te behouden.

Het Vredespaleis. De 1e steenlegging is met de noodige plechtigheid en speeches geschied en daarbij is ook het geheim opgeheven met betrekking tot het gewijzigd ontwerp. Het bekroonde ontwerp is aanmerkelijk bezuinigd. Het aantal torens is van vier op één teruggebracht, zoodat het gebouw er wel een weinig „geplukt” zal uitzien. Voorts heeft men de prijsvraag-eisch van gescheiden boekerij en Vredespaleis laten vallen etc. Maar ondanks dat alles verklaarde J. W. VAN KARNEBEEK dat verdere bezuiniging niet uitgesloten is, wijl thans nog niet kan worden nagegaan of het gebouw wel voor de beschikbare som gemaakt kan worden. En wat de inrichting aanbelangt zal het Carnegie-bestuur bij de aangesloten staten gaan bedelen.

Typisch was de rede van den heer NELDOFF, die nog op gaf van de ideële beteekenis van het Vredespaleis, maar niet de consequentie durfde trekken dat zulk eene ideële beteekenis, dan toch ook in de Architectonische opvatting een weerklink diende te kunnen vinden.

De „N. R. C.” berichtte intusschen dat getracht zou worden het terrein door aankoop van nog een stukje Zorgvliet te vergrooten. Dit is het begin van de erkenning dat de plaatsing op Zorgvliet een dwaling was. Vergroting van het terrein is maar een lapmiddel en neemt de principiële bezwaren niet weg.

De 's Gravenhaagsche bouwverordening. Het bestuur der bouwkundige vereeniging „Onderneming en Vrijheid”, alhier heeft aan den gemeenteraad te kennen gegeven, dat hem gebleken is, dat in de bouw- en woonverordening, vastgesteld 7 Mei 1906, bepalingen zijn vastgelegd, welke 1°. slecht passen in den plaatselijken toestand; 2°. den nieuwbouw te zeer belemmeren; 3°. de woonzeden hier ter stede aanranden en zeker niet verbeteren; 4°. in sommige gevallen de gezondheid van bewoners benadeelen.

Adressant deelt mede, dat uit een onderzoek in enkele groote plaatsen, met name Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Arnhem, gebleken is, dat men daar meer dan te 's Gravenhage heeft rekening gehouden met de plaatselijke toestanden en met de eischen, die door de bewoners aan huizen worden gesteld en ook met de reeds goedgekeurde stratenplannen, zonder in strijd te komen met de Woningwet.

Het adres gaat vergezeld van een uitvoerig ontwerp voor een gewijzigde verordening. In het algemeen worden de eischen eenzijdig minder streng voor de bouwers, anderzijds strenger met het oog op de hygiëne.

Meester en Gezellen proef-afleggingen. De proef-aflegging tot het verkrijgen van de graden van „Meester” of „Gezel” in verschillende ambachten, waarvoor de „Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht” telkenjare gelegenheid geeft is Maandag 22 Juli te Breda begonnen. Die te Zwolle is aangevangen op 29 Juli, en die in Amsterdam zal beginnen op 5 Augustus a. s.

Hiervoor hebben zich aangemeld 63 candidaten voor den graad van Gezel; en om op een nader te bepalen dag de „Meesterproef” in hun ambacht af te leggen: 3 timmerlieden, 2 schilders, 3 smeden, 1 meubelmaker en 2 metselaars, allen reeds gediplomeerd gezel.

De kerk te Oud Vossemeer. Gedeputeerde Staten van Noord-Holland hebben, geadviseerd door den Rijksbouwkundige, blijkens een bericht in de „N. R. C.” het gemeenteraadsbesluit van Oud Vossemeer vernietigd, waarbij de toren en een deel der kerk voor slooping verkocht zouden worden.

Zijn houten brandkasten betrouwbaar? In ons vorig nummer maakten wij melding van de voorgenomen beproeving van een houten ADOLPHS-brandkast. Deze beproeving vond plaats en het resultaat was dat de inhoud der ADOLPHS-kast, na dat deze twee uren in de vlammen gestaan had, evenals de isoleerende vulling geheel verteerd was.

Volledigheidshalve zij vermeld dat de heer PETER ADOLPHS tegen deze beproeving een protest lanceerde onder den titel „Concurrentie-manoevres”. Zonder ons in deze kwestie partij

te stellen, moet toch de opmerking gemaakt, dat dit protest niet de kracht heeft om de feiten te niet te doen, dat de inhoud der ADOLPHS-kast verteerde en die van LIPS fabricaat niet, dat in de eene kast de temperatuur tot meer dan 432 °C. steeg en zij in de LIPS-kast geen 130° beliep. Het is o. i. in het belang die deze kwestie ook voor bouwkundigen kan hebben, wenschelijk dat, zoo de genomen proefneming niet juist zou zijn, dit alsnog wordt aangetoond.

Dat de heer ADOLPHS onderstelt dat eene in een filiaal gekochte ADOLPHS kast zich niet meer in den oorspronkelijken staat zou *kunnen* bevinden, is bedenkelijk.

Dat eene in een willekeurig filiaal gekochte LIPS-kast speciaal voor het doel gemaakt zou zijn, is daarentegen niet wel mogelijk.

En de vraag of het hier een brandproef was of een smeltproef, waarvoor dan de heer ADOLPHS zegt zijn kasten niet berekend zijn, is o. i. van geen belang.

Eene kast moet zijn inhoud beschermen en bestand zijn tegen vuur en dat heeft de houten kast niet kunnen doen.

Bouwmaterialen voor Uruguay. In „Svensk Export” wordt de aandacht van Zweedsche export-huizen gevestigd op de goede kansen voor afzet van bouwmaterialen. Er is thans groote vraag naar cement, (te leveren c. i. f. Montevideo en inclusief assurantie ook voor vervoer te land), ijzeren balken (in alle maten; deze zijn verbazend in prijs gestegen). Duitschland, Engeland, België en Frankrijk zijn de voornaamste leveranciers hiervan. Echter kunnen ook andere landen aan de concurrentie deelnemen. Hiervoor is het noodig, catalogi met prijzen en volledige opgaven van maat en gewicht te zenden en de prijzen, evenals voor cement aangegeven werd, te berekenen c. i. f. Montevideo.

Vensters en deuren worden veel gevraagd, evenals bouwsteen. De betalingsvoorwaarden zijn ten opzichte van groote artikelen van bekende kwaliteit: bankrembours in Europa tegen consossement.

(„Handelsberichten”).

Marmerhout. Onder de benaming „Marmorholz” is door de duitse „Marmorholz Werke” te Munchen, Neurenberg en Berlijn een patent verkregen voor een voeglooze vloermassa, die in Berlijn voor het eerst verwerkt is in de koepelzaal der groote Berlijnsche kunsttentoonstelling van 1907. Zulk een werk heeft een aanzien gelijk aan een marmerenvloer, doch daarenboven de elasticiteit en „andere” eigenschappen van het eikenhout (ook het trekken? Red.) wanneer men meer onderzanding met dit nieuwe bouw materiaal zal verkregen hebben, komt de „Deutsche Bauzeitung” aan welk blad wij dit bericht ontleenen, hierop terug.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Moderne Bauformen. Afl. 7 is wederom uitsluitend gewijd aan werken van Dresdensche architecten. In het bijzonder wordt de groep van drie monumentale gebouwen (de Superintendentantur, de stedelijke spaarbank en de Landständische Bank) besproken, die te Dresden ter zijde van het nieuwe stadhuis verrees. De architecten dezer gebouwen zijn onderscheidenlijk SCHILLING & GRAEBNER, HANS ERLWEIN en LOSSOW & VIEHWEGER. De laatste zijn daarbij wel het beste geslaagd met een monumentalen gevel van eenvoudige forsheid.

Behalve deze, tot in onderdeelen behandelde bouwwerken, brengt de zeer belangrijke aflevering nog andere werken van SCHILLING & GRAEBNER, LOSSOW & KÜHNE. Als naar gewoonte is de uitvoering, en vooral die der gekleurde platen, voortreffelijk.

Der Städtebau. Afl. 8. In deze aflevering zijn op een achttal losse platen een aantal ontwerpen afgebeeld die ingekomen waren in de prijsvraag voor twee nieuwe bruggen over de Fulda te Kassel. De Redacteur Prof. TH. GOECKE geeft er eene beschouwing bij. Opvallend bij het meerendeel dezer ontwerpen is de weinige samenwerking tusschen het constructieve en het artistieke deel van den arbeid. Dit was voor een deel te wijten aan het programma dat ééne overspanning eischte, die dus in ijzer moest worden uitgevoerd. Maar deze ijzeren bruggen hangen nu meestal los en vreemd tusschen de architectonische opgeloste landhoofden.

A. ABENDROTH besluit zijne bijdrage over stedenbouw en landmeetkunde.

Bouwinspecteur REDLICH (Rixdorf) schrijft over „Erkers, Balkons en dergelijke” en keert zich daarin tegen het overmatig en ongepast aanbrengen van dergelijke uitbouwen, die onderliggende kamers donker maken, vaak leelijk staan en onpraktisch zijn. Schrijver wenscht maatregelen hiertegen en denkt in het bijzonder aan een hooge belasting.

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. 11. opent met eene beschouwing van ROBERT BREUER over „De onzichtbare persoonlijkheid” waarin betoogd wordt dat naar de tegenwoordig heersche opvatting in de kunstnijverheid het zakelijke van meer beteekenis is dan de persoonlijkheid.

Verder is de aflevering in hoofdzaak gewijd aan de interieurs tentoongesteld op de groote Berlijnsche kunsttentoonstelling. In het bijzonder wordt behandeld het werk van BRUNO PAUL, die eene serie interieurs tentoonstelt, vestibule, woon- en werkkamers, een ontvangzaal, eene bibliotheek, de rooksalon van een mailboot der Norddeutsche Lloyd. Een studie over „Het begrip van hoedanigheid in de kunstnijverheid”, een geïllustreerd artikel over „Nieuwe Zwitschersche Schilderkunst”, vormen de belangrijkste bijdragen der afleveringen.

Dekorative Kunst. No. 11. Uitvoerig wordt behandeld en afgebeeld de inzending van BRUNO PAUL, de nieuwe directeur der Berlijnsche kunstnijverheidsschool, op de groote kunsttentoonstelling die jaarlijksch te Berlijn gehouden wordt.

De verdere inhoud der aflevering bestaat in hoofdzaak uit artikels over de Hubertus-bronnen te München, door den beeldhouwer ADOLF VAN HILDEBRAND ontworpen en gesticht bij wijze van hulde voor den Prins Regent, over het door den stadsarchitect GRAESSEL ontworpen Bosch-kerkhof bij München en waar getracht is door den aanleg in samenwerking met de monumenten een artistiek geheel te scheppen, hemelsbreed verschillend van het saai en dorre aspekt dat moderne kerkhoven doorgaans vertoonen. In een artikel over de tuinen op de tentoonstelling te Mannheim worden die van SCHULTZE—NAUMBURG en PETER BEHRENS behandeld. Eindelijk bevat deze aflevering nog verschillende afbeeldingen en eene beschrijving van eene villa bij Zittau, door MAX HANS KÜHNE (Dresden) ontworpen; en stukken over aardewerk van THEO SCHMUZ—BAUDIS en over Moderne kultuur van ERICH HAENEL.

Architectura Nr. 30. Een prijsvraag uit den Achterhoek. Programma der prijsvraag uitgeschreven door de Overijsselsche Landbouwmaatschappij, Afd. „Haaksbergen”, zie blz. 240. De Redactie merkt er bij op dat de belooning „een zilveren medaille” en de korten datum van inlevering niet in overeenstemming is met de eischen van een goede prijsvraaguitschrijving in verband met het vele werk dat gevraagd wordt (vergelijk blz. 240).

De Mont—Athos, door JAN STUYT. Slot der voordracht, gehouden in eene vergadering van A. et A. in den afgelopen winter.

Schoonheid en Onderwijs, door IDA HEYERMANS. Het schoonheidsgevoel moet al op jeugdigen leeftijd het kind ingeprent worden, wil het later vruchten afwerpen.

Waarom wordt Coöperatief wonen, buiten 's Gravenhage en Haarlem, nog zoo weinig toegepast?, door M. P. DE CLERCQ. (Vervolg).

Technische Hoogeschool. Prijsvragen, zie blz. 223.

Bouwkundig Weekblad Nr. 30. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Verslag der Algemeene vergadering, gehouden 30 en 31 Mei te Amsterdam.

Afbeeldingen van den ingang van de tentoonstelling voor electriciteit in huis en Ambacht te Arnhem bij dag- en bij avondverlichting.

Een belangrijke rechterlijke beslissing, door Mr. EGBERT J. C. GOSLING. (Zie blz. 245.)

Prijsvragen. Programma der prijsvraag uitgeschreven door de Overijsselsche Landbouwmaatschappij, Afdeling „Haaksbergen”, zie blz. 240.

De Opmerker Nr. 30. REMBRANDT'S huis te Amsterdam. De schrijver verwacht niet veel heil van het restaureeren van het huis van dezen schilder, vooral niet van het inwendige. De gevel kan men nog het best in overeenstemming maken met de oorspronkelijke ten tijde van REMBRANDT. Het fronton werd aangebracht toen R. het huis al verlaten had. Kruiskozijnen kan men weder aanbrengen. De inventaris van het huis is bekend, die is te vinden in den inventaris van de Desolate Boedelkamer. VOSMAER gaf in 1868 eene beschrijving van het inwendige met de meubelen en schilderijen. REMBRANDT bezat vele kostbare voorwerpen die men zeker niet meer in zijne woning zal kunnen tentoonstellen evenmin als de schilderijen die verkocht zijn geworden. Het inwendige zal dus een pover denkbeeld geven van wat het eens was.

Een variant. Wijziging van het bekroonde plan van CORDONNIER door den architect FROWEIN naar zijn ingezonden ontwerp met plattegronden.

Het Nederlandsche Wapen. Voorgestelde wijziging van dit Wapen door een Koninklijk Besluit.

Een belangrijke procedure, door Mr. EGBERT J. C. GOSLING. (Zie blz. 245).

INGEZONDEN

Mijnheer de Redacteur.

In uw blad van 1.1. Woensdag komt een stuk voor van zekere W. over „Moderne Tuinkunst”, waarbij mijn naam voluit genoemd wordt, terwijl de schrijver zich verbergt.

Ik zal mijn tijd niet vermorsen om tegen onbekenden te schrijven, doch dit zij hem medegedeeld, dat hij mijn streven in de tuinkunst niet kent. De heer W is ten eenemale geheel verkeerd ingelicht omtrent mijn inzichten omtrent tuinkunst.

Ik ben een verstokt tegenstander van 't verknoeien van boomen, maar een absoluut voorstander van regelmatigen aanleg van een tuin, waar dit geëischt wordt en door huis en door omgeving.

Ik ben echter evengoed een absoluut tegenstander om elke tuin, waar ook aan te leggen, volgens een en denzelfden stijl te maken.

Dat het soms heel moeilijk is vele heeren architecten het naar den zin te maken, kan ik met aardige voorbeelden illustreren en wel als bewijs hunner eigen inconsequentie.

Dat ik zoo'n verstokt tegenstander der regelmatige vormen niet ben, is wel meer dan eens daaruit gebleken, dat ik in tuinbouwtijdschriften steeds de nieuwste Duitsche werken van SCHULTZE—NAUMBURG, OLBRICH, enz. ter lezing aanbeval, zelf meermalen rechtlijnige ontwerpen maakte waar dit noodig was, maar aangezien ik niet houd van reclame, worden mijn werken slechts hoogst zelden gepubliceerd.

Bovendien heb ik te veel gelezen om klakkeloos eenzelfde richting aan te nemen. Ik houd niet van navolgen wat een ander voor 't eenig ware wil doen doorgaan.

Een rechtgeaard tuinarchitect zal zijn eigen doodvonnis niet onderteekenen, door te onderschrijven dat bouwkundigen de tuinen moeten ontwerpen en tuinarchitecten dus overbodig zijn.

Doch dit zij de heer W. nog gezegd, dat de meeste onzer tegenwoordige bouwkundige-tuinontwerpers steeds bewijzen gaven van geringer kennis van:

1. door hen te verwerken levend materiaal;
2. van verhoudingen van hun details tot de vrije natuur, de te verwachten omvang der boomen en struiken.

Als de heer W. en zijn aanhang nu beweren willen dat zij alleen de ware kunst deelachtig zijn, is dit slechts een bewijs van verregaande eigenwaan.

En als zij meenen, dat de Engelschen thans uitsluitend regelmatige tuinen aanleggen, is het een bewijs hunner volkomen gemis aan literatuurkennis of willens blind zijn. Eenzijdigheid in opvatting is zeker wel het beste bewijs hunner bekrompenheid en hun weinig gevoel voor 't schoone van 't plantenrijk, dat door onbegrensde veelheid van vormen en kleuren zulk een rijke schat aanbiedt voor hem die ze weet te waardeeren.

De weinige soorten die tot een 150 jaren geleden in de tuinen gebruikt werden, omdat er geen andere bekend waren, deed de bouwkundige-tuinontwerper dier tijden grijpen naar andere vormen, naar ander materiaal en als de heer W. ooit werken van Renaissance en Le Nôtre met tijdgenooten en volgelingen goed bestudeerd heeft, had hij moeten bemerken dat de planten slechts bijzaak waren, slechts het middel om voortbrengselen van bouwkundige of beeldhouwkunst beter te doen uitkomen.

Meerdere waardeering van de plantenschat heeft in de 18e eeuw de ommekeer te weeg gebracht en niet een mode-gril, zooals thans.

Hoe weinig velen onzer architecten begrijpen dat eenheid van stijl tusschen huis en tuin noodig is, hoewel zij zelve den tuin ontwerpen omdat zij den tuinarchitecten miskenden, kan ik met sterk sprekende voorbeelden staven.

LEONARD A. SPRINGER.

PERSONALIA

Voor eene benoeming tot gemeente-architect te 's Gravenhage (Z.-H.) is voorgedragen de heer W. VAN ZON, opzichter der gemeentewerken te Vlaarding.

Tot Gemeente-Opzichter te Medemblik is benoemd de heer C. SCHUITEMAKER te Alkmaar.

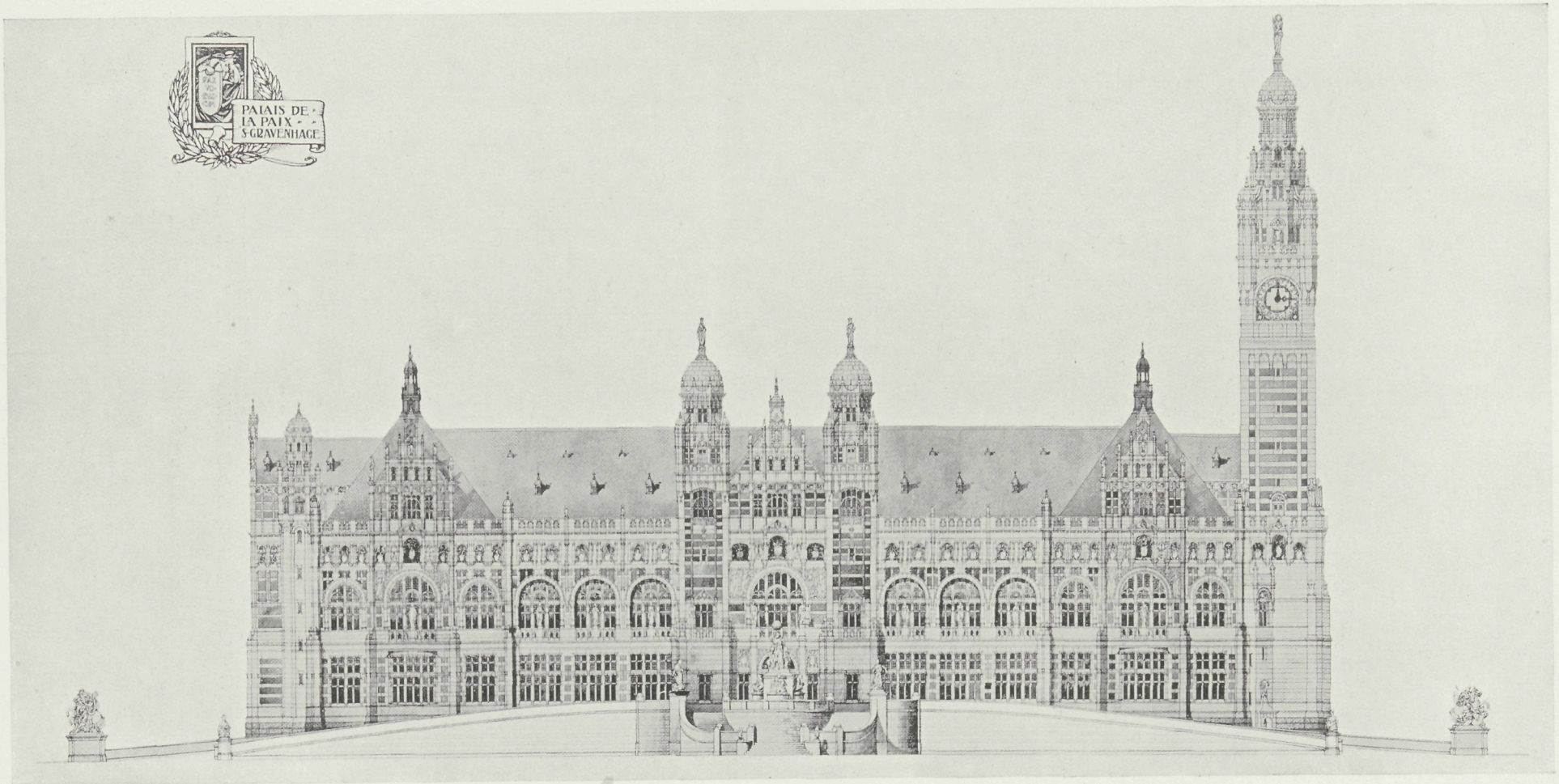
Bevorderd tot Opzichter 1e klasse bij de Landsgebouwen de Opzichter 2e klasse A. C. HOFSTEE.

Benoemd tot ridder in de Oranje-Nassau-Orde de heer L. FABER, eervol ontslagen Opzichter 1e klasse bij de Landsgebouwen met den personeelen titel van Hoofdopzichter.

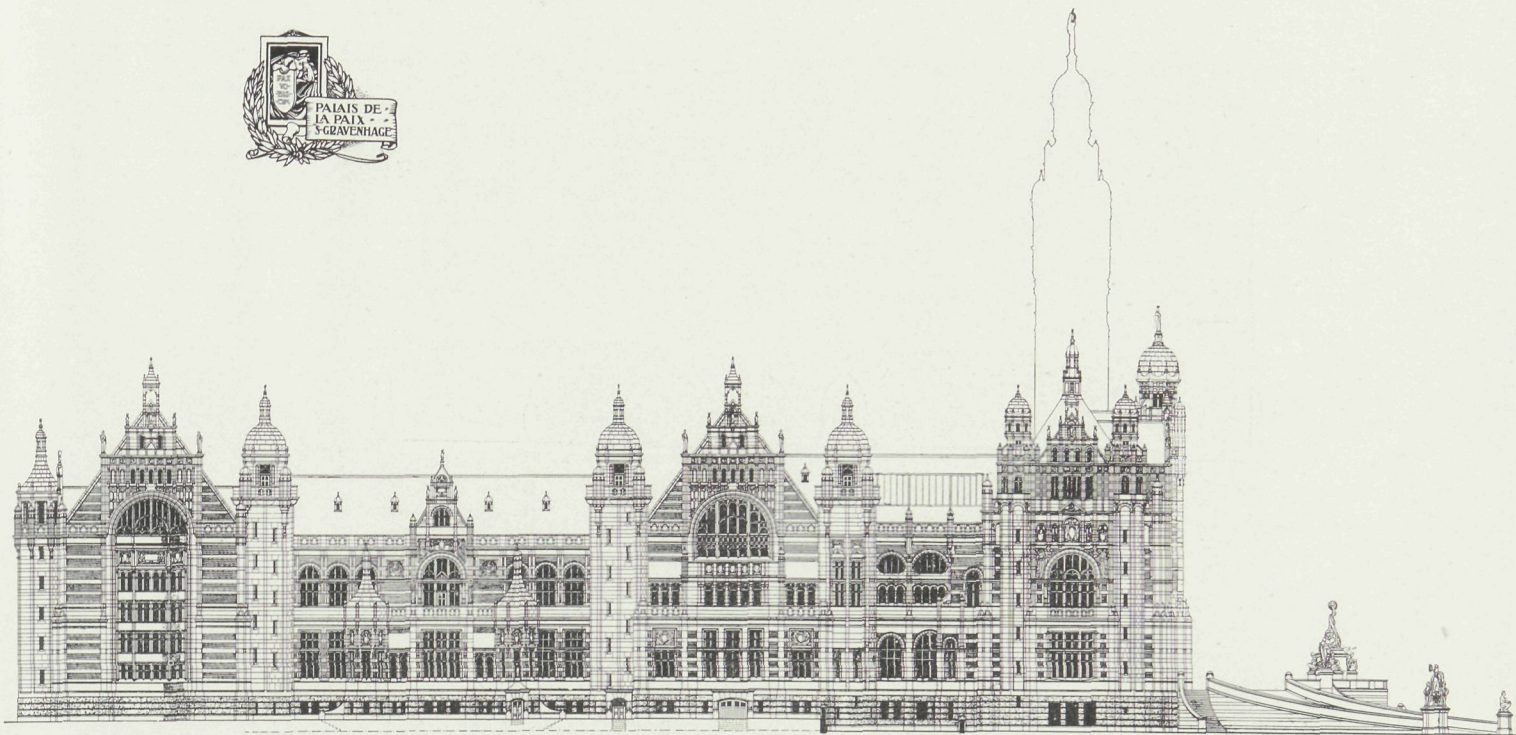

PRIJSVRAAG ONTWERP VREDESPALEIS
‡ MOTTO „PAX VOBISCUM” (I) ‡
JAN F. GROLL. ARCHITEKT. ‡ LONDEN

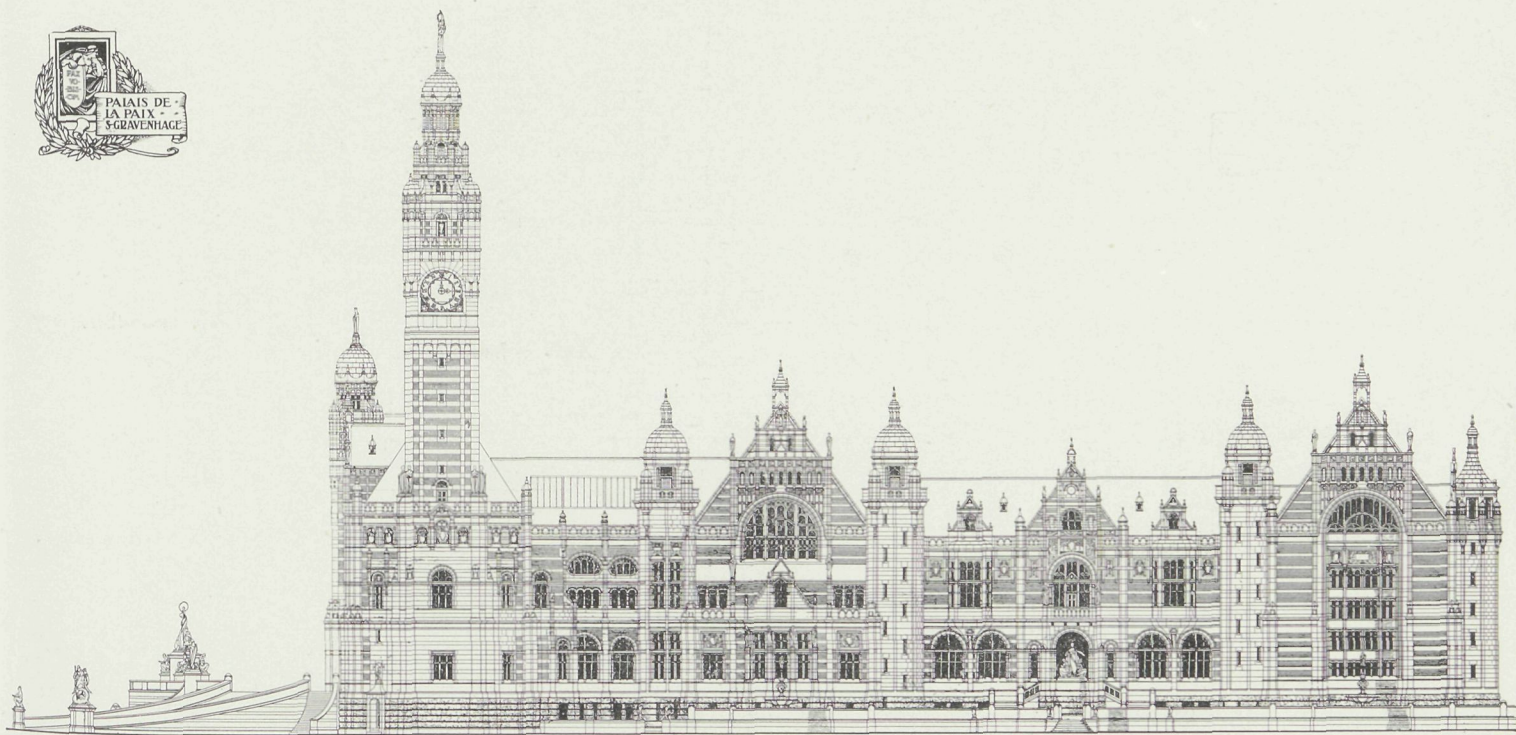
BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD” NR. 32

VOORGEVEL

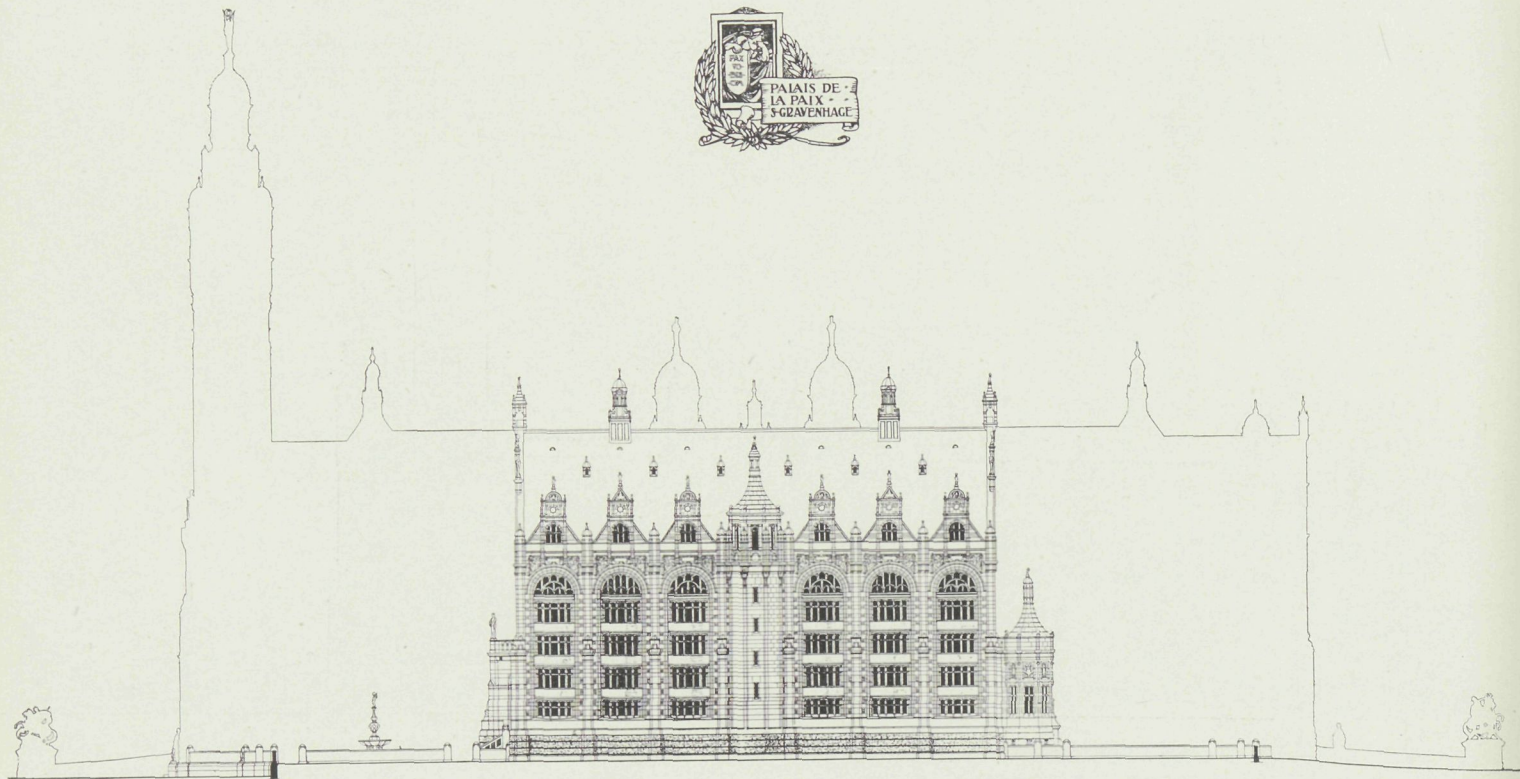

§ ELEVATION DE LA FACADE SUD-EST §

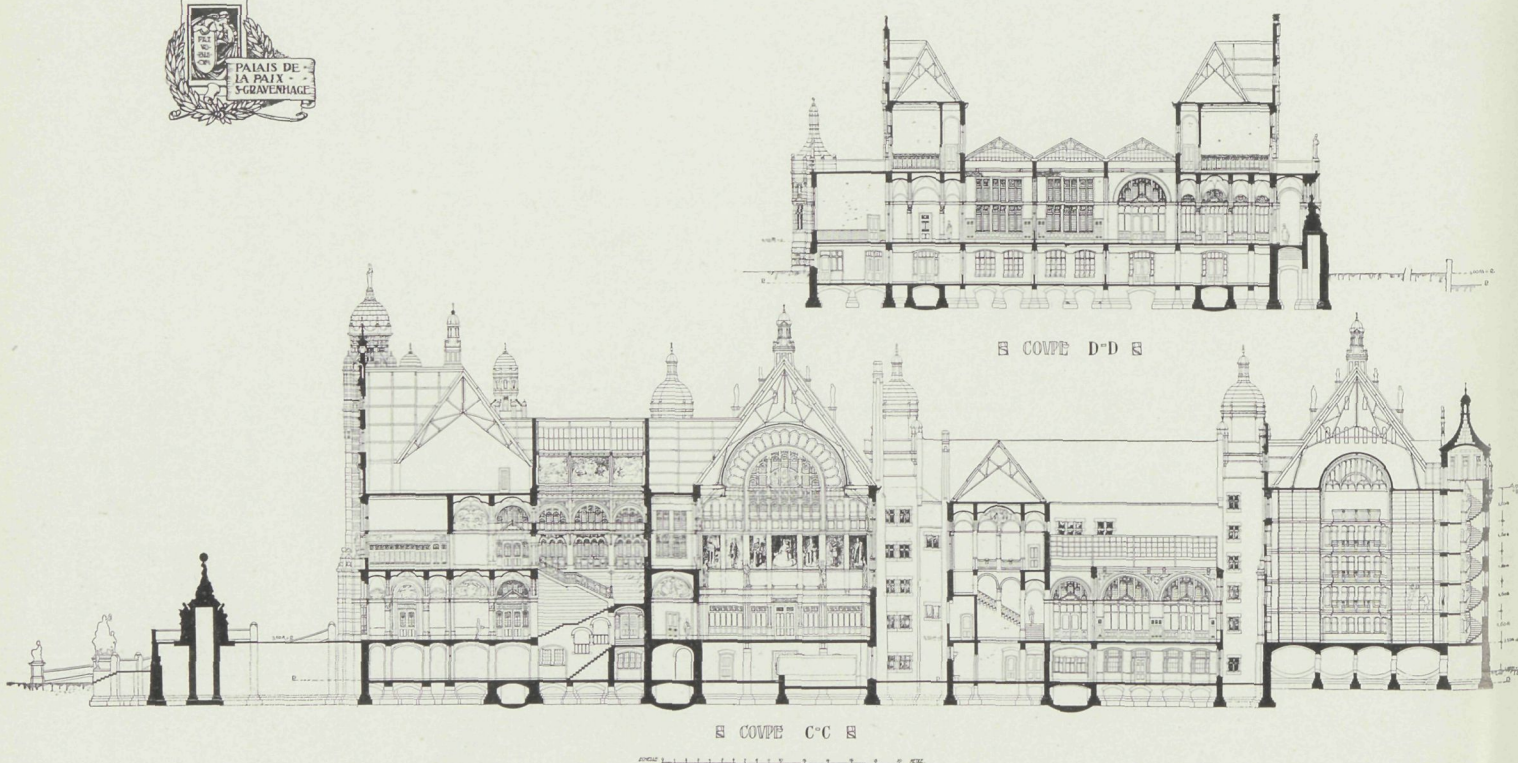

§ ELEVATION DE LA FACADE NORD-OUEST §

ZIJGEVELS

ACHTERGEVEL

DOORSNEDE

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN + + + + + ADMINISTRATIE:
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 32.

7 Augustus 1907.

HET NIEUWE VREDESPALEIS-ONTWERP

Op het programma der 1e steenlegging prijkte eene afbeelding van het nieuwe plan-CORDONNIER. Wij spreken opzettelijk niet van het gewijzigde plan-CORDONNIER, wijl de omwerking die het bekroonde ontwerp in platte gronden en opstanden moest ondergaan in verband met de beschikbare bouwsom zoo volkomen is, dat men feitelijk van een geheel nieuw plan dient te spreken. Het duidelijkste bewijs dat CORDONNIER ten onrechte bekroond is! Thans kan weer met 90% kans van juistheid voorspeld worden dat ook dit tweede plan niet voor de som van f 1.600.000 kan worden verwezenlijkt. De voorzitter van het Carnegiebestuur was blijkbaar ook reeds gewaarschuwd, vandaar waarschijnlijk de tirade in zijn speech waarin hij er op wees hoe eventueel noodzakelijke bezuinigingen mogelijk waren. Zij zouden worden gevonden in de bibliotheek, eene tijding die bij den heer CARNEGIE, die N. B. aanvankelijk alleen die boekerij had willen schenken, wel weinig instemming zal vinden.

Vergelijkt men het oorspronkelijke ontwerp met dit nieuwe, dan kan men geen vooruitgang konstateeren. Wij zullen het plaatje waarop niet heel veel te zien was en dat onzen lezers trouwens bijv. uit „Het Leven” of andere bladen van dien aard genoegzaam bekend zal zijn, maar niet overnemen. Eene korte omschrijving is voldoende om duidelijk te maken wat veranderd is. Daarbij kan er aan herinnerd worden dat het oorspronkelijke ontwerp in den vorigen jaargang van „De Bouwwereld” werd gepubliceerd.

Van de vier torens is er slechts één, en wel die op de linkerzijde van den voorgevel, gespaard gebleven. De andere zijn geschrapt. Geen geld, geen torens.

Aan de rechterzijde van den voorgevel komt nu de groote rechtzaal, die bij het bekroonde ontwerp achter den hoektoren verscholen was, in het front. Maar deze zaal is behandeld als ware zij een zelfstandig geheel, dat aan het paleis is aangeplakt en er geen organisch geheel mede uitmaakt. Trouwens het geheel mist eenheid.

Want ook de middenmoot van den voorgevel staat op zich zelf. Deze middenpartij met hare drie traveën was van het bekroonde ontwerp ongetwijfeld nog het best-geslaagde, wijl meest monumentale gedeelte. De rij van drie groote bogen ter begane grond korrespondeerde met eene attika waarin drie monumentale dakvensters. Deze groote verdeeling woog op tegen de rij kleine vensters der 1e verdieping.

Die verdeeling is thans opgegeven. De groote ingangsportalen zijn — ten gevolge van verdieping verlaging? — vervangen door een portiek van 9 bogen, (waarvan de middelste en grootste vreemd staat te midden van tweemaal vier kleine bogen) gedragen door tweeling-zuilen.

Daarboven is gebleven de rij van kleine vensters. Maar de attika is vervangen door een achttal kleine dakvensters en een grooter middenvak waarin een, het Nederlandsche?, wapen. De Engel die, de vrede symboliseerend, oorspronkelijk op den dakruiter van de middenpartij balanceerde, is ter bekroning van het middelste dakvenster eene verdieping gedaald, wellicht onder den invloed van verminderde verwachting in het Vredes idee.

Had het oorspronkelijke ontwerp een rijk Casino kunnen voorstellen, een welgestelde Club-de-Bienfaisance kunnen herbergen, het gewijzigde ontwerp heeft iets onzegbaar burgerlijks en kleins over zich gekregen. En dat zal bij eventueele uitvoering nog erger worden. Het type van CORDONNIER's architectuur eischt immers de meest rijke en weelderige behandeling. Bezuiniging ontnemt er alle waarde aan.

Nu is blijkbaar op alles gesnoeid en beknibbeld, maar daarmee is, daargelaten dat men er allerwaarschijnlijkst nog niet komt, dan ook het ontwerp afgemaakt. De slechtste eigenschappen, als de weinige samenhang, het gemis aan grootsche motieven, het ontbreken van een karakter dat door zijne indrukwekkende waardigheid past bij de verheven roeping van dit gebouw, die slechte trekken spreken thans nog te sterker nu de betere eigenschappen van het oorspronkelijk ontwerp er niet meer tegenover staan.

Graaf NELIDOFF heeft breed uiteengezet welk een schoone en verheven roeping dit gebouw zal vervullen, maar — n'en déplaie Zijne Excellentie — het nieuwe ontwerp-CORDONNIER zal in zijne architectuur van die roeping niet de weerspiegeling vertoonen.

Het „Bwk. Weekbl.” verneemt uit de beste bron, dat in de details van het ontwerp nog zal worden gewijzigd. Speciaal het rechter gedeelte van den voorgevel, waar nu de groote rechtzaal is gelegen, zou nog nader worden bestudeerd. Hopen wij er dus nog het beste van!

Merkwaardigheidshalve zij nog hier vermeld hoe het „Bouwkundig Weekblad” er blijkbaar prijs op stelt om nog eens duidelijk te doen uitkomen hoe de „Mij. tot Bev. der Bouwk.” zich met betrekking tot de stichting van het Vredespaleis lijnrecht staat tegenover een groot deel der Nederlandsche architecten. Immers het blad, „plus royaliste que le roi”, acht het gepast nog eens te verklaren dat er „mag niet anders getuigd worden, dan dat de keuze van het terrein een zeer gelukkige is.”

Men lette s. v. p. op het woordje „zeer”.

„Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.” Want de Carnegie-stichting kan wijzen op de instemming van de Mij. tot Bev. der Bouwk. Jammer maar dat het gerucht als zoude de laatste het haar door genoemde stichting gegeven reproductie-monopolie der prijsvraagontwerpen voor f 2500 hebben overgedaan aan Elseviers Maatsch., nog niet tegen gesproken is.

En zulks ware toch wel wenschelijk, want er zijn nu velen die twifelen aan de zelfstandigheid van het oordeel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die altijd zoo prat kon gaan op hare volkomen onafhankelijkheid en daaraan een recht van krachtig spreken ontleende. Mocht dat gerucht niet afdoend weersproken worden, dan zou de reputatie der Maatschappij en de sympathie die zij nog genoot, een slag krijgen, die niet door eene indirekte subsidie van f 2500 en de gunst der Carnegie-stichting werd opgewogen.

NEDERLANDSCHE TRUSTS IN DE BOUWVAKKEN

Nederlandsche Aannemersbond.
Rapport der commissie in zake
de trusts. 1907.

oor de heeren J. H. HENDRIX, W. VAN LEEUWEN Jr., L. TER HORST, A. v. D. ELSHOUT GZ.N. en W. DE VLUGT, uitmakende de „Commissie in zake de trusts” welke krachtens besluit der te Dordrecht gehouden jaarvergadering was ingesteld, is een rapport uitgebracht. De behandeling van dit rapport is geplaatst op de agenda der jaarvergadering van den Bond die 7-8 Aug. te Hengelo en Enschedé wordt gehouden.

Hoewel het rapport uitteraard samengesteld is in het bijzonder met het oog op de leden eener aannemersvereniging en hunne belangen, verdient het stuk bekendheid in een ruimeren kring van bouwvakbeoefenaars.

Voorop gesteld zij dat dit rapport door de samenstellers nog slechts beschouwd wordt als een voorloopig resultaat hunner bemoeiingen.

De commissie dan ging allereerst na welke soorten van verkoops- of ondernemersverenigingen in Nederland op het gebied der bouwvakken bestaan en onderzocht vervolgens welke nadeelen uit de verkoopsvoorwaarden dier verenigingen voor den aannemer voortvloeien en eindelijk, welke maatregelen daartegen in het algemeen zouden kunnen worden genomen.

De verenigingen als bedoeld zijn van tweeërlei aard: 1°. de kartellen en 2°. de trusts.

Bij de eerste categorie blijven de afzonderlijke bedrijven eigendom der ondernemers. Edoch deze stellen in verband met vraag en aanbod, vast hoeveel elk hunner zal produceeren en tegen welken standaard-

prijs zal worden geleverd. Veelal wordt tegelijk een centraal-verkoopsbureau gevormd, dat de ingekomen bestellingen zoodanig verdeelt over de aangesloten fabrieken dat elk zijn aandeel krijgt en voorts met dien verstande, dat elke fabriek bij voorkeur in haar eigen omgeving levert.

Het kartel past dus de produktie aan bij den afzet, doet de fabrieken regelmatig en zuiniger werken, vermindert de kosten van vervoer.

Bij eene trust gaan alle fabrieken volkomen op in het geheel. Al de fabrieken worden naar overeengekomen maatstaf geschat, waarbij niet alleen rekening wordt gehouden met de waarde van gebouwen en werktuigen als zoodanig, doch ook met de produktiviteit van bedrijf als geheel, waarbij ligging, inrichting en tal van andere elementen als even zoovele factoren in aanmerking komen.

In dit nieuwe bedrijf ontvangen de deelnemers aandelen.

De trust regelt zijne produktie niet door percentsgewijze verdeling der opdrachten, maar zij zal desnoods de minder gunstige fabrieken geheel stop zetten en de betere op volle kracht doen werken. De trust werkt, doordien zij slechts één bedrijf vormt, met een kleiner kommercieel, administratief en technisch personeel dan het kartel. Eenerzijds bezuinigt zij daardoor aanmerkelijk en anderzijds kan zij dientengevolge hooge tractementen geven en over de beste krachten beschikken.

De trust is de hoogst mogelijke concentratie in het bedrijf, de nieuwe vorm van winstbedrijf in zijne hoogste uiting.

Bij ons te lande bestaan de navolgende kartellen en trusts waarbij de belangen van het bouwvak betrokken zijn.

1. De conventie van de Nederlandsche schelpkalk-fabrikanten.

2. een kartel in grint

3. een kartel of soortgelijke overeenkomst van glas-handelaars

4. het Nederlandsch cement-syndicaat

5. en syndicaat der ijzerleveranciers (dat afhankelijk is van het Duitsche „Stahlwerksverband”).

De fabrikanten van muurtegels hebben een verkoopsbureau te Londen en de fabrikanten van ijzer-aarden buizen een gemeenschappelijke prijscourant.

Eindelijk overweegt de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten de vorming eener trust.

„Overigens dient er nog op gewezen, dat de vorenstaande opsomming geen aanspraak maakt op de volledigheid. Er schijnt hier te lande nog steeds een vrij groote mate van geheimzinnigheid te heerschen ten opzichte der kartel-overeenkomsten, waarvan er ongetwijfeld echter een grooter aantal dan hier konden worden vermeld, 't zij dan meer of minder volledig, moeten bestaan.

„Het zou te ver voeren de feiten te releveeren, die aan dit vermoeden grond en zelfs zekerheid geven.

„Gegeven echter de vast alom, in alle takken van bedrijf te constateeren onhoudbare concurrentie, en het feit, dat kartel- of trustvorming de eenige weg is om daaraan te ontkomen, mag inderdaad veilig worden aangenomen, dat te zijner tijd zal blijken, dat er reeds meer zoodanige overeenkomsten bestaan, dan thans met volstrekte zekerheid kan worden nagewezen.”

De Commissie is van oordeel dat de aannemers niet per se vijandig behoeven te staan tegenover dergelijke vereenigingen.

Dit zal er van afhangen of de voorwaarden van een groep fabrikanten of leveranciers al dan niet de bedrijfs-vrijheid en zekerheid der aannemers aantasten.

Wat de vaststelling der prijzen betreft, meent de commissie dat dit bezwaar van minder belang is dan de leveringsvoorwaarden met betrekking tot tijd en keur.

Wat de prijzen betreft kan de aannemer immers alleen bij werken van langen duur door plotselinge verhooging voor aanmerkelijke schade gesteld worden. En worden de prijzen opgedreven, dan zal toch het noodzakelijke werk worden uitgevoerd.

Bovendien zal eene actie tegen de vaststelling der prijzen toch geen vrucht kunnen afwerpen en tot belangrijke concessies kunnen leiden. Hiertegen bestaat slechts één middel: koöperatieve productie.

Het gevaarlijke is, en hierin schuilt de kern der zaak, dat de leveranciers van sommige materialen eenvoudig weigeren zich aan voorwaarden van tijd of keur te binden, terwijl de aannemer zijnerzijds gebonden is door de bepalingen van bestek en overeenkomst, en ten slotte toch genoodzaakt is te koopen, zonder de minste zekerheid dat hij aan zijne verplichtingen zal kunnen voldoen.

Op den voorgrond treden de materialen cement en

ijzer. Het cement-syndicaat wil zich niet binden tot levering van eene groote hoeveelheid van éénig merk en de ijzerleveranciers aanvaarden geen leveringstermijn voor buitengewone profielen.

De commissie heeft zich in verbinding gesteld met de leveranciers en op deze genoemde bezwaren geene tegemoetkoming gevonden, wel op ondergeschikte punten, als tijdige publikatie van prijsnoteering en van de wijzigingen daarin.

De commissie meent dat onder die omstandigheden de Bond zich ook tot de Directies moet wenden. Deze kunnen zich tijdig vergewissen of de door haar gewenschte materialen ook op den gewenschten tijd leverbaar zijn; zij kunnen zich bepalen tot de uit voorraad leverbare profielen en maten en, wat het cement aangaat, algemeene voorwaarden stellen zonder bepaalde merken te noemen.

Bovendien wenscht de commissie dat de aannemers slechts zullen inschrijven in geval de onmogelijkheid te leveren of op tijd te leveren als force-majeure zal worden beschouwd en tot verlenging van den opleveringstermijn recht geeft, althans wanneer die onmogelijkheid het gevolg is van het voorschrijven van niet of niet op tijd leverbare materialen.

In het bijzonder staat de commissie nog stil bij hare onderhandeling met de „Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.” Daarbij bleek dat een baksteentrust zich niet vierkant tegenover de aannemers zou stellen en dat vóór de vaststelling der verkoopsvoorwaarden, eventueel rijzende bezwaren der aannemers nader gemeenschappelijk zouden worden besproken.

De konklusies der commissie luiden aldus:

1°. Om met de leveranciers van ijzer te zijner tijd eene overeenkomst aan te gaan, in verband met het voornemen dier leveranciers om over te gaan tot uitbreiding hunner voorraden;

2°. Om aan de Directies in overweging te geven zich ten opzichte van te verwerken profielen en maten van ijzeren balken e. d. zich zooveel mogelijk te willen bepalen tot die, welke direct uit voorraad te betrekken zijn;

3°. Om aan de Directies mede te deelen, dat vertraging in de oplevering, tengevolge van de toepassing van niet direct uit voorraad leverbaar ijzer, door de leden van den Bond zal worden beschouwd als force majeure;

4°. Om de Directie te verzoeken zich ten aanzien van het gebruik van portland-cement te willen bepalen tot het aangeven der vereischten, waaraan de cement in het algemeen moet voldoen, zonder daarvoor bepaalde merken aan te wijzen, en

5°. Om — zoo noodig — te zijner tijd eene overeenkomst aan te gaan met de „Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten” betreffende de vaststelling der verkoopsvoorwaarden voor de levering van baksteen.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS

Nederlandsche Aannemersbond.
Rapport der Commissie inzake het
Middelbaar Technisch Onderwijs.

De opdracht van den Nederlandschen Aannemersbond is door eene Commissie rapport uitgebracht omtrent het Middelbaar Technisch Onderwijs.

Dit rapport maakt deel uit van de agenda voor de a. s. jaarlijksche vergadering te houden te Hengelo — Enschedé op 7 en 8 Augustus a. s.

De taak der Commissie zou zijn om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om van Bondswege één of meer inrichtingen in het leven te roepen (of bestaande te wijzigen) welke zich ten doel stellen het geven van zoodanig M. T. O. als voor den toekomstigen bouwmeester of aannemer wenschelijk te achten is.

Omtrent de opleiding van den toekomstigen aannemer nam de Commissie aan dat die behalve het lager onderwijs en het daarop volgend meer uitgebreid lager of middelbaar onderwijs met een cursus van 3 jaar moest omvatten de praktische opleiding aan den winkel, in hoofdzaak in het timmervak, gepaard gaande met theoretisch vakonderwijs, gedurende 2 à 3 jaren en ten slotte:

Middelbaar Technisch Onderwijs, omvattende de praktische kennis van de samenstelling, toepassing, wijze van vervaardiging en van beproeving der materialen, rechthoek- en handteekenen, wiskunde en constructie-leer, natuur- en werktuigkunde, talen, boekhouden, administratie en correspondentie, het maken van bestekken en begrotingen, alsmede de behandeling der sociale en sociaal-economische vraagstukken benevens:

Toepassing van het geleerde in de praktijk op het bouwwerk.

Daar het der Commissie ontbrak aan de gegevens om een juiste begroting van kosten op te maken en een scherp omschreven voorstel te doen, wendde zij zich tot den Heer W. DE VISSER, Civ. Ing., Directeur der Burgeravondschool te Deventer, die een ontwerp opstelde voor de oprichting eener M. T. S. met begroting van kosten sluitende op ruim f60.000.— per jaar. Dat is voor den Bond te veel.

Eene belangrijke kwestie was dus de vraag of er voor deze op te richten school eventueel subsidies te krijgen zouden zijn van den Staat en van de Gemeente waar zij opgericht zou worden.

Het is niet zeker dat de Staat nog zal overgaan tot de oprichting eener M. T. School. Maar de oprichting van zulk een school is wenschelijk ook voor den Aannemer. Velen van het tegenwoordige geslacht toch hebben dringend vermeerdering hunner kennis nodig. Daartoe zou o. a. het correspondentie-onderwijs, voor personen niet in de Gemeente woonachtig waar de school gevestigd is, in aanmerking kunnen komen.

De Commissie verwijst in het bijzonder naar de

„Ecole spéciale des Travaux Publics” te Parijs, met eene praktische afdeling te Arceuil, gesticht door en onder directie van den Ingenieur LÉON EYROLLES. Deze school, die zonder subsidie zich zelf bedruipt, kan als een voorbeeld voor dergelijke onderwijs-inrichtingen gelden. De Commissie vraagt nu:

„Is in Nederland een krachtig lichaam als de Nederlandsche Aannemersbond niet in staat te doen, wat in Frankrijk een enkel man tot stand heeft gebracht?”

De conclusies der Commissie zijn:

1°. De regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs, in het bijzonder de opleiding van den toekomstigen aannemer, laat geen verder uitstel toe;

2°. Ten einde daarin te voorzien, is het noodig dat de Bond — onder voorbehoud van nadere regeling in details — besluite tot oprichting eener Middelbare Technische school.

Uit het rapport van den heer W. DE VISSER omtrent de inrichting en kosten van zulk een school ontleenen wij het volgende:

Als toelating tot de M. T. S. zou als eerste eisch gelden: voldoende praktische bekwaamheid van den leerling in een of ander bouwambacht en wel in het voornaamste ambacht — het timmervak. Behalve deze kennis moet de candidaat-leerling een school voor M. U. L. O. hebben afgehoopen benevens een driejarige cursus van een Ambachtsschool.

Na het met goed gevolg verlaten van de M. T. S. — waarvan het ontworpen programma der lessen in het bedoelde rapport opgenomen is — wenscht men dat de leerling zich nog 2 jaar in de praktijk bekwamen zal, alvorens hij zijn vak zelfstandig gaat uitoefenen. Deze eisch is het gevolg van de overweging dat geen school — hoe goed ook ingericht — in staat is leerlingen voor de praktische oefening van het vak geheel bekwaam te maken.

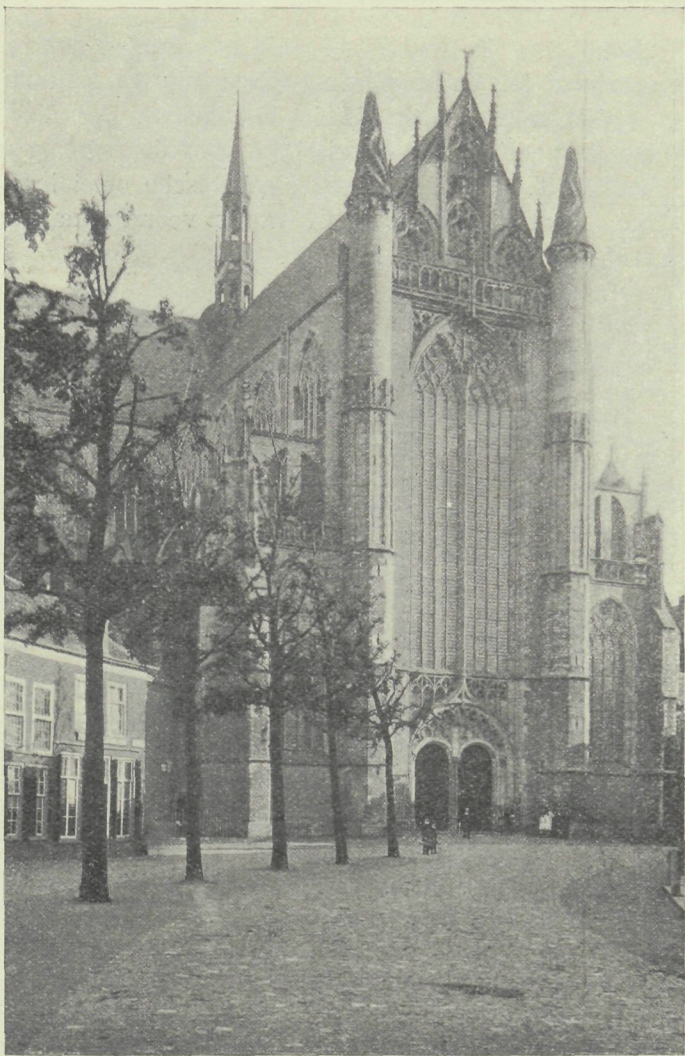
Indien men niet zou willen overgaan tot het oprichten van een geheel nieuwe M. T. S., zou volgens den rapporteur de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam nog het best in den zin van zulk een school gewijzigd kunnen worden.

Wil men een nieuwe M. T. S. oprichten, dan dient zij zooveel mogelijk midden in het land te zijn. Het beste lijkt het den rapporteur Arnhem of Haarlem.

Aan zulk een school zou ook verbonden kunnen worden eene gelegenheid alwaar gevestigde aannemers inlichtingen konden krijgen omtrent werkwijzen, machines en bouwstoffen of wel voor hen die hunne kennis zouden willen uitbreiden met het oog op veranderde toestanden.

Verder zoude deze school kunnen dienstbaar gemaakt worden tot het geven van onderwijs aan belangstellenden in den vorm van correspondentie-onderwijs of zouden er winter-cursussen georganiseerd kunnen worden ten dienste van opzichters, onderbazen en

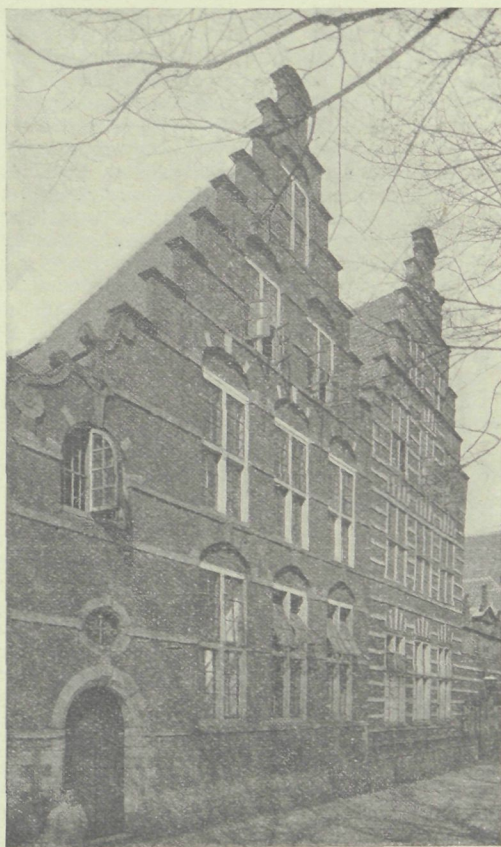
(Vervolg op blz. 254)

NOORDERTRANSEPT DER HOOGLANDSCHE KERK.

WEESHUIS, HOOGL. KERKGRACHT.

JAN PESIJNS HOF KLOKSTEEG.

AFBEELDINGEN ONTLEEND AAN
„OUDE GEBOUWEN TE LEIDEN”
LEIDEN. G. F. THÉONVILLE. 1907
(ZIE BOEK EN TIJDSCHRIFT)

anderen, daar deze gedeeltelijk dezelfde kennis moeten bezitten als de aannemers.

Vermelden wij ten slotte, ten bewijze hoe het vraagstuk van het M. T. O. brandende wordt gehouden, dat door de Commissie van het M. T. O. van den

GEMENGDE BERICHTEN

BREDA. Bij het verwijderen van het middelste gedeelte der triptiek in de Prinsenkapel der Grootte kerk te Breda zijn uit een nis te voorschijn gekomen stukken geschilderd glas, blijkbaar afkomstig uit de ramen dier kapel en bovendien stukken van een paar kwartierwapens, die nog ontbraken aan het groote monument van graaf ENGELBRECHT II VAN NASSAU.

PARIJS. De groote machinegalerij op het Champ de Mars, een meesterstuk van fraaie ijzerkonstruktie, is door den staat aangekocht van de stad Parijs. Zij zal nu wel worden afgebroken, maar zal niet, gelijk men vreesde, vernietigd worden. Zij zal elders worden opgebouwd.

Gewapend hout. Hiermede wordt bedoeld een materiaal, dat uit verschillende kleinere stukken hout is samengesteld. Door de tegenwoordige eischen bij den bouw van wagens, automobielen, rijtuigen en lichte vaartuigen is er een behoefte ontstaan aan licht, sterk hout, dat goed weerstand kan bieden aan allerlei krachten en tevens weinig weegt.

Het beginsel van deze houtconstructie berust daarop, dat men een gezaagde plank lijmt en perst tusschen twee andere van dezelfde of van een andere houtsoort, doch zoodanig dat de houtdraden rechthoekig op elkaar staan. Hierdoor vormen deze op elkaar gelijmde planken een sterker en taaiër stuk hout dan een plank uit één stuk van dezelfde dikte als de 3 planken te zamen.

Nog te meer wordt dit het geval wanneer die 3 planken bij het lijmen zijn geperst met een kracht van 200 KG. per cm^2 . en na blootgesteld te zijn aan een stoombad van 120° . Daardoor verkrijgt men ook een stuk hout dat geheel dood is, dat geen vet of hars meer bevat, noch eenige plantaardige kracht en dat daarom ook niet meer kan werken of trekken.

Wij spreken hier nu van 3 platen hout op elkander. Men kan echter dit aantal vergrooten tot 5, 7 of meer platen mits men echter zorgt dat van de onmiddellijk op elkander liggende planken de houtdraden elkander rechthoekig kruisen. Met zulk een blok van 12 dikten dat gebruikt zou worden voor een wiel van een automobiel werd een proef genomen. Dit blok hout bood zulk een weerstand, dat een kogel uit een revolver op dat blok afgeschoten, niet meer dan 1 cm . er in drong.

Bij voertuigen en machines die veel aan trillingen onderhevig zijn, zullen schroeven in zulk opeengeplakt hout geschroefd, veel beter houden dan in onopgeplakt hout, aangezien daár de gaten in de richting der langsdraden spoedig los worden.

Ofschoon men zou denken dat het best kon om in het midden van zulk opgeklampt hout, hout van minder kwaliteit in het inwendige te bezigen, hebben toch proeven aangetoond, dat dit niet het geval is en dat het voordeel voor het doel is om, zoowel binnen als buiten, harde houtsoorten van goede kwaliteit te gebruiken.

Een groot voordeel dezer opgelijmde houtsoorten is hunne lichtheid en buigzaamheid. Planken, opgelijmd, niet dikker dan 3 mm . tot een koffer gemaakt, konden op den grond gegooit worden, omgeworpen en gerold, zonder te breken.

Zelfs voor transportbanden worden met groot succes schijven van zulk een houtsoort gemaakt. Meubelen ervan gemaakt bleken bestand tegen trekken en vocht.

Een verdere toepassing van deze constructie is de vervanging van de middelste houten plaat een ijzeren of wel een dunne ijzeren plaat gevat tusschen twee zachte houtsoorten. Zulk een plaat is bijna niet te breken. Proeven daarmede genomen door den uitvinder, den heer VEURY, voor de genie, bleek dat de sterkte van dit stuk hout, gewapend met ijzer, 15 maal sterker was dan het ongewapende hout van dezelfde dikte.

Men meent dat dit nieuwe materiaal ook met succes in de koloniën kan gebruikt worden. Door hunne lichtheid zijn zij gemakkelijk vervoerbaar en zij schijnen ook niet door insecten aangetast te worden.

Men heeft een pers samengesteld die het mogelijk maakt om stukken hout van 3 M. lengte samen te persen door een

„Bond van Technici” de volgende vragen per rondschrijven ter beantwoording zijn verspreid. Zij luiden:

Welken weg acht U in het belang der Nederl. techniek de meest verkieslijke voor de regeling van het M. T. O. Die der louter schoolsche opleiding? of Die, waarbij het M. T. O. wordt voorafgegaan door eenige jaren praktijk?

kracht van 170 ton. Daardoor zal men over kunnen gaan tot de vervaardiging van groote platen of paneelen voor spoorrijtuigen, schepen en andere groote lichamen, die men tot nu toe zoo lang nog niet kon maken.

Dakpannen voor Mexico en West-Indië. In het tijdschrift „Svensk Export” wordt erop gewezen, dat Mexico en West-Indië een goed afzetgebied voor dakpannen vormen. Een reeder in Cristiania zond daarheen verschillende ladingen dakpannen in eigen schepen en maakte hiermede goede winsten. Ook eenige fabrieken nabij Marseille zenden geregeld pannen daarheen.

Waar de telkens weerkeerende hevige stormen in genoemde afzetgebieden de dakbedekking bij herhaling verwoesten, kan op eene ruime en geregelde afname van dit product worden gerekend.

Ook voor Nederlandsche industrieelen in de betreffende branche mag deze mededeeling van belang worden geacht („Handelsberichten”).

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Oude gebouwen te Leiden, met 89 afb. Samengesteld in opdracht van de Vereeniging „Oud-Leiden” 1907. — Leiden, J. F. THÉONVILLE.

Mr. J. C. OVERVOORDE, aan wiens initiatief reeds het in 1900 verschenen interessante werkje „Oude gebouwen te Dordrecht” te danken is, heeft nu zijn naam verbonden aan eene soortgelijke publicatie met betrekking tot Leiden. Eene Commissie uit de vereeniging „Oud-Leiden”, bestaande uit de heeren Mr. J. C. OVERVOORDE, W. C. MULDER, H. J. JESSE, en J. A. VERHOOG, heeft de moeizame opdracht aanvaard van het bewerken eener beschrijving van alle Leidsche gebouwen of bouwfragmenten welke uit een oogpunt van geschiedenis of kunst belangrijk te achten waren.

Wreede lectuur biedt na weinige jaren eene dergelijke inventarisatie! Nog is doorgaans die lijst niet gesloten of men heeft in een appendix te vermelden hoe reeds het aantal verminderde. Men make eens een wandeling door Dordrecht of Delft met de voor enkele jaren verschenen inventarisaties in de hand.

Voor de onafwendbare eischen van het leven moet het oude wijken. In andere gevallen zal de tand des tijds bouwvalligheid veroorzaken, of verzetten zich hygiënische eischen tegen het behoud van het bestaande. Maar het behoud van het bestaande per-se te prediken mag niet het doel zijn, hoe pijnlijk soms ook de verliezen gevoeld worden.

Het streven dient te zijn in te werken op de publieke smaak opdat de oude werken worden vervangen door nieuwe van minstens gelijke kunstwaarde.

Met welk eene liefde en zorg werden eertijds zelfs de eenvoudigste bonwwerken tot in onderdeelen be-

handeld. Hierop kan niet te vaak en niet luide genoeg de aandacht worden gevestigd. Daartoe bij te kunnen dragen is wel de grootste verdienste van publicaties als „Oud-Leiden”. Met een dergelijk werk in de hand, voorgelicht door eene inleidende kunst-historische beschouwing van Mr. OVERVOORDE, zal de belangstellende veel opmerken dat hem anders zou ontgaan, zal hij leeren zien, zijn blik en oordeel scherpener.

Men wensche deze uitgave dan ook ruime verspreiding toe, in de eerste plaats bij het publiek. Dat de gemeente Leiden niet, als het Rijk, bereid werd gevonden door eene kleine subsidie deze uitgave te steunen getuigt dan ook van groote kortzichtigheid of onverschilligheid jegens het stadsschoon.

Maar, ondanks dat onbegrijpelijke gemis aan medewerking is, ter eere der vereeniging „Oud-Leiden”, het werk op uitstekende wijze tot stand gekomen. De afbeeldingen doen, al had men aantal en afmetingen ook gaarne grooter gewenscht, genoegzaam uitkomen op welk een schat van bouwwerken uit alle ontwikkelingsfazen onzer architectuur Leiden kan wijzen.

Monumenten als het stadhuis, de Hooglandsche of de Pieterskerk, als vele patriciërhuizen van de Breestraat of het Rapenburg; schilderachtige onpretentieuze trapgevelhuisjes der 17de-eeuwsche Renaissance; de statige maar vaak stijver werken van het Hollandsche classicisme en van het Barok der XVIIIde eeuw; zij alle, van wat stijl of tijd ook, werken samen tot een harmonieus stadsbeeld.

Moge het gevoel daarvoor in een wijden kring toenemen, dan zal, bij nieuwen bouw, de behoefte ontstaan deze zich te doen aanpassen in het bestaande ensemble en zal Leiden's stadsschoon wel veranderen maar niet verminderen.

Overzicht van de in Nederland bestaande Patroonsvereenigingen. Verslagen en mededeelingen van de Afdeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Jaargang 1907 Nr. 1. (Verkrijgbaar tegen f 0.30 bij de Afdeling Handel bovengenoemd).

Jan H. Junius, Heraldiek. Wapenschild, schildbedekking, versiering, (kronen, mijters, emblemen, spreuken, vlaggen) — blasoneren — breuken — zegels — ridderorden.

Tweede uitgave, met 121 Afbeeldingen.

Te Amsterdam bij C. L. VAN LANGENHUYZEN. (Prijs f 3).

Karl Scheffer. Moderne Bouwkunst. Zweite unveränderte Auflage. Mit 27 Abb. auf 24 Tafeln. JULIUS BARD. Berlin 1907. (f 3.90).

Architectura Nr. 31, Afbeelding van de nieuwe genootschapsstempel van A. et A. uitgevoerd naar het ontwerp van J. GOUWETOR te 's Gravenhage.

Het gewijzigd ontwerp-Vredespaleis. Met afbeelding daarvan.

Het internationaal woningcongres van 1907. Programma van de voorgenomen feestelijkheden en uitstapjes bij gelegenheid van dit achtste Congres te houden te Londen.

Het Rembrandt-huis. Overname van een stuk over deze kwestie door JOZEF ISRAËLS.

TECHNISCH GEDEELTE. Waarom wordt Coöparatief wonen buiten 's-Gravenhage en Haarlem nog zoo weinig toegepast? door M. P. DE CLERCQ (Slot).

Waterverzorging in gebouwen door middel van luchtdruk. Beschrijving der toestellen voor wateropvoer met luchtketels in den kelder.

Opruiming van een gezonkene kaan, door v. K. Een beetelhouder voor het uitdraaien van komvormen, door K.

Het Panamakanaal, door v. K. Vermelding der mislukking van de aanbesteding van dit kanaal. Het zal nu in eigen beheer worden uitgevoerd.

Bouwkundig Weekblad Nr. 31. De eerste-steenlegging voor het Vredespaleis. Vermelding der plechtigheid van de eerste steenlegging, met afbeelding van het gewijzigde ontwerp

Prijsvragen. Opgave van de door de Vereeniging van Nederlandsche kalkzandsteenfabrieken aangekochte ontwerpen.

Oude gebouwen te Leiden. Vermelding der uitgave van een werk onder dezen titel, samengesteld in opdracht van de Vereeniging „Oud Leiden” 1907. Uitgave van G. F. THEONVILLE te Leiden, met 2 afbeeldingen. Zie blz. 254.

Verbod van loodhoudende verven. Uittreksel van de uitgave van de Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten, zie blz. 236.

De Opmerker Nr. 31. Oud Leiden. Vermelding van dit nieuw verschenen werk, samengesteld in opdracht van de Vereeniging „Oud Leiden” onder den titel: Oude gebouwen te Leiden, van welke vereeniging de heer Mr. J. C. OVERVOORDE voorzitter is. Een viertal cliché's uit dit werk worden er bijgevoegd. Zie blz. 254.

OVER LIEVEN DE KEY, door A. W. W. Historische bijzonderheden omtrent dezen Haarlemschen stadssteenhouwer.

Rumoer om Rembrandt's-huis. Over het oordeel van Dr. JAN VETH, Prof. SIX en JOZEF ISRAËLS omtrent de restauratie van het huis van REMBRANDT te Amsterdam, waarbij bleek dat laatstgenoemde eigenlijk de vader van het restauratieplan is.

De Koningskroon. Heraldische beschouwingen over de Koningskroon in het nieuwe Nederlandsche Wapen.

Prijsvragen. Programma der prijsvraag uitgeschreven door de Overijsselsche Landbouwmaatschappij, afdeling „Haaksbergen”, zie blz. 240.

Ingezonden stukken. Vervolg der opgaaf van de hoogten van eenige Nederlandsche torens, door JAC VAN GILS, te Rotterdam.

SPREUKEN EN CITATEN.

In waarheid hebben wij geene bouwkunst. Ons monumentaal schoonheidsbegrip is geheel nagevolgd van oude schoonheidsdenkbeelden. De verbeelding is dood, of anders gezegd de onverschilligheid heeft haar zware hand op ons brein gelegd, of nog anders, de strenge reglementeering weerhield het ontstaan van oorspronkelijke concepties.

Wij wenschen vurig dat in onze monumentale aesthetika onze moderne kunst zich uit. Wij zijn beu van de oude stijlen. Men moet ons niet meer doodslaan met middeleeuwsche kroonlijsten of dorische kapitelen. De verbeelding schrijdt voorwaarts. Zij bestaat in de wetenschap evenals in de kunst. Wij hopen dat zij aan die beide krachten, die gezamenlijk de huidige scheppingswijze beheerschen, de groote daad zal vragen, welke ons bevrijden zal van een te zwaarwichtig architectonisch verleden. En dan zal onze eeuw waardig zijn te blijven voortleven.

EMILE MAGNE.

Esthétique monumentale (Mercure de France 1907).

De bouwkunst is „de poëzie der beweginglooze vormen”.

LAMENNAIS. De l'art et du beau.

De geschiedenis der volken is geschreven in hunne monumenten, niet de voorbijgaande geschiedenis der gebeurtenissen van hun bestaan, maar de diepere geschiedenis van hun zedelijk en geestelijk leven, van den aard van hun geloof en van hunne algemeene levensopvatting.

LAMENNAIS. De l'art et du beau.

Wij gelooven niet dat men van onze eeuw kan eischen eene architectuur te hebben, die haar eigen is, dat wil zeggen een geheel nieuw constructie-stelsel, bijzonder en individueel, dat zich onderscheidt van alle systemen die het hebben voorafgegaan.

De architectuur is een kunst die te getrouw het beeld weergeeft van de zeden en van de samenleving, dan dat van ons officieel en alle relief ontberend tijdvak, eene scherp gekarakteriseerde afspiegeling zou mogelijk zijn.

Dit voorrecht behoort aan de eeuwen waarin een geheel volk onderworpen schijnt aan eenzelfde geloof, door eenzelfde gedachte bezield, door eenzelfde hartstocht beheerscht.

Dan ziet men de groote revoluties in de kunst van het bouwen. Maar de twijfel, het scepticisme, en de onverschillig-

heid kunnen niets voortbrengen en laten op den bodem slechts een onmerkbaar en vergankelijk spoor achter.

L. VITET 1840.

Etude sur les Beaux Arts et la Littérature
Artikel: Les Monuments de Paris.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

Excursie van den „Friesche Bouwkring” naar de kalkzandsteenfabriek te Hoogesmilde.

Jaarlijks worden door leden van de Ver. groote en kleine uitstapjes gemaakt. Gehoor gevende aan den wensch van eenige medeleden, naar aanleiding van eene discussie over kalkzandsteen, werd door het lid de heer C. H. v. DUYSSEN een ééndaagsch uitstapje op touw gezet om van uit Leeuwarden de kalkzandsteenfabriek te Hoogesmilde te gaan bezichtigen; waarvan eigenaar is de heer R. ROELFSEMA te Groningen.

De uitnodiging van den eigenaar liet niet lang op zich wachten en de excursie bepaald op 1 Augustus j. l. Onderweg had de heer ROELFSEMA zich te Groningen bij het gezelschap aangesloten en werd de reis van Assen af per rijtuig naar de fabriek voortgezet, waarvan de hooge schoorsteen reeds van verre zichtbaar was.

Natuurlijk is de fabriek zoowel als de haar omringende gebouwen van eigen fabrieksmetselsteen opgetrokken en deze geven een duidelijk beeld wat met de steensoort bereikt kan worden. Wel is waar komen bij deze bouwwerken geen nieuwe motieven voor, doch erkend moet worden dat van de kalkzandsteen in vier kleuren als: grijs, rood, appelbloesem en blauw hierbij een smaakvol gebruik is gemaakt.

In de fabriek aangekomen was de leiding aan den heer ROELFSEMA die op bevattelijke en duidelijke wijze uitlegging gaf van de werking der apparaten voor het tot stoffijheid malen en het blusschen van de kalk, die voor de juiste menging van kalk en zand, voorts van den steenvormen en het drukapparaat waar de steenen op 200 atmosferen geperst worden (dat steeds op manometers wordt afgelezen) om alsdan op wagentjes gestapeld in groote stoomketels te worden gereden waarin de stoom wordt opgevoerd tot 8 atmosferen spanning.

Onder de inwerking van dezen stoomdruk heeft een scheikundige werking plaats; „er wordt eene nieuwe stof gevormd”, waarop feitelijk het geheele procédé berust.

Met veel belangstelling werd van een en ander kennis genomen en het tot stoffijheid malen van de kalk als eene groote verbetering van het fabrieksmetselsteen omdat het aanwezig zijn van nog ongebluschte kalkdeeltjes, zoo hinderlijk in de steen tengevolge van de nablussching nu vrijwel buitengesloten is. Voorts kan worden gemeld dat deze steen een veel minder wateropzuigend vermogen heeft dan een kleisteen tot klinkerhardheid gebakken.

Deze steenfabrikatie wordt dan ook als een aanwinst beschouwd voor het noorden van ons land.

Op den terugreis bood de heer ROELFSEMA den leden te Smilde een lunch en te Paterswolde een diner aan, getuigende van zijn slag om als gastheer op te treden.

Er heerschte hier als overal, een aangename toon. Bij het dessert werd natuurlijk getoost, waarna tenslotte bij monde van den voorzitter der vereeniging den heer ROELFSEMA lof werd gebracht, niet alleen voor de pogingen en de volharding die hij toonde om van het fabrieksmetselsteen het beste te leveren, maar ook voor de wijze waarop hij zijne taak als gastheer had opgevat. Hierna nam men afscheid en werd de terugreis onder aangename stemming voortgezet. F.

■ INGEZONDEN ■

Moderne tuinkunst.

Geachte Redactie.

Sta mij een woord van dupliek toe naar aanleiding van des heeren LEONARD A. SPRINGER's ingezonden stuk in het vorig nummer van „De Bouwwereld”.

De heer SPRINGER wil zijn tijd niet vermorsen met te schrijven tegen onbekenden. Dat kan niet anders dan instemming verdienen. In dit geval schrijft de heer SPRINGER echter niet tegen onbekenden, evenmin als ik tegen hem schreef of schrijf. Wij behandelen denkbeelden en beginselen, zonder eenige persoonlijke bijvoegingen. Wie nu die beginselen verkondigt, is m. i. om het even, zoodat ik ondanks des heeren S. tarding, mijne anonymiteit handhaaf.

Maar nu ter zake. Ik zou geschreven of ondersteund hebben, dat tuinarchitecten overbodig zijn. Dit is niet het geval. Er werd slechts op gewezen dat in de bestaande omstandigheden, nu het meerendeel der zich noemende tuinarchitecten het verband tusschen bouwwerk en tuin niet gevoelen, de architect doorgaans „noodgedrongen” den tuinaanleg aan zich hield en moet houden, wil hij zijn werk niet bedorven zien.

Een „rechtgeaard tuinarchitect” zal die meening volkomen

kunnen onderschrijven. Of wil de heer SPRINGER het esprit-de-corps zoo ver drijven dat hij meent dat niemand anders een tuin kan aanleggen dan een tuin-architect? Honderd voorbeelden die het tegendeel bewijzen. De tuin-architect heeft geen monopolie.

Maar de „rechtgeaarde” tuin-architect onderschrijft daarmede nog niet het doodvonnis van zijn beroep. Neen, hij zal, door zijne collega's er op te wijzen dat bij de ontwikkeling der kunstopvatting zij zichzelf ook moeten ontwikkelen, juist prikkelen en opwekken tot de verheffing der tuinkunst. En dan zullen over enkele jaren de architecten niet meer voor de noodzakelijkheid staan om zelf hunne tuinen te ontwerpen.

Mij lijkt dat standpunt ruimer dan het beroep dat de heer SPRINGER op de z. i. rechtgeaarde tuinarchitecten doet met eene herinnering aan hun z. i. bedreigd broodje.

Het was hier evenmin de bedoeling om generaliseerend te zeggen, dat nu alle architecten zonder onderscheid de kunst verstaan een tuin aan te leggen. Dat zulks niet het geval is, behoeft geen betoog. Maar wel mag men in het algemeen zeggen, dat de architect, die bij het ontwerpen van het huis reeds van den aanvang af op een zeker totaal effect aanstuurde, het best in staat zal zijn den weg aan te geven om dat effect te bereiken.

Zulks althans wat de lijnen van den aanleg betreft. Men scheidt den lincairen aanleg van de beplanting. Voor den eerste is geen tuinbouwkundig vakman noodig, voor de tweede wel. Dat zeiden wij steeds. De architect zal daarvoor in overleg treden met een tuinier, een vakman. Op deze wijze zal m. i. nog den meesten waarborg worden gegeven voor de eenheid van vorm en kleur.

Dat de tuinarchitect daardoor zijn volkomen zelfstandigheid eenigszins inboet, is niet te ontkennen. Dat zou echter evenzeer het geval wezen, wanneer een tuinarchitect den tuin ontwierp. Ook deze zou dan moeten arbeiden met inachtneming van de bedoelingen van den huisarchitect, op straffe dat de eenheid van huis en tuin verloren gaat.

Dat de Engelschen thans uitsluitend regelmatige tuinen aanleggen, is dezerzijds niet beweerd. Maar wel mag beweerd worden dat in het overwegend aantal gevallen de Engelsche tuin in de nabijheid van bouwwerken rechthoekig en regelmatig wordt gehouden. En met welk gunstig resultaat, werd in mijn artikeltje in „De Bouww. No. 30” kortelings uiteengezet. Ik kom daarop dus niet meer terug, wijl noch ik, noch vermoedelijk onze lezers door den heer S. overtuigd zijn. Evenmin trouwens als hij door mij zou worden overtuigd. Hij moge dan al geen principiëel tegenstander zijn van rechthoekigen aanleg, het aantal gevallen, waarin hij zulk een aanleg aangewezen acht, is toch slechts een klein percentage van zijn werkstukken, een zóó klein percentage dat men veilig den heer SPRINGER een aanhanger van den landschapsstijl mag noemen.

Het slot van het ingezonden stuk van den heer S. verdient aandachtige lezing. Daarin wordt gesproken over de vermeerdering van het aantal boomsoorten. Het is nu zeer de vraag of die vermeerdering in alle opzichten wel zoo toe te juichen is. Zij heeft de rust der tuinen verdreven. Er werd door veroorzaakt een streven om allerhande soort door en naast elkander toe te passen. De eenheid, de groetheid, de massiviteit en monumentaliteit gaan verloren uit onze tuinen en parken en vooral ook uit onze begraafplaatsen. Er werd als het ware geschilderd met het plantenmateriaal. Er werd gezocht naar schakeeringen en groepeerings, en er ontstonden tuinen, die schilderachtiger waren dan de natuur zelve.

Ten slotte nog een vraag. Wat moet verstaan worden onder het „verknopen” van boomen? Ik sluit hier nu uit „Spiele-reien” als de door beesten of menschen verknopte buksboomen en dergelijke meer als aardigheid bedoelde scheppingen. Mag men ook geen heg knippen; mag men in die heg niet eenige gefatsoende, pyramidale of kegelvormige coniferen plaatsen; mag men geen geschoren lindeboomen, bij wijze van zonerend scherm toepassen? Ik kan niet inzien in hoeverre dat verknopen van boomen moet heeten.

Mag men zijn materiaal, al is dat levend, niet leiden en bewerken binnen zekere grenzen? En die worden in de bovengenoemde gevallen toch niet overschreden, wanneer het geschiedt met boomen die zich voor dergelijke bewerkingen leenen. Gaarne zou ik op deze vraag nog een antwoord verwachten. W.

■ PERSONALIA ■

Prof. J. A. van der Kloes herdacht 1 Augustus l. l. zijne 25-jarige ambtsvervulling. 25 jaar als leeraar aan de voormalige Polytechnische school belast met het onderwijs in de kennis en het onderzoek der bouwmaterialen, de riolering en watervoorziening en het maken van bestekken en begrotingen.

Bij de stichting der T. H. S. werd de heer VAN DER KLOES hoogleeraar in de afdeling Weg- en Waterbouwkunde.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D·H·HAVERKAMP EN J·H·W·LELIMAN
KEIZERSGRACHT · 559 + + + +

ADMINISTRATIE:
FIRMA F·VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 33.

14 Augustus 1907.

J. VAN DER BREGGEN, CIVIEL-INGENIEUR

DE PRAKTIJK DER GEZONDHEIDS- EN WONINGWET

Ijn de verwachtingen omtrent het aanbreken van een gulden tijdperk voor de hygiëne na de invoering der gezondheids- en woningwet vervuld? Dan moet het antwoord daarop ontkennend luiden, hetgeen m.i. aan verschillende oorzaken moet toegeschreven worden. Gaan wij de jaarverslagen van de gezondheidscommissies na, dan blijkt ons daaruit, dat zij heel wat werk verzet hebben en dus vol ambitie werkzaam zijn. Maar zal dat het geval blijven, indien haar werk niet meer gewaardeerd wordt? In vele verslagen wordt toch geklaagd over de weinige waardeering die van de gemeentebesturen ondervonden wordt. Samenwerking tusschen gemeentebestuur en gezondheidscommissie is toch in de eerste plaats noodig, om tot heil van het algemeen werkzaam te kunnen zijn.

Het behoort o.m. tot de taak der gezondheidscommissie, dat zij de aandacht van het gemeentebestuur vestigt op maatregelen die naar haar oordeel zijn te nemen in het belang der volksgezondheid.

Heerscht nu in een gemeente een anti-hygiënische toestand, dan zal de commissie een onderzoek instellen, een ontwerp maken voor verbetering van dien toestand, dat zoo mogelijk verband dient te houden met de finantieele draagkracht der Gemeente.

Aldus goed van alle kanten bekeken, wordt het desbetreffende advies aan het gemeentebestuur toegezonden en.....

1. In een gemeente heerschte een besmettelijke ziekte. Aan den Burgemeester dier gemeente werd door de gezondheidscommissie geadviseerd om van zijn recht gebruik te maken hem verleend bij Art. 5 der wet op de besmettelijke ziekten. ZEd. gaf geen gehoor aan dat advies, doch moest later daartoe wel overgaan op aandringen van den Inspecteur.

2. Door een gezondheidscommissie werd aan de gemeentebesturen in haar ambtsgebied een rondschriven

gericht inzake het vervoer van aal over dag, aangezien daarover bij de commissie klachten waren ingekomen. Een der gemeentebesturen schreef terug: Komen die klachten niet uit mijne gemeente, dan verzoeken wij voortaan van dergelijke adviezen verschoond te blijven.

3. Aan een burgemeester werd door een gezondheidscommissie beleefdelijk verzocht, haar te willen mededeelen, op grond van welke verordening gelden geïnd worden voor het van gemeentewege doen ontsmetten van woningen. Inlichtingen verkreeg zij niet, alleen een minder parlementaire terechtwijzing over zulk een vraag.

4. Door een commissie werd aan een gemeentebestuur eenige gegevens verzocht in verband met haar rapport van het systematisch woningrapport in die gemeente. Deze werden door het gemeentebestuur niet verstrekt, maar wel werden verschillende dier gegevens naderhand aan de redactie van een plaatselijk nieuwsblad verstrekt, die deze voor een artikel toevallig noodig had.

Meerdere van als hierboven aangegeven gevallen zouden aan te halen zijn, en het is te begrijpen, dat zulke telkens terugkerende onaangenaamheden de werkzaamheid der Commissie verlamt. Wat geven onze adviezen, zal men in de vergadering der Commissie zeggen en terecht. Daar de Gezondheidscommissie slechts een adviseerend college is, kan zonder samenwerking niets verkregen worden en zullen verschillende anti-hygiënische toestanden blijven bestaan, al spant de Gezondheidscommissie al hare krachten in, om die te doen beëindigen.

Nu moet het ieder verstandig mensch vreemd schijnen, dat er gemeentebesturen zijn, die geen prijs stellen op deskundige voorlichting en na deskundige voorlichting toch niet de verbetering van bepaalde misstanden in de gemeente ter hand nemen. Toch is dat nog dikwijls het geval.

Alvorens de goedkeuring van Ged. Staten erlangd

kan worden over een plaatselijke verordening, de volksgezondheid rakende, moet door het gemeentebestuur het advies der Gezondheidscommissie ingewonnen worden. Aan dit voorschrift zullen de gemeentebesturen zich natuurlijk stipt houden, daar zonder overlegging van dat advies, de goedkeuring geweigerd wordt. Maar of het gemeentebestuur, de door de Commissie voorgestelde veranderingen aanbrengt, is een andere kwestie en meestal ziet men, dat het voorstellen tot verandering niet vatbaar is. Schijnbaar wordt door Ged. Staten wel met het advies der Commissie rekening gehouden, hetgeen ons logisch voorkomt daar het toch samengesteld is door een Commissie, waarin personen van allerlei wetenschappelijke richting zitting hebben.

Wij zouden niet willen, dat de gemeentebesturen gedwongen zouden zijn, de adviezen der Gezondheidscommissie van A—Z te accepteren, maar wel, dat deze niet door de gemeentebesturen in de lade voor onafgedane zaken gestopt kunnen worden zonder meer. Ten minste zouden zij aan de Gezondheidscommissie bericht kunnen zenden, waarom het advies niet voor uitvoering in aanmerking komt, doch slechts zelden wordt aldus gehandeld.

Bij de Woningwet is de verhouding tusschen het gemeentebestuur en Gezondheidscommissie m. i. beter geregeld. Houdt de Commissie zich aan den letter van de Wet, dan kan zij zelfs met een onwillig gemeentebestuur te doen hebbende, in de betrokken gemeente bepaald anti-hygiënische woningtoestanden opheffen.

Ingevolge art. 1 der Woningwet bestaat thans in alle gemeenten een verordening betreffende de eischen, waaraan moet worden voldaan: a. bij het bouwen van woningen; b. bij het geheel of voor een gedeelte vernieuwen van woningen; c. met betrekking tot bestaande niet onder b begrepen woningen en d. nopens behoorlijke bewoning.

Het spreekt vanzelf, dat verwacht wordt, dat ook voor een goede uitvoering dier voorschriften vanwege het gemeentebestuur zorg gedragen zal worden. Maar wat leert ons de praktijk? Dat het daarmee in verschillende gemeenten hoogst treurig gesteld is.

In kleinere gemeenten moeten de plannen voor nieuw te bouwen woningen beoordeeld worden door B. en W., al zijn ze al of niet technisch ontwikkeld. Tijdens den bouw zal het toezicht uitgeoefend worden door den veldwachter, een man in kleine gemeenten, die meestal van alles verstand heeft.

Dat in zulke gemeenten de geheele verordening een wasse neus is, laat zich allicht begrijpen. In wat grootere gemeenten zal wellicht een gemeente-architect aangetroffen worden, wiens tractement echter zoo klein is, dat hij gedwongen is met particulier werk zijne

inkomsten te verhoogen. Hij moet dan echter contrôle over zijn eigen werk uitoefenen en zooveel menschen naar de oogen zien, dat ook in een dergelijk geval op een goede uitvoering der verordening niet al te zeer gerekend kan worden.

Wanneer in een gemeente aan een of meerdere personen de zorg eener goede uitvoering der bouw- en bewoningsverordening is opgedragen kan alleen een gezonde toestand verwacht worden.

Nu laat echter de finantieele draagkracht van verschillende gemeenten een dergelijke regeling niet toe. Wat dan?

Het denkbeeld is opgeworpen, dat door de Gezondheidscommissie ingesteld voor verschillende kleinere gemeenten een opzichter aangesteld worde, die zal hebben na te gaan of de bouwvragen aan de gestelde eischen der bouwverordening voldoen, of bij de uitvoering van het werk daaraan de hand wordt gehouden, enz. enz.

Echter is daaraan een bezwaar verbonden, immers, toch neemt alsdan de Gezondheidscommissie de taak van het gemeentebestuur op zich, d. w. z. de zorg voor eene goede uitvoering eener plaatselijke verordening en zij moet toch contrôleerend college blijven.

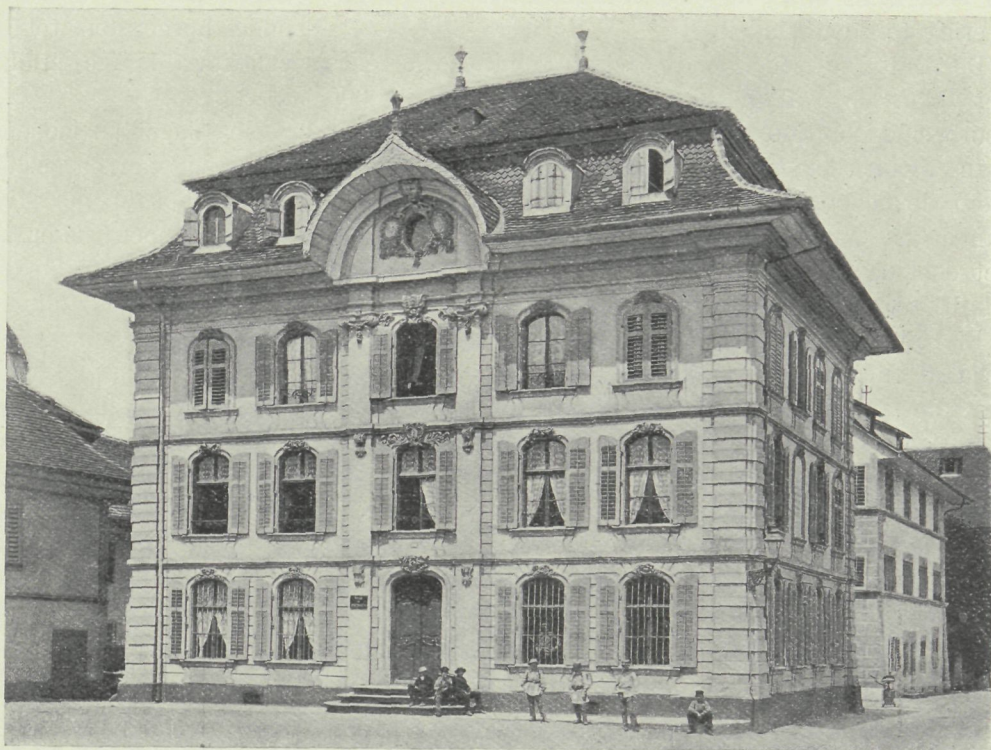
Een andere kwestie wordt het, wanneer verschillende gemeenten, ressorteerende onder het ambtsgebied der Gezondheidscommissie, een opzichter voor bovengenoemd doel aanstellen, die dus niet ambtenaar der Gezondheidscommissie is, maar ambtenaar van de verschillende gemeenten.

Hoe het toezicht ook geregeld is, de Gezondheidscommissie moet steeds blijven controleeren, 'tzij zij dat aan hare technische leden opdraagt, 'tzij dat zij daarvoor ook een opzichter aanstelt. De ervaring heeft mij toch geleerd, dat in gemeenten, waar een gemeente-ambtenaar speciaal met het toezicht op eene goede uitvoering der bouw- en bewoningsverordening belast is, het blijkt, dat niet altijd in overeenstemming met de gestelde eischen gebouwd wordt. De contrôle der Gezondheidscommissie zal den gemeente-ambtenaar aanzetten tot scherper toezicht.

Art. 16 der Woningwet zegt, dat B. en W., evenals de Gezondheidscommissie, verplicht zijn om na te gaan, welke woningen ongeschikt ter bewoning zijn, verbetering behoeven of overbevolkt zijn. Zij kunnen dat zelve moeilijk doen, noch aan den veldwachter opdragen en alleen, wanneer zij een technisch persoon in hun dienst nemen, zullen zij uitvoering aan dat artikel kunnen geven.

Uit het bovenstaande blijkt ons, dat er nog heel wat ontbreekt, om veel te kunnen verwachten van de sociale wetten, Gezondheids- en Woningwet. Wij twifelen niet of zij zullen herzien worden en dan wellicht bestaat er kans, dat het gulden tijdperk voor de hygiëne aanbreekt.

DE STUDIE VAN HET BURGERHUIS

**PATRICIËRHUIS
TE ZOFINGEN**

Das Bürgerhaus in der Schweiz.

Ein Aufruf herausgegeben im Auftrag des Schweiz. Ingenieur- u. Architekten-Vereins. 1907. SCHULTHESS & Co., Zürich. (3 frank).

anneer wij de aandacht vragen voor de brochure, wier titel hierboven is overgenomen, dan geschiedt dit niet met het uitsluitend doel om op den inhoud van dat boekje te wijzen.

Onze gedachte daarbij is ruimer.

Wel is die inhoud merkwaardig en de aandacht ten volle waard. Het drietal afbeeldingen van oud-Zwitserse patriciërhuizen, dat wij er aan ontleenen, is ten bewijze daar. Gaven wij vroeger, in Nr. 19 van dezen jaargang der „Bouwwereld”, bij gelegenheid van de bespreking van Dr. ANHEISSER's werk „Alt-Schweizerische Baukunst”, eenige afbeeldingen der middeleeuwsche bouwkunst van Zwitserland, thans kozen wij uit de ter onzer beschikking gestelde klichés, een drietal voorbeelden van 18de eeuwse smaak. Deze toonen, hoe, ook in het tijdperk van overwegend Franschen invloed, de stijlnavolging niet enkele typisch nationale trekken kon verdringen. Men lette slechts op het, voor de weersgesteldheid des lands zoo praktische ver-uitstekende dak, dat met de Barok- en Lodewijk XVI-vormen vereenigd werd.

Zwitserland, wij wezen er reeds op in de bovengenoemde boekbespreking, bezit eene bouwkunst van grooter beteekenis, dan men gemeenlijk aanneemt.

En die beteekenis te bestudeeren kan voor ons Nederlandsche architecten daarom van zooveel waarde zijn, wijl in vele opzichten, Nederlandsche en Zwitserse

volksgeest verwantschap vertoont, wijl tusschen de levensomstandigheden en levensopvattingen der beide naties punten van overeenstemming, althans van aanraking, bestaan.

Maar, gelijk reeds gezegd, de gedachte waarmede wij kennis namen van „Das Bürgerhaus in der Schweiz” is ruimer. Meer nog dan de inhoud treft ons de strekking van het geschrift.

Onlangs is voltooid het groote werk over het boerenhuis van Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland. Thans is, in het eerste en het laatstgenoemde land, eene beweging ontstaan om over het burgerhuis eene soortgelijke monografie te doen verschijnen.

Nu onderscheidt ons boerenhuis zich niet door kunstwaarde en bij gemeenschappelijke publicatie zou het naast de Deutsche, Oostenrijksche en Zwitserse een vrij pover figuur gemaakt hebben. Betreuen wij het dus niet al te zeer, dat geen onzer architecten-vereeningen zich in verbinding stelde met de buitenlandsche zustervereeningen die het initiatief namen tot de uitgave van het boerenhuis.

Maar ten aanzien der burgerwoning is de toestand geheel anders. Op dat gebied kan ons land bogen op merkwaardige en fraaie voorbeelden. Onze oude burgerwoning is een der volledigste uitingen van onzen toenmaligen beschavingsstaat.

Daarom spreken wij dan ook den wensch uit dat eene onzer vereeningen zich in tijds zal verstaan met een Deutsche of Zwitserse „Ingenieur- und Architekten Verein” om, voor het geval eens wederom eene gemeenschappelijke studie van het burgerhuis der onderscheiden landen, in den trant van die over het boerenhuis mocht worden overwogen, daarin ook ons land te doen vertegenwoordigen. Dat ware bovendien

een der beste wegen om in den ruimsten kring de waarde en beteekenis onzer oude bouwkunst steeds meer waardeering te doen vinden.

De Duitse „Ing. und Arch. Verein” heeft reeds het plan opgevat het Duitse burgerhuis in 600 voorbeelden op 200 platen uit te geven.

In Zwitserland is men aan den arbeid getogen en werd de bovengenoemde oproep gepubliceerd, waarin, aan de hand van een groot aantal foto's en teekeningen, het doel en het nut van de studie van het burgerhuis wordt betoogd.

En bij ons? In de bedoelde richting is nog weinig gedaan en om een samenhangend overzicht te geven van de ontwikkeling onzer burgerwoning zou het materiaal nog moeten worden verzameld. En daarmee te beginnen is des te meer zaak nu voortdurend gesloopt en afgebroken wordt.

De eenvoudige, onopgesmukte bouwwerken zijn het langst aan de aandacht ontsnapt. Het tijdperk ligt nu echter — en naar wij mogen hopen voor goed — achter den rug waarin het begrip kunst en schoonheid

verbonden was met ornament en sieraad. En sedert dagteekent de beweging die zich de studie van het oude burgerhuis tot taak stelt. Het praktisch nut eener zoodanige studie behoeft hier niet te worden uiteengezet.

Nog dagelijks loopen wij alle langs oude gebouwen, specimen van burgerlijken bouw uit de 17de, de 18de en het begin der 19de eeuw, zonder ons van de eigenschappen dier onpretentieuze kunstwerken steeds rekenschap te geven. Geschiedde dit, onze bouwkunst zou minder staan onder buitenlandschen, deels Engelschen, deels ook Duitschen invloed.

Moge de opwekking die uitgaat van het Zwitsersche boekje navolging vinden! Maar, afgescheiden daarvan, wettigt dit met het oog op de vele afbeeldingen van karaktervollen ouden woningbouw van diverse tijden en typen die het bevat, zeer zeker een uitgave van luttele franken. Wij zullen er in leeren kennen eene degelijke, tevens gezellige en fraaie woningkunst, wier geest, zeker niet ten onze nadeele, op ons kan inwerken.

L.

VREDESPALEIS-PRIJSVRAAG. HET ONTWERP „PAX-VOBISCUM”

ARCH. JAN F. GROLL (LONDEN)

Op de losse platen van het vorige en van dit nummer der „Bouwwereld” is eene volledige serie afbeeldingen gegeven van het ontwerp dat door den heer JAN F. GROLL, Bouwkundig-Ingenieur, onze te Londen gevestigde landgenoot, werd ingezonden.

Voor den deskundigen lezer van „De Bouwwereld” vraagt dit ontwerp geene toelichting meer. Herhaaldelijk, reeds bij de tentoonstelling der ontwerpen in de Gothische zaal, werd op de groote hoedanigheden van dit ontwerp gewezen. En in dat oordeel staan wij niet alleen.

Dit ontwerp had het zeker verdiend bij de bekroonden te behooren, meer dan verschillende anderen, als bijv. de „Croutes” der heeren WENDT en SCHWECHTEN.

Edoch laat ons deze treurige zaak thans laten rusten.

Actueel is deze publicatie in zooverre tevens, doordien zij bij vergelijking met het nieuwe plan-CORDONNIER de armoede van conceptie doet uitkomen die dit laatste kenmerkt. Men lette bijv. slechts op de plaatsing van den toren, die bij CORDONNIER even los naast het gebouw staat, als GROLL hem er organisch uit weet te ontwikkelen.

Overigens kunnen wij de afbeeldingen voor zichzelf doen spreken en wij twijfelen niet of het vroeger reeds meermalen door ons gegeven oordeel over GROLL'S „Pax Vobiscum” zal instemming vinden, zoowel wat aangaat de samenstelling der plattegronden, de aesthetische hoedanigheden van het ontwerp, als de meesterlijken echt architectonische wijze van voorstelling.

GEMENGDE BERICHTEN

„De inwijding van het Vredespaleis heeft verleden week plaats gevonden in tegenwoordigheid van de afgevaardigden op het 2de Vredescongres”. De „Construction Moderne” is met dit sensationele bericht eenigszins voorbarig. Er gebeurde wel groote dingen en er wordt hard gewerkt, maar de inwijding zal toch nog wel eenige dagen op zich laten wachten.

Polytechnische school te Zurich. In het zomersemester studeerden aan deze school 2200 studenten (1325 in het voorjaar).

Onder deze waren 70 in de afdeling voor architectuur, waaronder 10 buitenlanders.

Uit Nederland waren 37 studenten aanwezig, over de verschillende faculteiten verdeeld.

St. Paulskruis te Londen. De Engelsche bladen berichten dat de deken en het kapittel van de St. Pauls Kathedraal goedgekeurd hebben het ontwerp van den architect REGINALD BLOMFIELD, voor het nieuwe St. Paulskruis. Hiervoor is bestemd een legaat van 5000 Pond sterling, nagelaten door H. C. RICHARDS. Het

zal bestaan uit een bronzen beeld van St. Paulus, 9 voet hoog, geplaatst op een kolom, die oprijst uit een laag en breed pedestal, met engelen op de hoeken, welke wapenschilden dragen op cartouches. Het pedestal is op een steenen platform gesteld dat 4 voet boven den grond oprijst en omgeven is door een borstwering, die door breede treden omringd is. Het geplaatst hek dat het geheel omgeeft wordt bereikt door treden met bronzen deuren.

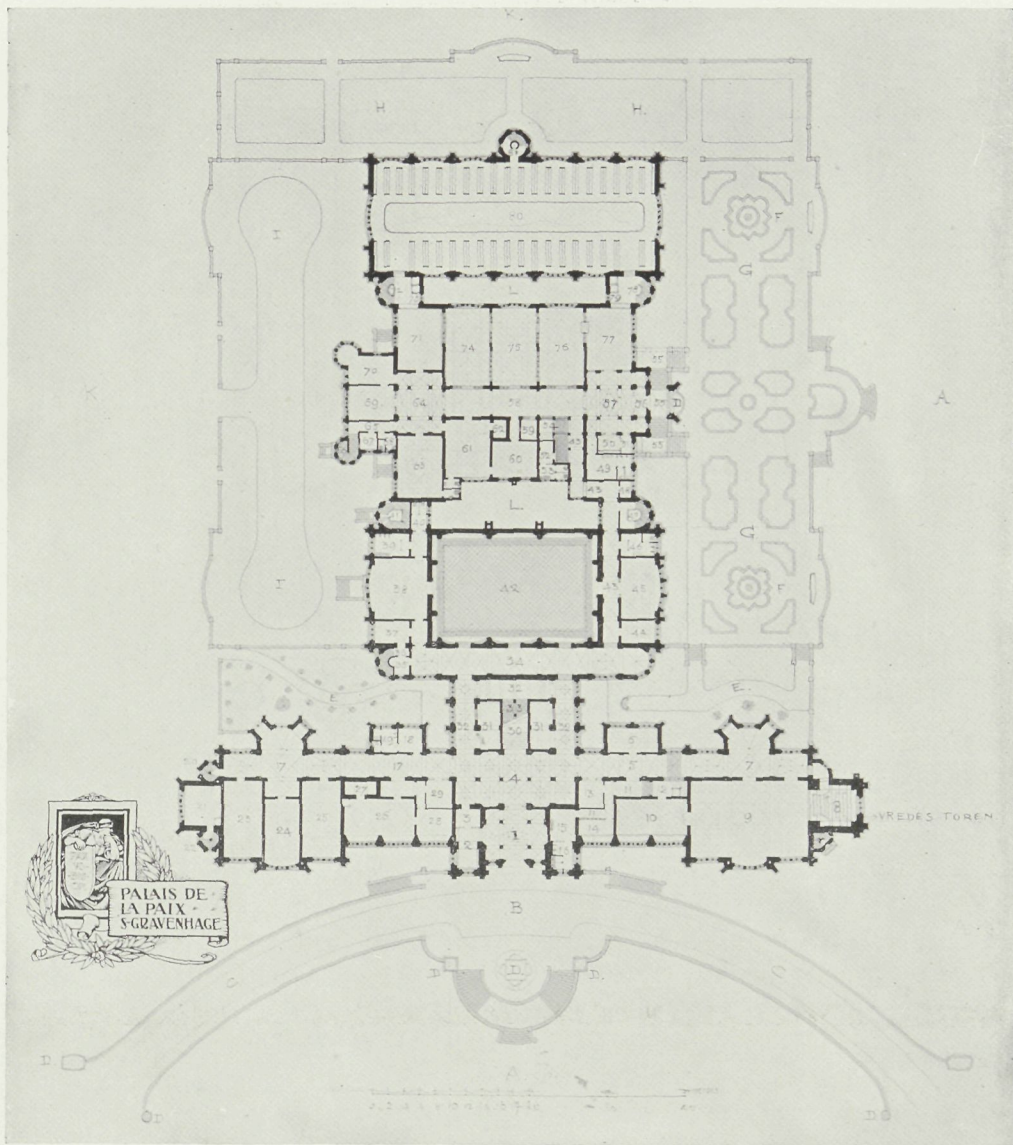
De plaats is die waar het oude St. Paulskruis stond en evenals dit voegaande zal het gebruikt worden voor openluchtprediking.

De bouwstoffen die voor dit monument gebruikt zullen worden zijn de beste portlandsteen, belgisch zwart marmer en brons.

Het voormalige beroemde St. Paulskruis (Powe's Cross) stond dicht bij de oude kathedraal die in 1676, in den grooten stadsbrand vernietigd werd. In 1879 werden de fundamenten door werklieden 6 voet diep, gevonden in het tuintje naast het koor. Bij dit vroegere kruis werden pauselijke bullen voorgelezen, kettens en heksen gevonnisd, en werd in de openlucht gepredikt.

In 1643 werd het kruis op order van het Parlement afgebroken.

Eene centrale vereeniging van Oostenrijksche architecten is op initiatief van Oberbaurat L. BAUMANN gesticht. Het doel is: de bescherming en de handhaving der beroepsbelangen en beroepseer der zelfstandige architecten. Middelen

PLATTEGROND DER BEL-ÉTAGE

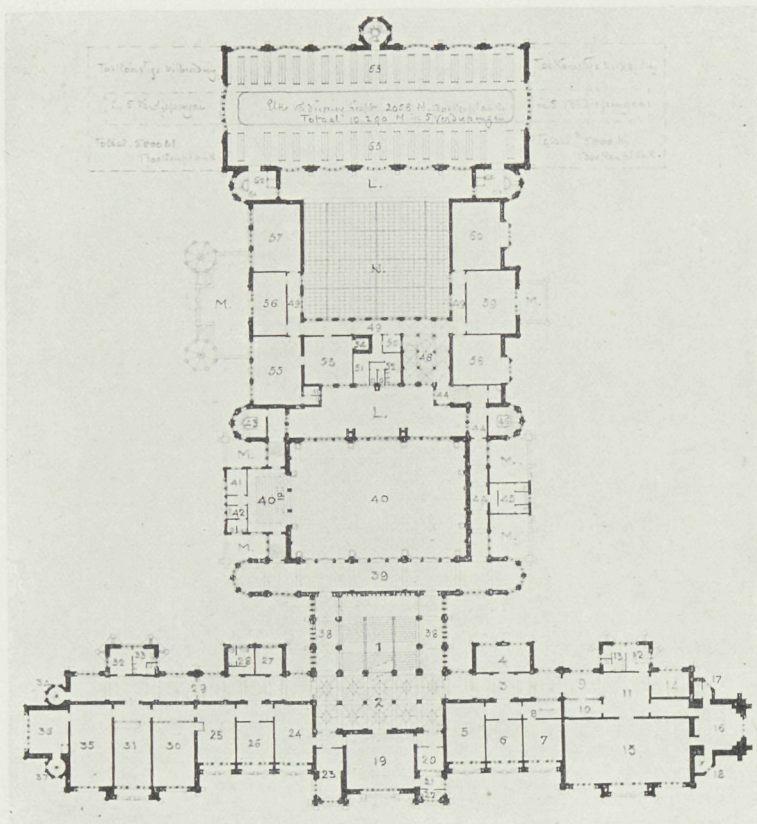
HOF VAN ARBITRAGE

A. Park; B. Terras; C. Oprit; D. Beeldengroep; E. Tuin; F. Fontein; G. Terras met Oud-Hollandschen tuin; H. Terras met gras en bloemperken; I. Geasphalteerd terras; K. Bosch; L. Cour of Binnenplaats.

<p>1. Entree of voor-vestibule.
2. Portier en parapluies.
3. Telephoon.
4. Hoofd-vestibule.
5. N. W. Corridor.
6. Spreekk. ten gebruike v. Raadsheeren.
7. Kleine „Salle des Pas Perdus”.
8. Persgalerij.
9. Kleine Rechtzaal.
10. Raadkamer.
11. Binnenportaal.
12. Afzonderlijke trap en uitgang voor Raadsheeren door het onderhuis.
13. Bode (Raadsheeren).
14. Jassenkamer
15. Toilet</p> | <p>16. W. C. (Raadsheeren).
17. Z. O. Corridor.
18. Jassenkamer.
19. Toilet en W. C.
20. Diensttrap.
21. Reserve-archief met boekenlift.
22. Archieftap.
23. 25. Kamers voor partijen in het geding.
24. Reservekamer
26. Griffiekamer met „boekenlift.”
27. Kluis.
28. Reserve griffiekamer of spreekkamer.
29. Bode (Griffie).
30. Hoofdtap.
31. 32. Jassenkamers.
33. Trap naar het onderhuis.</p> | <p>34. „Salle des Pas Perdus”.
35. Bode (Raadsheeren).
36. Afzonderlijke trap en uitgang voor Raadsheeren door het onderhuis.
37. Jassenkamer (Raadsheeren)
38. Raadkamer.
39. Toilet (Raadsheeren).
40. W. C.
41. Opgang voor de pers.
42. Groote Rechtzaal.
43. Verbindingscorridor tusschen het Hof van Arbitrage en de Bibliotheek.
44. Partikuliere spreekkamer (Raadsh.).
45. Algemeene of publieke spreekkamer (Raadsheeren).
46. Toilet en W. C. voor het publiek.</p> |
|--|---|--|

BIBLIOTHEEK

<p>47. Diensttrap.
48. Bergplaats.
49. Toilet en W. C. (Heeren).
50. Portier en parapluies.
51. Telephoon.
52. Kleedkamer (Dames).
53. Toilet en W. C. (Dames).
54. Hoofdtap.
55. Stoep en trappen.
56. Ingang voor het publiek.
57. Hoofd-vestibule.
58. Hoofd-corridor.
59. Bode.</p> | <p>60. Wachtkamer.
61. Onder-Bibliothekariskamer met toilet en W. C.
62. Kluis.
63. Bibliothekariskamer met toilet en W. C.
64. Dienst-vestibule.
65. Corridor
66. Afz. trap, uit- en ingang v. Bibl.-Ambt.
67. Bode.
68. Toilet en W. C. (Ambtenaren).
69. 70. Ambtenarenkamers.
71. Katalogiseerkamer.</p> | <p>72. Trap.
73. Boeken-
 lifton. } Verbindende de katalogi-
 seerkamer met ontvangst-
 en pakkamer in onderhuis
 en met de 5 verdiepingen
 van het Boekenmagazijn.
74. Kaartenkamer.
75. Leeszaal (Dagbladen en Tijdschriften).
76. Leeszaal (Boeken en Manuscripten).
77. Bureau. Uitgifte van boeken.
78. Trap door 5 verd. v. h. Boekenmagazijn.
79. Boekliften idem idem.
80. Boekenmagazijn.
81. Trap door 5 verd. v. h. Boekenmag. met Boekenlift in de spil.</p> |
|---|--|---|

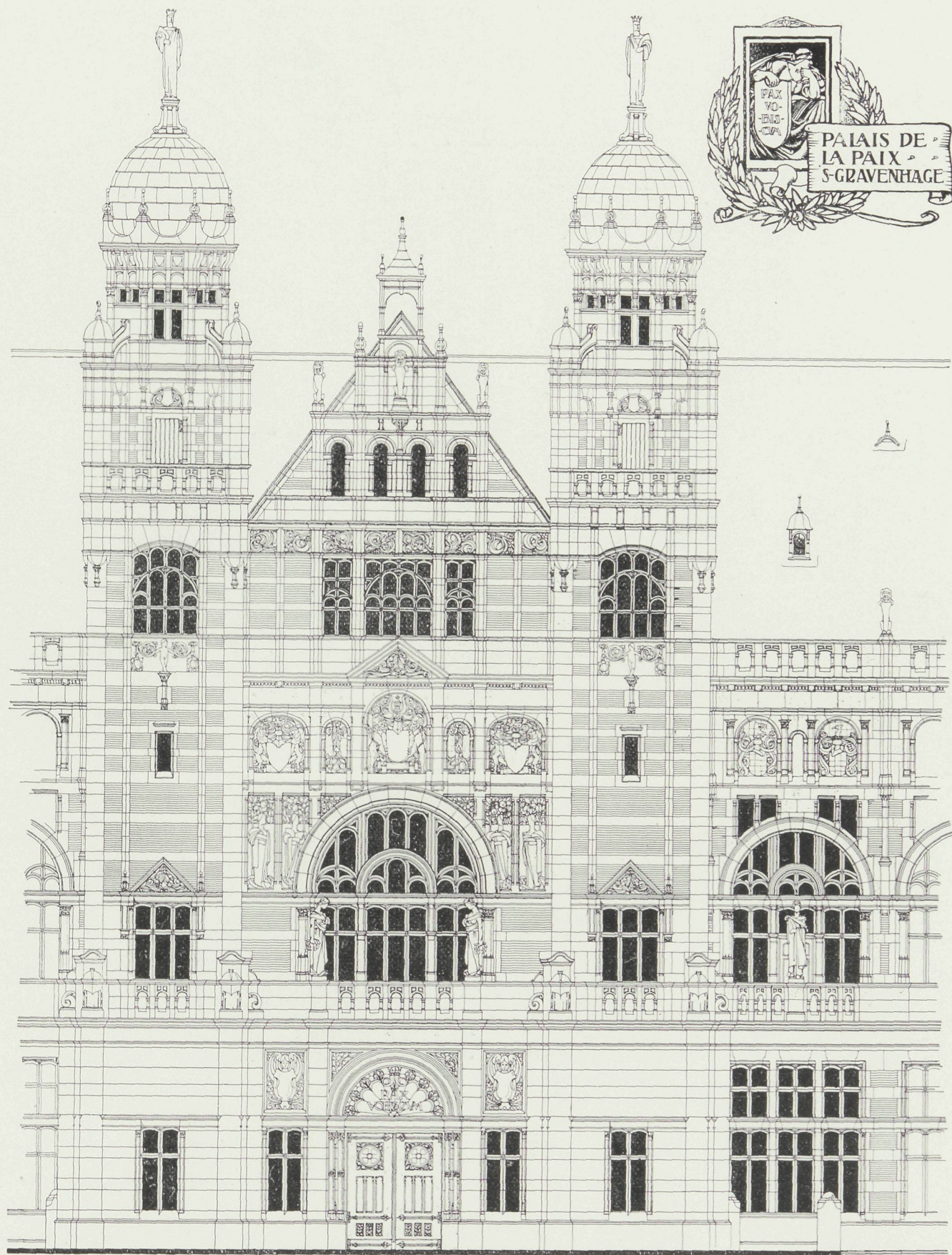
PLATTEGROND DER 1^E VERDIEPING

HOF VAN ARBITRAGE

<p>1. Hoofdtrap.
 2. Hoofd-vestibule.
 3. N. W. Corridor.
 4. 5. 6. 7. Studeerkamers.
 8. Trap naar Vredestoren.
 9. Vestibule.
 10. Bode (Raad v. Beheer).
 11. Antichambre " " "
 12. Toilet " " "
 13. W. C. " " "
 14. Jassenkamer " " "
 15. Vergaderzaal v. d. Raad van Beheer v. h. Permanente Hof v. Arbitrage.
 16. Presidentskamer in den Vredestoren.
 17. Toilet en W. C. (President).</p> | <p>18. Presidentstrap en afzonderlijke in- en uitgang.
 19. Kamer v. d. Secretaris-Generaal.
 20. Bode " " "
 21. 22. Toilet en W. C. " " "
 23. Wachtkamer " " "
 24. Eerste Secretariskamer.
 25. Tweede " "
 26. Wachtkamer (Secretarissen).
 27. Bode.
 28. Toilet en W. C. (Secretarissen).
 29. Z. O. Corridor.
 30. 31. Ambtenarenkamers met boekenlift in verbinding met Griffiekamer in Bel-étage.</p> | <p>32. Jassenkamer.
 33. Toilet en W. C.
 34. Dienstrap
 35. 36. Archiefkamers met boekenlift
 37. Archieftrap.
 38. 38. Corridors.
 39. Galerij voor het publiek.
 40. Groote Rechtzaal.
 40a. Persgalerij.
 41. Jassenkamer (Reporters).
 42. Toilet en W. C. "
 43. Trap voor de pers.
 44. Verbindingscorridor tusschen het Hof van Arbitrage en de Bibliotheek.
 45. Kleedk., toilet en W. C. voor dames.</p> |
|--|---|--|

BIBLIOTHEEK

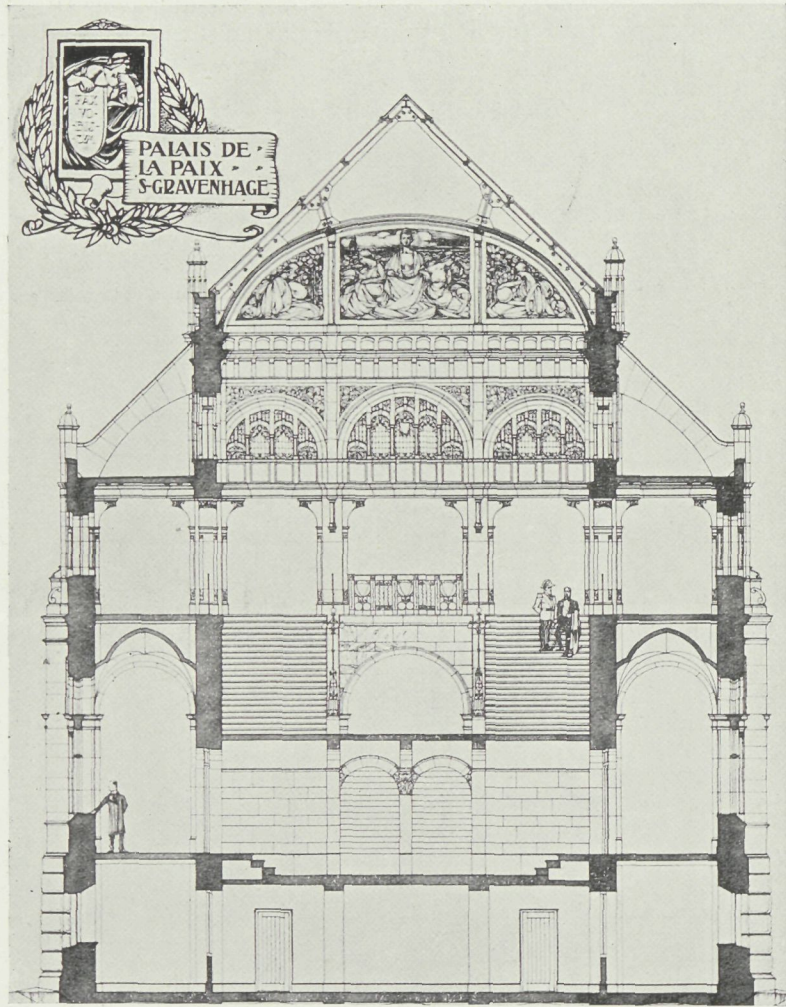
<p>46. Dienstrap.
 47. Bergplaats.
 48. Hoofdtrap.
 49. Corridor.
 50. Bode.
 51. Jassenkamer.
 52. Toilet en W. C.
 53. Ambtenarenkamer.</p> | <p>54. Kluis.
 55. Kamer van den Directeur Secretaris met toilet en W. C.
 56. Spreekkamer.
 57. Bestuurskamer v/d Carnegie-Stichting.
 58. 59. 60. Reservekamers.
 61. Trappen door 5 verdiepingen van het Boekenmagazijn.</p> | <p>62. Boekenliften.
 63. Galerijverdieping v/h Boekenmagazijn.
 64. Trap met boekenlift in spil.
 L. Binnenplaats.
 M. Terras.
 N. Glazen dak boven de 2 Leeszalen, Kaartenkamer en Hoofdcorridor in Bel-étage.</p> |
|---|---|--|

§ DETAIL DE LA PARTIE CENTRALE §
 §§ DE LA FACADE PRINCIPALE. §§

ECHELLE 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 METRE.

DETAIL VAN DEN VOORGEVEL

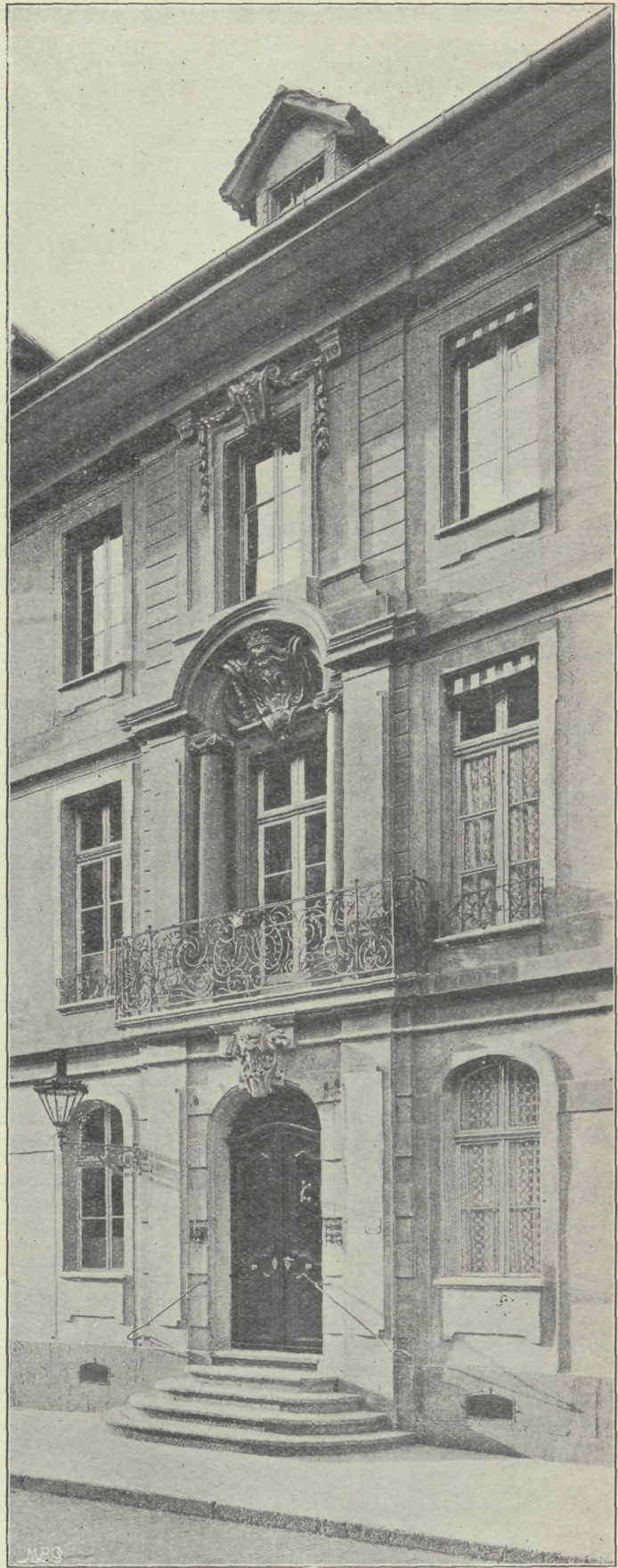
DOORSNEDE OVER DE TRAPHAL

HUIS

HUIS
(ONTLEE

HUIS „DE DOLFIJN” TE BAZEL

HUIS „MARQUARD” IN DE AMTHAUSGASSE TE BERN
(ONTLEEND AAN „DAS BÜRGERHAUS IN DER SCHWEIZ”. ZIE BLZ 259)

zijn o.a. de gerechtelijke vervolging van personen die onbevoegd den titel architect voeren en, zonder daarvoor belasting te betalen, toch plannen maken en uitvoeren; protest tegen het toekennen van den titel „Baurat” aan kooplieden, fabrikanten etc.; propaganda voor het denkbeeld dat staatsbestellingen ook aan

zelfstandige architecten worden gedaan; optreden tegen de invasie van buitenlandsche architecten vooral in Tirol en Bohemen.

Dit lijstje van middelen doet tevens de kwalen uitkomen, waaraan de Oostenrijksche architectenstand lijdende is.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpasinstrument, een equerre, meetketting, bakens. Algemeen begrip van het uitvoeren van eene eenvoudige waterpassing. Het opmeten en in teekening brengen van gebouwen en eenvoudige terreinen.

13. Bekendheid met de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, en met de voorschriften omtrent het bouwen opgenomen in de Woningwet.

14. De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en twee jaren op een of meer teekeningbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling verstrekken. Hij moet geboren zijn vóór 1 Maart 1885, om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

Toelichtingen.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Maart 1908, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het „Bouwkundig Weekblad” worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt vijf dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen, en teekenen.

Zij die in het bezit zijn van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn vrijgesteld van examen in de vakken genoemd sub 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12 en 13, indien zij voor die vakken minstens voldoende beteekenende cijfers hebben behaald. Voor hen zal de duur van het examen worden bekort.

De vakken genoemd onder 1, 2 en 3 zijn de hoofdvakken.

De Commissie voor het examen in 1908 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van f 15 storten; bij mogelijke niet-uitreiking van het diploma zal hem f 5 worden teruggegeven.

Amsterdam, 16 Juli 1907.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij
tot Bevordering der Bouwkunst
A. SALM G.Bz., Voorzitter
C. T. J. LOUIS RIEBER, Secretaris.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

Nederlandsche Aannemersbond.

In de algemeene vergadering gehouden 7 en 8 Augustus te Hengelo en te Enschede werd omtrent de twee onderwerpen de Nederlandsche trust en het Middelbaar Technisch Onderwijs, zie blz. 250 en 252 de volgende besprekingen gehouden en besluiten genomen.

Ten opzichte van de 5 konklusies der commissie omtrent de trust, zie blz. 251, deed het Hoofdbestuur het volgende voorstel:

De algemeene vergadering, kennis genomen hebbende van het rapport der commissie in zake de trust, gezien de conclusies van bedoeld rapport, machtigt het Hoofdbestuur:

a. om eventueel te zijner tijd een overeenkomst aan te gaan met de leveranciers van ijzer, in verband met het voornemen der leveranciers om over te gaan tot uitbreiding hunner voorraden met zwaarder profielen en grooter lengten dan tot dusver in het algemeen direct leverbaar zijn;

b. alvorens met de „Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten” betreffende de vaststelling der verkoopsvoorwaarden voor de levering van baksteen;

draagt het Hoofdbestuur op:

1º om aan de directies in overweging te geven zich ten opzichte van de te verwerken profielen en maten van ijzeren balken e. d., zooveel mogelijk te willen bepalen tot die, welke direct uit den voorraad te betrekken zijn, onder mededeeling, dat vertraging in de oplevering tengevolge van de toepassing van niet direct uit voorraad leverbaar ijzer, door de leden van den Bond zal worden beschouwd als force-majeure;

2º de directies te verzoeken zich — ten aanzien van het gebruik van portland-cement — te willen bepalen tot het aangeven der vereischten, waaraan de cement in het algemeen moet voldoen, zonder daarvoor bepaalde merken aan te wijzen; zegt de commissie dank voor haren arbeid, en verzoekt haar diligent te blijven.

De voorzitter achtte verdere toelichting over dit voorstel overbodig, daar ieder in het rapport deze toelichting ruimschoots zal vinden. Over 1º. zegt hij echter, dat, indien ijzer niet in voorraad aanwezig is, de aannemers direct moeten zeggen, dat zij aan verplichtingen in betrekking tot dit artikel niet kunnen voldoen. Hetzelfde geldt voor cement.

Het voorstel werd zonder stemming aangenomen.

Omtrent het rapport over het Middelbaar Technisch Onderwijs werden de volgende discussies gevoerd:

Door verschillende afgevaardigden werd de waarde der begroting betwijfeld en veelal te laag bevonden. Sommige wilden het schoolgeld niet hooger dan f200 gesteld zien. Enkele hechtten weinig waarde aan het onderwijs in talen. Andere waren van meening dat juist talen voor buitenlandsche betrekkingen noodzakelijk waren. Ofschoon het bestuur de som van de oprichtingskosten ad. f61000 wel wat afschrikte had men echter hoop op een subsidie van het Rijk.

Het Hoofdbestuur deed daarop de volgende voorstellen:

De Ned. Aannemersbond moet 't oprichtingsbesluit in beginsel aannemen. Dit wil niet zeggen, dat dit besluit aan 't Hoofdbestuur een blanco crediet wordt gegeven. Het moet met plannen voor den dag komen, als 't beginsel is aangenomen. Van verplichtingen voor den bond of zijne leden is nog niets te zeggen.

Het rapport werd nu voor kennisgeving aangenomen.

In verband met dit rapport waren eerstvolgend twee voorstellen:

1º. Voorstel-Hoofdbestuur:

De alg. vergadering, overwegende, dat het vraagstuk der regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs sedert geruimen tijd in breeden kring van technici aan de orde is gesteld; overwegende, dat ten aanzien van dit vraagstuk en met name over de richting, waarin bedoeld onderwijs dient te worden geleid, de Bond zich reeds in 1903 in beginsel heeft uitgesproken; gehoord het rapport der commissie uit den Bond inzake het M. T. O., waaraan terecht hetzelfde beginsel ten grondslag ligt; overwegende, dat inzake meergenoemd onderwijs intusschen van andere zijde een geheel ander standpunt wordt voorgestaan, in zover de meening wordt verdedigd, dat te dezen aanzien de theorie behoort vooraf te gaan aan de practijk; spreekt evenals de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst als hare vaste overtuiging uit, dat dit standpunt — althans voor zover de bouwvakken betreft — onjuist is en dat tot het onderwijs in de theoretische vakken aan de Middelbare Technische School slechts diegenen behooren te worden toegelaten die vooraf voldoende in de practijk zijn onderlegd om bedoeld theoretisch onderwijs met vrucht te kunnen volgen.

2º. Voorstel-Hoofdbestuur:

De alg. vergadering, betreurende de intrekking van het door de vorige regering ingediend wetsontwerp tot oprichting eener Middelbare Technische School, van oordeel, dat echter in het bijzonder de opleiding van den toekomstigen aannemer het tot standkomen eener zoodanige school met den meesten aandrang eischt; gehoord het rapport der commissie uit den Bond inzake het Middelbaar Technisch Onderwijs; besluit — onder voorbehoud van nadere regeling in details — in beginsel tot oprichting eener Middelbare Technische School en verzoekt de commissie — onder dankzegging voor haren reeds verrichten arbeid — met den meesten spoed nadere voorstellen dienaangaande bij het Hoofdbestuur in te dienen:

De toelichting van dit verstrekkende voorstel kan, zegt het Hoofdbestuur, zeer kort zijn. Uit de mededeelingen der commissie blijkt, dat het totstandkomen eener school, als in het voorstel wordt bedoeld, mogelijk is, hetzij eventueel met, hetzij zonder subsidie van rijk, provincie en gemeente; in het laatste geval uit den aard der zaak op eenigszins bescheidener voet en minder breeder grondslag dan in het eerste.

Het Hoofdbestuur meent echter voor alles, dat deze voor den Aannemersbond zoo belangrijke zaak thans met kracht ter hand behoort te worden genomen en geen langdurig uitstel meer toelaat. Vandaar de wensch dat het uitlokken eener principieele beslissing, op grond waarvan nadere voorstellen met den gewenschten en vereischten spoed zullen worden ingediend.

Deze voorstellen werden met algemeene stemmen aangenomen.

Tevens werd in deze vergadering behandeld de kwestie der algemeene voorschriften van de Genie om de onbillijke bepalingen daarin voorkomende te wijzigen in den geest of te doen vervangen door die van de A. V. van Waterstaat. (Zie blz. 230).

Door het Hoofdbestuur zullen hiertoe de noodige stappen gedaan worden, hetzij bij den betrokken Minister, hetzij door deze zaak in de 2e Kamer aanhangig te maken.

Voorts werd behandeld een voorstel der afdeling Haarlem luidende: De afdeling geeft aan de algemeene vergadering in overweging om aan het hoofdbestuur op te dragen zich te wenden tot de departementen van algemeen bestuur en verdere directies en architecten in Nederland, met het dringend, met redenen omkleed verzoek om in het vervolg voor het verlenen van hulp en hulpmiddelen bij het installeren van verwarmingstoestellen, elektrische verlichting e. d. of een juiste omschrijving te geven, of waar zulks in den regel niet of zeer moeilijk zal kunnen geschieden — een verrekenpost in geld daarvoor in de bestekken op te nemen.

De afdeling Haarlem vestigt in de toelichting de aandacht der vergadering op het feit, dat verschillende directies in hunne

bestekken voor uit te voeren bouwwerken bepalingen opnemen betreffende door den aannemer te verleenen hulp door derden te leveren en daar te stellen installatiën, als verwarmings-toestellen, electricische en andere verlichtingen, machinerieën, ventilatie-inrichtingen, liften e. d.; dat in de meeste gevallen de omvang daarvan, zoowel wat tijdverlies als geldelijk nadeel aangaat, bij de berekening van het werk onmogelijk door den aannemer kan worden overzien; dat dergelijke bepalingen in de bestekken zonder nadere aanduidingen of prijsbepaling, dikwijls tengevolge hebben, dat door bepoelde leveranciers ten nadeele van den aannemer misbruik wordt gemaakt; waarom maatregelen dienen te worden beraamd om dezen belangrijken risico-post voor den aannemer tot een minimum terug te brengen.

Het hoofdbestuur heeft met instemming dit voorstel Haarlem begroot, doch zou ten deze nog iets verder willen gaan, iets meer beslist willen optreden dan de afdeeling Haarlem wensch. Het geeft, met motiveering de vergadering in overweging te besluiten na 1 Januari 1908 geen hulp te verleenen bij het aanleggen van verlichting, verwarming e. d., wanneer de teekeningen daarvan niet gereed zijn een maand na de gunning van het werk, dan tegen terugbetaling der daarop volgende kosten volgens tarief en evenmin voor rekening van den aannemer te nemen de kosten van herstelling, van beschadigingen etc., welke tengevolge daarvan ontstaan.

Westland achtte het voorstel van het hoofdbestuur te vergaande. Het vreest, dat het daarin genoemde in de praktijk onmogelijk zal blijken, door den drang der concurrentie. Het hoofdbestuur noemt echter voorbeelden, dat 't wel uitvoerbaar is als men aan het beginsel maar krachtig vasthoudt en onderling hierin overeenstemt. Westland vraagt nu den termijn wat op te schorten. Het bondsbestuur echter blijft bij zijn voorstel, maar vindt opschorting tot 1 Juli 1908 aannemelijk. Het praedivies wordt aldus gewijzigd goedgekeurd.

INGEZONDEN

Moderne tuinkunst.

Mijnheer de Redacteur.

Daar de heer W. zijn opinie handhaaft zijn naam te verbergen, bewerende dat het een algemeene kwestie is waarover de zaak loopt, doch niets doet dan mijn werk, dat hij blijkbaar niet kent, te critiseeren, zal ik verder niet met hem discuteeren. Persoonsnamen hebben niet noodig bij algemeene behandeling. Waar ik mij steeds hield aan de wellevendheidsvormen om geen namen te noemen, omdat ik niemand in zijn privé zaken wil benadeelen, had de heer W., de groote onbekende, ook zoo wellevend moeten zijn, of mijn naam achterwege te laten of zijn eigen naam te noemen. 't Is min.

Als de heer W. zelf wel eens voor particulieren gewerkt heeft, zal hij ook wel ondervonden hebben, dat hij zijn inzichten dikwijls moest prijsgeven. Zoodra echter de heer W. zijn naam noemt, kan er sprake van zijn onpartijdig de kwestie tuinkunst te behandelen. Persoonlijke aanvallen beantwoord ik niet meer. 't Riekt naar broodnijd. Alleen tegenover mijn cliënten heb ik mij te verantwoorden niet tegenover anonymi als de heer W.

Daar gij Mijnheer de Redacteur uw blad voor dergelijke onhebbelijkheden laat gebruiken, geeft U geen bewijs van onpartijdigheid. Waar 't openbare werken betreft is critiek geoorloofd, niet over particulier werk.

Hoogachtend,

8 Augustus 1907.

LEONARD A. SPRINGER.

Geachte Redactie.

Ik konstater uit het schrijven van den heer S., dat U mij ter inzage zendt, dat de schrijver zich, onder voorgeven „persoonlijke aanvallen” niet te zullen beantwoorden, onttrekt aan verdere gedachtenwisseling. Gaarne had ik nog ten minste van Z.Ed. antwoord op mijne vragen ontvangen.

Wie kan in mijne bijdrage „persoonlijke aanvallen” zien? Dat is al heel ver gezocht. Ik beoefende zakelijke, beredeneerde critiek en noemde daarbij den naam van een tuin-architect, die ik meende, en nog meen, dat de meest op den voorgrond tredende aanhanger is van den „landschappelijken tuin-aanleg”, waarover ik het zeer in het algemeen had. De heer S. vat daarop vuur en vlam, en spreekt van „persoonlijke aanvallen”, van „broodnijd” (terwijl schrijver dezes geen kollega van den heer S. is) „iemand in zijn privé zaken benadeelen” en „onhebbelijkheden”. Mijne gansche stoutigheid is toch niet geweest den heer SPRINGER of juister, zijn werk, of nog juister, zijne richting, „überhaupt” te hebben durven beoordeelen. Want aangenomen eens dat slechts critiek op openbare werken geoorloofd is, dan heeft de heer SPRINGER een voldoende aantal openbare werken alle in den slinger-slinger stijl aangelegd, om zijne richting te beoordeelen naar openbare werken, waaraan volgens zijn eigen zeggen, critiek wel geoorloofd moest zijn. Zijne partikuliere werken kunnen dan gevoelig buiten beschouwing blijven.

Het ware mij nuttiger en afdoender voorgekomen indien de heer S. op zakelijke gronden tegen mijne kritiek te velde was getrokken, mijne inzichten had weerlegd en mijne vragen beantwoord, 'tgeen heel wat anders is dan „zich verantwoorden”.

Wie aan den weg timmert, en dat doet zoowel de huis- als de tuin-architect, moet er tegen kunnen dat zijn werk beoordeeld wordt. Hij kan zich niet met een goedkoop „dat riekt naar broodnijd” afmaken van eene beoordeeling die hem niet lijkt, zonder den indruk te geven van zwakheid of van een kruidje-roer-mij-niet.

Dat partikuliere werken aan critiek niet mogen worden onderworpen is eene al zeer merkwaardige stelling. Geloof de heer S. dit trouwens zelf wel? Heeft hij nooit over partikuliere werken, van collega's nog wel, zijn oordeel gegeven? Niet lang geleden zeker wel over een dozijn tegelijk. Althans ik hoorde van een tuin-wedstrijd te Bloemendaal waarin — maar laat ik nu niet heusch persoonlijk worden — waarin een door een der Juryleden ontworpen tuin den 1sten prijs verwerf. Een prijsvraag waarin mededingt het werk van een Jurylid, dat blijkbaar wel een allerzonderlingste opvatting heeft om zijn eigen werk te helpen bekronen! Maar, en dat is nu de kwestie, toen was blijkbaar critiek over particulier werk — van anderen wel te verstaan — wel geoorloofd.

Met dank voor de plaatsing.

12 Augustus 1907.

W.

[Wij meenen hiermede de briefwisseling te kunnen doen sluiten. Wij meenen echter dat ons het verwijt van partijdigheid niet kan treffen. Elk der partijen heeft, zonder dat wij ons in hun geding mengden, vrijelijk kunnen zeggen wat zij noodig oordeelde. Wij kunnen den heer S. niet toegeven dat daarbij persoonlijkheden, om niet te spreken van „onhebbelijkheden” ten zijne nadeele, zouden zijn geuit.

Kritiek echter is nu eenmaal in zooverre steeds persoonlijk, dat ook een drager van gekritiseerde denkbeelden zich die kritiek steeds kan en zal aantrekken. Wij zouden in dien gedachtengang dan nooit meer eenige kritiek mogen plaatsen. Dit kan niet de bedoeling zijn. Wie in het publiek, al is het ook niet voor het publiek werkt, kan niet verborgen blijven. Wordt zijn naam eens genoemd in verband met eene richting dan is dat o.i. nog geene „persoonlijkheid”.

Wij zullen er echter voor waken dat critiek van zoodanige strekking, als waarover de heer S. zich o. i. ten onrechte beklaagt, ook voortaan uit onze kolommen geweerd blijft.

Red. „Bouwv.”]

PERSONALIA

De heer W. VAN SON, te Vlaardingen, is benoemd tot gemeente-architect te 's Gravenzande.

Hermann Ende. † In den ouderdom van 79 jaar is overleden de architect HERMANN ENDE.

ENDE was de artistieke kracht in de bekende firma ENDE und BÖCKMANN. WILHELM BÖCKMANN, overleden in 1902, was de administrateur, de man van zaken.

De naam van ENDE & BÖCKMANN is verbonden aan meerdere der best geslaagde groote bouwwerken, die in de eerste jaren van Duitschland's nieuwe bloei te Berlijn verrezen. Gebouwen als de Preussische Bodenkreditbank, de Unionbank, de Mittel-deutsche Bank, de Bank für Handel und Industrie, het Grand Hotel de Ronce, het gebouw van het Architekten Verein behooren tot de beste architektonische scheppingen, die Berlijn kan aanwijzen.

Meestal sloten ENDE & BÖCKMANN zich aan bij de kunst der Italiaansche Renaissance.

Eenige tijd maakte ook HARTELL deel uit van de firma, die toen heette ENDE, HARTELL und BÖCKMANN. In dien tijd valt de bouw van het „Deutsche Haus” te Brünn en het ontwerp voor verschillende openbare gebouwen van Japan (eenige ministeries en een parlamentsgebouw).

ENDE, die langen tijd voorzitter was van de Koninklijk Pruisische Akademie van Beeldende Kunsten, behoorde tot de meest gevierde bouwmeesters, al trad hij in de laatste jaren ook niet meer zoo op den voorgrond.

In de necrologie van BÖCKMANN schreven wij, en dit kan thans herhaald worden:

„Voor de kennis der 19e-eeuwsche bouwkunst is hun werk van groote beteekenis. Het begin hunner werkzaamheid viel in een tijd toen de bouwkunst zuchtte onder den druk van slechte politieke en economische toestanden; zij behoorden tot de eersten die opnieuw monumentale opvatting in hunne kunst huldigden en legden door een reeks van zeer uiteenlopende werken voor moderne doeleinden, mede den grondslag voor onze hedendaagsche bouwkunst.”

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN ADMINISTRATIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No 34.

21 Augustus 1907.

G. J. VEENSTRA. DE STAL EN HARE INRICHTING

Nu er in de laatste vijf-en-twintig jaar van de zijde van den landbouw veel is gedaan voor verbetering onzer stalinrichtingen, meen 'k ook dat 't niet ondienstig zou zijn, als van de zijde der bouwkunde ook eens wat meer gegevens verschenen over 't bovengenoemde onderwerp.

Hierbij wil 'k eerst een beknopte beschrijving geven van de in verschillende streken van ons land bestaande stallen, met aanwijzing van de daarin aanwezige voordeelen en gebreken.

Vervolgens hoop 'k eenige der voornaamste punten te behandelen, die vereischten zijn voor eene goede stalinrichting.

Men vindt in ons land in hoofdzaak drie verschillende typen van veestallen. In Friesland, Groningen en West-Friesland vindt men den zoogenaamden Frieschen stal. In Zuid-Holland, een deel van Noord-Holland en Zeeland vindt men den Hollandschen stal en 't derde type, de Potstal, vindt men in 't zuiden, oosten en 't midden van ons land, voornamelijk op de zandgronden.

Soms wordt nog afzonderlijk genoemd de Geldersche stal. Deze kan men echter gerust rangschikken onder 't type Hollandsche stal. Hij vertoont slechts eene geringe afwijking daarvan.

De Potstal.

De potstallen als oudste zijn ook 't minst hygiënisch ingericht. Zij dateeren n.l. uit een tijd toen de mestproductie hoofdzaak, de melkproductie bijzaak was.

De veestallen waren hier niet onderling gescheiden, 't vee stond hier in rijen langs en aan den muur bevestigd.

In de gunstigste gevallen was de bodem voorzien van een leemlaag, meestal echter niet. Op dezen slechten vloer werd strooisel aangebracht. Werd deze te nat dan werd er een nieuwe laag strooisel overgebracht en de mestlaag bleef er onder liggen.

Dit geschiedde zoolang tot de bodem te hoog werd, de mest werd dan uitgegraven en zodoende kreeg

men een massa mest. De onderste lagen werden langzamerhand vastgetrapt, doch de bovenste nieuwe laag was na 't nieuwe strooisel toch spoedig weer week. Zodoende traptten de dieren en menschen die in die stallen verkeerden moesten, steeds in de mest. 's Nachts was dit natuurlijk ook de ligplaats der dieren, waardoor ze altijd vuil waren en er nooit sprake kon zijn van 't verzamelen van zuivere melk en bereiding van goede zuivelproducten.

Tegenwoordig worden deze stallen dan ook uit een hygiënisch oogpunt van alle kanten afgekeurd!

In de streken waar men ze nog vindt, behoudt men ze voor de mest, bewerende deze niet te kunnen missen, of uit gewoonte, omdat men de voordeelen van een degelijker stal niet kent of waardeert.

De qualiteit der mest wordt er echter ook hier niet beter op, omdat men de dieren nu veel meer strooisel verschaft, om ze n.l. toch zoo rein mogelijk te houden.

De Friesche stal en de Hollandsche stal zijn groepstallen. De mest valt hier in een diepe goot, achter de koeien, waaruit ze gemakkelijk kan worden verwijderd, de urine vloeit gemakkelijk af omdat de goot hellend gelegen is. Op deze stallen staat 't vee zindelijk. De urine vloeit uit de groep af in een gierput en de faeces worden in de meeste stallen op gezette tijden met een kruiwagen uit de groep naar de mestvaalt vervoerd.

De groep moet waterdicht zijn; is hij dit niet, dan kan een smetstof, die in den stal wordt gebracht, zich langs dezen weg gemakkelijk verspreiden en is 't zeer lastig haar weer te verwijderen. 't Is een goede zaak in deze stallen de groep eens per dag flink door te spoelen; menig boer heeft hiertegen echter bezwaren, omdat zijn gier dan verdund wordt.

De Friesche stal.

De Friesche stal heeft verschillende bezwaren; eerstens dat mensch en vee en voedsel onder één dak zijn samengebracht.

De afscheiding tusschen voedsel en vee geschiedt meestal door een houten schot. Dit geeft gelegenheid aan de stallucht, die warm en vochtig is, om tot 't voer door te dringen en dit zal hierdoor eerder tot bederf overgaan.

Bij brand heeft 't zijn bezwaren ook om voer en vee te samen onder te brengen. Men kan een afzonderlijk gebouw voor stalling beter brandvrij maken dan wanneer men stalling en voer te samen heeft. Het voer immers is meestal licht brandbaar.

Ook ziet men dikwijls in een Frieschen stal dat de kippen worden gehuisvest boven de dieren. Dit is ten strengste af te keuren en wel om de volgende redenen. De kippen hebben boven zoo'n warmen stal spoedig last van luizen en deze vallen door de naden der zolder op 't vee, dit gaat schuren en staat zeer onrustig, waardoor men bij 't vee gemakkelijk huidverwondingen krijgt.

Het vee staat met de koppen naar den muur gericht, op een verhoogd gedeelte, hierachter vindt men eene diepe groep en dan de mestgang. Het staan op een verhooging geeft veel last bij 't op- en afbrengen en vooral met 't oog op brandgevaar. Ook krijgt men bij zoo'n hoogen stand een te diepe groep en bovendien nog wel eens verwondingen, doordat 't vee in de groep stapt naast de verhooging.

De koeien staan hier veelal twee aan twee tusschen schotten en zijn meestal door middel van een hoorn-touw of aan den muur of aan de schutting bevestigd. Ze verwonden elkaar nu nog al gemakkelijk aan uier en speenen, 't voer wordt voor 't vee op den stal gegeven, waardoor een massa verloren gaat, daar het vertrapt wordt.

De Friesche stallen zijn wat den zolder betreft meestal ook te laag en zodoende te warm en bedompt.

Ook de verlichting laat dikwijls veel te wenschen over, de ramen worden te klein gemaakt en vlak voor 't vee.

De ventilatie is vaak onvoldoende. Vroeger meende men dat een koestal erg warm moest zijn, maar hiervan komt men meer en meer terug. De meeste stallen en vooral die voor melkvee zijn beslist veel te warm. Voor mestvee moet de temperatuur een hoogere zijn dan die voor melkvee.

Tegenwoordig verbetert men den Frieschen stal in zooverre, dat men meer en meer 't vee afzonderlijk gaat plaatsen, 't z.g.n. éénstallig-stelsel invoert.

De Hollandsche stal.

In den Hollandschen stal heeft men de koeien in twee rijen met de koppen naar elkaar toe geplaatst en daartusschen is de voergang. De meeste voergangen zijn echter te smal, zoodat 't vee 't voer van elkaar af kan halen en dit is tevens een middel om eene infectie gemakkelijk te verspreiden.

Tegen den muur heeft men den mestgang, waartoe verschillende deuren gewoonlijk toegang geven. Er moet gezorgd worden dat deze mestdeuren goed sluiten.

Sommige worden niet gebruikt en zouden dus tocht kunnen veroorzaken. Met 't oog hierop zou dus ééne deur voldoende zijn; men doet echter beter ze te behouden en wel met 't oog op brand.

Aan 't vee wordt drinkwater meestal verschaft in eene goot, maar, omdat alle dieren uit dezelfde goot drinken, heeft dit ook weer zijne bezwaren met 't oog op eene infectie.

De koe is meestal met een hoorn-touw aan een stijl, die op of in den bodem staat, bevestigd, of aan een staaf in dwarsche richting. Zodoende kan een koe wél heen en weer, doch minder goed voor- en achteruit.

De verlichting is in deze stallen veel beter dan in den Frieschen stal, doch de ventilatie laat eveneens te wenschen over.

Na deze bespreking der drie bestaande typen met hare nadeelen, kunnen we nagaan de eischen die men aan een goede stalinrichting mag stellen, met een korte behandeling van enkele onderdeelen en materialen.

Wil men een stal bouwen, en is men vrij in de keuze van het terrein, dan zoeken men een terrein dat zoo hoog mogelijk gelegen is, n.l. met het oog op het grondwater. Men heeft nu geen last om een goede rioleering aan te leggen en rioleering voor overtollig regenwater enz. is onnoodig. Heeft men echter een terrein gekozen dat drassig is, dan gaat men dit zoo diep mogelijk draineeren en dan ophoogen met zand. Een zandbodem is toch de meest gewenschte.

Als frontgevel (dat is die gevel waarin zich de deur bevindt die men 't meest gebruikt) neemt men 't liefst de Oostzijde. Hier heeft men weinig last van warmte, omdat de zon er alleen 's morgens op schijnt en ook geen last van insecten. De koude winden kan men afweren door een rij boomen op eenigen afstand vóór dezen gevel te planten.

Verder moet men een stal soliede gaan bouwen en voor binnenmaterialen alleen dezulke kiezen, die men gemakkelijk en goed reinigen en ontsmetten kan.

Hieronder volgen eenige afmetingen van stallen.

Als plaatsruimte in den stal voor een paard neemt men in verband met de lichaamsgrootte en scheiding tusschen de dieren, dikwijls als lengte 3.00—3.50 M., breedte 1.20—1.50 M.

Als breedte voor een enkelen gang achter de paarden 1.80—2.50 M.; breedte van een middengang 3.50—4.00 M.

De deur moet breed zijn 1.30—1.50 M. en hoog 2.20—2.50 M.

De krib moet 1.00—1.20 M. boven den vloer liggen.

Als plaatsruimte voor eene koe is de lengte 2.40—2.80 M., de breedte 1.10—1.40 M.

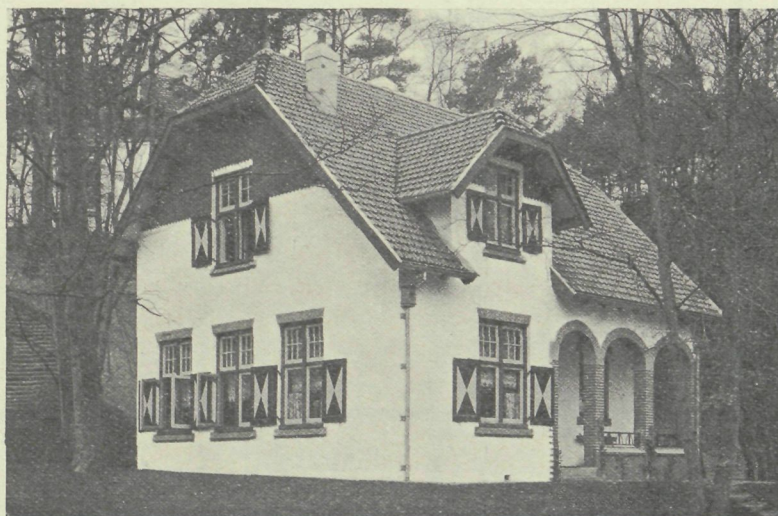
De gang achter het vee 1.50—2.00 M. breed.

De voergang met inbegrip vande kribben 2.00—2.50 M. breed. De krib breed 0.40—0.60 M.

De stal moet goed verlicht zijn, doch men tempere het overtollige licht; het best brengt men het aan van boven of aan de achterzijde van 't vee. Het mag de beesten nooit in de oogen vallen.

♪ TUINMANSWONING ♪
 TE HENDRIK-IDO-AMBACHT
 ♪ ARCH. H. A. REUS ♪
 ♪ (DORDRECHT) ♪

♪ TUINMANSWONING ♪
 ♪ TE BLOEMENDAAL ♪
 ARCH. J. A. G. VAN DER STEUR. B.-I.
 ♪ (HAARLEM) ♪

De beste vorm van stal is de lengte-stal met een kruigang in 't midden en voergangen langs de zijgevels.

Ook plaatse men elk stuk vee afzonderlijk en bevestig het met een halsbeugel aan een ronde ijzeren staaf, zoodat het in de breedte van den stal zich vrij kan verplaatsen.

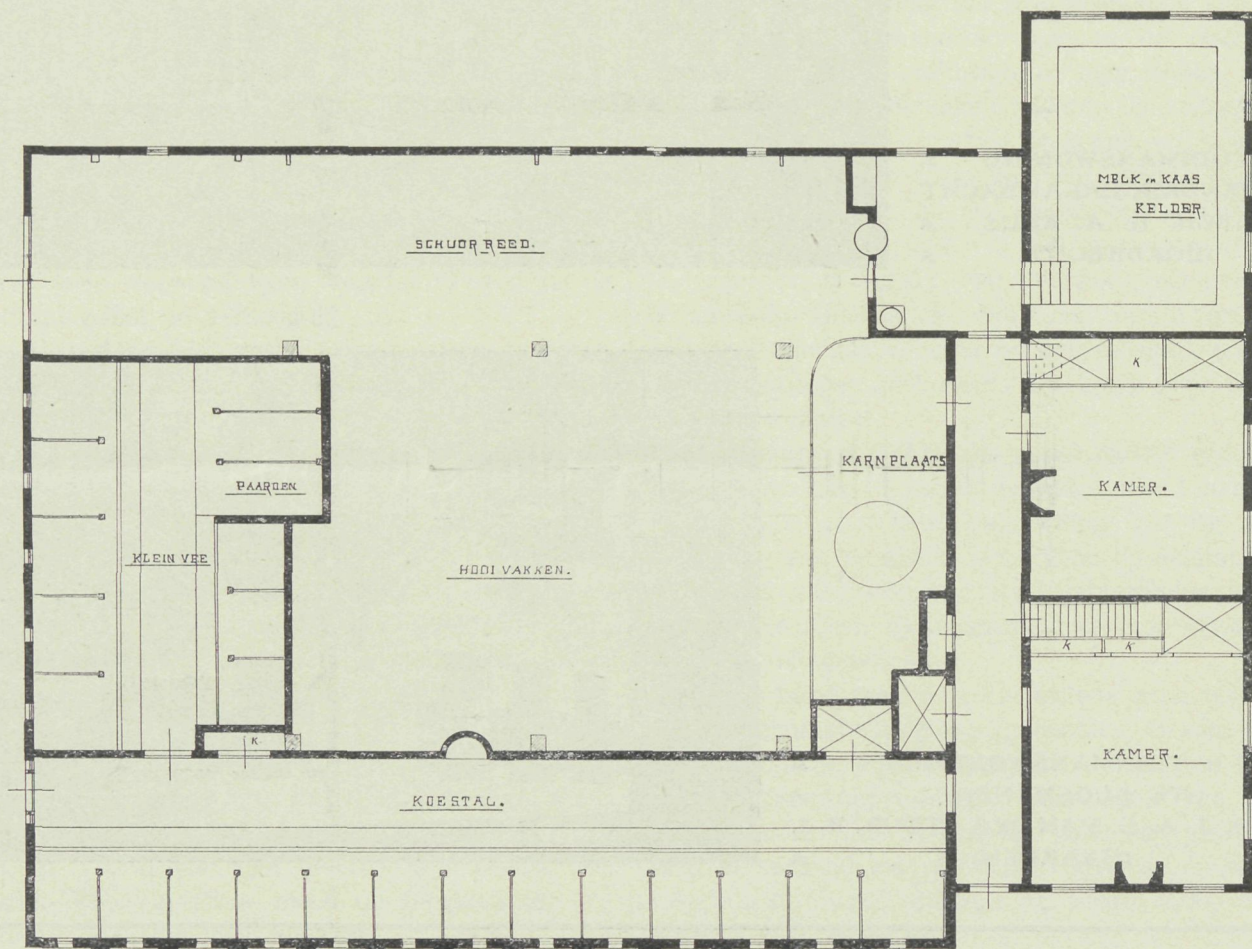
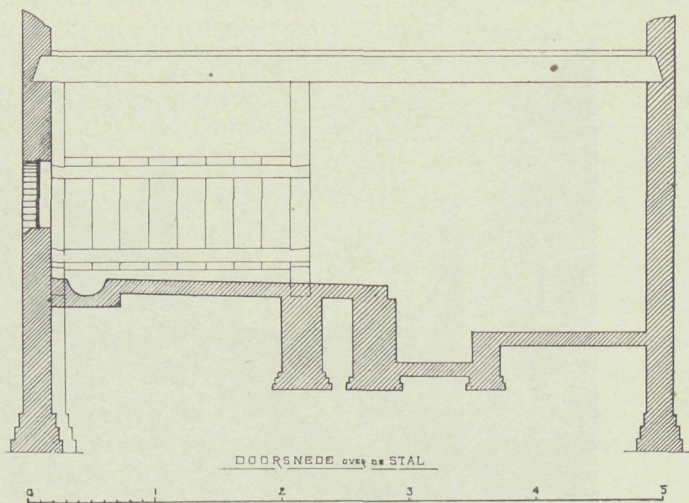
Hout werd vroeger veel als materiaal gebruikt voor afscheiding van de buitenlucht, doch 't heeft groote bezwaren, zooals b.v. brandgevaar, verder is 't weinig poreus en splintert gemakkelijk, omdat het steeds vochtig blijft.

Men zorgte in een stal ook steeds voor goede ventilatie. De natuurlijke ventilatie is 't beste en

tevens de goedkoopste. Om deze te verkrijgen zorgte men dat muren en zolder poreus zijn. Kunstmatige ventilatie geeft vaak aanleiding tot tocht en deze moet geweerd worden.

Men metselde dan ook de buitenmuren van vaste poreuze steen en zorgte dat er een goed trasraam in den muur komt; de steenen van het trasraam mogen niet poreus zijn, want dan zou door de capillaire werking het vocht in den muur opstijgen en daardoor 't ventilerend vermogen van de steenen veel geringer worden.

Hoe drooger een muur is hoe beter hij ventileert. Voor trasraam kan men ook wel een ondoordringbare

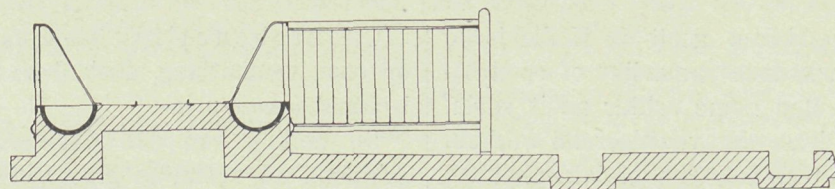

FRIESCHE BOERDERY. Schaal 1 a 200.

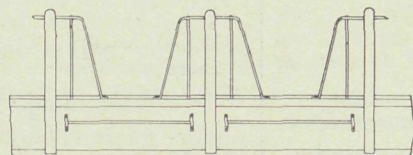
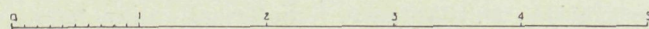
laag in den muur metselen zooals lei, glas of lood. Bouwt men uit een eenigszins royale beurs dan maakt men spouwmuren en verbindt de spouw door roosters met de buitenlucht.

Vóór men een nieuwen stal in gebruik gaat nemen, is het 't beste hem eerst flink droog te stoken. Want brengt men 't vee in den stal terwijl de muren nog nat zijn, dan blijven deze nat, omdat 't vocht uit den stal dan steeds weer in den muur trekt en blijft. Is een muur eens droog dan is 't ventilerend vermogen groot genoeg om hem droog te houden.

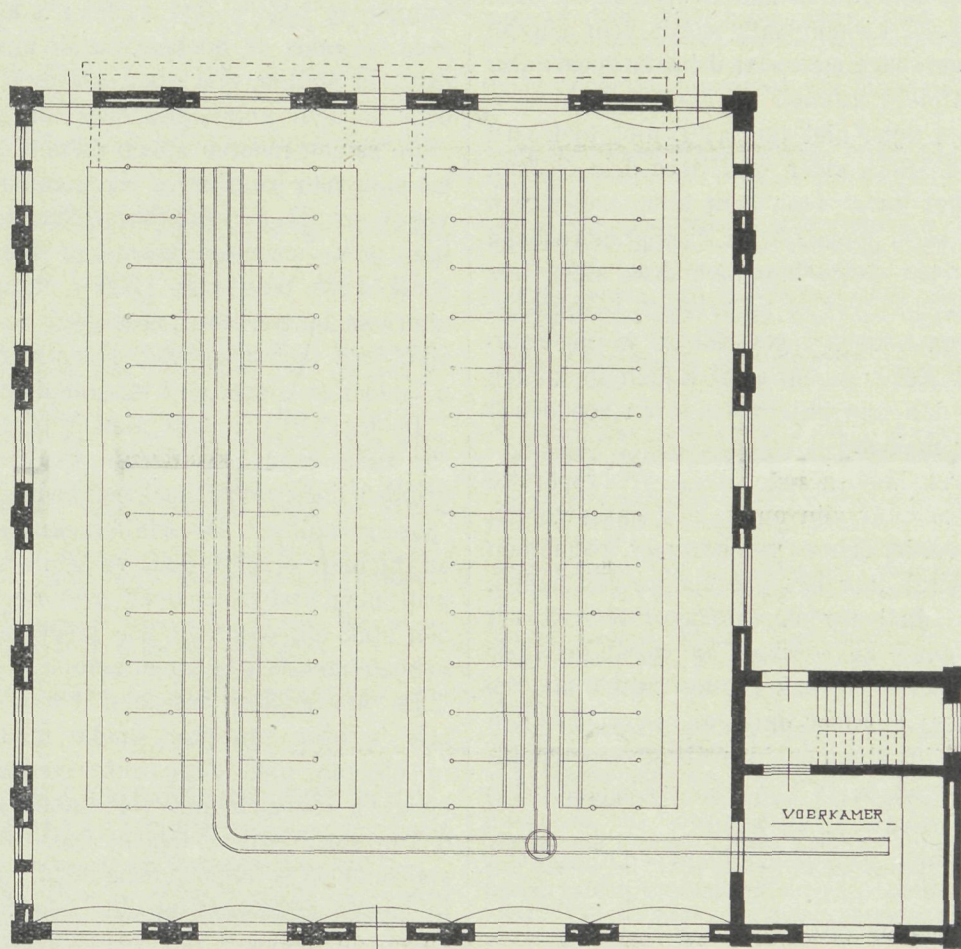
Ook op den zolder dient altijd gelet te worden. Heeft men een bergplaats van voer boven den stal dan kan men geen houten zolder gebruiken, omdat dan de stallucht door den zolder dringt. De staldampen doen nu 't voer bederven en den zolder rotten. Is de zolder niet gebruikt als voerbergplaats dan kan een houten vloer wel dienen, omdat hij doordringbaar is en dus ventilerend werkt. 't Is echter nu wel goed hem met een kalkverfje te gaan verven. Wil men toch van den zolder een bergplaats voor voer maken, dan legt men trogwelfjes tusschen ijzeren balken en maakt

DOORSNEDE OVER DE STAND EN VOERKANG.

ACHTER AANZICHT.

ONTWERP, KOESTAL VAN EEN MODELBOERDERIJ.

Schaal 1 a 200.

deze ondoordringbaar door ze te bepleisteren en zorgt dan voor kunstmatige ventilatie, door op 't einde der gewelfjes een rooster aan te brengen. Beter doet men troggewelfjes te metselen van poreuze steen en hierboven een vloer te leggen en te zorgen voor ventilatie tusschen gewelf en vloer.

In dit geval mag men de gewelfjes niet bepleisteren daar ze dan veel van hun ventilerend vermogen verliezen. Maakt men geen zolder dan moet men aan 't dak dezelfde eischen stellen als aan den zolder.

Hygiënisch is een rieten dak het beste, maar met 't oog op brandgevaar heeft 't echter zijn bezwaren. Een rieten dak ventileert uitstekend en geeft toch geen aanleiding tot tocht. 't Beste is een overstekend dak te maken, neemt men 't overstek nu tamelijk groot dan heeft men nooit last dat de muur natregent.

Om 't brandgevaar te beperken gaat men 't rieten dak wel overdekken met pannen. Een pannendak alléén kan goed zijn, doch geeft in de meeste gevallen aanleiding tot tocht; verder is 't kostbaarder.

Een der beste pannendaken geeft de Hollandsche gegolfde pan, n.l. als men deze aanstrijkt of er strooppoppen onder brengt. Men neme echter nooit geglaazuurde pannen, omdat deze niet ventileerend werken.

Leien-, zinken-, asphalt- en houtcement-daken hebben allen tegen dat ze geen lucht doorlaten en dat men dus kunstmatige ventilatie moet aanbrengen. Tegenwoordig komt men met kunstmatige ventilatie wel tot goede resultaten, doch de natuurlijke blijft de beste en de goedkoopste.

De vloer.

Een hoofdvereischte voor den vloer is zijne ondoordringbaarheid en de hooge ligging boven de omgeving. Ondoordringbaar opdat met de urine en andere stoffen geen bacteriën in den bodem zullen dringen en deze zodoende een goede kweekplaats wordt voor allerlei smetstoffen. Hoogere ligging opdat urine en spoelwater gemakkelijk verwijderd kunnen worden.

Een vloer moet zijn: niet te hard, niet te koud en niet te glad. Een vloer aan deze drie eischen voldoende verkrijgt men door hem te metselen van baksteen op zijn kant geplaatst, in vischgraatverband en sterke specie; ten slotte kan men deze steen nog insmeren met kokende teer of ze zelve in teer koken.

Leemen-vloeren hebben tegen dat ze weinig duurzaam zijn, dat er gauw scheuren of kuilen in komen waarin de urine dan kan blijven staan en zodoende de leem papperig maken.

Planken-vloeren hebben tegen dat ze veel reparatie noodig hebben, dus duur zijn en als ze vochtig worden zijn ze erg glad; verder is hout vatbaar voor 't opnemen van bacteriën, vooral door het voorkomen van naden.

Blokjes hout zijn beter dan planken, doch door 't vochtig worden gaan ze werken en wordt de vloer oneffen, 't eene blokje is vaak harder dan 't andere, slijt dus langzamer; hierdoor ontstaan ook weer kuilen waarin de urine blijft staan en dus rotting veroorzaakt.

Keien zijn te glad en te koud als ze behakt zijn; onbehakt zijn ze te ruw en te koud.

Mettlacher steen is te glad, anders een uitstekend materiaal, doch ook te duur.

Cement-vloeren zijn veel te glad.

Asphalt heeft 't zelfde gebrek en is niet bestand tegen urine terwijl het te veel reparatie vraagt.

Caoutchouc-platen heeft men als proef aangebracht op eene cementlaag, doch deze zijn te duur en ook niet bestand tegen urine.

De helling van den stal neemt men nog heel verschillend en veelal te groot; een helling van $1\frac{1}{2}$ cM. per Meter is voldoende. De goot achter den stal moet rond bijgewerkt worden en van ondoordringbaar materiaal zijn, hare helling moet 2 à 3 cM. per Meter bedragen.

De deuren en ramen.

De deuren maakt men nog 't beste uit twee deelen, een onder- en bovendeur, ook met 't oog op 't ventileeren. In een deur in een paardenstal maakt men liefst geen verhoogden onderdorpel, paarden en vooral jonge paarden kunnen er leelijk over vallen; 't kozijn moet zijn afgerond, evenals de hoeken van de muren. Een schuifdeur heeft in stallen veel voor, als men n.l. met een beest door de deur komt, kan deze niet dichtvallen.

De ramen moeten alleen dienen om licht toe te laten en niet voor ventilatie, want een raam waarmee men ventileert geeft vaak aanleiding tot tocht. De ruiten kan men 's zomers besmeren met kalk om 't helle zonlicht te temperen. Houten ramen zijn in een stal niet van langen duur, hoe goed ze ook geveerd mogen zijn, toch rotten ze weg. IJzeren ramen zijn 't beste n.l. als men deze goed met menie bestrijkt en dan lakt.

De kribben maakt men 't best van gegoten ijzer, dat men gaat behandelen als ramen. Geëmailleerde kribben lijken mooi, doch een nadeel is dat 't email soms spoedig schilfert. De schilfers kunnen in 't voer komen en hieraan schrijft men verschillende ziekten toe. De krib mag niet doorloopen over de geheele lengte van den stal, elk paard of koe moet een afzonderlijke krib hebben met 't oog op infectie.

De afscheiding tusschen twee stallen maakt men ook 't best van ijzer, omdat men dit goed kan desinfecteeren, men zorge echter steeds voor ronde hoeken, opdat 't vee zich niet verwonden kan.

Ten slotte wil ik hopen, door de stalinrichting aldus stelselmatig te hebben behandeld, een gunstigen invloed te mogen uitoefenen op den bouw van nieuwe stallen en op de welvaart der veehouderij in Nederland.

Leeuwarden, 1907.

GEMENGDE BERICHTEN

Het Vredespaleis. „Men weet dat de uitgekozen plaats voor het nieuwe en grootsche gebouw zich bevindt midden in een heusch woud, met eeuwenoude boomen, dat de diplomatieke hoofdstad van Holland omringt en dat zich uitstrekt tot Scheveningen, het Hollandsche Ostende. Men zou bijna kunnen zeggen dat Den Haag, met zijne ouden marmeren bruggen, stroomende grachten, slechts eene groote open plek midden in dat bosch is.”

Uit welke duim heeft de „Constr. Moderne” toch zulken onzin gezogen? Of is het bittere ironie?

Een onwillig aannemer. Te Nijverdal werd in het najaar van 1906 door een arbeidersvereniging aanbesteed het bouwen

van een nieuw vereenigingslokaal. Dat werk werd opgedragen aan een aannemer met bepaling, dat het gebouw den 15en Januari 1907 glas- en waterdicht moest zijn.

De aannemer kwam evenwel zijn verplichting niet na en ook op dit oogenblik voldoet het gebouw nog niet aan die voorwaarden.

Op alle mogelijke wijzen heeft men reeds beproefd den aannemer tot het afwerken van het gebouw te bewegen, o. m. door hem geld in voorschot aan te bieden. Maar niets hielp. Ten einde raad heeft het bestuur hem toen het voortwerken aan het gebouw verboden en hem den toegang daartoe ontzegd; maar niets hielp.

Zelfs heeft het bestuur, in tegenwoordigheid van den veldwachter, een zware ketting met slot op het gebouw gehangen en op raad van den Officier van Justitie de wacht bij het gebouw gehouden.

Maar ook dat kon den aannemer niet van gedachten doen veranderen. Hij forceerde de gesloten deur en ging toen met

eenige arbeiders aan het hameren, alsof er niets aan de hand was.

Tegen den aannemer is nu proces-verbaal opgemaakt en het zonderlinge geval zal nu door de Rechtbank onderzocht worden. Aldus het „N. v. d. D.”

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs. Het Bestuur der „Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs” heeft het Rapport van de Heeren Dr. CAMPERT, W. B. G. MOLKENBOER, Mr. RUIJS en HERMAN J. DE VRIES, over hun reis ter bestudeering van de Reform in het Teekenonderwijs in Duitschland, uitgebracht aan Z. Ex. den Minister van Binnenlandsche Zaken, uit de Staatscourant laten overdrukken.

Deze overdrukken zijn verkrijgbaar voor 25 Ct. (tegen toezending van het bedrag in postzegels) bij de volgende leden van het Bestuur: Mejuffrouw J. M. E. KERLEN, (Groeneburgwal 24, Amsterdam). G. BOOT, (Directeur der Ambachtsschool te Arnhem.) J. W. SEVENHULSEN, (Hoofd der Rijks Leerschool te Haarlem.) J. DE RAADT, (Leeraar H. B. S. te Utrecht.)

Architectura Nr. 33. Het Middelbaar Technisch Onderwijs. Overdruk van de circulaire van den Bond van Technici. (Verg. blz. 254.)

Het Damvraagstuk, door K. VAN RIJSSE JR., VIII.

TECHNISCH GEDELTE. Over het onderzoek van trasmortel, overzicht van eene studie van Fr. RITZMANN over mortelproeven genomen 1901—03 aan het proefstation voor betonmaterialen aan de Keizerlijke Werf te Wilhelmshaven.

Spoorwegbruggen in Amerika.

Programma voor het examen van bouwkundig opzichter. (Zie blz. 271.)

Bouwkundig Weekblad Nr. 33. Winkelhuis te Leiden, Arch. JESSE & FONTEIN (met afb.).

De Opmerker Nr. 33. Vredespaleizen. Schrijver trekt een paralel tusschen het Vredespaleis van 1907 en het voormalig stadhuis van Amsterdam dat ook als een Vredesmonument bedoeld was.

Terwijl het eerste 8 miljoen kostte, welk bedrag thans eene viervoudige waarde vertegenwoordigt, staat CARNEGIE'S mildheid slechts gelijk met één twintigste van hetgeen de stad Amsterdam in de 17de eeuw voor haar stadhuis uitgaf.

Terwijl Amsterdam JACOB VAN CAMPEN verzekerde „dat men op geen cleynngen soude sien”, moest CORDONNIER zijn werk kortwieken. Tenslotte zegt schrijver te betwijfelen „of het nageslacht dat het Amsterdamsche Vredespaleis eene plaats gaf onder de wonderen der wereld, ook het Haagsche als het negende daarbij op zal nemen.

De Oude kerk te Amsterdam, mededeeling van den heer A. W. WEISSMAN over de in genoemde kerk ontdekte muurschilderingen.

Programma van eischen voor het examen van bouwkundig teekenaar der Mij. t. B. d. B. (Zie blz. 262.)

Aanteekeningen omtrent het Gemeentelandshuis van Rijnland te Leiden en LIEVEN DE KEY. Uittreksels uit oude stukken.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap 1907.

Door den heer C. N. VAN GOOR 1e Secretaris van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap”, wordt ten antwoord op ingekomen vragen het volgende gepubliceerd:

Prijsvraag: Café-restaurant.

1. De zijmuren staan op erfscheiding. Is hiermede bedoeld, dat het hart van de zijmuren op de 20 M. breede erfscheiding staat en de helft van de dikte dezer muren, dus als gemeenschappelijke zijgevel met de belendende perceelen buiten de erfscheiding valt, zooals meer voorkomt?

Antwoord. De bedoeling van het programma is inderdaad zooals de vrager meent: de breedte van 20 M. geldt voor hart op hart scheidsmuren.

2. Mag de gezamenlijke oppervlakte van eventueele balcon of erkers op beide verdiepingen niet meer dan 7 M². voor alle tezamen bedragen?

Antwoord. De gegeven oppervlakte mag op elke verdieping gebruikt worden.

3. Is in de oppervlakte van de groote vergaderzaal van 120 M². ook de oppervlakte van het kleine tooneel begrepen?

Antwoord. De oppervlakte van tooneel en kleedkamers moet buiten de 120 M². van de zaal vallen.

4. Kan ook ongeveer de oppervlakte van elk der beide kleine vergaderzalen van de eerste verdieping opgegeven worden? Na aftrek van de overige lokaliteiten op deze verdieping schijnt

het steller dezer vragen toe, dat die zalen betrekkelijk slechts zeer klein kunnen zijn

Antwoord. Het kwam den samenstellers van het programma niet gewenscht voor, de grootte van de kleine zalen te limiteeren. Hoe grooter ze zijn, hoe beter.

5. Mogen de meeste vertrekken van de restaurateurswoning ook op de 2de verdieping liggen?

Antwoord. Het programma verbiedt zulks niet. De bedoeling is natuurlijk, dat de voornaamste vertrekken der woning op de eerste verdieping liggen.

6. Mogen enkele der slaapkamers van het inwonend personeel en alle bergplaatsen op een zolderverdieping liggen?

Antwoord. Het programma vraagt de slaapkamers op de tweede verdieping, en ook bergplaatsen. Grootte en aantal van laatstgenoemde zijn echter niet bepaald, zoodat met een minimum van ruimte daartoe aan den eisch van het programma voldaan kan worden, en verder verbiedt het programma niet om bergplaatsen in een kap boven de 2de verdieping te maken.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opmatcher.

1. Burgerlijke bouwkunde.

Het maken van duidelijke detailteekeningen van fundeeringen, metselwerken, rioleeringen, steen-, hout- en ijzerconstructiën, dakbedekkingen, enz.; kennis van grondwerken.

a. Grondwerken. Kennis van ontgraven, drooghouden van fundeeringputten, aanvullen van fundeeringen, ophoogen, aanplampen, enz.

b. Steenconstructie. Grondige kennis van het samenstellen van metsel- en steenhoutwerken, steenverbanden; het aanleggen van metselwerk voor verschillende fundeeringen, het opmetselen van grondkeerende muren, muren van verschillende zwaarten ook in onderling verband, spouwmuren, schoorsteenen en luchtkanalen; het metselen van rollagen, vlechtingen, bogen, togen, eenvoudige gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met het maken van daarbij vereischte geleidingen, gewone en waterdichte kelders, riolen, enz.; het leggen van bestratingen, marmere en tegelvloeren, buisleidingen; het aanleggen van trappen; het stellen en verankeren van onderdeelen van natuurlijke steen, van plinten, dorpels, neuten, balustraden, afdekkingen, enz.; de samenstelling van al die metselwerken die in de burgerlijke bouwkunde in het inwendige van gebouwen voorkomen; aanleg en samenstelling van betonwerken; cement-ijzer-constructie.

c. Houtconstructie. Grondige kennis — tot in onderdeelen — van de samenstelling van: houtverbindingen, verbinding en verankering van hout met andere materialen; fundeeringen, beschoeiingen voor grondkeeringen, damwanden en bekistingen voor betonwerken; standvinken, balklagen, raam- en deurkozijnen, vloeren, formeelen, erkers, balcon, ramen, deuren, jalousiën en luiken, trappen, kasten, lambriseeringen, enz. Kennis van de hoofdvormen van houten kappen; begrip van de functie, en grondige kennis van de onderlinge verbinding der samenstellende kapdeelen.

Het toepassen, stellen, leggen, afhangen enz. van deze onderdeelen in bouwwerken.

d. IJzerconstructie. Grondige kennis van de samenstelling van kolommen, moerbinten, balklagen, hijschbalken, balcon, marquises, enz., met profielijzer; van de samenstelling en het stellen van gegoten ijzeren kolommen in verband met balklagen van hout en van ijzer; de koppeling en verankering van ijzeren balken, raveelingen, enz.; de verankeringen van gehouwen steen, van balklagen, kozijnen, muurplaten, enz., en van versterkingen door ijzer van houtconstructies, zooals die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen. Kennis van de inrichting, werking en toepassing der meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramen.

e. Dakbedekkingen. Grondige kennis, tot in de kleinste onderdeelen, van verschillende dakbedekkingen met leien, pannen, dakvilt, houtcement, gegolfd plaatijzer, zink, enz.; van de samenstelling der daarbij behoorende dakbeschotten, goten, zalingen, ruiters, killen enz., met zink- of loodbekleding; van platten, dakvensters, ventilatie- en lichtkokers, bovenlichten, enz., en van alle voorzieningen tegen inwatering.

f. Stucadoor-, schilder- en behangwerken. Kennis van de samenstelling van stucadoor-, schilder- en behangwerken.

g. Afvoerleidingen. Kennis van het aanleggen van afvoerleidingen voor huis- en hemelwater, en voor faecaliën.

2. Bouwmaterialen.

Grondige kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen, van hunne voornaamste eigenschappen, soorten en meest voorkomende gebreken, en van hunne toepassing.

Soorten van hout, baksteen, hier te lande meest gebruikelijke natuurlijke steen; kalk, cement, mortels, beton en pleister;

metalen; verf en oliesoorten; meest gebruikelijke glassoorten; behangsellinnen en behangselpapier, stucadoorkalk.

Tevens wordt betreffende deze materialen vereischt de kennis van de wijze van voorkomen in den handel, de afmetingen waarin zij verkrijgbaar zijn, de wijze van keuren, en van werken in den burgerlijken bouw.

3. Maken van een opstel of rapport in de Nederlandsche taal over een bouwkundig onderwerp. Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taal-fouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

4. Rekenen, toegepast op de bouwkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkants- en derdemachtsworteltrekking.

Kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten; kennis van die oude en buitenlandsche maten welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

5. Meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken, en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van vlakke figuren. Berekening van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

6. Beschrijvende meetkunde.

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen, de scheeve projectie; een en ander in verband met eenvoudige bouwkundige onderwerpen.

7. Bouwkundige berekeningen.

Berekening, met behulp van een vademecum, van de geoorloofde belasting van ondersteunde of bevestigde houten vloerbalken, houten hijsch- en steunbalken enz. van gegeven afmetingen; van de doorsneden van balken, indien hunne lengte en belasting gegeven zijn; van het draagvermogen van houten stijlen, volle en holle ijzeren kolommen, en van steenen pijlers; van de kracht benodigd voor het breken, door uitrekking, van staven, kabels, kettingen, touwen, enz.; van het specifiek gewicht; van wateropbrengst van gewone pompen; van verhouding van kracht tot last bij verschillende op bouwplaatsen gebruikt wordende werktuigen, enz.

8. Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen en materialenstaten, en het houden van een dagboek, week- en werkstaten.

9. Teekenen.

Het opmeten en daarna in teekening brengen van een eenvoudig bouwkundig detail.

10. Kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpasinstrument, een equerre, meetketting, bakens; met het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen en van hoeken, het opmeten en in teekening brengen van gebouwen en eenvoudige terreinen, het uitzetten van gebouwen, maken van bouwplannen, en stellen van profielen. Algemeen bezrip van het uitvoeren eener eenvoudige waterpassing.

11. Gereedschappen en werktuigen.

Kennis van de samenstelling en het gebruik van steigers, stutten en schoren, stellingen en formeelen: kennis van gereedschappen voor timmeren, metselen, steenhouwen, stucadoeren, verven, enz., van bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol, windas, vjzel, enz.

12. Stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Eenvoudige vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

13. Kennis van het aanleggen van gas- en waterleidingen, en eenige bekendheid met centrale verwarming, warmwaterverzorging, electrische verlichting en schellen.

14. Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. Bekendheid met de Algemeene Voorschriften (A. V.) voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901. Bekendheid met de voorschriften omtrent het bouwen opgenomen in de Woning-, de Veiligheids- en de Hinderwet.

14. Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten.

De voorkeur verdient bekwaamheid in het timmervak, waarvan getuigschriften zijn over te leggen; gewaarmerkt door leermeester of patroon.

15. De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet geboren zijn vóór 1 Maart 1887, om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

Toelichtingen.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Februari 1908, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het „Bouwkundig Weekblad” worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt minstens vier dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen, en teekenen. De vakken genoemd onder 1 en 2 zijn de hoofdvakken.

De Commissie voor het examen in 1908 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van f 15 storten; bij mogelijke niet-uitreiking van het diploma zal hem f 5 worden teruggegeven.

Nadat in 1908 het eerste examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar zal zijn afgenomen, zal in het programma van eischen voor het examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1909, worden bepaald, dat zij die in het bezit zijn van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn vrijgesteld van examen in de vakken genoemd sub 4, 5, 6, 9 en 12, indien zij voor die vakken minstens voldoende beteekenende cijfers hebben behaald. Voor hen zal de duur van het examen worden bekort.

In het programma van eischen voor de examens die in 1910 en volgende jaren zullen worden afgenomen, zal worden bepaald, dat de candidaten den leeftijd van 23 jaren (in plaats van, zooals tot nu toe, 21 jaren) bereikt moeten hebben om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

Amsterdam, 16 Juli 1907.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst
A. SALM G.Bz., Voorzitter
C. T. J. LOUIS RIEBER, Secretaris.

PERSONALIA

Hermann Ende. † Ter aanvulling van de beknopte levensbeschrijving in het vorig nummer van „De Bouwwereld” diene nog het volgende. ENDE is in 1829 geboren en overleden 10 Augustus l.l. Na het gymnasium te hebben afgehoopen, wijdde hij zich aan de architectuur. Als belooning voor een uitmuntend „Bauführer”-examen ontving hij een prijs van 300 Thaler en kort daarop een toelage van de Koninklijke Akademie waarvoor hij twee jaar rondreisde.

Na zijn „Baumeister”-examen stichtte ENDE met zijn vriend BÖCKMANN de eerste architecten-associatie van Berlijn. Reeds in het vorig nummer werd er op gewezen welk een succes aan deze firma ten deel viel.

Wat ENDE persoonlijk betreft nog het volgende. Gedurende langen tijd was hij, gedragen door het succes van zijne werkzaamheid en door zijn fijn en voornaam karakter, de leider der Berlijnsche architecten. Zijne positie steeg steeds hooger en de grootste ee bewijzen vielen hem ten deel.

In 1891 werd hem, als opvolger van FRIEDRICH VON SCHMIDT, de Pruisische orde „Pour le mérite” verleend. Hij was de eenige architect die deze onderscheiding bezat. ENDE was Professor aan de Technische Hoogeschool te Berlijn en leidde later een meester-atelier aan de Kunst-Akademie, die hem reeds vroegtijdig tot lid benoemde en hem gedurende lange jaren tot Voorzitter had. Vanaf de stichting was hij lid van de „Akademie des Bauwesens”.

ENDE was de eerste die van de Technische Hoogeschool te Berlijn honoris causa de waardigheid van Dr. Ing. ontving. De Gouden Medaille voor verdiensten op het gebied der nationale bouwkunst werd aan ENDE verleend, evenals de titel Geheimer Regierungsrat.

Zoo was ENDE een van die architecten, die aan geheel hun vak tot eer strekken en het aanzien daarvan verhoogen.

Assistenten Technische Hoogeschool.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn voor den cursus 1908 benoemd tot assistenten aan de Technische Hoogeschool:

E. J. BRUINS en W. H. BIK, beiden te Delft, voor het handteekenen.

W. BETTINK; L. COUVÉE; J. GRATAMA, bouwkundig-ingenieur; M. STRAG JZN. en S. SNUYF JR., civiel-ingenieur, allen te Delft, voor de architectuur.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 35.

28 Augustus 1907.

DE ARCHITEKTONISCHE EISCHEN AAN VERBLENDSTEENEN TE STELLEN

„Een fabrikant” schrijft ongeveer het volgende in de „Deutsche Bauhütte”:

De vakbladen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika maken melding van het toenemend gebruik van terra-cotta voor de bekleeding van de groote handelsgebouwen en van groote openbare gebouwen. De terra-cotta is daar bezig om de natuursteen voor dit doeleinde te verdringen. Ja, zelfs schijnt zij zich voor te bereiden om een passende vervanging van ijzerconstructies te leveren.

Een hoofdgrond hiervoor is wel het feit dat gebakken klei bewezen heeft zeer goed bestand te zijn tegen zware branden welke o. a. te Baltimore en te San Francisco gewoed hebben. Bij deze groote branden, waarbij geheele stadgedeelten verwoest werden, hebben de gebouwen, bekleed met gebakken aarde, het best aan het vuur weerstand geboden. Daardoor werd de aandacht in grootere mate op de terra-cotta gevestigd. Hierdoor en door de energieke samenwerking van architecten met industrieelen in het terra-cotta-bedrijf is de tegenwoordige buitengewoon gunstige stand van deze industrie in de wereld gekomen.

Behalve deze voordeelen werkten ook mede de groote voordeelen, welke de toepassing van terra-cotta bijzonder in de bovenste gedeelten van gebouwen, vergeleken bij natuursteen heeft. Ten eerste door haar gering soortelijk gewicht, die het mogelijk maakte, om ze, zonder wezenlijke versterking van den onderbouw, toe te passen bij breed uitstekende, krachtige kroonlijsten. Tegenwoordig toch maken de bladen melding van stukken terra-cotta, die voldoende drukvastheid hebben en toch zoo licht zijn dat zij op het water drijven. Dan heeft de terra-cotta het voordeel van de vormen der weelderigste fantasie te kunnen aannemen, veel gemakkelijker dan de brooze natuursteen, en als het ware voor de eeuwigheid bestemd te zijn. Eindelijk heeft men met terra-cotta nog het voordeel, groote wandvlakten en relief met kleuren

te behandelen, iets wat met natuursteen ook niet op blijvende wijze mogelijk is. Het vervangen van natuursteen door terra-cotta met behoud derzelfde vormenspraak is een aesthetische onwaarheid. Daarom moet de terra-cotta die steenvormen niet navolgen, doch hare eigene banen inslaan.

Met de terra-cotta wedijvert de drooggeperste verblendsteen in de Vereenigde Staten van N.-Amerika, in toepassing bij de artistieke bekleeding van gebouwen.

Dit is ook het gevolg van de samenwerking van de architecten met de fabrikanten, die zich er op toeleggen steeds nieuwe kleuren en kleurverbindingen aan de markt te brengen. Daardoor verstrekken zij den architecten steeds nieuwe hulpmiddelen, voor artistieke scheppingen en brengen daardoor meer en meer de aandacht op hunne producten.

Gaan wij deze industrie in Duitschland na, dan bemerkt men dat ook daar de industrie zich er op toelegt de baksteen en de terra-cotta te vervaardigen hetzij in de natuurlijke kleuren der gebakken klei, hetzij in allerlei tonen en glazuren. Wanneer deze industrie niet diezelfde waardeering ondervindt als die in Amerika, dan ligt dit niet aan de architecten, die in de laatste tientallen jaren zooveel grootsch ontworpen hebben. Zij hebben nieuw leven gebracht niet alleen in de monumentale bouwwerken in steden, zoo goed als in schoolgebouwen en in de arbeiderswoningen der kleinste dorpen. Dat zij zich daarbij veeltijds van gebakken klei bediend hebben, bewijzen de duizend probeersels door hen genomen en in de vakbladen gepubliceerd.

Wanneer nu ondanks dit alles de verblendsteenfabrieken over verwaarloozing klagen mag in tegenstelling met de Amerikaansche fabrieken, dan moet dit leggen aan de fabrieken zelf en moeten zij zich op verkeerde wegen bevinden.

De fout kan leggen aan het onderscheid tusschen de natte en de droge persing. Zonder nu te diep op

dit onderwerp in te gaan, willen wij het onderscheid dezer beide wijzen van persen nader bespreken.

De Amerikanen nemen de grondstof, de klei, drogen deze en malen ze fijn en vermengen ze in drogen toestand, voor zoover dit noodig is, met de eyeneens droge en fijngemalen verf en met andere stoffen die de klei mager moeten maken. Alsdan wordt deze massa door krachtigen druk tot de gewenschte steen of vormsteen geperst. welke steen dan zijne inwendige vastheid verkrijgt door het daarop volgende bakken. Het product is dan gebakken klei die samengesteld is uit ongelijkmatig werkende kleideeltjes. Deze ongelijkmatige indruk der kleuren, treedt dan nog krachtiger te voorschijn wanneer de klei door toevoeging van andere stoffen mager gemaakt is of gekleurd is geworden.

Nemen wij aan dat een geelgekleurde bruinkolenklei met een roodkleurend ijzeroxyde gemengd wordt, zoo zal bij innige menging dezer beide stoffen een roode kleur verkregen worden. Daarbij heeft echter elk klein deeltje van de gemengde massa, zijne individualiteit in de kleur niet opgegeven en wij verkrijgen geen gladde, als eene met een penseel opgebrachte eentonige kleur, doch een ongelijkmatige en daardoor een meer waar, levend en vroolijk werkend kleur-effekt.

Zeer verschillend is daarentegen de behandeling der verblendsteenen in Duitschland. Hier wordt de grondstof, de klei, met water vermengd dat zoolang wordt toegevoerd totdat de klei in eene absoluut homogene plastische massa is omgezet en dan wordt hem zijne toekomstige gedaante gegeven. Mengten wij hierbij geelbrandende klei met het kleurende ijzeroxyde, dan zullen beide stoffen door de inwerking van het oplossende water, hunne individualiteit verliezen, zich innig verbinden en door deze innige verbinding absoluut gelijk van kleur en menging in het gebrande product werken.

Deze absolute gelijkmatigheid, eens de wensch der architecten, en het streven der fabrieken, is tegenwoordig in strijd met de eischen van den smaak. Dat deze eisch zich bewust of onbewust, baan breekt, zien wij aan de voorkeur voor minderwaardige producten der verblendsteenindustrie met hunne afwisselende vorm- en kleurgebreken, aan de voorkeur der handvorm-steenen met hunne onregelmatige oppervlakte

en vorm die hij gekregen heeft door de ongelijkwerkende hand van den steenvormer.

Deze voorkeur voor minderwaardige producten van de klei-industrie, of van het veel betreurde pleisteren, zal eerst dan ophouden, wanneer de verblendsteenfabrieken zich van hunne werkelijke taak bewust worden en wanneer zij de wegen inslaan die hunne vakgenooten in Amerika, reeds lang, met zoo goed gevolg, ingeslagen hebben, door namelijk de stijve gelijkmatigheid van de afzonderlijke steenen op te geven, door aan elken steen de waarheid van de grondstof weder te geven en hier met artistiek gevoel voorwaarts te gaan.

Zij hebben dezelfde klei om te verwerken als de noord-amerikaansche fabrieken, zij hebben als afnemers van hunne waren verstandige architecten, die niet bij hunne amerikaansche collega's ten achter staan. Zou het dus niet mogelijk zijn hetzelfde resultaat te verkrijgen als daar?

Maar ook die Duitsche verblendsteenfabrieken die deze voorgeslagene veranderingen niet mede kunnen of willen maken wacht succes, wanneer zij het aan de architecten overlaten om hunne producten zoo te verwerken, dat zij niet levenloos doen. Dan kunnen deze fabrikanten hunne tot hertoe gevolgde fabrikage aanhouden, maar tevens het daarheen leiden, door hunne gelijkvormige en gelijkkleurige massa-productie te verlaten, dat zij hunne inrichting en arbeidskrachten zoo vormen dat zij de eischen der architecten in harmonische kleurenwisseling, zij het door natuurkleur of door opgebrachte glazuur of in vormwisseling, in allerlei reliefwerking vlug en in de grootste volmaaktheid bevredigen kunnen. Is dat bereikt dan zullen de aanvragen niet uitblijven en zal ook in Duitschland de terra-cotta hare glorieuse intocht doen ter versiering van de gevels.

De verblendsteenfabrieken staan voor een tweesprong.

Een dezer beide voorgeschreven wegen moeten zij bewandelen, om niet onder te gaan. Een spoedige beslissing is de dringende en billijke eisch van onze architecten, die hun belangrijkste bouw materiaal niet langer bij de versierende ommanteling hunner gebouwen kunnen ontbeeren, doch die het zoo gevormd verlangen, als het in den tegenwoordigen tijd, door den hooggestellten, ontwikkelden kunstmaak geëischt wordt.

■ S. KOLDIJK. FRIESCHE DORPSKERKJES (EESTRUM EN AUGUSTINUSGA) ■

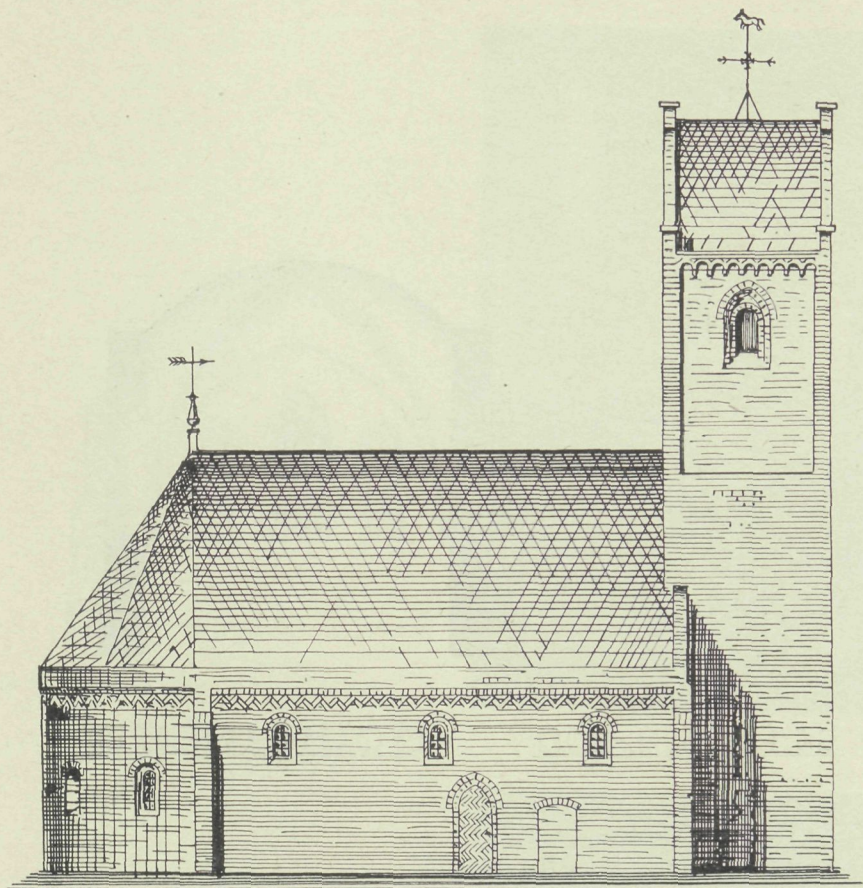

In de eerste eeuwen nadat het Christendom, in Friesland kwam, was het een zware tijd voor de bewoners zijner terpen en wouden. De vloed stroomde bij woedenden Noordwestenstorm het land binnen, en vernielde de armzalige huizen, het vee en de bewoners. De wilde Noormannen plunderden wat de zee overliet, en de macht van het volk, dat eens zich uitstreckte tot de poorten van Nijmegen was totaal vernietigd.

Toch heerschte de wilde vrijheidszucht nog onverminderd in de weerbarstige naturen en stugge hoofden, de strijd tegen de kinderen der Grimma herna, staalde de leden en harten en stijfde de onverzettelikheden.

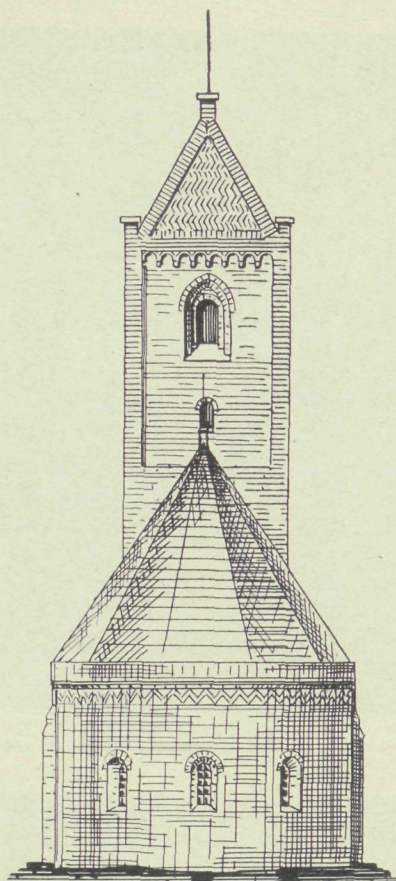
Die onverzettelikheden was hun tot roem en tevens hun ten vloek.

Na het jaar 1000, toen zich overal de maatschappij ordende, kwam ook over hen een soort van afhankelijkheid aan elkander en vormden ze zich vaste woon-

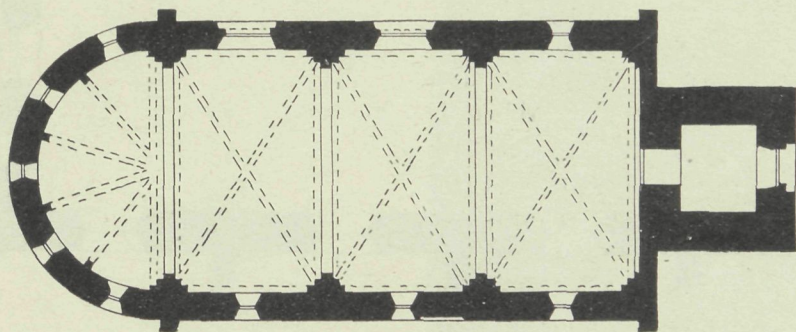

NOORDZYDE

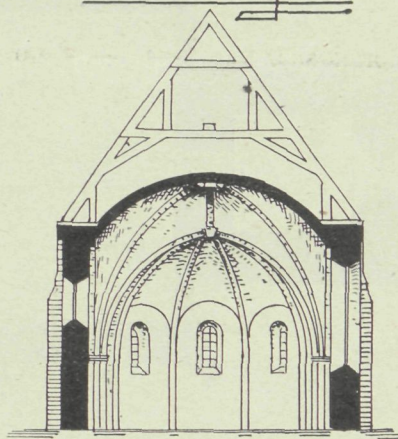
SCHAAL 1:200

OOSTZYDE

PLATTE GROND.

DOORSNEDE.

KERK TE EESTRUM

plaatsen op hunne terpen, of in hunne bosschen of aan hunne meren, en bouwden hunne eerste steenen kerken, die tevens dienden tot bescherming tegen vloed en vijand.

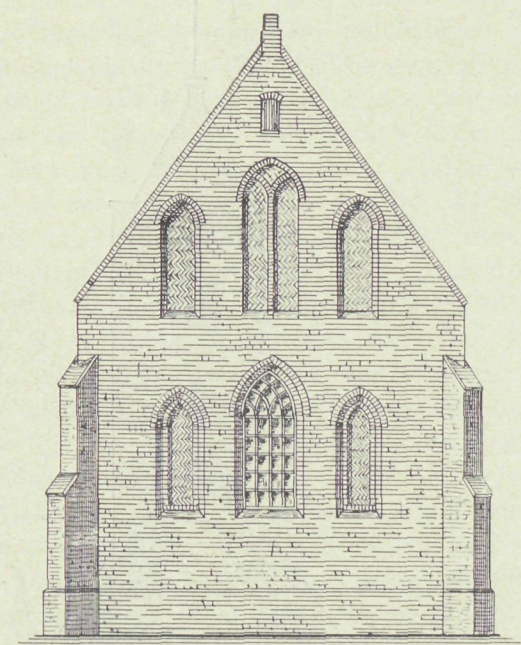
Ook hier speelde twistzucht en koppigheid hun parten.

In plaats van zich zamen te voegen tot den opbouw van plaatsen van eenige grootte, waarin zich eenige macht tot het wederstaan van aanvallen kon vormen, verbrokkelden zij die macht door hunne zucht tot vrijheid. Wij lezen alleen van Stavoren en Dokkum,

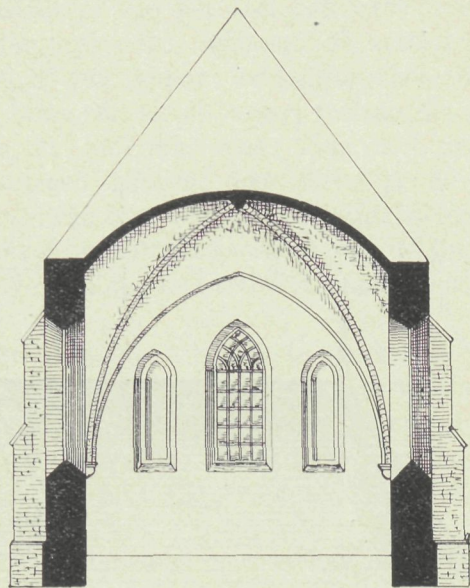
als plaatsen van eenigen omvang reeds vanaf de vroegste tijden. De andere steden als Bolsward, Franeker en Leeuwarden vormden zich pas in de 13e eeuw, en soms nog wel uit tegen hunnen zin saamgevoegde dorpen.

Zoo ontstonden die menigte van dorpen, die thans nog in Friesland zijn; zooveel dorpen in Friesland als dagen in een jaar.

En ieder dier plaatsen had zijn eigen bedehuis, wij vinden ze talrijk op afstanden van nog geen kwartier

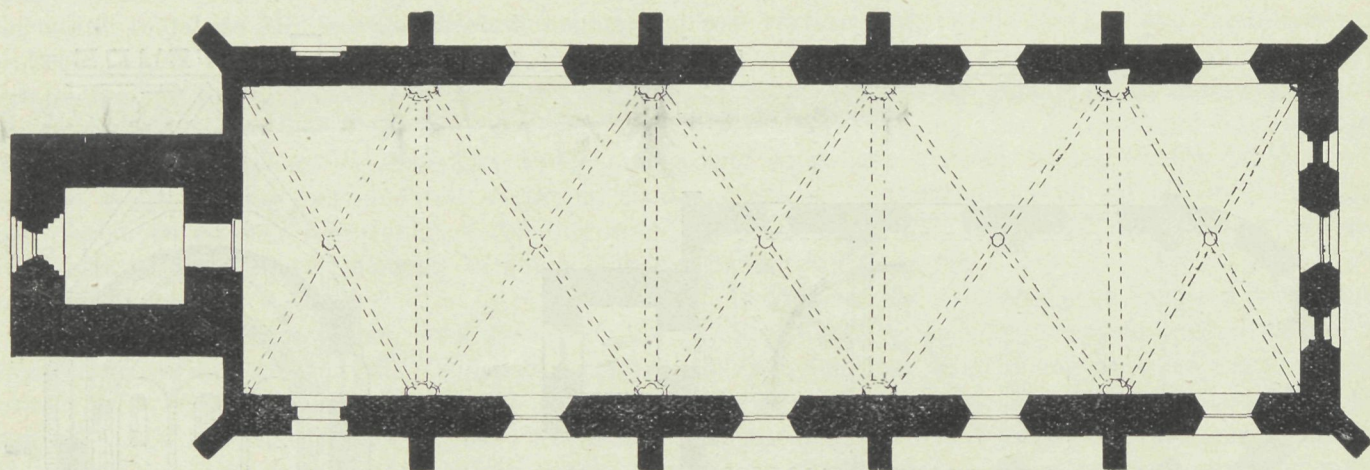

OOSTGEVEL.

DOORSNED E.

SCHAAL 1:200

PLATTE GROND.

KERK TE AUGUSTINUSGA

uur gaans van elkander. Van de minstens 360 kerken toen gebouwd, bestaan nog ruim 100, alle dagteekenende uit de 12e, 13e en 14e eeuw. Met de geringe middelen, waarmede die betrekkelijk kostbare gebouwen werden uitgevoerd is het te denken dat daaraan niet veel luxe kon worden besteed.

Ze zijn dan ook eenvoudig, maar geven in hunne eenvoudige soliditeit nog een voorbeeld, dat uitermate schetst, den bewogen tijd, den strijd tegen de elementen, en den eenvoud en kracht der landzaten, ze sluiten aan bij het landschap en de omgeving veel

beter dan de in de laatste jaren gebouwde, naar modellen uit een bouwdoos gelijkend.

Bij eenig onderhoud, slechts het hoogst noodzakelijke, trotseeren zij de eeuwen, het groote aantal dat in de laatste eeuwen is geamoveerd en door nieuwe vervangen, was niet uit noodzakelijkheid, maar werd alleen geboren uit zucht naar nieuwigheid. Onder de nog bestaande ruim honderd stuks, waarvan evenwel zeer vele door onoordeelkundige restauratie en wijziging zijn vervormd, blijkt dat nog heden ten dage.

Het echte Friesche type is de gewone eenschippige

INTERIEUR KERK TE EESTRUM

INTERIEUR KERK TE
AUGUSTINUSGA

kerk, soms met verlaagd koorgedeelte, en de massieve met een zadeldak tusschen twee opgaande gevels gedekte toren, bijna even breed als de kerk, en staande met zijne hoogte tot de lengte van het geheele gebouw als 2:3.

Naar gelang van de gemeenschap, misschien ook wel uit onderlingen naijver, zijn de grootten zeer verschillend. Meet b.v. de kerk te Eestrum met den toren in de lengte slechts 20 M., die te Ferwerd is 55 M. lang.

Naar mijne meening is de Friesche kerk het oertype van die in de provincie Groningen, die over 't algemeen

iets later zijn gebouwd, en waaraan meerdere luxe is besteed, benevens van die in Oost-Friesland, en verder langs de Noordzeekust tot aan Denemarken en Lubeck toe. Eigenaardig is het zadeldak van den toren tusschen 2 opgaande gevels besloten, van onderen en van boven, met topjes bekroond. Wij hebben indertijd in „De Bouwwereld” interessante bouwkundige legenden gehad, ook de zadeldakvorm der Friesche torens heeft zijne legende. Toen indertijd de oude Goden door de kerk tot duivelen en heksen vernederd, uit hun eeuwenlang bezit verdreven waren, konden zij toch zoo spoedig niet in den afstand van dit bezit berusten.

In woeste stormachtige nachten kwam zijne helsche majesteit met al zijne duivels en tooverkollen en voerden zij een rondedans in de lucht uit om de spitse torens der kerken.

Dan greep er een het kruis boven den pijnappel beet, allen gaven elkander de hand, en zwierden in lustigen kring daaromheen, tot dat 's morgens bij het eerste hanengekraai het kruis afbrak en op het kerkhof viel. Toen kwam een looze monnik op de gedachte, torens te bouwen in den zadelvorm, en toen de wilde schare ook daaraan zijne kunsten wilde uitoefenen, stootten zij zich de scheenen, waaraan ook de duivels gevoelig schijnen te zijn, tegen de topjes en vlogen met akelig gekrijsch weg. Voortaan lieten ze die torens met vrede, volgens de overlevering.

Eene der aardigste eenvoudige dorpskerken is die te Eestrum een dorp aan het Bergumermeer.

Eestrum is een plaatsje van weinig beteekenis in de gemeente Tietjerksteradeel, is hoog gelegen op een eest, vandaar den naam. Hier is een merkwaardig oud kerkgebouw, dat behoudens enkele wijzigingen nog in zijn ouden toestand is. De afmetingen zijn bijzonder klein, de buitenwerksche lengte met den toren mede is 20.60 M. de dito breedte 7.80 M. de dikte der muren is 0.90 M. De hoogte onder de bogen 5.00 M. onder die van het koor 4.70 M. de hoogte van de gewelven is 6.30 M. die van het koor is merkkelijk lager. De gewelven zijn van zeer ouden datum, evenals de kerk, dat over de travée, grenzende aan den toren, is later vernieuwd. Het zijn alle gewelven met holle boezemvelden; de peren zijn van ouderen rondgehakte steenen, de velden zijn in kopverband gemetseld, enkel met een cirkel in den top.

De behandeling is zeer primitief. De gewelfde gordels van het koor beginnen als kolonetten uit de fundeering, zonder overgang, de ondergedeelten zijn echter ten behoeve der zitbanken weggebroken. De kerk is vooral aan de Noordzijde nog geheel in zijn ouden vorm gebleven, met aan de noordzijde 2, vroeger 3, en in het koor 5 door halve cirkelbogen, afgesloten lichtopeningen, oorspronkelijk eene breedte hebbende van 25 à 30 cM. Twee daarvan in het koor zijn later verbreed. Alle zijn bewerkt met schuine dagzijden, zonder eenige versiering. Aan de Zuidzijde bevinden zich 2 groote lichtramen waarboven spitsbogen, blijkbaar later ingehakt, in het travée naast de toren nog een raamopening als de eerstgenoemde, waarin zich nog de oude in lood gevatte ruitjes bevinden.

Langs de zijmuren der kerk en rondom de ronde koorsluiting is een fries van overhoeksche steenen, met eenigszins terugspringende onder en boven vulling; langs het koor is daarboven een lijst van een steen op zijn kant met hol, bij het schip is dat een eenvoudige rollaag. Boven deze lijst is nieuw metselwerk zoodat men de vroegere afdekking van het koor niet meer kan vaststellen.

Het oude dak was, zooals een moet aan den toren aangeeft, oorspronkelijk een Meter ongeveer hoger

dan het tegenwoordige, dat een paar jaar geleden is gemaakt.

De toren gedekt met zadeldak, met opgaande topgevels heeft nog aan de noord- en Oostzijde boven de galmgaten een boogfries, de oosttopgevel is gevuld met een vlechtwerk. Aan de Noordzijde is zooals ook de teekening aangeeft een ingang geweest, gesloten door een spitsboog, daarnaast is nog de moet van een ingang afgedekt met een segmentboog. Van gelijke ingangen bevinden zich nog de moeten van de Zuidzijde.

De steen der kerk en toren beide is baksteen ter zwaarte met de voeg van p. m. 9.5 cM. lengte gemiddeld 30, breedte 14 1/2 cM. De ouderdom der kerk laat zich vrij zeker bepalen als begin der dertiende eeuw, misschien iets vroeger, vrij zeker is het een der allereerste baksteenkerken in dit gewest.

De preekstoel, tenminste het onderste gedeelte, is ook oud en aan profileering enz. te zien, uit de vijftiende eeuw. Het klankbord is echter van vurenhout en zeer eenvoudig, onderaan op de hoeken hangen gedraaide schellen, wat mijns-inziens een reden zal hebben, die ik echter niet heb kunnen uitvinden.

Het kerkje bevindt zich nog in zeer goeden toestand, op drie plaatsen zijn balken aangebracht, zonder dat het noodig was, deze doen aan het interieur veel schade. De bogen en gewelven hebben veel gemeen met die in de kerk te Bergum, naar mijn gevoelen is de parochiekerk aldaar, die geheel is verbouwd in de latere kloosterkerk, uit denzelfden tijd als die te Eestrum. Echter was gene in hoofdzaak van tufsteen gebouwd, welke aan die te Eestrum slechts sporadisch voorkomt.

Voor zoover ik kon uitvorschen was hij oorspronkelijk aan Sint PETRUS gewijd.

Het op ruim anderhalf uur afstand van Eestrum gelegen Sint Augustinusga is een middelmatig dorp in de gemeente Achtkarspelen, gelegen tusschen de vroegere kloosters, Gerkesklooster van de orde der Cisterciensers, en Buweklooster van die van Premonstreit. Vermoedelijk is de kerk gebouwd in het begin der 14e eeuw onder den invloed van eerstgenoemd klooster. De bouwtrant is geheel die der Cisterciensers met vierkante koorsluiting. Afscheiding van koor en kerk is niet aanwezig.

De zware toren, vroeger gedekt door een zadeldak is merkkelijk verlaagd en thans gedekt met een korte spits, in 't geheel eene steenklomp, die al zijne versieringen door onoordeelkundige restauraties zag verdwijnen. Ook de Noord- en Zuidzijde der kerk, vertoonen niets bijzonders, zelfs zijn de vroegere contreforten alle afgehakt en verdwenen, uitgezonderd die op de hoeken. Later heeft men het, met het oog op de gewelven, noodig geoordeeld aan de Zuidzijde twee zware te niet uitlopende steunbeeren te metselen. Alleen de eindgevel van het koor met zijne eenvoudige nissen is nog in zijnen oorspronkelijken toestand, de afdekking heeft echter voor een rollaag moeten plaats maken.

Merkwaardig is echter de kerk van binnen, door zijne eenvoudige, zoo goed geconstrueerde gewelven,

dat zij zelfs den steun der contreforten konden ontberen, terwijl zij zelfs den steun van muurpilasters missen en een eenvoudig, doch schoon interieur vormen.

De aanzet der gewelfbogen toch, begint op eenvoudige kraagsteenen waarop ook de gordelbogen beginnen. Alles is eenvoudig geprofileerd, doch zeer zuiver uitgevoerd. De muren hebben eene dikte van 1.00 M. de eindmuur van het koor 90 cM. Onder de pleisterlaag bevindt zich schilderwerk. De preekstoel is uit de 18e eeuw, een gestoelte tegen den koorgevel is uit

de 17e eeuw, zonder echter merkwaardige vormen te vertoonen.

De kerk is op eene tamelijke hoogte gelegen. Het materiaal is enkel baksteen met de voeg gemeten p.m. 9 à 9¹/₂ cM. zwaar. Beide kerken, zoo door en door eenvoudig en toch zoo soliede, en met zoo treffend interieur, nog heden ten dage aan de behoefte voldoende, geven een voorbeeld van de bekwaamheid der bouwmeesters, die uit ruwe middelen, en met ongeoeffend werkvolk, iets goeds wisten te scheppen.

GEMENGDE BERICHTEN

Het Vredespaleis. Wij lezen in „Architectura“:

„De „Deutsche Bauzeitung“ van 7 Aug. schrijft het volgende: „Naar aanleiding van de op 30 Juli plaats gehad hebbende eerste steenlegging van bovengenoemden bouw, was er ook een tentoonstelling van het tot uitvoering bestemde ontwerp.

„Volgens een bericht aan de „Frankf. Zeit.“ uit den Haag, herinnerde de Russische gezant Nelidow aan de Vredesbeweging in 't oude Rome en aan den Janus-tempel. Er is heden ten dage geen sprake van den bouw van een meer of minder fraai paleis, maar van een nieuwe gedachte, een nieuw beginsel in de verhouding der volken onderling, van de gedachte het „Vrede door recht, en gerechtigheid een dienovereenkomstig waardig tehuis te bereiden.”

„Het oordeel der courant over den bouw, welke volgens het tentoongestelde ontwerp zal geschieden, is echter het volgende: „Het is een tamelijk karakterloos gebouw, samengesteld uit een willekeurig mengsel van Nederlandsche vroegrenaissance, hetgeen even zoo goed een raadhuis zou kunnen voorstellen en in geen geval de verheven gedachte uitdrukt, welke het dienen moet.

„Men begrijpt de krachtige beweging, welke zich in den kring van bekende Nederlandsche architecten tegen dit gebouw doet gelden”.

Juist, en men zal die hoe langer hoe beter begrijpen; vooral wanneer het te laat is.

Steenen. Langs Rijn en Waal blijft in den steenhandel een gedrukte toestand heerschen. De prijzen zijn wegens slapte in de bouwvakken zeer laag en het schijnt, dat daarin vooreerst geen verbetering zal komen. Millioenen steenen staan op de terreinen bij de ovens opgestapeld en vele steenbakkers hebben nu reeds de verdere fabricage gestaakt. Vele werklieden gaan daarom tegenwoordig naar Duitschland, in het vertrouwen aldaar werk te vinden.

De prijzen der steenen zijn thans voor rood f8, boerengrauw f9, hardgraaf f10, klinkers f11, straatklinkers en gevelsteenen f13 per 1000.

N. v. d. D.

Rechtspraak. In het vorig nummer van „De Aannemer“ (20 Augustus) doet Mr. EGBERT J. C. GOSLING mededeeling van eene belangrijke rechterlijke beslissing:

In het Bestek van een werk kwam de volgende bepaling voor: „Onder den beganen grond een kelder met beerkuil en riool te maken volgens het systeem-Monier door een door de Directie aan te wijzen leverancier, hiervoor te stellen een som van f2470 om te verrekenen.”

Deze kelder werd, door den aanbestedder, na voltooiing van het werk, verhuurd als bierkelder.

Kort nadat de huurder den kelder had betrokken, werden gebreken daaraan ontdekt, die het gebruik daarvan onmogelijk maakten. De huurder dagvaarde den aanbestedder, verhuurder, tot ontbinding, op grond van onbruikbaarheid van den kelder.

De aanbestedder riep den aannemer op in vrijwaring, bewerende, dat hij als aannemer van het geheele werk, ook voor den kelder moest instaan. De aannemer bestreed die vordering, en voerde tegen de bewering van den aanbestedder aan, dat, vermits niet hij, aannemer, den kelder had gemaakt, maar hij dien kelder had moeten doen maken, door een door de Directie aan te wijzen leverancier, en hij, aannemer, hiervoor had moeten opnemen in zijne begrooting eene som van f2470 om te verrekenen, deze bepaling van het bestek medebracht, zoowel volgens de bewoordingen der overeenkomst, als naar de billijkheid, dat hij voor de gebreken aan dien kelder niet aansprakelijk kon worden gesteld.

De Rechtbank te Amsterdam wees onlangs in deze zaak vonnis. vereenigde zich met het verweer van den aannemer,

en besliste: „dat de kelder met beerkuil en riool onder den beganen grond, volgens het systeem-Monier, moest worden gemaakt door een door de Directie aan te wijzen leverancier, en overeenkomstig dat voorschrift deze kelder gemaakt was”.

„Dat de kosten daarvan, na afloop van het werk, door den aannemer, gedaagde in vrijwaring, aan dien leverancier zijn betaald, en dat, nadat meergemelde kelder door dien leverancier aan den gedaagde in vrijwaring was opgeleverd, die kelder, namens den eischer in vrijwaring, den aanbestedder, door diens architect, van den gedaagde in vrijwaring was overgenomen, en dat uit dit een en ander, naar het oordeel der Rechtbank, noodzakelijker wijze volgt, zoowel de aard van de gezegde overeenkomst, betreffende den bouw van meergenoemde kelder, als de billijkheid medebrengen, dat de gedaagde in vrijwaring, de aannemer, niet kan geacht worden aansprakelijk te zijn voor de gebreken, welke aan den bouw van den kelder kleven, en dat de gedaagde in vrijwaring, de aannemer, ook niet aansprakelijk kan geacht worden voor de schade, die de huurder door die gebreken heeft geleden, vermits de aannemer niet zelf dien kelder mocht maken, en dezen ook niet mocht doen maken door iemand van zijne keuze, doch hem moest doen maken door een door de Directie aan te wijzen leverancier, waardoor hij, gedaagde, in vrijwaring, aannemer van het werk, van de aansprakelijkheid voor het werk van dien leverancier werd ontheven.” Dat wel is waar door de architect, als getuige, is verklaard, dat de bedoeling van de betreffende alinea van het Artikel van het Bestek, was, om den nu gedaagde in vrijwaring, aannemer, aansprakelijk te stellen voor de gebreken, welke later aan het gemaakte monierwerk mochten blijken te bestaan, daar toch de bewoordingen der overeenkomst omschreven, in de bedoelde alinea van gemeld artikel, moeten worden opgevat in den zin, die met den aard der genoemde overeenkomst het meest overeenstemt, gelijk dan ook bij de vorenstaande beslissing is geschied”.

De hierboven medegedeelde beslissing, die aan duidelijkheid zeker niets te wenschen overlaat, is vooral daarom van belang, omdat uit de verklaring door den architect als getuige afgelegd, bleek, dat het in diens bedoeling had gelegen, niettegenstaande hij in het bestek geheel de keuze van den leverancier aan zich had behouden, en eene som, als stelpost ter verrekening, in het bestek had opgenomen, toch den aannemer van het werk voor de gevolgen van het niet door hem gemaakte werk aansprakelijk te doen zijn, hetgeen de Rechtbank terecht qualificeerde als eene bedoeling, die geenerlei effect kan sorteren.

Ik doe van deze beslissing mededeeling, aldus eindigt de heer Mr. GOSLING, omdat, voor zoover mij bekend, over dit punt te voren nimmer een rechterlijke uitspraak is gevallen, en in de praktijk niet zelden eene zaak, als de onderwerpelijke, zich zal voordoen.

Het steenbakken op de mijnen in het Ruhrgebied. Het gesteente, met de kolen uit de mijnen komend, hetwelk vroeger op hoopen geworpen en als nagenoeg waardeloos beschouwd werd, wordt sedert een aantal jaren door sommige der jongere mijn-ondernemingen ten deele verwerkt. Deze laten n.l. uit het door verweering van het leisteen ontstane leem („Schiefer-ton“) de zoogenaamde „Zechenziegelsteine“ vervaardigen, welke door bouwondernemers en fabrikanten even gaarne voor het bouwen van huizen en voor verschillende fabrieksinstallaties gebruikt worden, als de uit afgegraven leem vervaardigde steenen der steenovens.

De mijnen in het gebied van Lippe en Emscher hebben aan hare putten een of meer ovens doen bouwen, waar het „Schiefer-ton“, nadat dit aan het daglicht is gebracht en door speciaal voor dit doel opgestelde machines bereid is, tot steenen wordt gebakken. Deze steenen gebruiken de mijnen in de eerste plaats zelf en wel voor het bouwen van bovengrondsche inrichtingen op het eigen gebied. De rest wordt aan de boven genoemde afnemers verkocht.

Bij de nieuwste mijn-ondernemingen in het Lippegebied worden bij het begin van het uitboren van de putten reeds de steenbakkerijen gereed gemaakt.

Men treft dergelijke steenbakkerijen aan o. a. bij de „Angusta Victoria” (productie voor 1906 2.9 miljoen stuks); Bergmanns-glück (1.97 miljoen); Waltrop (2.12 miljoen); Werne (11 miljoen); Radbod (ca. 6 miljoen stuks) van de productie in het eerste halfjaar van 1907 werden alleen voor eigen gebruik 2.215.850 steenen benut, hoofdzakelijk voor den bouw van 50 arbeiderswoningen, elk voor één gezin; De Wendel (495.000); enz.

De mijn Trier gebruikt bij het uitgraven van den put Baldur bij Dorsten het zand tot het vervaardigen van zoogenaamde kalkzandsteen en levert uit eene oerst in dit jaar uitgebreide inrichting, eene soort steenen, naar wensch rood of wit van kleur, welke harder zijn dan de steenen, uit „Schieferton” of leem gebakken. Voor zoover deze mijn hare productie aan steenen niet voor eigen inrichtingen benut, wordt deze tegen hooge prijzen verkocht. De kalkzandsteenfabriek kan ook in den winter werken en levert per jaar 6 tot 8 miljoen steenen op. In het eerste halfjaar van 1907 produceerde zij 3.613.000 steenen.

De totale productie van steenen door de mijnen in het Ruhrkolengebied wordt op ca. 280 à 300 miljoen stuk 'sjaars geschat „Handelsberichten”.

Bouwkundige tentoonstelling bij het VIIIste internationale Architektenkongres te Weenen 1908. Bij gelegenheid van het kongres wordt van 18 Mei—14 Juni 1908 in de zalen van de Kais Kön. Gartenbaugesellschaft Wien I, Parkring 12, eene internationale bouwkundige tentoonstelling gehouden. De tentoonstelling heeft eene uitsluitend artistieke bestemming. Zij zal slechts werk bevatten van levende Architekten en dagteekende uit de laatste tien jaren. Plannen, teekeningen en modellen zijn toegelaten, foto's niet. De tentoonstelling is ingedeeld volgens de landen. Het Comité, de patronage van elk land, heeft te zorgen voor het totstandkomen eener afdeling.

De kunstwerken worden uiterlijk 4 Mei 1908 aan het bovengenoemde adres verwacht.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Verschenen is:

Nederlandsche Staatswetten. Schuurman's-editie No. 70. Wet van den 13den Juli 1907, S. 193, tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent **huur van dienstboden en werklieden** en daarmee samenhangende artikelen in dat Wetboek, alsmede in de Wetboeken van Koophandel en van burgerlijke regtsvordering, in de Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der Justitie, en in de Faillissementswet (**Arbeidscontract**) met aanteekeningen, ontleend aan de beraadslagingen en gewisselde stukken enz. en alphabetisch register door **Mr. Dr. J. G. Stenfort Kroese** Secretaris der gemeente Amersfoort. Zwolle W. E. J. TJEENK WILLINK 1907. (f 0.50.)

Architektonische Rundschau, afl. 11, is geheel gewijd aan de Jubileum-tentoonstelling te Mannheim, wier gebouwen en tuinen op eene reeks losse platen op het uitvoerigst worden afgebeeld. Deze publicatie van de hoogst merkwaardige tentoonstelling, die Mannheim bij gelegenheid van zijn 300-jarig bestaan hield, is voor architecten wel de meest volledige, die de bouw- en tuinkunst ter tentoonstelling het best tot haar recht doet komen.

Bulletin des métiers d'Art. Met dit nummer begint de zevende jaargang op zeer belangrijke wijze. Het eerste stuk behandelt de fraaie, niet genoeg bekende kathedrale kerk te Yperen, aan de hand van verschillende afbeeldingen. EGÉE geeft een bijschrift bij een XVde-eeuwsch houten beeld van de Heilige ELISABETH, die met hare kinderen uit haar paleis verdreven wordt.

In een stukje getiteld „de kool en de geit” schrijft G. DY over de de wandschilderingen die in de oude kerk te Amsterdam zijn gevonden en in het bijzonder over het denkbeeld van den heer WEISSMAN om de overblijfselen intact te laten maar, als men wilde, ze met zinken luiken te bedekken, waarop dan de restauraties konden worden geschilderd. De oorspronkelijke restanten bleven dan bij wijze van dokumenten bewaard. De heer G. DY is het daarmee echter niet eens. Hij betoogt dat onze hedendaagsche decorateurs er hunne kunsten maar eens op moesten beproeven.

Dan bevat de aflevering nog eene studie over: Hedendaagsche Brugsche Architectuur in ouden trant en wel over bouwwerken van den Architect A. DE PAUW.

Dekoratie Kunst. Het September-nummer bevat in hoofdzaak twee artikels. Het eene is gewijd aan ADALBERT NEMEYER, een veelzijdig kunstenaar, van wien schilderijen, meubels, sieradiën, stoffen, interieurs van kamers en winkels, aardewerk en vlechtwerk worden afgebeeld.

Het tweede artikel behandelt het onderwijs aan de Kunstnijverheidsschool te Zürich en brengt een groot getal afbeeldingen van door leerlingen ontworpen en uitgevoerde werkstukken, voornamelijk in metaal. Deze geven een zeer hoog denkbeeld van de resultaten van het aan deze school gegeven onderwijs.

Moderne Bauformen. Afl. 8. In eene bijdrage „BIEDERMEIER als opvoeder” bespreekt Dr. HANS SCHMIDTKUNZ de betekenis van de herleving der kunst uit de 1e helft der 19e eeuw.

Voorts bevat deze aflevering een artikel over den architect RUDOLF BRZAU van wien eenige ontwerpen o. a. van zijne inzending in de prijsvraag voor het Warenhaus Tietz te Düsseldorf worden afgebeeld.

Het leeuwendeel der aflevering is, met de afbeeldingen, ingeruimd aan de school van Prof. GREANDER te Berlijn.

Voorts worden eenige werken van RUDOLF SCHMIDT (Freiburg i.B.) afgebeeld, terwijl een boekbeoordeling „Amerikaansche Landhuizen en hunne tuinen” toegelicht door een aantal platen, het nummer compleeteert.

Architectura Nr. 34. Se Internationaal Congres voor goedkoope woningen, gehouden te Londen in Augustus 1907, door R. en M. Verslag van een reis naar Londen bij gelegenheid van dit Congres, met afbeelding en beschrijving van eenige typen arbeiderswoningen.

Het Damvraagstuk, door K. VAN RUSSE JR. (slot). Behalve ruime trottoirs, dient in het midden een vluchtheuvel aangebracht te worden van 60 à 65 M. middellijn, alwaar dan tevens plaats gevonden wordt tot het plaatsen van kiosken, tram-wachthuisjes en lantaarns.

Een beter monument dan het bestaande dient als luxe-meubilering opgericht te worden, benevens eenige standbeelden van beroemde mannen. De toegangen tot Kalverstraat en Nieuwendijk, die groote verkeersaderen, dienen verbreed te worden, ten minste die gedeelten bij den Dam.

Het drukkers-jaarboek 1907, door W. Gunstige beoordeeling van dit boek, uitgegeven door de firma IJENBUUR & VAN SELDAM.

TECHNISCH GEDEELTE. Spoorwegbruggen in Amerika (vervolg), met afbeeldingen.

Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig teekenaar, zie blz 262.

Fabrikagekosten van kalkzandsteen. Overgenomen uit de „Deutsche Bauhütte”.

Bouwkundig Weekblad Nr. 34. Arbeiderswoningen te Hoorn, door M. J. E. LIPPITS. Afbeeldingen en beschrijving van 32 ontworpen arbeiderswoningen die te Hoorn gebouwd zullen worden en f1750 à f1800 per woning zullen kosten.

Eene belangrijke rechterlijke beslissing Overgenomen uit „De Aannemer”, volgens de mededeeling van Mr. EGBERT J. C. GOSELING te Amsterdam. Zie blz 279.

Middelbaar Technisch Onderwijs. Circulaire verspreid door de Commissie voor het Middelbaar Technisch Onderwijs, uit den Bond van Technici, en de vraagpunten door haar ter beantwoording gesteld, zie blz. 254.

Werkeloosheid, door A. J. STILTING. Vermelding van de verschijning van dit boekwerk, dat vele gegevens van hooge waarde bevat en dat onderhoudend geschreven is.

De Opmerker Nr. 34. Een prijsvraag te Groningen in de 18e eeuw. De heer C. H. PETERS deelt hieromtrent mede, dat in de 2e helft der 18e eeuw de bloeitijd der prijsvragen plaats vond. Het geschiedde dan ook in 1774 dat door B. en W. te Groningen een prijsvraag uitgeschreven werd voor een nieuw raadhuis, daar het oude bouwvallig was geworden. Het programma was zeer uitvoerig. De gevels moesten zijn van de Ionische of van de Romeinsche orde, lang 120, breed 110 en hoog 65—70 voet.

De vertrekken op elke verdieping waren nauwkeurig omschreven. De eerste prijs werd gewonnen door JACOB OTTEN HUSLY van een twintigtal deelnemers en deze bedroeg f525. In 1776 werd het oude raadhuis afgebroken, in 1777 werd begonnen met de ontgraving, doch eerst na 15 jaar werd de bouw begonnen volgens een gewijzigd ontwerp. Twee jaar later overleed HUSLY en het gebouw werd eerst voltooid in 1810 door H. RAAMMAKER.

De instructie die indertijd aan HUSLY was gegeven omtrent hetgeen door hem voor teekeningen te leveren was, ging tot in het minitieuze. Het aantal nette en werkteekeningen werd juist bepaald, eveneens het honorarium f8000, de betalings-termijnen en de reiskosten.

Een vakschool. Vermelding van een prospectus in Nederland verspreid van een Brusselsche „School voor Nijverheid en Versierschilderkunst”. De kosten van deze school zijn nog al duur, vooral voor leerlingen die dan te Brussel moeten wonen, hetgeen berekend wordt op f700 per half jaar.

Vuurproef op brandkasten. Zie het bericht op blz. 247.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No 36.

4 September 1907.

ECHO'S. V

Hoe krijgt een architect werk.

Het te New-York verschijnende blad „The Sun”, een dagblad van groote verspreiding, heeft onlangs een onderhoudend stuk gepubliceerd over de vraag „hoe architecten werk krijgen”. En „The American Architect” is van meening, dat het dagblad die vraag behandelde op eene goedmoedige, geloofwaardige manier.

Amerika heeft zijne eigenaardige zeden, die in „Old Europe” niet altijd gedeeld worden.

Amerika is het land bij uitnemendheid van zaken-doen en het loont zeker de moeite om eens na te gaan welke raadgevingen ons van ginds gedaan worden in een zoo belangrijk vraagstuk. Eene hoofdvoorwaarde is daar echter vervuld. Er is daar volop werk aan den winkel.

Het blad wijst er in de eerste plaats op, dat de keuze van een architect aan een bouwheer dikwijls als het ware door een handigen architect of zijn „promotor”, wij zouden zeggen zijn impressario, wordt afgedwongen. De handige architecten zijn bij ons ook te vinden. De beroeps „promotor” is echter wat nieuws.

Het artikel in „The Sun” is nog het belangrijkste als het de taak van dien „promotor” toelicht. Het wijst er op hoe eene zekere architectenfirma op den goeden weg tot rijkdom is en er ook wel zal komen, zoo de promotor (die lid der firma is) zijn gezondheid maar niet bederft door te veel thee op afternoon-ontvangsten te drinken; want door zijne innemende manieren, zijn fijne omgangsvormen weet hij de draden te vlechten, waarmede rijke en gewenschte klanten zachtjes aan worden getrokken naar het kantoor waar de mede-firmanten, de werkelijke architecten, gereed zitten om te bedienen wie zich aanmeldt.

Dit systeem is trouwens in Nederland ook niet geheel onbekend. In Duitschland heeft men voor een zoodanig lid eener firma of directie de eigenaardige titulatuur gevonden van: „Frühstücks-Direktor” ter onderscheiding van den „kaufmännische” en den „technische” directeur.

Maar nu is weder het woord aan „The Sun”.

Hoe kan een architect werk krijgen? Deze ernstige vraag zal ieder, vooral in den aanvang van zijn loopbaan, zich meermalen hebben voorgelegd. Er is maar één antwoord: „hij moet bij de menschen bekend worden”. Maar dat antwoord verplaatst de moeilijkheid, want nu rijst de vraag: „hoe kan een architect zich zelf bekend maken?”

In een aantal gevallen gaat het vanzelf en in verloop van tijd. Een teekenaar, die van de rechte stof is om een architect te worden en wiens medewerking op hoogen prijs wordt gesteld, zal dikwijls in de firma worden opgenomen en zijn naam zal dan even goed bekend worden als die zijner firmanten.

De personen die aldus bekend worden zijn doorgaans mannen, die, hoewel kundig en beschaafd, afhangen van hun traktement en daarom langzaam van de piek af dienen. Dat duurt lang. Anderen willen grooter risico aanvaarden, hebben meer vertrouwen in hunne krachten, of bezitten vermogen en willen reeds op jeugdigen leeftijd eer, aanzien en geld verwerven.

Hoe worden dezulken bekend? Zij kunnen niet als kooplieden adverteeren. Dat zou niet beantwoorden aan de waardigheid van het vak (let wel s.v.p., zelfs in Amerika niet!) en het adverteeren uitsluitend op een naamplaat bij de deur is niet zeer profijtelijk.

Als zij niet, gelijk veel geschiedt, zich willen vestigen in een opkomende plaats, waarmede zij dan als het ware opgroeien, blijven er slechts drie wegen open: 1°. eene associatie met een speculatie-bouwer, 2°. mededinging in alle mogelijke prijsvragen, 3°. werk en klanten afloopen.

Van deze drie wegen is de eerste gevaarlijk daar (N.B. het is een Amerikaan die het zegt!) hij doorgaans er toe leidt om het moreele peil te doen dalen en de artistieke en ethische opvatting verlaagt. De tweede weg is volkomen loyaal en, wat er ook door gevestigde architecten tegen wordt betoogd, te goed om geheel verlaten te worden. En

wat den derden weg betreft, hij wordt drukker bewandeld dan architecten willen toegeven, want er zijn bijna evenveel middelen om werk te zoeken als vakgenooten, en de middelen, die de een toepast zullen door den ander worden verfoeid. En toch zijn vele der thans gebruikte veroorloofd, passend en niet met de zeden van het beroep in strijd. (Gelukkig Amerika! Zouden wij ook iets dergelijks mogen getuigen?)

De wettigste en beste methode om werk op te doen is de „maatschappelijke”, die er eenvoudig in bestaat om met zooveel mogelijk menschen om te gaan, door het lidmaatschap van societeiten, door een actief lid van eenig kerkgenootschap te worden (zijn er zoo? het is de „Sun” die het zegt) en in het algemeen door deel te nemen aan alle bereikbare functies der samenleving. En wij gissen dat om die reden, Sir Astron Webb den a. s. architecten van het Massachusetts Institute of Technology aanraade zich een breede en algemeene beschaving eigen te maken. De beschaafde persoon zal in de samenleving bekend worden en zoo door en ter wille van zijn intellect werk verkrijgen.

Nu komt echter iets dat typisch Amerikaansch is.

De beste manier om bekend te worden, de manier die een werkzaam aandeel heeft in den opbouw van elke hedendaagsche reputatie op architectonisch gebied is niet meer of minder dan de drukpers.

Het is de bekendheid die zonder betaling door dagbladen, tijdschriften en vak-organen wordt gegeven

en die de geheele wereld over de namen der architecten, in verband met hunne voortbrengselen, bekend maakt. Architecten plegen te zeggen dat zij geen voordeel er in zien om hun werk te publiceeren in de vakpers, daar deze niet verspreid wordt bij het groote publiek. De meening van „The Sun” dat dit argument niet juist is, zullen alle technische bladen dankbaar beamen. Want al bereikt de vakpers ook niet het groote publiek, zij bereikt de redactie bureelen der groote bladen en vertelt daar wie is wie en wat is wat. Met andere woorden, publikatie in de vakpers is de eerste stap tot den eenigen vorm van adverteeren die voor architecten mogelijk is.

De laatste dertig jaren zagen in Amerika het ontstaan en verdwijnen van een overstelpend aantal van bouwkundige bladen. Aan de redacteuren en uitgevers die in deze ondernemingen hunne gezondheid en hun geld lieten zitten, denkt men alleen met medelijden, zoo niet met spot. En toch is 'tgeen zij deden, een groote steun geweest voor de reputatie van menigen architect, die, nu hij zijn naam eenmaal bezit, genegen is dien toe te schrijven aan zijn overweldigend genie.

Het merkwaardige in deze bespiegelingen van het Amerikaansche dagblad is nog, dat de invloed van het talent geheel buiten beschouwing bleef. Dat te bezitten schijnt heel aangenaam te zijn en heel fraai te staan, maar noodig is het ginds blijkbaar eerst in de laatste plaats.

HET INTERNATIONALE WONINGCONGRES IN ENGELAND. I

itvoerig het behandelde op het congres weer te geven, zou boekdeelen kunnen vullen. Op de zittingsdagen zelf is ongeveer het geheele woningvraagstuk doorgerend, nu eens in welsprekend fransch, dan weer in dik duitsch of wel in goed of hakkeland engelsch, afhangende van meer of mindere kennis van het vraagstuk, van de talen en van de noodige welsprekendheid.

Diep in de questies begaf men zich niet, de oorzaak van al die woning-ellende werd niet blootgelegd en mocht van vooruitstrevende zijde getracht worden de debatten wat dieper te doen zijn, dan lukte dat niet. Aan Port Sunlight en Bournville mocht niet geraakt worden, over een ernstig aanvatten door de gemeente van het woningvraagstuk, over gemeentelijke woningbouw met ander doel dan proefjes en voorbeeld voor het particulier initiatief werd niet of weinig betoogd.

Twee zaken traden op den voorgrond, „Town planning” en de „Garden Cities of to-morrow”, d. i. Stadsaanleg en de Tuinsteden der toekomst.

STÜBBEN sprak over Town planning, onbegrepen door het meerendeel der Engelschen en Franschen, terwijl de tuinsteden den congresgangers werden opgedischt als de ware oplossing; reclame à la VAN HOUTEN was er niets bij.

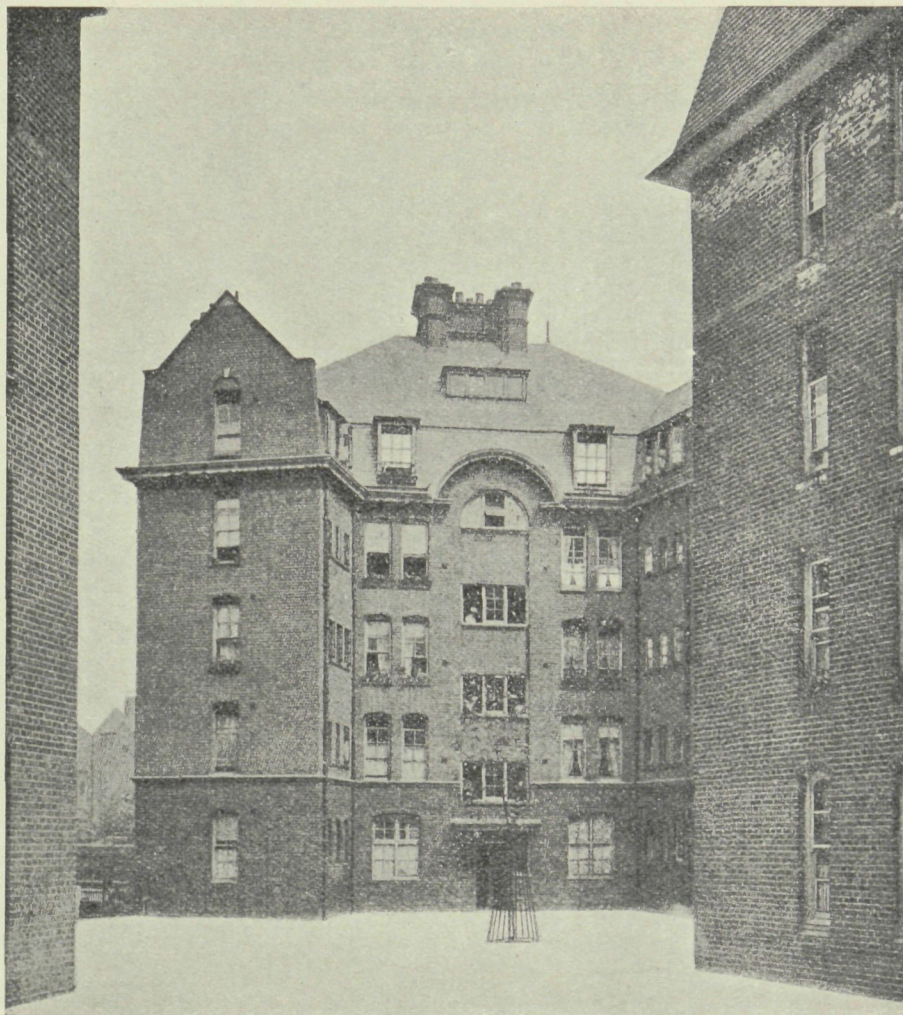
Dank zij de verschillende excursies kon men ook

door eigen oogen zien en dat was uiterst leerzaam, want veel van de dunk dier tuinsteden verdween bij ernstig onderzoek.

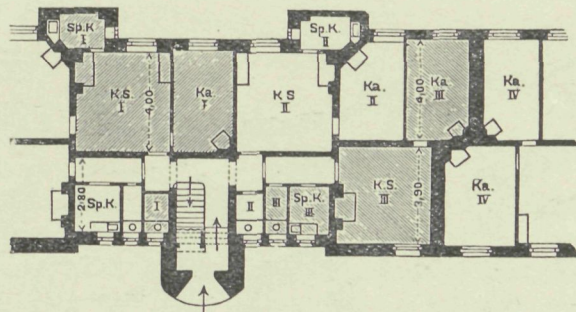
Naast deze twee onderwerpen was vooral hetgeen het belgische professortje MAHAIN omtrent het woningvraagstuk en het verkeer mededeelde van belang. Hij sprak van de wonderen verricht in België door het lokaal-verkeer. De arbeider wonende op het land, werkend in de stad, ziedaar het wonder. De dichtheid van bevolking der steden nam niet toe, dus weinig overbevolking.

De arbeider woont goedkoop daar buiten op het veld, zware stedelijke belastingen drukken hem niet, en doordat zoovelen buiten de stad wonen was van stijging der huurprijzen in de steden zelf geen sprake. Het handige professortje verzweeg helaas de nadeelen en ook wel eenige voordeelen, doch dat waren geen voordeelen voor zijne klasse.

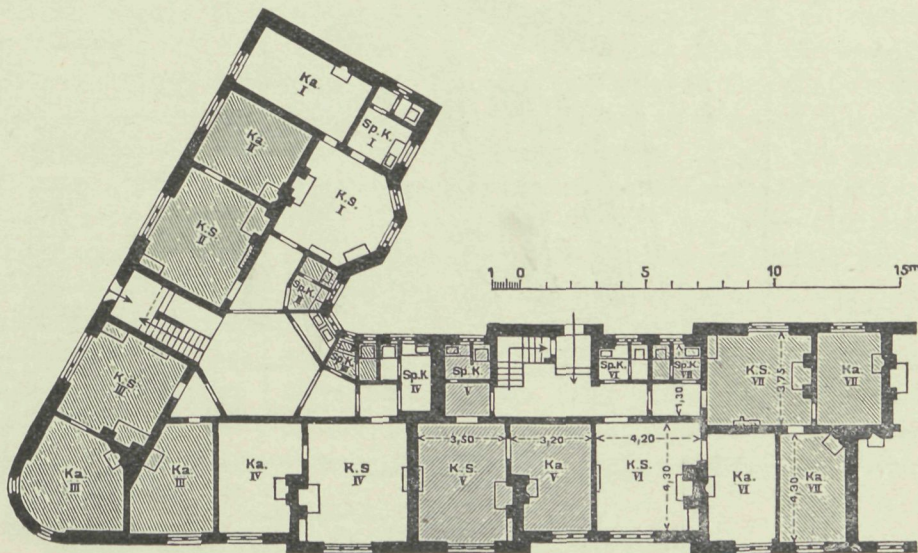
Die arbeiderstreinen voeren met zich sociaal-democratische propagandisten en welke gelegenheid is schooner dan de spoorwagen voor de propaganda? De nadeelen die de arbeidende klasse heeft van het wonen ver van het werk, zijn vele. Hunne organisatie lijdt er geducht onder; de arbeidsdag wordt vaak met uren vergroot; de vader ziet het gezin niet. Bij een crisis is men de arbeiders kwijt, verspreid over het geheele

BOUNDARY-STREET. LONDEN

HEDSOR-GEBOUW (BOUNDARY-STREET)
BEGANEGROND 1 a 300

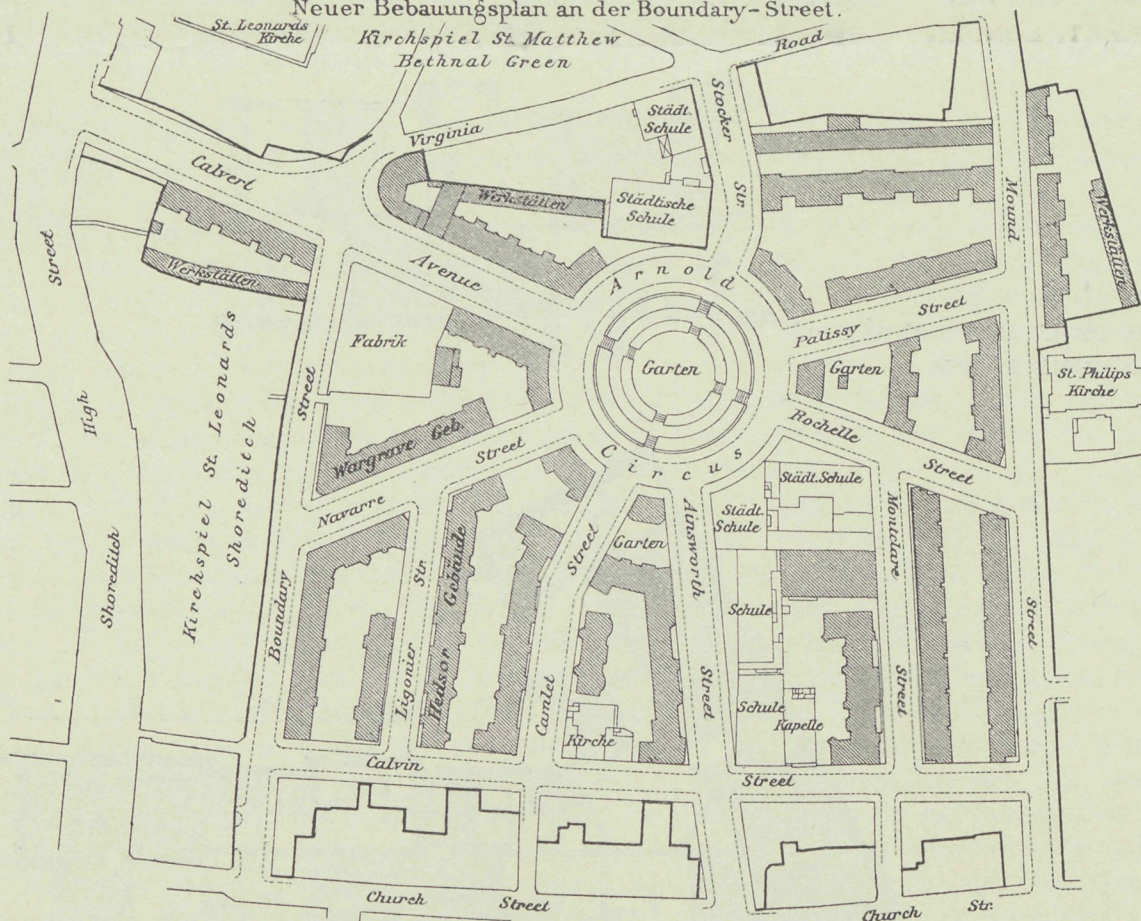
KARGRAVE-GEBOUW
(BOUNDARY-STREET)

Sanierungsprojekt Boundary-Street.
Abb.1. Früherer Zustand.

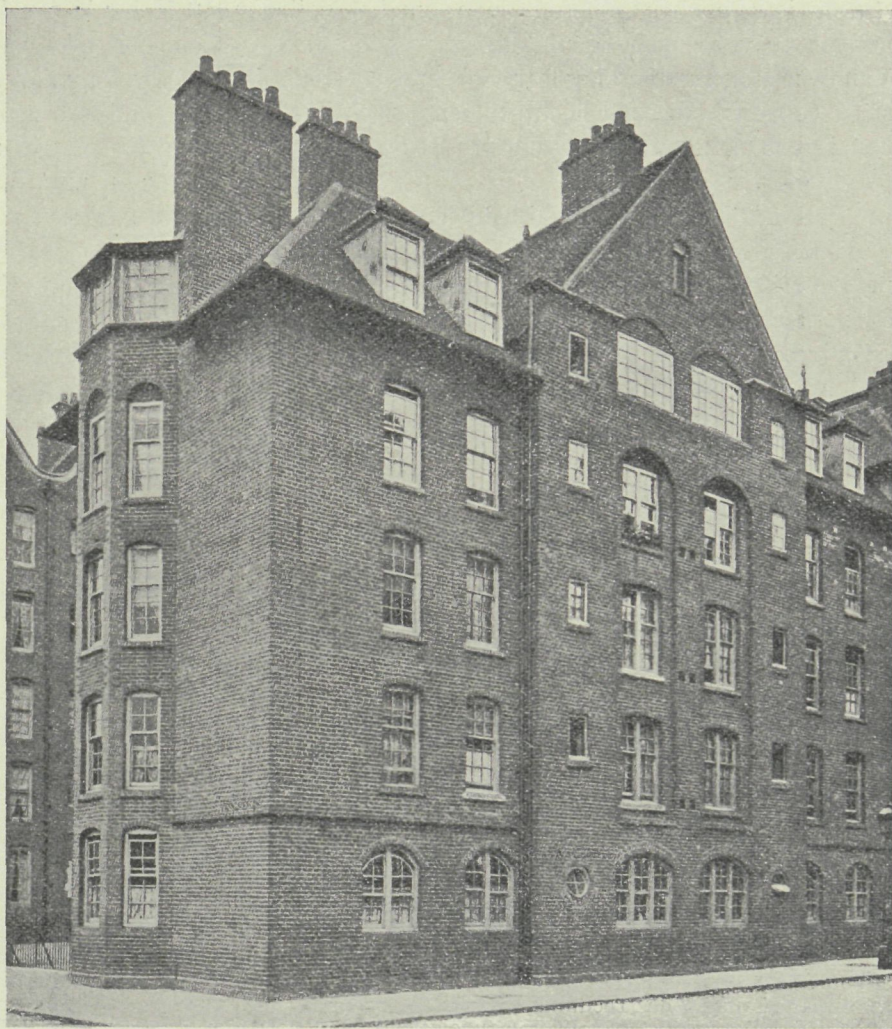
BOUNDARY-STREET
(OUDE TOESTAND)

Neuer Bebauungsplan an der Boundary-Street.

BOUNDARY-STREET
(NIEUWE TOESTAND)

1 : 2500 f.d. Lagepläne.
10 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 150 200m

BOUNDARY-STREET. LONDEN

land, is hun macht geringer. Dit vraagstuk is voor breedvoerige beschouwingen vatbaar, doch het veelvuldig geroep van „hear, hear” bij het aanhooren der wonderen uit het belgenland bewees dat die verzamelde woning-reformers er niets van begrepen of er zooveel van begrepen dat hetgeen thans in België plaats heeft meer een zegen is voor de industriëelen dan voor de arbeiders en het was toch een congres waar juist een arbeidersbelang, eene goede huisvesting zonder bijkomende ellende, aan de orde was.

Uiterst leerzaam was het de „Housing-reformers” van heel Europa bijeen te zien; vast groeide de overtuiging dat ondanks ernstig streven van velen, zij toch een zekeren ondergrond bij hun arbeid misten, dat nooit hunne, misschien wel gemeente idealen, tot verwezenlijking zullen komen, doordat zij krampachtig vasthouden aan de tegenwoordige maatschappij, met alle voordeelen voor de klasse waaruit zij voort zijn gekomen.

Dat vooral in Engeland, zoowel door particulieren als door gemeentebestuur leerzame proeven zijn genomen, bleek uit de meegemaakte excursies.

Bij het weergeven van het ondervondene op die excursies zal er gelegenheid zijn op veel van het gesprokene op de zittingsdagen terug te komen.

I.

Eenige gemeentelijke woningen te Londen.

CHARLES BOOTH, de statisticus, geeft eenige cijfers voor Londen, die doen rillen en het begrijpelijk maken dat de gemeentelijke organisaties van Londen met betrekking tot het woningvraagstuk iets hebben moeten doen.

Van de 4.000.000 inwoners *) van de metropolis behooren 9% tot de laagste klasse der bevolking; leegloopers en halve misdadigers, 7½% zijn gedoemd een van hand-tot-tand leven te lijden en zijn feitelijk chronisch behoeftigen, terwijl 22½% der bevolking of geen vaste arbeid verrichten of slecht betaald worden. 30% van de bewoners van Londen leven feitelijk in armoede, verdienen nooit meer dan een „guinje” per week, hetgeen echter geenszins gelijk staat met f 12 in Holland. Van alle Londenaren sterven van iedere vijf één in een werkhuis, hospitaal of krankzinnigengesticht. En niet alleen Londen maar steden als Sheffield, Manchester en Liverpool en Schotland en Ierland niet te vergeten, herbergen ontzaglijke armoede met natuurlijk

*) De cijfers zijn reeds vele jaren oud.

ellendige woningtoestanden. Dat die Engelsche gemeentebesturen iets hebben moeten doen om het peil der woningen te verhoogen, is niet te verwonderen.

Van wat Londen met het oog op eene betere huisvesting gedaan heeft, kon slechts alleen bezocht worden Bethnalgreen, Milbankstreet en de Regencystreet te Westminster.

In Bethnal Green werden in de jaren 1893-1900 730 huizen afgebroken, waarin 5719 menschen woonden terwijl hierin in de plaats kwamen 1044 woningen voor 5380 personen. Hoe groot en zegenrijk de verbetering ook zij, in de nieuwe huizen werd de verjaagde bevolking niet ondergebracht; de huren gingen boven de krachten van deze bevolking, die, verjaagd zijnde de krotten en sloppen in de buurt van de Boundery street, overvulden tot de slimste overbevolking toe.

Niettegenstaande dit minder geslaagd zijn, is het uitgevoerde plan het bezien waard. Bijgaande prentjes geven de oude en de nieuwe stratenplannen, een deel der plattegronden en aanzichten weer. Eigenaardig is het dat tusschen de hooge kazernen slechts weinig of geen eigen erf bestaat, doch dat die ruimten als gemeenschappelijk terrein voor de bewoners in gebruik

zijn. De tuin van de Arnold Circus ligt hoog circa een 3 Meter boven de straat en geeft ruimte aan vele banken en een platform voor een of andere muziekkapel. Hoewel nu niet die armste bevolking met deze woningen gediend is, zoo is de geheele wijk een arbeiderswijk die er wezen mag en iedere stad zou er trotsch op kunnen zijn. Onze Vrolikstraat, de Pijp, de Kinkerbuurt leggen het er op droevige wijze bij af. Bij het geheel is een waschhuis gebouwd. Eene familie die drie kamers bewoont, kan wekelijks twee uren wasschen, zonder meer te betalen, als zij aan huur voor een spoelhok in de woning meer zou betalen en spaart dan nog brandstof uit.

Wat de indeeling der woningen betreft, zoo is daar nog wel wat op aan te merken; niet alle privaten zijn bereikbaar uit de woning zelf; vele komen op het gemeenschappelijk portaal uit.

De huren bewegen zich tusschen 3 sh. 6 voor de 15 woningen, bestaande uit een kamer en spoelhok en 14 sh. tot 15 sh. 6 voor de 3 zeskamerwoningen; tusschen deze prijzen bewegen zich de huren der twee-, drie-, vier- en vijfkamerwoningen.

K.

GEMENGDE BERICHTEN

Internationale Commissie voor Beton-ijzer. De Commissie voor beton-ijzer, ingesteld door het „Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik“, waarvoor ook door het Kon. Instituut van Ingenieurs een lid is aangewezen, heeft de navolgende voorloopige lijst van onderwerpen vastgesteld:

1. Het krimpen van beton-ijzer.
2. Breukvastheid en vormverandering van op trek belaste beton-ijzeren staven.
3. Afschuiwing van beton.
4. Invloed van het ijzer in op druk belaste beton-ijzeren staven.
5. Vormverandering van de doorsneden van op buiging belaste balken.
6. Ligging van de neutrale as
7. Invloed van beugels in op buiging belaste balken.
8. Aanhechting van beton aan ijzer.
9. Het scheuren van beton.
10. Het samenwerken van vloerplaat en bint bij T-balken.
11. Invloed van herhaalde belastingen.
12. Uitwerking van spanningen die in verschillende richtingen werken.
13. Ongevallen.

De Commissie stelt zich voorloopig tot taak over deze punten de volgende gegevens te verzamelen:

- A. Overzicht van de proefnemingen in de verschillende landen.
- B. Feiten welke door deze proefnemingen definitief zijn vast te stellen.
- C. Tegenstrijdigheden ten opzichte van andere waarnemingen en de vermoedelijke oorzaken daarvan.
- D. Beproevingsmethoden, die aanbevelenswaardig schijnen om tot duidelijke en vergelijkbare uitkomsten te geraken.

Het ligt voor de hand dat ook van Nederland de gegevens zoo volledig mogelijk behooren te zijn. Behalve hetgeen in „De Ingenieur“ en in enkele buitenlandsche tijdschriften is gepubliceerd over in Nederland genomen proeven, zullen er stellig nog belangrijke gegevens bestaan, waarvan geenerlei publicatie is geschied.

Ten einde het overzicht zoo volledig mogelijk te doen zijn en het samenstellen van een rapport te vergemakkelijken, wordt ieder, die zich met beproevingen op het gebied van beton-ijzer heeft bezig gehouden, verzocht:

a. Indien de resultaten van deze beproevingen zijn gepubliceerd, op te willen geven waar en wanneer de publicatie is geschied.

b. Indien de resultaten van de beproevingen niet zijn gepubli-

ceerd, op te willen geven, welke de strekking en de omvang van de beproevingen is geweest, ten einde in overleg te kunnen treden omtrent de beste wijze waarop de verkregen resultaten in het bovenbedoelde rapport kunnen worden verwerkt.

Ook het punt „verzamelen van een statistiek omtrent ongevallen“ vereischt zeer ruime medewerking. Bedoeld zijn daarbij niet alleen ongevallen van meer ernstigen aard, als het instorten of geheel bouwvallig worden van constructies, maar bovenal ook alle kleinere gebreken zooals met het oog waarneembare scheuren en dergelijke. Deze laatste categorie is juist voor het gestelde doel van het allergrootste belang.

Het spreekt vanzelf dat het niet in de bedoeling ligt omtrent de ongevallen plaatsaanduidingen te vermelden of namen van personen of firma's te noemen. Alleen de zakeijlike mededeeling van de feiten heeft in dit verband belang.

Ten slotte moet nog worden gewezen op de omstandigheid dat zoo mogelijk reeds in October het rapport gereed moet zijn, zoodat spoedige opgave van gegevens zeer gewenscht is.

Rotterdam, Bergweg 315.

S. J. RUTGERS, C-I.

Zijn houten brandkasten betrouwbaar. Lips contra Adolphs Deze konkurrentiestrijd — die ook voor bouwkundigen van belang — begint onsmakelijk te worden door de wijze waarop de zoo volkomen verslagen fabrikant ADOLPHS tracht goed te praten dat de ADOLPHS' kast met haar inhoud hopeloos vernield werd.

De lezer vindt bijzonderheden op blz. 238 en 247. De heer ADOLPHS gaat voort hoog spel te spelen en publiceert nu groote advertenties vol met onbewezen verdachtmakingen. Hij zegt dat de LIPS kast opzettelijk voor de vuurproef gemaakt is; dat om de ADOLPHS' kast vooraf geprepareerde brandstoffen zijn opgehoopt; hij insinueert dat de smeltkegeltjes, die de temperatuur aangeven, mogelijk niet deugden.

De heer ADOLPHS biedt zich ten slotte aan om een LIPS kast te vernielen, maar daarmee is dan nog niet het feit te niet gedaan dat in een zelfde vuur de LIPS kast onbeschadigd bleef en de ADOLPHS kast vernietigd werd.

Als de heer ADOLPHS voorts zich aanbiedt om dan ook eens te doen uitkomen hoe het gesteld is met de inbraakzekerheid der LIPS kast, die hier niet in het geding is, levert hij een echt staaltje van wat men noemt „straatjongens-repliek“. Maar met dat al geloven wij dat ADOLPHS' kasten voor ons land hebben afgedaan.

Wij maken van een en ander slechts volledigheidshalve melding in afwachting dat de heer ADOLPHS zijne beweringen ook waar maakt. Mocht hem dit niet gelukken dan heeft hij in elk opzicht het pleit verloren en door zijn verweer bovendien het recht op medelijden verbeurd.

Middelbaar Technisch Onderwijs. De Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland vergadert Dinsdag a. s. Op de agenda staan besprekingen aangaande M. T. O. in verband met Vakopleiding, in te leiden

door den heer H. J. C. HAVER, die de volgende conclusiën wenschte voor te stellen:

1°. Aan goed geregeld Middelbaar Technisch Onderwijs bestaat dringende behoefte.

2°. Middelbaar Technisch Onderwijs moet, wil het vruchtdragend zijn, voorafgegaan worden door eenige jaren praktijk.

3°. De beste weg om tot eene goede oplossing te geraken is: dat het Rijk zoo spoedig mogelijk maatregelen neme tot het oprichten van de eerste Middelbare Technische School.

4°. Ten einde ook hen, die op ver afgelegen plaatsen wonen, in de gelegenheid te stellen om van de Middelbare Technische School te profiteren, richte men gelijktijdig aan die school eene correspondentie-onderwijs-inrichting in.

Een hooge bezoldiging. Te Haren (Gr) heeft de Gemeenteraad de jaarwedde van den gemeente-architect verhoogd van f 600 tot f 800, onder beding dat hij voortaan niet bij particulieren mag werkzaam zijn.

De particuliere praktijk in Haren wordt met f 200 per jaar niet zeer hoog getaxeerd.

Het kasteel te Wijchen zal naar de „Geld.” verneemt, worden opgebouwd in denzelfden trant waarin het zich vóór den brand bevond. (Zie „Bouww.” 1906, blz. 395).

Binnenkort zou met de voorbereidende werkzaamheden begonnen worden.

HAMBURG. Het kolossaal stadspark ter grootte van 140 H.A. wordt op korten afstand, 5 K.M. van de stad, aangelegd. Het terrein is voor 3.700.000 Mark aangekocht. Thans zal om het plan van aanleg een prijsvraag worden uitgeschreven, waarvoor 40000 Mark aan prijzen beschikbaar gesteld wordt.

Ook verschillende bouwwerken moeten ontworpen worden: een uitzichtstoren van 30 M. hoogte; een restauratie, een eenvoudige, landelijke herberg, een melkhuis en koffiehuis. Deze gebouwen mogen samen 580.000 Mark kosten terwijl overigens voor den aanleg 3.000.000 Mark beschikbaar is.

De Augustiner kerk te Munchen. Ieder die Munchen bezocht, zal getroffen zijn door een groot en fraai gebouw, naast de Michaelskerk, dat zich in een desolaten toestand bevindt.

Dit gebouw is de voormalige Augustiner kerk, een der oudste bouwwerken der stad, in 1290 gesticht, na den brand van 1327 door keizer LODEWIJK DEN BEIER herbouwd en in 1620 in voornamelijk barokvormen eenvoudig en edel gewijzigd. Vooral de binnenruimte is van prachtige en grootsche werking. Eene basika van drie, thans met tongewelven overdekte beuken met opvallend slank middenschip en hoogen lichtinval.

Na de secularisatie werd dit gebouw tot douaneloods ingericht en thans bevindt het zich in een staat van schromelijk verval. Het is als een bedelaars die toch nog sporen heeft van haren voornamen afkomst. De vraag wat er met dit gebouw moet gebeuren, houdt sinds jaren de gemoederen bezig. Het plan is om het gebouw of af te breken of het op te nemen in het ontworpen nieuwe hoofdkantoor van politie.

Er is nu een sterke beweging om in geen geval de eerste oplossing te kiezen, opdat niet het stadsbeeld wordt gewijzigd of de fraaie binnenruimte verloren gaat.

De Deutsche keizer als bouwheer. De Deutsche keizer is door erfenis eigenaar geworden van de schilderijen verzameling van Graaf SCHACH te Munchen. Deze is gehuisvest in de voormalige woning van den graaf bij de Propyleën. Dit paleis is volgens ontwerp van den beeldhouwer GEDON gebouwd en het vertoont eene overdreven wilde en overladen opvatting der Deutsche renaissance.

De keizer wilde het, tegelijk met het aangrenzende paleis van het Pruisische gezantschap laten verbouwen. Het ontwerp daarvoor is gemaakt door den beeldhouwer Prof. ADOLF HILDEBRANDT, die ook reeds meermalen als architect optrad.

HILDEBRANDT is een dier kunstenaars van moderne richting wiens werk indertijd voor het Rijksdaggebouw te Berlijn geweigerd is. FRANZ STÜCK ontving zijne decoratieve schilderijen terug en HILDEBRANDT zijne stembussen.

Thans heeft de Deutsche keizer botweg zijn ontwerp voor de nieuwe Schachgalerij geweigerd en hij heeft den kunstenaar zelfs niet in de gelegenheid willen stellen zijn ontwerp op een audiëntie toe te lichten en te verdedigen.

De keuze viel toen op een architect der firma HELLMANN & LITTMANN, wiens ontwerp echter nog aanmerkelijke veranderingen onderging door den keizer en de keizerin.

De herinneringskerk van Alexander II te St. Petersburg is 1 September ingewijd. De kerk, genaamd de Opstandingskerk, is voltooid na bijna 25 jaar bouwtijd. De eerste steen werd in 1883 gelegd. Met nationale inzamelingen is 1.300.000 Roebel bij elkaar gebracht, maar de bouw heeft 5.000.000 Roebel gekost. Men vertelt dat over de bouwsom een zonderling noodlot zweefde en dat zij namelijk meer dan eens spoorloos verdwenen is. Dan stond de bouw weer zoolang stil tot de kas uit de particuliere middelen van den Keizer of langs anderen weg weer gevuld werd.

Eindelijk is de kerk toch afgekomen. Zij is gelegen aan het Katharinakanaal. Komende vanaf de Newakaai biedt zij met hare kleurrijke geëmailleerde koepels, een der fraaiste stadsgezichten van St. Petersburg. De kerk is in Oud-Russischen stijl gehouden en is eene, niet geheel gelukte navolging van de XVde-eeuwsche Wassili Blashenny, de Basilicus kathedraal te Moskau, de parel der Russische kerken.

Bij den bouw hebben bonte steenen en tegels toepassing gevonden.

Het portaal der kerk is in navolging van oude portalen van eikenhout gesneden en in de deurvleugels zijn koperen heiligenbeelden geplaatst.

Het inwendige is van den koepel tot de vloeren bedekt met mozaïeken die betrekking hebben op het leven van CHRISTUS. Geene kerk ter wereld heeft een grooter aantal mozaïeken. Enkele ervan als het heiligenbeeld de „Moeder Gods van Kazan” en „Alexander Newski”, geschonken onderscheidelijk door de kozakkenvrouwen en de officieren van het Chevaliergarderegiment, zijn volgens ontwerpen van M. NESTEROW gemaakt door J. KUDRIN, gemaakt in de mozaïek-afdeeling van de Kunst-Academie en zij gelden als het beste dat op dit gebied gemaakt is.

De bouw is geleid door Prof. A. PARLAND, terwijl M. NESTEROW en B. WASNEZOW de bekendste kunstenaars waren die bij de decoraties medewerkten. De tweede is door en door doordrongen van den Byzantijnschen geest, de eerste is overwegend kolorist en verzacht daarmede de hardheid en stroefheid van den Byzantijnschen stijl zijner heiligenbeelden.

Maar ondanks allen rijkdom van mozaïeken en gesteenten, mist men toch gevoel en ziel en ontvangt men geen harmonischen indruk.

Handel van bouwmaterialen met Argentinië. In „Handelsberichten” komt een zeer belangwekkend stuk voor over het bovenstaande onderwerp, een rapport van den consul-generaal VAN RIET. Wij vestigen daarop de aandacht van belanghebbenden, te meer daar er tegenwoordig in het bouwvak in de Argentijnsche Republiek bijzondere bedrijvigheid heerscht, inzonderheid te Buenos Aires.

In het bijzonder kan in aanmerking komen onze tegel-industrie, in het algemeen de klei-industrie.

De rib van Sansovino. De generaal-directie van schoone kunsten die onlangs de rechterhand van CANOVA heeft laten bijzetten in zijn graf te Possagno, heeft nu besloten om een andere kunstenaars reliek, de rib van SANSOVINO weer met het overige gebeente te vereenigen.

JACOPO SANSOVINO, de groote Venetiaansche beeldhouwer en architect, de ontwerper van de Logetta aan den voet der Campanile, der San Marco-bibliotheek, der Zecca (Munt) en tal van paleizen, stierf op 91-jarigen leeftijd in 1570. Hij werd begraven in de S. Giminiano. Toen deze kerk in 1810 werd afgebroken, werd zijn gebeente eerst overgebracht naar de S. Maurizio en toen naar den kruisgang van het seminari.

Een geestelijke zag kans een rib bij wijze van reliek te houden, welke rib na verschillende omzwervingen eindelijk terecht kwam in de schrijftafel van den directeur van het stedelijke museum te Venetië.

Een vette prijsvraag. Het dagblad „Le Propriétaire Moderne” heeft in zijn 2 laatste nummers bekend gemaakt dat een groote wedstrijd zou plaats vinden, waarbij een eerste prijs van 100.000 francs zou toegekend worden voor een ontwerp voor een „Palais de l’Habitation” te Parijs.

Velen onzer lezers, schrijft „La Construction Moderne” aan welk blad wij dit bericht ontleenen, zullen zich door een zoo grooten prijs aangetrokken gevoelen en daarom hebben wij ons tot bovenstaand blad gewend tot het verkrijgen van eenige inlichtingen. Ziet hier wat wij aldaar vernamen:

Dit groote concours bestaat nog alleen in ontwerp. Het programma zal eerst opgesteld worden door een comitè van Directeuren van de „Ecole des Beaux Arts” van architecten en constructeurs, van financiers en van mannen van naam.

In afwachting van de verschijning van het programma van dezen wedstrijd, kunnen de architecten al reeds zich doen inschrijven op het bureau van „Le Propriétaire Moderne”, 25 Rue Drouot te Parijs.

Een proefstation voor verwarming en ventilatie is aan de Technische Hoogeschool te Berlijn—Charlottenburg gesticht.

Volgens eene voordracht van Prof. RIETSCHEL op het kongres voor verwarming en ventilatie is de bestemming van het proefstation drieërlei. In de eerste plaats het wetenschappelijk onderzoek, dan de oefeningen met studenten en eindelijk het onderzoek en de praktische beproeving van industrieele producten als: condensatiewater-afvoeren, reduceerventielen, temperatuurregelaars, isolatiemiddelen. Kortom van alle toestellen die van belang zijn voor het verwarmings- en ventilatievak.

Het gebouw voor het proefstation is in hoofdzaak reeds gereed.

De derde prijsvraag voor goedkope woningen te Parijs. Uiterlijk 30 Januari 1908 worden te Parijs ingewacht de stukken of inzendingen voor een prijsvraag voor goedkope woningen in het Seine-departement, waarvoor prijzen wisselende tusschen 200 en 1000 franken beschikbaar zijn, benevens een aantal medailles. De prijsvraag omvat drie groepen: étage-huizen, kleine familiehuizen en gemeubelde woningen.

Zoowel uitgevoerde gebouwen als ontwerpen kunnen daarbij mededingen. De huizen moeten beantwoorden aan de zwaarste eischen van constructie en hygiëne en bovendien mogen zij niet meer huur doen dan vastgesteld is bij de wet van 12 April 1906.

De prijsvraag staat onder een patronage-comité waarin alle autoriteiten en woningspecialiteiten vertegenwoordigd zijn.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

L. Zwiers. Burgerlijke Bouwkunde. Houtconstructie. Handboek voor ambachtslieden, onderbazen, opzichters en a. s. architecten. Uitgave van VAN MANTGEM & DE DOES, Amsterdam.

Met het verschijnen der 36e aflevering is het bovengenoemde boekwerk voltooid. De uitgave maakt een ongetwijfeld goeden indruk en in het boek zullen velen met vrucht voorlichting kunnen zoeken. Gaarne vestigen wij op dit werk, dat ruim 1000 figuren bevat, de aandacht van belanghebbenden, ook in verband met den alleszins lagen prijs.

R. van der Wal. Handboek voor smeden, tevens ten dienste voor ambachtsonderwijs en zelfstudie. Deventer, A. E. KLUWER.

Het onlangs verschenen Handboek voor Smeden maakt zoowel naar den tekst als de afbeeldingen den indruk een duidelijk uiteengezetten leergang te zijn. De wijze waarop hier de bewerking van het ijzer wordt medegedeeld verdient ongetwijfeld ook in ruimeren architectonischen kring te worden bekend gemaakt. Dit boek moge dan ook in het bijzonder samengesteld zijn voor het ambachtsonderwijs, het mag in architectonische kringen een groote verspreiding vinden. Het werk is, na het overlijden van den heer VAN DER WAL, voltooid door den heer DINGEMANS.

Deutsche Kunst und Dekoration Sept. 1907. Dit nummer is in hoofdzaak gewijd aan de Mannheimer Jubileums-tentoonstelling en inzonderheid aan de tuinen, die daar zijn aangelegd.

OTTO SCHULZE (Elberfeld) schrijft over den toestand van het kunsthandwerk, OTTO SCHEFFERS over schrijven en teekenen. Dan bevat de aflevering eene monografie van den Munchener beeldhouwer CIPRI ADOLF BERMANN; een stuk over de tentoonstelling van Fransche kunst te Crefeld; eene bijdrage over behangselpapier.

Het nummer is rijk geïllustreerd met platen meerendeels behorende bij de tekstbijdragen.

Architectura Nr. 35. P. L. TAK. Waardeerende woorden gewijd aan de nagedachtenis van den heer TAK, die als Redacteur van „De Kroniek”, de Bouwkunst steeds op ernstige wijze behandelde.

Se Internationaal Congres voor goedkope woningen, gehouden te Londen in Augustus 1907 (Vervolg.)

Indische kunst. Vermelding van het opstel van HENRI BOREL onder den titel „Kermis in Indië” in „De Telegraaf”, waarbij, in tegenstelling met de kermissen bij ons te lande, veel inlandsche kunst te zien is.

Eene belangrijke rechtskundige beslissing. Zie blz. 279.

TECHNISCH GEDEELTE. Spoorwegbruggen in Amerika. De groote riool-zinkbuis te Kopenhagen.

Bouwkundig Weekblad Nr. 35. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Programma der Algemeene Vergadering te houden te Nijmegen en te Gennepe en omstreken, op 20 en 21 September.

Stationsgebouw te Ramos-Mejia, door JOH. J. DOLJER. Van dit stationsgebouw, gebouwd in een der voorsteden van Buenos-Aires, wordt een beschrijving en afbeelding der gevels gegeven.

Brieven uit België, door X. Y. Z.

Een goedkoop technisch bureau. Mededeeling van een gedrukt tarief van zulk een bureau, gevestigd te 's Gravenhage, dat een veel lagere percentage voor bouwkundige werkzaamheden aangeeft dan die vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zelfs wel $\frac{1}{3}$ van dit tarief. Terecht wordt het werken onder de markt van dit technisch bureau veroordeeld.

De Opmerker Nr. 35. Ter herinnering. Over den geboortedag van JACOB VAN CAMPEN. De schrijver hoopt dat de Nederlandsche architecten den 13n September zich aan zijn graf in de St. Joriskerk te Amersfoort zullen vereenigen om zijne nagedachtenis hulde te brengen.

Kalkzandsteen. Deze steenen kunnen op verschillende wijzen vervaardigd worden. Minstens moeten op 3 deelen zand, 1 deel kalk genomen worden. Groote deutsche fabrikanten van deze steensoort hebben zich aaneengesloten en bepaalde normen vastgesteld, waaraan hun fabrikaat voldoen moet. Door te nat of onrein zand of door onvoldoend gebluschte kalk te gebruiken, kunnen de kalkzandsteen later gebreken vertoonen.

Door vele fabrikanten worden de goede eigenschappen dezer steenen hoog uitgemeten, terwijl van hunne gebreken geen melding wordt gemaakt. Dat wekt dus wantrouwen. De witte kleur dezer steenen, die door regen in een leelijke grijze tint verandert, staat verre achter bij de roode en bruine kleur der baksteen.

Voorloopig zullen deze steenen wel alleen in den speculatiebouw toegepast worden.

Geen antithese. Over den strijd ten opzichte van het leerlingwezen in het ambachtsonderwijs, nl. over de opleiding in de ambachtsschool of het leerlingwezen in de werkplaats. De schrijver acht het wenschelijk dat de Staat de regeling van het ambachtsonderwijs en van het leerlingwezen tot stand brenge.

LIEVEN DE KEY, door A. W. W. Eenige opmerkingen naar aanleiding van een vorig op-tel waarin aantekeningen omtrent het Gemeentelandshuis van Rijnland te Leiden.

Uitvoering van werken in ouden tijd. Over de werking van het vroegere gildewezen met betrekking tot het aannemen van bouwwerken.

Het steenbakken op de mijnen in het Ruhr-gebied. Zie blz. 279.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Internationale prijsvraag voor ontwerpen van een Polytechnische school te Buenos-Aires, is uitgeschreven door de Argentijnsche Regeering (in de „Deutsche Bauzeitung” waaraan wij dit bericht ontleenen staat Braziliaansche Regeering). Duitsche gegadigden hebben hunne ontwerpen bij het Braziliaansche (? Red) gezantschap te Berlijn tot 2 Januari 1908 in te zenden.

Er zijn 3 prijzen uitgelooft van 40,000, 20,000 en 10,000 Mark. Den ontwerpers wordt de vrije hand gelaten, ten opzichte van stijl, materiaal en kosten.

PERSONALIA

Benoemd tot leeraar in de genie-wetenschappen aan de Koninklijke Militaire Academie den heer H. W. VENKER, architect, thans tijdelijk leeraar aan die inrichting.

Technische Hoogeschool.

Volgens het programma der Technische Hoogeschool voor den cursus 1907--1908 is aan deze inrichting het volgende personeel verbonden:

Afdeeling der algemeene wetenschappen 12 hoogleraren, 1 lector, 8 adassistenten.

Afdeeling der weg- en waterbouwkunde 6 hoogleraren, 4 adassistenten.

Afdeeling der bouwkunde 5 hoogleraren, 2 lectoren, 6 adassistenten.

Afdeeling der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en electrotechniek 13 hoogleraren, 1 buitengewoon hoogleraar, 2 lectoren, 15 adassistenten.

Afdeeling der scheikunde, technologie en mijnbouwkunde 11 hoogleraren, 2 buitengewone hoogleraren, 20 adassistenten.

Voorts 1 privaat-docent, 1 tijdelijk belast met het geven van onderwijs en 1 toegelaten tot het geven van onderwijs op grond van art. 183 der wet op het Hooger Onderwijs.

Verder 1 bedrijfsingenieur, 1 conservator, 1 bibliothecaris, 1 ambtenaar van administratie, 1 adassistent voor de bibliotheek, 1 pedel, 1 schrijver, 18 beambten en 27 bedienden.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No 37.

11 September 1907.

JACOB VAN CAMPEN

Den 13den September 1907 zal het twee en een halve eeuw geleden zijn, dat JACOB VAN CAMPEN voor goed de oogen sloot. En het is zeker niet ongepast, bij een gelegenheid als deze het aan werk zoo rijke leven van dezen grootsten Nederlandschen bouwmeester nog eens aan onzen geest voorbij te laten gaan.

JACOB VAN CAMPEN is als Zoon van PIETER JACOBSZ. VAN CAMPEN 2 Februari 1595 te Haarlem geboren. Van zijn jeugd is slechts weinig bekend. Daar zijn ouders welgestelde lieden waren, mogen wij aannemen, dat hij een goede opvoeding heeft genoten. Volgens HOUBRAKEN beoefende hij aanvankelijk de schilderkunst, doch zou een reis naar Italië de aanleiding zijn geweest, dat hij zich ook op de bouwkunst ging toeleggen.

„Hij was”, zoo meldt HOUBRAKEN, „de voornaamste „Bouwheer die gebruikt is geworden in het stichten „van het Stadhuis van Amsterdam, geschat en bij de „gansche Waereld goedgekeurd voor het achtste „Waereldwonder. Ook heeft hij dat overheerlijk ge- „bouw (het Mauritshuis) gesticht in 's Gravenhage, „zo ongelukkig afgebrand, uit wiens asche wel een „jonge Fenix, doch min schoon als de oude, is herboren. „Daarbij heeft hij dat kunstig gebouw geordonneerd „de Amsterdamsche Schouwburg, die voor geen „Schouwburg in bouwkunst (wij spreken van geen „grootte) behoeft te wijken. Nog is die beroemde „JACOB VAN CAMPEN de Bouwmeester van het Huis „van den Heer VAN ZUILICHEM, te Voorburg nabij „'s Gravenhage, alsook van dat van den heer DEDEL te „Lis, en van een groot aantal weergalooze gebouwen. „Hij is overleden op zijne Heerlijkheid van Ramsbroek „en te Amersfoort begraven. Zijn grafstede pronkt „met het volgende Vaersje:

d'Aerts bouheer uit den stam
VAN KAMPEN rust hier onder
Die 't Raedhuis t'Amsterdam
Gesticht heeft, 't achtste wonder.”

De lijst der werken van JACOB VAN CAMPEN, die HOUBRAKEN hier geeft, is niet volledig. Wij missen er op het huis van BALTHAZAR KOYMANS op de Keizersgracht over de Westermarkt, de bekronende spits van den Westertoren, de nieuwe Heiligewegspoort, het Accijnshuis in de Oudebrugsteeg en de herstelling van de door brand verwoeste Nieuwe kerk te Amsterdam; het huis van HUYGENS en het Oude Hof, nu Koninklijk Paleis, in Den Haag; de Nieuwe kerk te Haarlem.

Blijkbaar wist men al in het begin van de 18e eeuw niet veel meer omtrent VAN CAMPEN'S leven en werkzaamheid. Zelfs was HOUBRAKEN in het onzekere wat „het jaar van zijn levensbegin” aangaat en meende hij „uit een kreupelvaers, genoemd Haarlems „Dood-Bazuin, uitgeblasen op de Tombe van den Heer „JACOB VAN KAMPEN, zijn sterftijd ontdekt te hebben, „voorgevallen op 't jaar 1658, den 4 van Lentemaand”. Toch had hij op het graf te Amersfoort als sterfdag 13 September 1657 kunnen lezen.

Het is wel eigenaardig, dat reeds bij zijn leven VAN CAMPEN een eenigszins legendarische persoon was. Ofschoon AMPZING en SCHREVELIUS hem in 1628 en 1647 onder de kunstenaars noemden, die Haarlem had opgeleverd, zei VONDEL, in zijn „Nachtegael van Amersfoort” den lof dier stad zingende:

„De Held van Randenbroeck, de bouwheer van
de Vorsten
En 't Raedhuys 't Amsterdam verheerlijkt haren lof:
Want zij hem baerde en zooghde aen haer getrouwe
borsten”.

VONDEL meende dus, dat Amersfoort de geboorteplaats van JACOB VAN CAMPEN geweest is, en „de Held van Randenbroeck”, die ongetwijfeld dit gedicht gekend heeft, achtte het niet de moeite waard, tegen deze verkeerde voorstelling op te komen.

Deze Amersfoortsche nachtegaal was VAN CAMPEN zelf. VONDEL gaf den bouwmeester dien naam, omdat hij meende, dat JACOB, gelijk de nachtegaal om niet

zingt, zijn bouwkunstige diensten zonder betaling verleende.

Jonkheer EVERARD MEYSTER, de man die de groote kei naar Amersfoort had laten brengen, welke daar onlangs weer is opgegraven en opgesteld, was in zijn vers „Der goden Landspel”, dat hij in 1655 uitgaf, van dezelfde meening als VONDEL geweest, daar hij schreef:

„O drijmael wel geseegend' eeuw,
Nu sulck een Bouwheer 't Stad-huys bouwt,
Die veel meer wol heeft, als geschreeuw
En meer om d'eer doet, als om Gouwt.”

En reeds in 1647 had de Haarlemsche geschiedschrijver SCHREVELIUS gezegd, dat VAN CAMPEN: „uyt de konst gheen winst soeckt, maer de naem”.

Nu kon VAN CAMPEN, die een bemiddeld man was, ongetwijfeld zijn diensten gratis verleen. Doch een onderzoek der archieven leert, dat hij dit volstrekt niet gedaan heeft, maar zich altijd behoorlijk liet betalen.

Dit is dus de tweede legende. De derde is, dat VAN CAMPEN op zijn Italiaansche reis te Rome door een kardinaal tot het katholieke geloof zou zijn bekeerd, gelijk ALBERDINGK THLM nog in 1862 in een romantisch verhaal volhield, zonder ander bewijs dan een aantekening van een Amsterdamsch katholiek geestelijke.

De wezenlijke JACOB VAN CAMPEN was iemand van deftig burgerlijke afkomst, die door het adellijke huis Randenbroek, dat zijn moeder hem naliet, deel van de ridderschap uitmaakte, en daardoor in de beste kringen verkeerde. Die kringen waardeerden VAN CAMPEN als schilder en ook als bouwmeester, omdat zijn deftige Palladiaansche bouwtrant hen den stijl gaf, dien zij noodig hadden.

Weinig bouwmeesters zijn zóó geheel één met hun tijd en hun omgeving geweest als JACOB VAN CAMPEN. En hierin ligt zóóveel verdienste, dat de architecten van heden, die tot dusverre vergeefs dit verband zochten, VAN CAMPEN zullen benijden, die zich niet met het bouwen van buitenhuisjes behoefde bezig te houden, doch wien de opdrachten tot de meest monumentale werken toevloeiden, die in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, tot haar hoogste bloei gekomen, werden gesticht.

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat men VAN CAMPEN's kunst, omdat zij „klassiek” werd geacht, als

van betrekkelijk geringe waarde beschouwde. De gothische „reveil”, die de architectuur der middeleeuwen poogde te doen herleven, verkondigde, dat er na de zestiende eeuw geen bouwkunst meer bestaan had.

Reeds is de middeleeuwsche mode weer voorbij, en de beste der Nederlandsche architecten zien in, dat iedere bouwtrant van het verleden zijn eigen karakter, zijn eigen schoonheid heeft, maar dat het dwaas is, te pogen in onze dagen een vroegeren stijl tot nieuw leven te willen wekken. Nu wordt ook VAN CAMPEN gewaardeerd, niet als een voorbeeld ter navolging, maar als de meester, die aan de 17e eeuw de kunst gaf, welke zij verlangde.

VAN CAMPEN is wel de „aertsbouheer” geweest, zooals VONDEL hem in zijn grafschrift noemt. Want het was hem gegeven, beeldhouwkunst en schilderkunst voor zijn architectuur te hulp te kunnen roepen. Zelf schilder, bepaalde hij de geheele picturale versiering in de Oranjezaal van het Huis ten Bosch. En welk een luister het beeldhouwwerk van QUELLINUS en zijn helpers aan het Amsterdamsch Stadhuis geeft, is genoegzaam bekend.

VAN CAMPEN heeft altijd groot gevoeld, groot gedacht. Door PALLADIO stamde hij af van MICHELANGELO, van den MICHELANGELO die het Kapitol en de St. Pieterskerk te Rome ordonneerde. Toch kan men VAN CAMPEN geen navolger noemen, want hij heeft de Palladiaansche motieven geheel op zijn eigen wijze gebruikt.

De talrijke navolgers, die hij had zijn het beste bewijs voor zijn beteekenis als bouwmeester. Die navolgers, ARENT VAN 'S GRAVESANDE, PIETER POST, PHILIPS VINGBOONS, DANIEL STALPAERT en ADRIAAN DORSMAN hebben ieder hun eigenaardige verdiensten gehad. Maar geen van hen is er in geslaagd, VAN CAMPEN nabij te komen, laat staan te overtreffen.

JACOB VAN CAMPEN kreeg tot dusver geen ander gedenkteeken dan de leelijke straat te Amsterdam die naar hem genoemd werd, en die, kon hij haar zien, hem zou doen schrikken van de bouwkunst der 19e eeuw.

Maar de Heer van Randenbroek heeft geen standbeeld van noode. Zijn naam zal leven zolang zijn bouwwerken overeind staan. „'s Werelds achtste wonder” is zoo stevig samengesteld, dat het nog een reeks van eeuwen kan tarten. Van hoeveel bouwwerken uit onzen tijd kan men hetzelfde voorspellen?

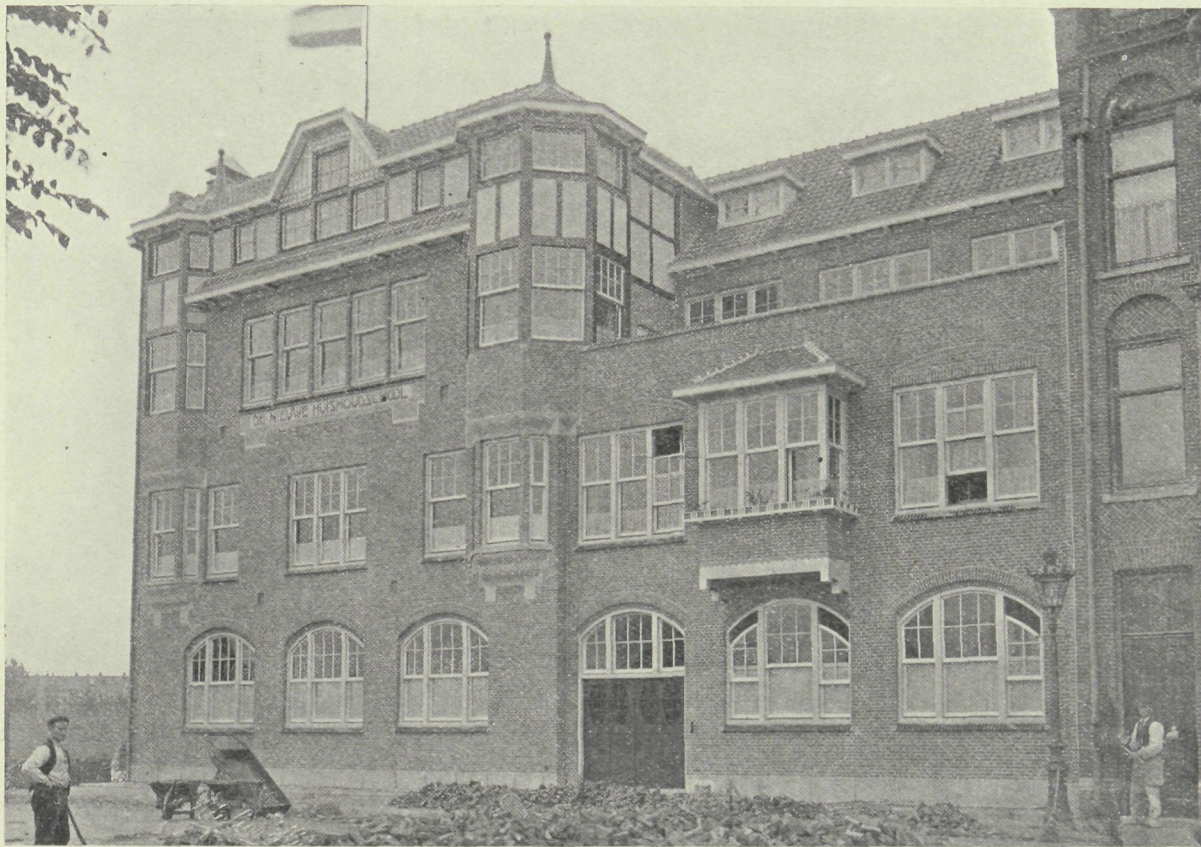
JACOB VAN CAMPEN is Nederlands grootste architect geweest. W.

■ KORTE BESCHRIJVING VAN HET GEBOUW DER NIEUWE HUISHOUDSCHOOL ■ TE AMSTERDAM. INGEWIJD 11 SEPTEMBER 1907

Het eigen gebouw der Nieuwe Huishoudschool in de Gabriël Metsustraat 8, ontworpen door den architect J. H. W. LELIMAN Bwk.-Ing., is in den zeer korten tijd van een half jaar gebouwd en ingericht. Den 5den September immers was het eerst zes maanden geleden dat de eerste spade in den grond kon worden gestoken.

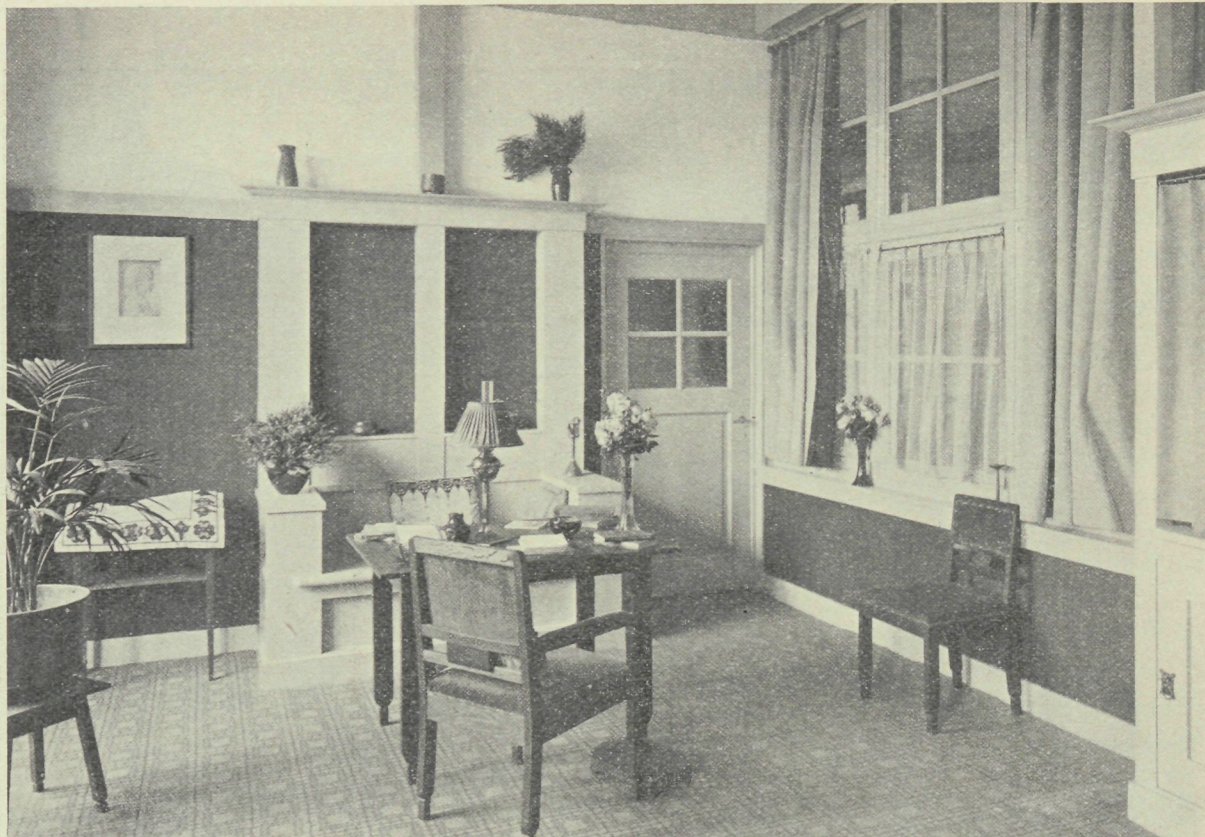
Om dit resultaat te bereiken, werd van allen, die bij den bouw betrokken waren, zonder onderscheid groote toewijding en ijver vereischt. In het bijzonder moet hier genoemd de heer VAN UNNIK, die met het dagelijksch toezicht was belast, in de laatste weken van bijzondere drukte bijgestaan door den heer KLEINHOUT, den chef de bureau van den architect, maar

GEVEL AAN DE GABRIËL METSUSTRAAT.

HUISHOUDKAMER Nr. 1.

KAMER DIRECTRICE.

niet minder de aannemer, de heer W. SAEYS (Haarlem), met wien steeds eene aangename en vruchtbare samenwerking plaats vond.

Het streven dat aan het ontwerp ten grondslag werd gelegd, was om deze inrichting van onderwijs, zoowel wat betreft het internaat als het eigenlijke schoolgedeelte — welke verdeling ook in den gevel tot uiting is gebracht — een zooveel mogelijk huiselijk en gezellig karakter te doen vertoonen en overal licht, lucht en zon toegang te verleenen, en aldus in als uitwendig een vroolijken, frisschen indruk op te wekken.

De vormen der architectuur en der inrichting vertoonen een gepasten eenvoud en de gewenschte effecten moesten met beperkte middelen worden verkregen. Door samenwerking van alle factoren kon echter getracht worden zooveel mogelijk te bereiken.

Bij de geheele inrichting der school werd voortdurend overleg gepleegd met de directrice Mej. MEYBOOM en de onder-directrice Mej. BOSCH, aan wier wenken het moet worden toegeschreven indien het meest praktisch resultaat kon worden bereikt.

De school heeft tot middelpunt de door twee verdiepingen opgaande vestibule, welke, behalve dat zij de bedoeling heeft door eene groote, in vertikalen zin ontwikkelde ruimte eene afwisseling te doen ontstaan, tevens het toezicht op de school van uit de directricekamer gemakkelijk maakt.

Deze vestibule vertoont boven eene hooge lambri-zeering van mat-blauwe tegels, rustige witte muur-

vlakken, doorbroken met groote bogen welke bogen met goud-geel glas gedicht zijn, dat een warmen tint verspreidt. Hooger op zijn de wanden opgelost in de groote venstergroepen, waarmede naaikamer, wacht-kamer, kantoor en directricekamer in de hall uitkomen.

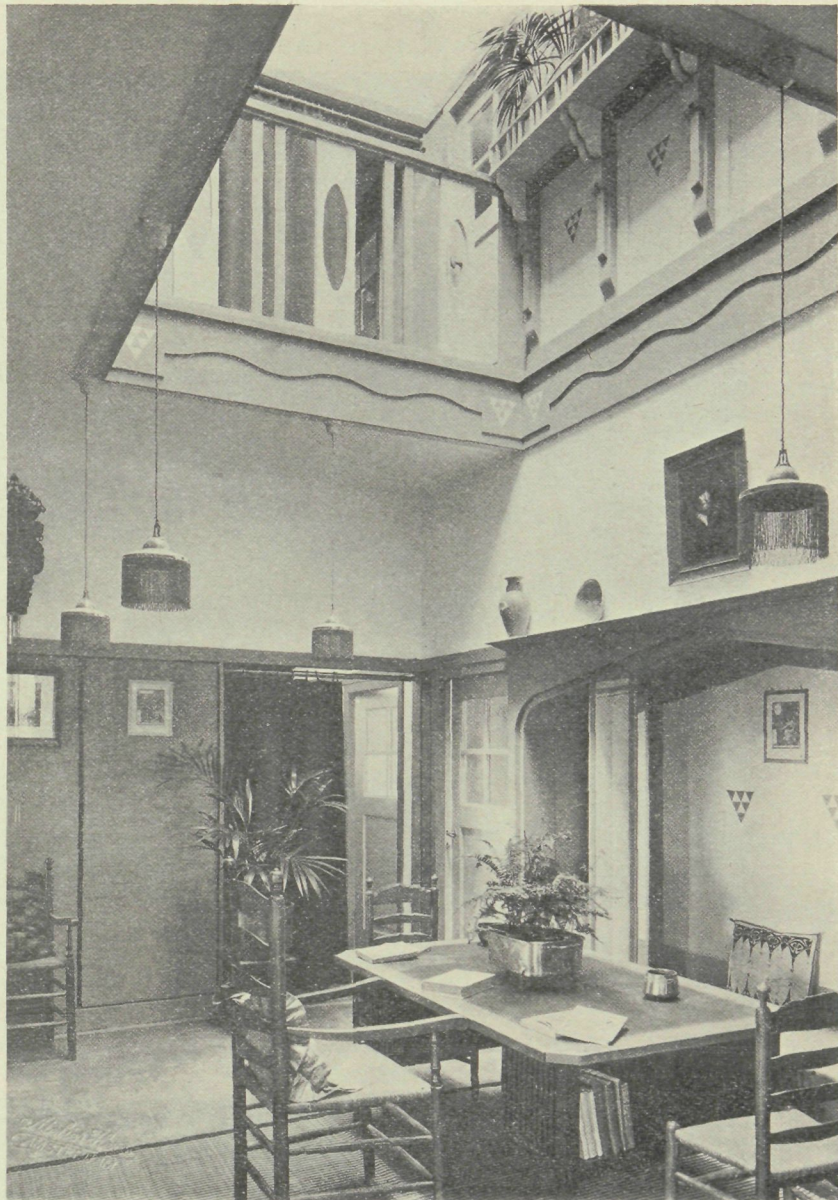
Het trappenhuis dat zich bij deze vestibule aansluit heeft eene overeenkomstige behandeling, ook wat de kleuren betreft, gevonden.

De school is in overeenstemming met de afdelingen van het onderwijs zoodanig ingedeeld dat enkele groepen van lokalen ontstonden.

Op den beganen grond, rechts van den ingang, zijn kort bij elkander gelegen de beide leerkeukens (luchtige ruimten van ruim 6 bij 8 M.), benevens de huiskuken en in verband daarmede de provisiekamer en kelders. Ter begane grond ligt voorts de amphitheatergewijs behandelde groote theoriekamer, welke laatste voorzien van zuurkast en laboratoriumtafel tevens voor het scheikundig onderwijs is ingericht.

Op de eerste verdieping zijn tot een groep vereenigd de kamer der directrice, met eene aangrenzende wacht-kamer en het voor de administratie der school bestemde kantoor. Deze verdieping bevat voorts de linnenafdeeling, bestaande uit twee naaikamers, eene behandeling-wasch-kamer, eene strijkkamer, en eene, tusschen de beide laatstgenoemde gelegen, linnenkamer. Dan bevindt zich op deze verdieping nog de kleine theorie-kamer.

De beide bovenste verdiepingen zijn ingenomen door de vertrekken van het internaat, terwijl zich hier ook bevinden de beide kamers voor het huishoudonderwijs.

HALL VAN HET INTERNAAT.

Het internaat is geheel behandeld bij wijze van een groot woonhuis en alle vertrekken zijn gerangschikt om eene door beide verdiepingen doorlopende en aan drie zijden door eene galerij omringde, als woonvertrek ingerichte hall.

Deze hall is gehouden in mat-blauwe kleur voor zoover het het konstruktieve houtwerk betreft, terwijl ter afwisseling of versiering geel in verschillende tinten van licht-crème tot donker oranje is toegepast.

Bij deze hall sluiten zich eenerzijds de eet- en de zitkamers aan, anderzijds de slaapkamers.

De woonkamer is in overwegend lichten toon gehouden. Met de ivoorkleur van het houtwerk kontrasteeren een vroolijk behang met gestyleerd bloemenpatroon en het tintelende hangwerk van uitgeslagen koperen platen voor den radiator en de stoffen van gordijnen en kussens.

De parketvloer en het roerende meubilair (dat evenals het koperwerk en de kronen afkomstig is uit Onder den Sint Maarten, Haarlem) in deze kamer zijn van eikenhout.

Deze zitkamer staat in direkte verbinding met het

grootte terras aan den voorgevel dat tevens benut kan worden voor de werkzaamheden van het huishoudonderwijs, terwijl een groote met banken betimmerde erker het hoofdmotief van het vertrek is.

De eetkamer daarentegen is in stemmige tonen gehouden. Diep rood en grijs zijn de kleuren van het houtwerk. Gloedvol geel is het behang, dat, evenals in het meerendeel der behangen kamers, slechts tot deurhoogte opgaat, zoodat de bovenste helft der wanden een witgepleisterde strook vertoont. De schoorsteenmantel is boven een lambris van rood marmer met blauwe tegels bekleed.

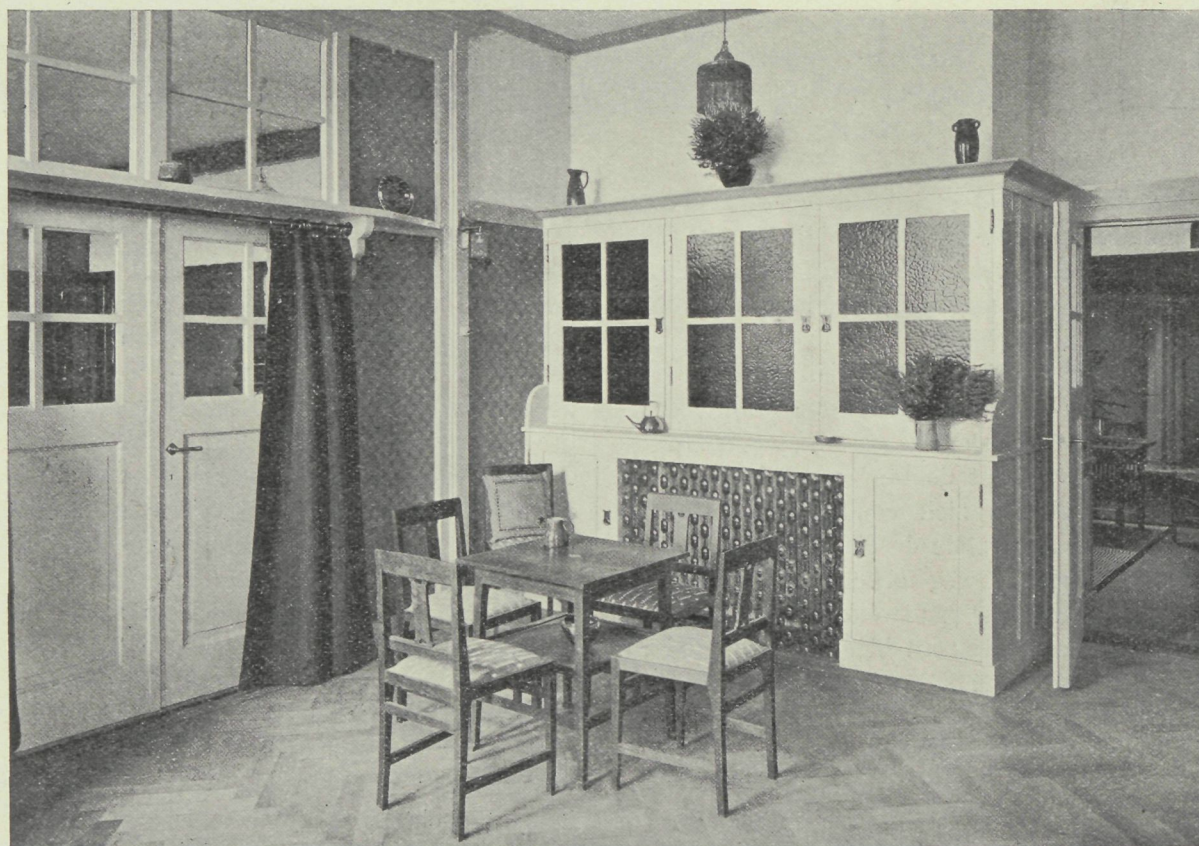
De slaapkamers van leerlingen en leerzusters zijn alle in lichte, vroolijke en frissche kleuren gehouden, licht-rose, groen of blauw, terwijl ook hier door bijkleurende stoffage naar een hoewel eenvoudige, toch aangenaam harmonieuze effekt is gestreefd.

Vermelden wij ten slotte nog hoe overal in het huis ruimschoots gelegenheid is aangebracht voor het plaatsen van bloemen en planten.

Het groote stuk terrein dat zich achter het gebouw

EETKAMER.

HOEKJE IN DE ZITKAMER VAN HET INTERNAAT.

uitstrekt, wordt ingericht tot een tuin, wiens aanleg door den architect in samenwerking met Mej. VERMEY is ontworpen. Deze tuin vertoont een rechtlijnigen, architectonischen aanleg als zich bij het gebouw en het terrein het best aanpast. Hij zal gedeeltelijk als siertuin, gedeeltelijk als kweektuin voor bloemen en groenten, ten dienste van het onderwijs worden bestemd.

Vermelden wij ten slotte enkele losse bijzonderheden.

Het gebouw is voorzien deels van gasverlichting deels van elektrische verlichting. Een elektrische lift, huistelefoons en spreekbuizen zijn aangebracht ter vergemakkelijking van den dienst.

GEMENGDE BERICHTEN

De „vierjaarlijksche" te Amsterdam heeft eene vrij groote afdeeling Bouwkunst, welke hoofdzakelijk bestaat uit de collectieve inzending van het genootschap „Architectura et Amicitia". Er zijn slechts drie buitenlandsche inzenders: BRUNO SCHMITZ (Bismarck-monument van Hamburg en twee interieurs van „Rheingold"); HERMANN VOM ENDT met de Handelskamer en het Stadsziekenhuis te Dusseldorf en de Schot MACKINTOSH met eene openbare school en een huis op een heuvel. Op de vorige „vierjaarlijksche" was de belangstelling uit het buitenland grooter.

De volgende Hollandsche architecten hebben ingezonden: A. VAN BAALEN (Vrede-bouw en gebrandschilderd glas), DE BAZEL (Woonhuizen, villa's en diverse gebouwen van Oud-Bussum); BERLAGE (Vredespaleis); B. VAN BILDERBEEK (Woonhuis te Dordrecht); W. VAN BOVEN (Vredespaleis); ED. CUYPERS (diverse woonhuizen, Station den Bosch, Vredespaleis), CUYPERS & STUYT (Raadhuis Heemstede, villa te Hilversum), HARRY ELTE (Pakhuis en winkelhuis te Amsterdam); J. C. VAN EPEN (Villa's); C. DE GROOT & E. VERSCHUYL (Park met arbeiderswoningen); J. S. HELLENDORRN (Sanatorium en Raadhuis te Rijssen), JONAS INGENOHL (Gooische schoolvereniging Laren, Instituut Psychische Therapie); KROMHOUT (Vredespaleis); J. H. W. LELIMAN, (Landhuizen); J. C. LEYEN (Gotische kerk); M. J. L. LIPPITS, (Gebouw IJclub te Amsterdam, arbeiderswoningen); THEO RUETER (Diverse landhuizen); A. SALM GBZN. (Villa te Overveen); A. SALM GBZN & J. VERHEUL DZN. (Bankgebouw van de Nederlandsche Bank te Rotterdam); A. W. WEISSMAN (Villa te Amsterdam, Huizen te Haarlem).

Kon. Instituut van Ingenieur. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs houdt zijne eerstvolgende vergadering te Delft op 21 dezer, ter viering van het zestigjarig bestaan.

Op het feestprogramma staat: ontvangst van de leden van het Kon. Inst. van Ingenieurs door den Senaat der Technische Hoogeschool in de Grootte Concertzaal van Stads Doelen.

Vergadering van het Kon. Inst. van Ingenieurs in Stads Doelen. Bezoek (groepsgewijze) aan verschillende inrichtingen te Delft o. a. aan het atelier „Het Prinsenhof" van J. L. SCHOUTEN en aan eenige afdeelingen der Technische Hoogeschool.

Gemeenschappelijke maaltijd in de kolfbaan van de sociëteit Eensgezindheid aan de Voorstraat.

Kunstnijverheidstentoonstelling te 's Gravenhage. In den „Haagschen Kunstkring" wordt van 1—25 Sept. gehouden eene zeer belangrijke tentoonstelling van uitgevoerde werken van leden der „Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst" te Amsterdam en van den „Haagschen Kunstkring".

Op deze tentoonstelling zijn o. a. vertegenwoordigd BERLAGE, DE BAZEL, VAN DEN BOSCH, BROUWER, ELLENS, ARNOLD W. KORT, C. W. NIJHOFF, K. VAN LEEUWEN, W. PENNAAT, GEORGE RUETER, ANTON J. SANDERS.

Middelbaar Technisch Onderwijs. De stellingen vermeld op blz. 287 zijn in de vergadering der „Ver. tot Bev. van de Vakopleiding" aangenomen na oppositie van den heer ENNO VAN GELDER.

Het debat leidde niet tot nieuwe gezichtspunten.

De heer VAN GELDER, die het stelsel voorstaat dat het praktisch onderwijs op school gegeven behoort te worden, deelde echter mede dat eene enquête vanwege de machinistenscholen gehouden voor zijne opvatting gunstig was.

De meeste vertrekken zijn aangesloten bij eene lagedrukstoomverwarming. Andere hebben, mede ten dienste van het onderwijs, meer ouderwetsche vormen van verwarming of gaskachels. Door het geheele gebouw loopt voorts eene centrale warmwatervoorziening, waarbij tevens is aangesloten eene drooginrichting voor doeken en linnengoed. Eene 2e grootere droogkamer is aangesloten bij de centrale verwarming.

In de vestibule, is aangebracht eene gedenkplaat. Het opschrift wordt geflankeerd door twee reliefs van den beeldhouwer A. HESSELINK, voorstellende eene zaaïende en maaiende vrouwenfiguur.

De heer HAVER wenscht praktijk aan het M. T. O. te doen voorafgaan.

Voor de proeven van bekwaamheid ter verkrijging van den graad van Meester of van Gezel waarvoor de Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht telken jare gelegenheid geeft aan timmerlieden, huisschilders, smeden, metselaars, steenhouwers en meubelmakers, hadden zich ditmaal 78 kandidaten aangemeld,

	als Meester.	als Gezel.
in het Timmeren	3	31
„ „ Huisschilderen	2	18
„ „ Smeden	4	8
„ „ Metselen	1	2
„ „ Meubelmaken	1	8

Hiervan zijn niet opgekomen 10 kandidaten, terwijl 3 zich tijdens het examen terugtrokken.

Nadat in Amsterdam, Breda en Zwolle de examens in de praktijk waren gehouden, werd na theoretisch onderzoek in Amsterdam de graad van Meester of van Gezel toegekend aan de volgende kandidaten:

	als Meester.	als Gezel.
in het Timmeren	2	12
„ „ Huisschilderen	—	9
„ „ Smeden	1	4
„ „ Metselen	—	1
„ „ Meubelmaken	—	5

St. Paulskerk te Londen. Een commissie benoemd tot het onderzoeken van onderstelde gebreken aan de St. Paulskerk te Londen, heeft een rapport uitgebracht. Zij acht de toestand van de kathedraal niet zoo zeer gevaarlijk. In haar rapport nam zij de volgende conclusie:

Na ampele bespreking en algeheel onderzoek van de kathedraal en van hare fundamenten zijn wij van oordeel dat er geen onmiddellijke maatregelen noodig zijn voor herstelling, doch dit oordeel is opgemaakt in de veronderstelling dat de ondergrond en het grondwaterpeil blijven in den tegenwoordigen toestand.

De kerk moet echter onder voortdurend toezicht blijven, zooals hiervan een schema is opgemaakt door de ingenieurs BARRY en LESLIE. Wij bevelen U aan dat de toestand van den ondergrond en van het waterpeil van tijd tot tijd opgenomen wordt, want daarin ligt alleen de mogelijkheid van toekomstig gevaar. Daarom is het wenschelijk de noodige aandacht te schenken aan de gebouwen in de nabuurschap der kerk. Wij hebben nota genomen van de vele ontwerpen op meetings en door de pers geopperd om de fundamenten te versterken, doch wij beschouwen dat die werken gevaar voor het bouwwerk zouden opleveren. Wij zouden echter bepaald noodig vinden dat het bouwbureau daarentegen zoo spoedig mogelijk versterkt zou worden.

De toestand van het buiten-steenwerk vraagt ook de aandacht. Wij hebben het voordeel gehad om daarover het oordeel van Prof. CHURCH te hooren, die adviseert om de incrustatie van roet met houten gereedschap te verwijderen en de oppervlakte te bestrijken met baryt. Aldus „The British Architect".

FLORENCE. Het dak van het Baptistarium blijkt meer en meer eene vondplaats van kunstwerken. De architect CASTELLUCI, die de leiding heeft van alle werkzaamheden ter restauratie van Dom en Baptistarium, heeft reeds eenige jaren geleden bij reparaties aan het dak een fraai pilasterfragment ontdekt en herkend als een deel van de beroemde Domkansel van LUCA DELLA ROBBIA.

Thans kwam hij tot het vermoeden dat de geheele oude Domfaçade die in geringen omvang door GIORGI begonnen en in 1580 afgebroken is, in den koopel van het Baptistarium verwerkt is. Belangrijk is de ontdekking en rekonstruktie van het eveneens daar ingemetselde oude doopbekken. Het

achthoekige steenblok diende thans tot steun van den lantaarn van het Baptisterium.

Van metselaar tot millionair heeft de onlangs overleden EDWARD YATES te Londen het gebracht. Zijne nalatenschap bedroeg £ 919 414. Vijf-en-veertig jaren geleden kwam hij als metselaar te Londen en na eenige jaren gewerkt te hebben begon hij met een ander (die voor het kapitaal zorgde) huizen te bouwen.

Alles liep hem in ongewone mate mede en vooral bleek YATES een scherp en juist kijk te hebben op de uitbreiding van Londen en zijne voorsteden. Zodoende was hij altijd met zijne woningen klaar als de vraag kwam en had hij bijtijds zich goedkoop terrein verschaft. Hij bezat ten slotte 2000 huizen en geheele straten hoorden hem toe. De huur-opbrengst was ongeveer £ 100.000 per jaar.

YATES ging uit van het denkbeeld dat de menschen liever een klein, geriefelijk vrij huis bewoonden, dan eene verdieping in een etage-huis.

Het matverven van gepleisterde gevels. Het gewoon verven in olie- of verf van gepleisterde gevels is een goed middel om hen tegen weersinvloeden te beschermen. Voorbeelden hebben bewezen, dat zulke gevels voor 150 jaar met olie- of verf bestreken, nog goed geconserveerd zijn gebleven.

Een nadeel echter hierbij is dat zulk een gevel glanzend wordt door het verven, waardoor bij rijk geornamenteerde of bij gevels met fijne lijstwerken, licht- en schaduw-effecten wel eenigszins verloren gaan en dus de fijnere architectuurdeelen niet of minder goed uitkomen. De gevel boet daarmee zijn artistieke waarde in.

Ofschoon de olieglans na enkele maanden vermindert, blijft een groot gedeelte daarvan bestaan dat slechts na jaren verdwijnt en tot zoolang de gevel bederft.

En toch is het mogelijk zulk een gevel een mat aanzien te geven en wel door een middel dat reeds door onze voorvaders toegepast werd.

Daarbij moet men onderscheiden twee soorten van gevels, n.l. die met rijke ornamentale versiering en die bij welke veel groote vlakken met weinig lijsten voorkomen. In het eerste geval zou het aanbeveling verdienen de gewone olie- of verf daardoor mat te maken door een zandblazer met fijne marmerpoeder te bedekken. Wanneer dit met eenige gelijkmatigheid gedaan wordt, bereikt men daarmee een mooi korrelachtig en mat aanzien der gepleisterde vlakke. Voor groote vlakken is het echter beter olie- of vernis met terpentijn te nemen en wel $\frac{2}{3}$ deel vernis tegen hoogstens $\frac{1}{3}$ deel terpentijn. Daarmede verliest het geverfde pleisterwerk zijn glans en zijn vette schitterende huid. Het toevoegen van was aan dit mengsel van vernis en terpentijn is, uit een oogpunt der houdbaarheid van de specie, niet aan te raden, ofschoon dit voor het matverven wel geschikt zou zijn.

(Naar „Baumaterialienkunde“.)

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Architectura Nr. 36. W. B. G. MOLKENBOER. Vermelding van diens 40-jarig jubileum als Rijks-Ambtenaar bij het teeken- onderwijs.

Se Internationaal Congres voor goedkope woningen gehouden te Londen, in Augustus 1907 (vervolg). Zie ook het verslag blz. 282.

TECHNISCH GEDEELTE. Fabrikage-kosten van kalkzandsteen, door v. K. (Slot). Te fijnkorrelig zand schijnt zich niet zoo goed voor de vervaardiging van kalkzandsteen te leenen. Een proef, genomen met fijn zand in de nabijheid van Berlijn dat nog sterk met dennenaalden en wortels vermengd was, bleek toch de daarvan gefabriceerde steen eene vastheid te hebben van 200 KG. terwijl de vastheid bepaald te Berlijn voor dit soort steenen slechts 140 behoort te zijn.

Bij de vervaardiging van kalkzandsteen komen 3 factoren in aanmerking: de arbeidsloonen, het kolenvoerbruik en de kalk. Zand behoort bijna niet berekend te worden, daar de afgegraven terreinen in waarde winnen.

De groote riool-zinkbuise te Kopenhagen, door D. K. (Slot).

Luchtkap voor boerderijen, door v. K.

Internationale Commissie voor betonijzer. Zie blz. 286.

Bouwkundig Weekblad Nr. 86. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Programma der Algemeene vergadering te houden te Nijmegen en te Gennep en omstreken op 20 en 21 September.

Bankgebouw te Dordrecht, Architecten Gebr. VAN GENDT A.L.Z.N. Beschrijving en afbeelding.

Oude gevel te Zutphen, door J. GIMBERG. Beschrijving en afbeelding van den gevel van dit oude huis, met een gevel uit 1549 aan de Zaadmarkt. Het merkwaardige van dezen gevel

is dat alle versieringen van gebakken steen zijn vervaardigd en dat er geen stuk natuurlijke steen aan voorkomt.

Tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters in het Gemeente-museum te Amsterdam. Vermelding van hetgeen door Architecten uit het binnen- en het buitenland op deze tentoonstelling ingezonden is.

De Opmerker Nr. 36. JACOB VAN CAMPEN. De invloed die VAN CAMPEN uitoefende is groot geweest. Zijn eerste bouwwerk het huis van BALTHASAR KOYMANS op de Keizersgracht over de Westermarkt, dat in 1626 werd begonnen, was een groot gebeurtenis in de bouwkunst. Het ontwerp werd een plaats waardig gekeurd om in de „Architectura Moderna“ van SALOMON DE BRAY, dat in 1631 verscheen, te worden opgenomen.

De schr. hoopt dat de 13e September de herdenking van den sterfdag van VAN CAMPEN voor 250 jaar, niet onopgemerkt moge voorbijgaan.

Ontwerpen van werkmanswoningen. Indertijd werd door de Vereeniging „Onderneming en Vrijheid“ te 's Gravenhage een prijsvraag uitgeschreven voor een blok huizen voor woningen van werkmansgezinnen. Een plaat geeft het bekoonde ontwerp van den heer C. L. DE KONING en een aangekocht plan van den heer CHARLES ESTOURGIE weer.

Internationale Commissie voor betonijzer. Zie blz. 286.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

RAPPORT

der Jury voor de prijsvraag uitgeschreven door de afd. Haaksbergen der Overijsselsche landbouwmaatschappij.

a. voor een boerderij van 10 koeien.

b. „ „ „ „ 3 „ „

De Jury was van oordeel, dat men alle plannen wat goedkoper had kunnen uitvoeren, zonder aan het geheele aanzicht of inrichting schade te doen. Eenstemmig was men echter van oordeel dat de prijs voor plan a moest worden toegekend aan: Motto A. A. en voor b aan Motto H.

De beoordeeling der Jury was voor:

Motto „A. A.“

1°. Stal voor 10 koeien te klein.

2°. „ „ de paarden kon hooger.

3°. De indeeling was goed en vooral de plaats voor de melkkamer uitstekend.

4°. Gevel had wat fraaier kunnen zijn.

Motto „Model“.

1°. Koestal goed.

2°. In den paardenstal ontbreekt licht en ventilatie.

3°. Plaatsing van melkkamer en privaat slecht.

4°. Inrichting der woon- en slaapvertrekken kon beter.

5°. Beter was het de zolder boven de deel dicht te maken, vooral voor den paardenstal.

6°. Gevel aardig, kapconstructie kon eenvoudiger.

Motto „Frisia“.

1°. Stalling voor de koeien goed.

2°. „ „ paarden, varkens enz. ontbreekt.

3°. Indeeling woonhuis goed.

4°. Gevel goed.

Motto „Anna Hoeve“.

1°. Varkensstal ligt verkeerd.

2°. Paardenstal is te laag.

3°. Plaatsing van het privaat verkeerd.

4°. Kapconstructie kon beter.

Motto „H.“

1°. Inrichting over 't geheel goed.

2°. Gaarne had men stalling voor 1 paard gezien.

3°. Beter was het de dakvensters weg te laten.

4°. Gevel is wel aardig.

Motto „Mijn Lust“.

1°. Inrichting der stallen kon beter.

2°. Paardenstal te laag.

3°. Liever had men geen bedsteden.

4°. Ook hier kon de kapconstructie eenvoudiger.

De Jury:

(w. g.) J. J. HELLENDORRN.

„ E. ELFERINK.

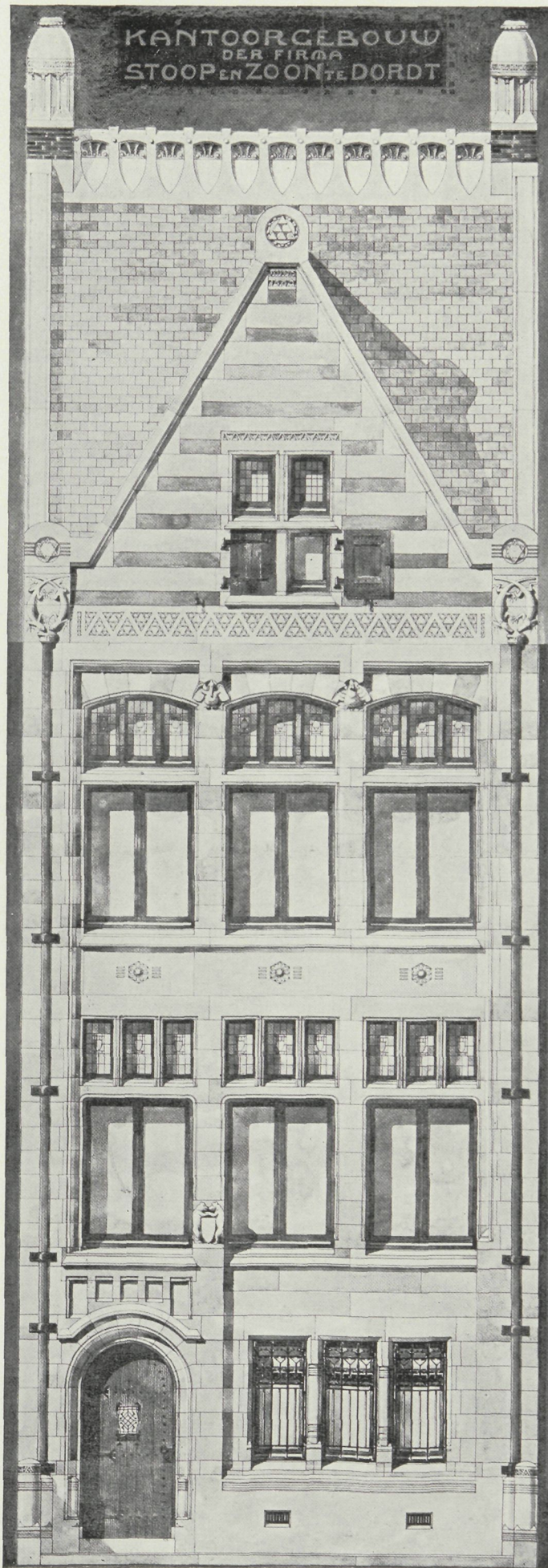
„ W. J. GREVE.

Haaksbergen, 23 Aug.

PERSONALIA

Prof. Dr. S. HOOGWERFF AZN., rector-magnificus aan de Technische Hoogeschool te Delft, zal op 30 dezer het rectoraat overdragen aan zijn opvolger.

Benoemd tot ingenieur bij de Gemeentewerken te Haarlem de heer F. M. TADEMA WIELANDT te Tilburg.

ARCH. H. A. REUS

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 38.

18 September 1907.

KANTOORGEBOUW DER BANKIERSFIRMA STOOP & ZOON TE DORDRECHT

(BIJ DE LOSSE PLAAT EN DE AFBEELDINGEN OP BLADZIJDE 299)

De in dit weekblad-nummer afgebeelde gevel van bovengenoemd kantoorgebouw, gelegen aan de Beurs, werd uitgevoerd in Oberkirchener zandsteen met hardsteen voor plint, dorpels en afdekkingen, terwijl het driehoekige topveld met vlakke banden in Udelfangersteen werd onderbroken. De dakschilden zijn gedekt met leien en worden afgesloten door een met lood omkleedde en opengewerkte nok, welke aan beide einden door een behakte rookkanaal-afsluiting geflankeerd wordt. Deur en ramen zijn van blank eikenhout.

De kunstsmeedwerken, welke voorkomen aan deur, drielicht, luikjes en de beide granieten trappen van trappenhuis en kluiskamer, zijn evenals de beide koperen afvoerpijpen met hunne bronzen verbindingsmotieven uitgevoerd door de firma F. W. BRAAT, waaraan ook de centrale verwarming werd opgedragen.

Het karaktervolle beeldhouwwerk is van den beeldhouwer L. ZIJL te Bussum, terwijl het zeer rijk opgevatte glas in lood der 18 bovenraampjes afkomstig is uit het atelier van den heer J. L. SCHOUTEN te Delft.

Het aan beide lengtezijden ingesloten bebouwd oppervlak, heeft een diepte van 33 M. bij een gemiddelde breedte van 6.50 M. en bevatten de verschillende verdiepingen, in de richting gaande van voor naar achtergevel, de navolgende achter elkander gelegen ruimten.

Het Parterre bestaat uit:

kluiskamer, kluis, trappenhuis, fietsenbergruimte, kelder voor centrale verwarming, brandstoffenruimte, bergruimten, diensttrap, enz.

De plafondwelfjes en muren van kluiskamer, entree, gang en het geheele trappenhuis zijn in verglaasde steensoorten uitgevoerd, terwijl de, door een controle-gang omgeven kluisbouw, waaraan de hoogste eischen van braak- en brandvrijheid werden gesteld, aan de firma J. LIPS BZN. werd opgedragen, welke firma ook de voornaamste deursluitingen maakte.

De 1e verdieping bevat:

chefs-kantoor, ruimte voor het publiek, trappenhuis

met groot vallicht, personeelkantoor, garderobe, W.C.'s, diensttrap, enz.

De beide kantoren en ruimte voor het publiek ter gezamenlijke diepte van 22 M. zijn van houten parketvloeren met wand- en plafondbetimmeringen voorzien, terwijl alle muurvelden zijn beraapt, geschuurd en gefrescoliet.

Het chefs-kantoor staat met een granieten trap in directe verbinding met bovengenoemde en eveneens geheel brandvrij geconstrueerde kluiskamer, waarvan de licht-openingen zijn bezet met zoogen. Luxfer-prismaglas, waardoor het achtergedeelte van de geopende kluis, op 11 M. afstand uit den voorgevel gelegen, nog zeer voldoende verlicht wordt.

2e verdieping:

Bevat vergaderkamer, trappenhuis met bergruimte en archief met omgaanden kastenwand en vallicht, terwijl de zolderverdieping in hoofdzaak als bergruimte dienst doet.

Het achtergedeelte van den bouw is in aansluiting gemaakt met een ter zijde gelegen bestaande woning, welke als conciergewoning werd ingericht en waarachter zich over de volle breedte een groote tuin bevindt.

De geheele meubileering en bijbehorende koperwerken zooals klokken, lampen, haard, inktkokers, enz. werden uitgevoerd aan de fabriek „Onder den St. Maarten” te Haarlem, terwijl de vallichten van trappenhuis en personeelkantoor en al het verdere glas in loodwerk werd opgedragen aan de firma J. J. B. J. Bouvy te Dordrecht.

De uitvoering van den bouw werd in het jaar 1903 opgedragen aan den heer J. C. SCHOTEL die met zijn onderaannemers het geheel op loffelijke wijze regelde en uitvoerde, terwijl alle betimmeringen werden uitgevoerd door den heer TH. SMEULERS die evenals de bovengenoemde firma's, zijn werk met veel zorg en liefde tot stand bracht onder de degelijke leiding der elkaar opvolgende dagelijksche opzichters C. VAN UNNIK en W. VAN DE WEG.

Dordrecht.

H. A. REUS, Architect.

A. W. WEISSMAN. WAPENKUNST

In de middeleeuwen hadden de ridders behoefte aan een onderscheidingsteeken, dat reeds op een afstand kon herkend worden. Daarom lieten zij op hun schild een figuur aanbrengen.

In Spanje en Portugal ontstonden zoo de eerste wapens, die door de kruistochten weldra algemeen werden, en sinds de 12e eeuw van vader op zoons overgingen.

Oude schilden bleven bijna niet bewaard, en onze kennis der wapens zou slechts zeer gering zijn, als niet, sinds 1150, het gebruik was opgekomen, een afbeelding van het schild in de zegels der edellieden aan te brengen. Die zegels zijn de beste bronnen voor hem, die de oude wapens wil bestudeeren.

Tot in de 15e eeuw bleven de schilden tot de uitrusting der ridders behooren, al was hun nut, sedert het buskruit was uitgevonden, minder groot dan voorheen. Doch althans bij steekspelen kon men er zich nog van bedienen.

Terwijl evenwel het schild als oorlogstuig meer en meer zijn beteekenis verloor, zien wij het afbeelden op grafzerken, aan gebouwen, in boeken, op huisraad en in handschriften. Sinds het einde der veertiende eeuw werden bepaalde wapenboeken vervaardigd. De oudste zijn op een blad perkament geteekend, zooals de Engelsche wapenrol en de Züricher wapenrol, beiden uit de 14e eeuw. Verder verdienen genoemd te worden de „Herault de Gelre” te Brussel en het „Armorial de la Toison d’or” te Parijs, die tot de 15e eeuw behooren.

De beoefenaars der wapenkunde zullen voor hun studie de zegels boven deze wapenboeken verkiezen. Doch hij, die alleen in de wapenkunst belang stelt vindt in die boeken toch wel zijn gading, daar hij zich niet om de betrouwbaarheid der afbeeldingen behoeft te bekommeren.

Voor ons vaderland kan echter alleen het bestudeeren van zegels, grafzerken en dergelijke in aanmerking komen, omdat ons andere bronnen ontbreken.

Reeds in de 15e eeuw verloor het wapen zijn eigenlijk recht van bestaan. Maar men was er zoo aan gewend, dat men het behield, en de 16e eeuw van den hoogsten bloei der wapenkunst getuige was. Sinds 1550 begon het verval, ofschoon de liefhebberij voor wapens niet verminderde. In de 17e en 18e eeuw ging het verband met den tijd, die nog wapens op werkelijke schilden gekend had, verloren, en ontstond een fantasie-kunst, die tot het midden der 19e eeuw geduurd heeft.

Sinds werden pogingen gedaan, om de wapenkunst weder uit haar verval op te heffen. Vooral sedert STRÖHL in zijn bekenden atlas afbeeldingen van de beste wapens der middeleeuwen gaf, is ieder, die dat wenscht, in staat zich een goed begrip van de wapenkunst te vormen, zoo als zij zich van de 12e tot de 16e eeuw heeft geuit.

Doch welke voorbeelden moet men in onzen tijd ter

navolging kiezen? Deze vraag wordt verschillend beantwoord; sommigen prijzen de 13e, andere de 14e eeuw ter navolging aan. Het gezonde verstand zegt echter, dat aan die periode de voorkeur toekomt, welke het dichtst bij ons staat en toch goede wapenkunst heeft gegeven. En dan beantwoordt de eeuw, die met 1450 begint het best aan deze eischen. Wij zullen dus onze voorbeelden daaraan ontleenen en wat voorafging slechts uit een historisch oogpunt beschouwen.

In den eersten tijd bestond een wapen alleen uit een schild, dat door den „schilder” met de een of andere figuur was versierd. Omstreeks het midden der 13e eeuw werd de helm boven het schild geplaatst. Die helm droeg het helmteeken, en was voorzien van de afhangende helmkleeden, die dienden om den ridder tegen zonnehitte en regen te beschermen.

Dat bij ons zoowel helmteeken als helmkleeden pas betrekkelijk laat in gebruik zijn gekomen, bewijst het zegel van graaf FLORIS V VAN HOLLAND, waar deze vorst te paard is voorgesteld, en alleen een helm draagt. Een adelaar als helmteeken draagt graaf WILLEM III VAN HOLLAND, doch helmkleeden ontbreken ook bij hem. Deze komen pas voor, en dan nog zeer klein, op de zegels uit het begin der 15e eeuw, dus in den tijd van ALBRECHT VAN BEIEREN.

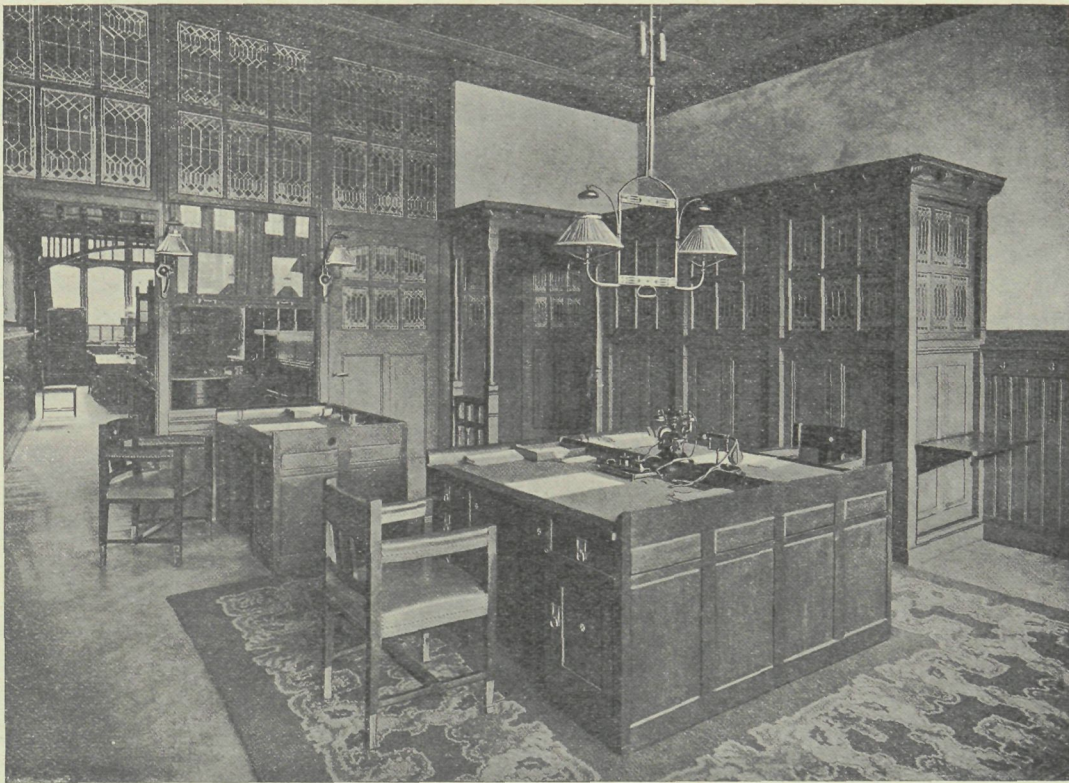
Tot in de 15e eeuw heeft het wapenschild den vorm van het schild, dat in den oorlog gebruikt werd. In de 12e eeuw deed men de afronding aan de bovenzijde verdwijnen en zoo ontstond het driehoekige schild dat door twee cirkelsegmenten en een rechte lijn wordt bepaald.

Werkelijke schilden uit dien tijd worden te Zürich en te Marburg bewaard. Onze zegels der 13e eeuw vertoonen een driehoekig schild, dat in de 14e eeuw geleidelijk van boven rechthoekig wordt en alleen van onderen nog in den spitsboog, minder puntig dan voorheen, eindigt. Het zegel van graaf WILLEM VI, van 1407, heeft echter beneden geen spitsboog meer, doch een halven cirkel, welke vorm in de 15e en 16e eeuw spoedig algemeen wordt. Keizer KAREL V vervangt den cirkel door een half ovaal, en koning PHILIPS bedient zich als benedenlijn van de beruchte „accolade”, die het verval van de wapenkunst aankondigt.

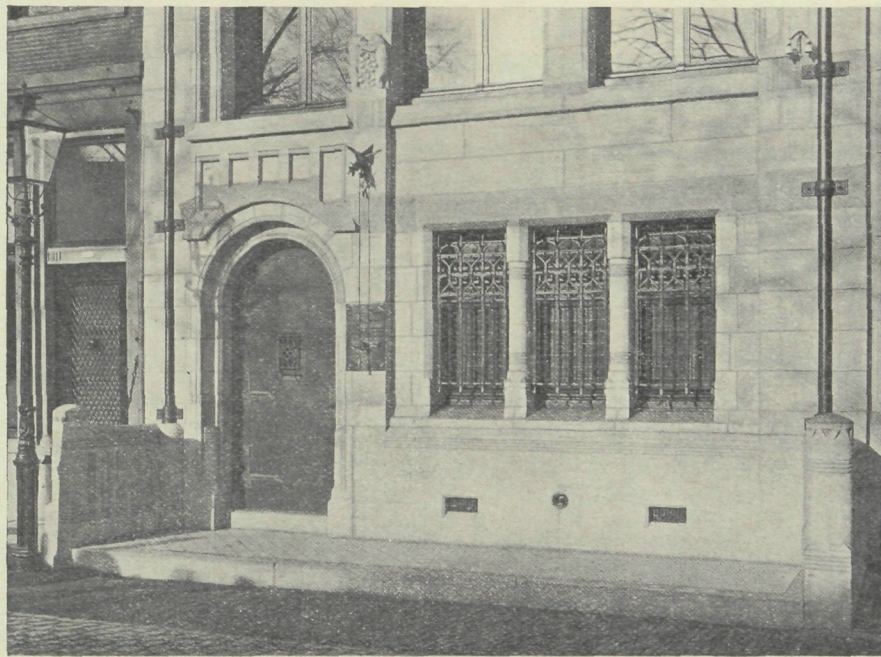
Na wat wij boven opmerkten is het duidelijk, dat naar onze meening de hedendaagsche wapenkunstenaar het vierkante, van onderen door een halven cirkel of een half ovaal afgesloten schild behoort te gebruiken.

Als een ridder liep, dan hing zijn schild aan zijn linker arm, dus met den rechterhoek naar voren. De figuur van het schild moet naar voren zien, en daardoor wordt verklaard, waarom de wapenkunde rechts noemt, wat den leek links schijnt. De ridder hield zijn schild schuin, als hij het tot zijn verdediging gebruikte, en daarom werden de wapenschilden vaak schuin geplaatst.

Deze schuine plaatsing gold ook als een teeken van eerbied. In kerken werden alle schilden als voor het

KANTOOR IN HET GEBOUW DER FIRMA STOOP & ZOON
 & INRICHTING VAN „ONDER DEN SINT-MAARTEN” &

DETAIL VAN DEN GEVEL

altaar zich neigend voorgesteld, wat tengevolge had, dat die aan de zuidzijde met de rechterpunt, die aan de noordzijde met de linkerpunt naar voren werden geplaatst. En daar de wapenfiguren steeds den stand

van het schild volgden, zoo schijnt het den leek, alsof die aan de noordzijde verkeerd geplaatst zijn.

In de 15e eeuw worden ook de schilden van een echtpaar naar elkander neigend afgebeeld. Het heraldisch

rechtsche schild is dat van den man en daar de wapenfiguur de richting van het schild moet volgen, zoo behoort zij hier omgewend te worden aangebracht.

De middeleeuwen hebben van een eigenlijk vrouwen-schild maar bij uitzondering gebruik gemaakt. Pas in de 16e eeuw kwam het ruitvormige schild als vrouwen-schild in zwang, nadat het vroeger voor verschillende doeleinden gebezigd was. Men vindt het op zegels van gehuwde vorstinnen, zooals dat van ISABELLA, de gemalin van PHILIPS DEN GOEDE, maar ook op die der Spaansche koningen uit het laatst der 15e eeuw. Doch MARIA VAN BOURGONDIE gebruikte het gewone schild, dat ook op de fraaie grafplaat van CATHARINA VAN BOURBON, hertogin van Gelder, die in 1469 stierf en te Nijmegen in de Grootte kerk rust, voorkomt.

Het ruitvormige schild is weinig geschikt voor het aanbrenge van een eenigszins ingewikkeld blazoen. Wil men het in den tegenwoordigen tijd bezigen, dan zou het alleen voor het wapen van een ongehuwde vrouw in aanmerking kunnen komen. In een alliantiewapen van twee echtgenooten behoort het niet.

Op de zegels der middeleeuwen staat steeds, als randschrift, de naam van den persoon, die ze gebruikte. Derhalve kon ook geen twijfel aangaande het wapen opkomen, al werd eenzelfde schildvorm voor mannen en vrouwen gebezigd. Maar wanneer het blazoen der

vrouw niet in een alliantiewapen voorkwam, dan liet men den helm weg, en liet het schild door een of twee engelen houden, terwijl het bij den man met helm er op en dieren als schildhouders werd voorgesteld. Fraaie voorbeelden van zulke wapens geven de zegels van KAREL DEN STOUTE en MARIA VAN BOURGONDIE.

Het verdient opmerking, dat de vorm der schilden op de zegels strenger is, dan die der schilden, welke elders werden aangebracht, en die vooral in het begin der 16e eeuw door onsymmetrisch gebogen lijnen worden begrensd. De Renaissance gaat aanvankelijk in die richting voort, doch kiest weldra den onheraldischen vorm der cartouche die een ovaal omsluit, en die in de 17e en 18e eeuw bij voorkeur als vrouwschild werd gebezigd.

De figuren, die het blazoen vormen, werden in de middeleeuwen zoo groot mogelijk op het schild aangebracht, opdat zij reeds uit de verte te zien zouden zijn. Daarom is eenvoud ook het kenmerk der blazoenen uit den riddertijd. Pas de vijftiende eeuw begon smaak te vinden in samengestelde blazoenen.

De adel had vooral behagen in krijg en jacht, en dus werden dikwijls voorstellingen, die daarop betrekking hadden, als blazoenen gekozen. Doch ook rechtlijnige figuren komen zeer algemeen voor.

(Wordt vervolgd.)

OTTO SCHULZ (BUSSUM). TUIN-ARCHITECTUUR

ooral na een strengen winter is het een waar genot, het ontluiken van bloemen en bladen gade te slaan en op onze wandelingen van het frissche groen der boomen en andere planten in onze bosschen en parken te genieten.

Wat het ontwaken der natuur beteekent kan het best diegenen waardeeren, die in het bezit is van een, al is het ook kleinen tuin, die hem en zijn familie tevens een gezellig plekje verschaft, om zich te verkwikken en uit te rusten van de vermoeienissen van den dag.

Dit stukje grond in de onmiddellijke nabijheid van het woonhuis zoo aantrekkelijk en gezellig mogelijk aan te leggen is het ideaal van den bewoner. De aanleg is natuurlijk eenigszins afhankelijk van den bouwstijl van het huis, die nagenoeg bij iedere woning verschillend is, zoodat reeds alleen daardoor geen vaste regelen voor den aanleg om het huis zijn te geven.

Het intieme, gezellige van den tuin, wordt weliswaar soms eerder bereikt door den loop der paden en de groepeerings der planten enz., de architectonische lijnen van het gebouw te laten volgen. Evenzoo zal het plaatsnemen van eenig fraai beeldhouwwerk als vazen, beelden, enz., het aanbrenge van hagen, berceaux, bogen, hangers en verdere versieringen er zeker niet weinig toe bij-

dragen, om het geheel een artistiek en fraai aanzien te geven en zoo tijdens de zomermaanden den tuin als het ware tot ons woonvertrek te maken.

Doch al kan men het praktische en tevens artistieke van den regelmatigigen of architectonischen tuin ook naar waarde schatten, zoo mag een eenzijdige toepassing van den geometrischen stijl in de tuinen niet de beteekenis verkrijgen van eene omwenteling in de tuinkunst, want de conventionele landschapsstijl heeft geenszins zulk een verderfelijken invloed gehad op de aesthetische waarde onzer tuinen als sommigen wel meenen.

Vele tuinen en parken in landschapsstijl gedacht en aangelegd door erkende kunstenaars (geen tuiniers) zijn boven alle kritiek verheven. Het is daarom niet goed den landschapsstijl te veroordeelen als uit den tijd, verouderd, niet meer passend bij den bouwstijl van den tegenwoordigen tijd, op grond van het karakterlooze en onartistieke, dat z.g.n. schablonewerk kenmerkt en met bovengenoemde scheppingen niet is te vergelijken.

Overdreven en verkeerd zou het daarom zijn, als men nu in het andere uiterste wilde vervallen en geheel terugkeeren tot den symmetrischen stijl uit vroegere perioden. De zoogenaamde nieuwe, regelmatigige wijze van inrichting van een tuin weder te

generaliseeren, is even verderfelijker als het aanleggen volgens een voor alle gevallen pasklaar gemaakte schablone in den landschapsstijl.

Hoeveel factoren zijn niet van invloed op de inrichting en aanleg van een tuin? Grootte van het terrein, bodemformatie, ligging, stijl en verdere inrichting van het huis, het voorhanden natuurschoon, de wenschen van den eigenaar en ten slotte de geldmiddelen. Al deze dingen zijn van overwegenden invloed bij de uitvoering van een werk.

Elk ontwerp voor een tuin alzoo, dat men zelf maakt, of een deskundige opdraagt, dient als op zich zelf staande beschouwd en behandeld te worden; slechts dan alleen kan men een oorspronkelijken, aan de aesthetische eischen voldoende tuin-aanleg verkrijgen, onverschillig de aanleg architectonisch-regelmatig of natuurlijk-landschappelijk is.

Dikwijls hoort men de bewering dat een in landschapsstijl uitgevoerden aanleg steeds eene slaafsche nabootsing is, of wil zijn, van hetgeen ons eenig natuurtafereel te zien geeft. Niets echter is verkeerder

dan deze opvatting, want geen mensch zal zoo vermetel zijn te gelooven, dat hij in staat is den Schepper in zijne scheppingen te kunnen evenaren.

In vroegere perioden stelde de mensch zich boven de natuur en behandelde haar wreed met heggeschaar en mes; in den nieuweren tijd plaatst hij zich in de natuur.

Het is ons niet te doen de natuur direct na te bootsen; het is ons streven de schoonheden der natuur in nog hoogere mate te doen uitkomen en te leeren begrijpen; het samenleven der planten en hare ontwikkeling gade slaan en den bloemenschat te bewonderen, onverschillig of al deze planten en bloemen langs een gebogen of rechten lijn zijn gegroepeerd.

Evenals de bouwkunst zich sedert eenigen tijd hervormd heeft, zoo bevindt zich ook de tuin-architectuur in eene overgangsperiode en zal zeer zeker eene hervorming tot stand gebracht worden, die het aesthetisch gevoel bevredigt.

September 1907.

GEMENGDE BERICHTEN

De hulde aan Jacob van Campen. De 250ste wederkeer van JACOB VAN CAMPEN'S sterfdag heeft het publiek, en zelfs het zoogen. „kunstminnende” deel van het publiek, volkomen koud gelaten. Beter bewijs dat ten onzent de bouwkunst doorgaans beschouwd wordt als staande buiten de kunsten, kon wel niet geleverd worden. Voor componisten, literatoren en schilders, wier beteekenis door die van VAN CAMPEN verre en verre wordt overschaduwed, vinden soms geestdriftige herdenkingsplechtigheden plaats. Den grooten bouwmeester echter keurde men geen aandacht waardig.

De architecten hebben den 13den September in de kerk te Amersfoort hunne hulde betuigd in den vorm eener grooten lauwerkranen van het genootschap „Architectura et Amicitia”, de Mij. tot Bev. der Bouwk. en hare afdeeling Amsterdam. Nadat de voorzitter der Mij., de heer A. SALM G.BZN., aan H. H. kerkvoogden dank gezegd had voor hunne toestemming werd het woord gevoerd door den heer A. W. WEISSMAN die JACOB VAN CAMPEN gloedvol herdacht.

Toorop's tegeltafelen in het Amsterdamsche Beursgebouw. De heer C. B. POSTHUMUS MEYJES heeft in de Raadsvergadering van 21 Aug. l.l. voorgesteld, om de drie tegeltafelen van TOOROP, die bij de verbouwing der Beursvestibule van plaats zouden moeten veranderen, niet weder te doen aanbrengen. Een voorstel, dat een storm heeft gewekt, vooral door de toelichting waarin de voorsteller in overweging gaf om die tableaux „of in een museum” of „ergens op een zolder of zoo op te bergen, waar belangstellenden ze nog altijd kunnen bezichtigen als teekenen van de eigenaardige kunstrichting, welke daarin is neergelegd”.

Ter verdediging van zijn voorstel zeide de heer P. M. o. a. nader: „Het is niet mijn persoonlijk gevoelen, maar ik zou haast zeggen half Amsterdam, iedereen die die tegels gezien heeft, vindt, om het op zijn zachtst uit te drukken, dat ze van weinig goeden smaak getuigen”.

Over de „versiering” van de Beurs is reeds veel te doen geweest. Wij meenen te mogen zeggen dat de weinige sympathie die het Beursgebouw bij voortdurend blijft ondervinden, voor een groot deel zijn oorzaak vindt in die „versieringen” en inzonderheid in de medewerking van Toorop. Het is, gelijk bekend, met betrekking tot die tableaux niet alleen een kwestie van schoonheid en kunstwaarde. Dat die tableaux ten sterkste veler gevoelens kwetsen, is volkomen begrijpelijk. En dat was te voorzien geweest. Deze tableaux maken den indruk te zijn eene uittarting, eene bravade. Zij missen o. a. de ernst die de architectuur der Beurs kenmerkt en die, welke ook het oordeel over de kunstwaarde van het bouwwerk is, door allen kan worden gewaardeerd. De ergernis, welke die tableaux bij voortdurend wekken, heeft met hunne kunstwaarde niets te maken.

En aangenomen eens, dat die kunstwaarde werkelijk zoo groot ware als enkelen het willen voorstellen, dan kan zij nog niet de ergernis opheffen, die hun geest opwekt.

Maar is die kunstwaarde wel zoo groot? Zijn deze tableaux als subliem bedoeld, dan heeft o. i. de kunstenaar de stap gedaan, die, naar het spreekwoord wil, het sublieme scheidt van het belachelijke. De heer P. M. mocht ongetwijfeld namens half Amsterdam ze veilig „afschuwelijk” en „profaan” noemen.

„Architectura et Amicitia” protesteert in een adres aan den Raad tegen het voorstel P. M. en vraagt klemmende bewijzen, zonder echter van haar kant aan te duiden waarin dan wel het schoone en verhevene der tableaux zou schuilen. Dit zou zeker interessant zijn en mogelijk meer twijfelaars bekeerd hebben dan een simpel protest.

Zeker, wij zouden de laatsten zijn om de publieke opinie in kunstzaken tot rechter te proclameeren; maar het is evenzeer de vraag of een zeer klein kringetje van bewonderaars wel beschouwd mag worden als de juiste beoordeelaars.

In dit geval meenen wij dat de gidsen der publieke opinie het ten slotte bij het rechte eind zullen blijken te hebben. En dwalen zij, welnu, de tableaux worden niet vernietigd, maar kunnen ter zijner tijd in eer en aanzien hersteld worden. Voorshands zijn zij, volkomen afgescheiden van de kunstwaarde, die geheel en al buiten bespreking kan blijven, door hunnen geest eene blijvende en gemotiveerde ergernis, die in een openbaar gebouw o. i. niet als „versiering” mag geduld worden. Mag een Raads-meerderheid de gevoelens eener minderheid ter zijde schuiven? Aan hunne oorspronkelijke plaats en bestemming zullen de tableaux nu toch onttrokken worden. De uitverkoren plaats lijkt ons bovendien zeer weinig gunstig en zij zal de tableaux niet ten voordeele strekken. Een reden te meer dus om van deze gelegenheid gebruik te maken en de tableaux, ook ten voordeele van het bouwwerk, te verwijderen.

Het Vredespaleis. „The Century” schrijft: „De teleurstelling opgewekt door het aangenomen ontwerp voor het Haagsche Vredespaleis is algemeen. Men beschouwt het als onvreedaam en onsamenhangend van uiterlijk, een schitterend, overdreven en onpassende variatie op het Vlaamsche type. Het doet eer denken aan een artillerie salvo dan aan de rust van een groot monument. De indruk gewekt door het gebouw van het Haagsche Hof moest zijn: eenvoudig, waardig, rustig, edel en ver verwijderd van uitsluitend lokale invloeden.

Wanneer de stijl, die als klassiek bekend is, of liever nog eene romeinsche of renaissance variatie erop, voor één gebouw ter wereld wenschelijk zou zijn, dan zou het in dit geval in het bijzonder zoo wezen. De indruk van het gebouw dat bestemd is voor het parlement der naties behoort rein en van symbolisch karakter te zijn. Het moet zich aan het oog voordoen als de overkoepelde tempel van eene groote gedachte, een groote zaak; het moest in waarheid de Tempel van de Vrede zijn. In werkelijkheid, in afbeeldingen, ja zelfs als vignet van briefpapier, moet het een reinen, eenvoudigen, symbolischen indruk maken, zooals het geval is met de St. Pieter te Rome, met de Invalidenkerk te Parijs en met het Kapitol te Washington.

De Vredestempel te 's-Gravenhage zal in zekeren zin het Kapitoel der wereld zijn. Het mag niet zijn een flamboyante variatie van een Nederlandsch stadhuis. Eenvoud en grootsheid behooren de karaktertrekken te zijn van het gebouw van het groote gerechtshof.

Niemand kan zeggen dat het uitverkoren ontwerp, hoewel niet zonder een zekere pracht, grootsheid vereenigt met eenvoud. Het is veeleer grandioos dan grootsch en het is de anthithese van eenvoud. De eigenschappen van grootsheid en eenvoud kunnen zeker bereikt worden door aansluiting bij de Renaissance variatie op dien bouwstijl, die in Griekeland tot rijpheid kwam, na aan oudere bronnen alles ontleend te hebben wat bruikbaar was, en die eeuwen aaneen de bouwkunst sterker beïnvloedde dan eenige stijl die door het menschelijk vernuft was gevonden. Het uitverkoren ontwerp is het werk van een kundig en geroutineerd bouwmeester. Dat hij er niet in slaagde aan de rechtvaardige verwachtingen van het intelligente publiek te voldoen, vindt zijn oorzaak in de fout, begaan bij het bepalen van den meest gepasten bouwstijl. Zijn ontwerp trok de aandacht der juryleden hoofdzakelijk door zekere technische hoedanigheden. Maar breed opgevat en uitsluitend beoordeeld met betrekking tot het beroep dat het op de verbeelding doet, kan het alleen beschouwd worden als een reusachtige tegenvaller en een kolossale fout.

Men moet dan ook met kracht hopen dat de fout niet onherstelbaar is.

„The Century” is blijkbaar nog optimistisch. Met stalen voorhoofd blijft het Carnegie-bestuur het algemeene oordeel trotseeren en zet het zijne plannen door.

De aanbestedingen op het Nationaal Congres voor de Ambachtsnijverheid. Amsterdam (12 Sept. 1907). Van de vraagstukken die op dit kongres in behandeling kwamen is voor bouwkundige het belangrijkste de 4e afdeeling „Aanbestedingen”.

Aan het „Handelsblad” ontleenen wij het volgende uitvoerige verslag.

A a n b e s t e d i n g e n .

Vraagpunten:

I. Is het wenschelijk en mogelijk om meer dan tot nu toe hier te lande het geval is, de aanbestedingen te splitsen naar de verschillende vakken?

II. 1. Is het aan te bevelen om werken, welke aard zulks toelaat, bij toerbeurt toe te kennen aan de verschillende patroons, volgens een vast te stellen tarief?

2. Op welke andere wijzen zijn de bezwaren tegen een algemeene mededinging te ondervangen, voor zoover deze tot misstanden aanleiding geeft?

III. Op welke wijze kan de rechtspositie der ondernemers verbeterd worden?

Eerste rapporteur is de heer J. J. VAN NIEUKERKEN, architect te 's-Gravenhage. Voor de eerste vraag, meent deze, bestaat alleszins reden. Denkt men zich als onderwerpe eener aanbesteding eenig bouwwerk, dan behooren daartoe ongeveer alle bouwambachten, als: van de metselaars, steenhouwers, marmwerkers, timmerlieden, smeden, schilders, loodgieters, koperwerkers enz.

Soms wordt decoratief schilderwerk, beeldhouwwerk en drijfwerk daarbij ook opgenomen en de besteding ook uitgebreid met het werk van den electricien, verwarmings-Ingenieur, gasfitter enz.

De aannemer, wien het werk wordt opgedragen, heeft dus te zorgen dat alles, wat behoort tot bovengenoemde ambachten en vakken, door hem wordt tot stand gebracht.

Stellers betoog is nu, dat of omdat de aannemer zelf vakman is en daardoor geneigd aan zijn eigen vak meer aandacht te besteden dan aan andere, of omdat hij geen vakman is en dus niet alleen neutraal maar zelfs onverschillig staat tegenover de verschillende deelen van het werk, dat door het tegenwoordig stelsel van aanbesteding ineens de uitvoering van het werk niet wordt gebaat en aan de wijze van beoefening van het ambacht niet de noodige aandacht geschonken. Op deze gronden acht hij het wenschelijk — en ook mogelijk — aanbestedingen te splitsen naar de verschillende vakken. Om tot uitvoering te komen zou noodig zijn, dat Staats-, Provinciale- en Gemeentestellingen, zoowel als particuliere technische leiders zich verbonden, dien maatregel toe te passen.

Indien slechts een enkel particulier ingenieur of architect daarmede begint, is daarvan weinig of geen effect te verwachten.

Het in de tweede vraag aangeoerd denkbeeld om werken welke aard zulks toelaat bij toerbeurt toe te kennen aan verschillende patroons heeft voor steller iets aantrekkelijks. Vooral wordt daarbij gedacht aan werken voor restauratie, onderhoud en dergelijke, waar altijd dezelfde aannemer aan 't bod blijft.

Somtijds kan dat zijn grond vinden in de omstandigheid, dat een aannemer zijn materialen en werktuigen, benoodigd voor de uitvoering van eenig werk, voorhanden heeft en derhalve

goedkooper dan een zijner collega's naar het werk kan inschrijven, of wel, dat hij, beter dan een ander met den aard van het werk vertrouwd, de beste arbeidskrachten daarvoor beschikbaar heeft, waardoor hij dan beter en goedkooper werk dan een ander leveren kan. Maar de meening is volstrekt niet uitgesloten, dat een aannemer als het ware een monopolie verkrijgt voor het uitvoeren van een periodiek onderhoudswerk of een restauratie, door het uitkopen van zijn collega's. Vooral in dit laatste geval zou, gesteld dat het bekend werd, het aan te bevelen zijn bij toerbeurt zulk werk te laten uitvoeren volgens vast te stellen tarief.

Om uitvoering aan een dergelijken maatregel te geven, zou een categorie van patroons of meesters in de vakken moeten bestaan, die op goede gronden als zoodanig erkend waren.

Zoolang echter een ieder vrij is, zonder eenig bewijs van bekwaamheid gegeven te hebben, zich als patroon te vestigen en dus rijp en groen op den naam van vakpatroon kan aanspraak maken, zal het onoverkomelijke moeilijkheden geven, zonder den schijn van partijdigheid op zich te laden, aan enkele patroons bij toerbeurt eenig werk op te dragen.

Vooral bij deze vraag dringt zich het feit sterk op den voorgrond, dat er geenerlei regeling in de vakken en ambachten bestaat.

Steller wenscht dus, tot het toegaan van velerlei misbruik in de aannemerswereld een regeling te zien getroffen, waardoor wordt uitgemaakt wie wel en wie niet als aannemer is te beschouwen en dus al of niet als mededinger bij aanbestedingen kan worden toegelaten.

Aan den anderen kant, waar men tracht zoovel mogelijk uit de aannemers te halen acht hij het billijk dat hun vergoeding gegeven wordt voor het werk dat zij om te kunnen inschrijven moeten verrichten.

Immers, niet alleen dat door het aanbesteden van een werk getracht wordt dit werk voor het allerminste bedrag uitgevoerd te krijgen, maar daarenboven laat men nog door velen arbeid verrichten, zonder daarvoor eenige vergoeding te geven niet alleen, maar men laat hen nog de bestekken en teekeningen koopen, somtijds zelfs tegen zoodanigen prijs, dat daaruit voor den aanbesteder nog een voordeeltje overschiet. Dit is onzedelijk, en waar enerzijds zoo getracht wordt te halen wat te halen is, acht ik het, ofschoon ondeugdelijk, alleszins te begrijpen en te vergoelijken, dat de inschrijvers zich niet laten uitbuiten en eenvoudig zich zelf betalen, waar ze niet alleen niet betaald worden, maar behalve hun arbeid, nog geld moeten toegeven om werk te bekomen.

De regeling van deze zaken ligt naar stellers oordeel op den weg der aannemers zelf.

De tweede rapporteur, de heer Dr. H. LAMBRECHTS, afdeelingshoofd aan het Ministerie van Nijverheid en Arbeid te Brussel, verdedigt deze stellingen:

Ie. Terecht wendt zich de handeldrijvende en industriele middenstand met zijne grieven tot de openbare autoriteiten:

1o. omdat deze autoriteiten de voorwaarden vaststellen voor de aanbestedingen voor de openbare diensten;

2o. omdat de middenstand een belangrijk deel is der natie, en dat uit diens arbeid een aanmerkelijk bedrag der belastingen wordt getrokken;

3o. omdat door een verkeerde inrichting der aanbestedingsvoorwaarden begunstigd wordt eene kunstmatige concentratie, ten nadeele van den middenstand.

Iie. Het gunnen van het aanbestede aan den laagsten inschrijver en het enkel publiek maken van de totaalsom der raming, hebben ten gevolge de uitsluiting der handwerksnijveren, en der kleine handelaren.

Zoodoende verstoren de autoriteiten op onbillijke wijze het evenwicht in zake de concurrentie op nijverheids- en handelsgebied.

Het is voor een goed beheer der openbare zaak geenszins noodzakelijk, dat beide hierboven genoemde beginselen worden gehandhaafd.

Achtereenvolgens beveelt steller als middelen om tot opheffing der genoemde euvelen te komen aan: verbod van aanbesteding tegen een som ineens, afschaffing van het beginsel het werk te gunnen aan den laagsten inschrijver, afschaffing van het recht van voorkeur, splitsing der aanbestedingen volgens de verschillende daarbij betrokken ambachten, splitsing in onderperceelen, verdeling der werkzaamheden over tijdperken in overeenstemming met de werkwijze van den middenstand.

Mr. E. J. C. GOSELING, advocaat te Amsterdam, rapporteert over vraag drie: rechtspositie van den onder-aannemer. Hij neemt daarbij aan, dat deze inderdaad verbetering behoeft en zet uiteen hoe de verhouding is van den onder-aannemer tot den aanbesteder en tot den aannemer in eersten aanleg.

Tusschen hen en den eigenlijken aanbesteder van het werk bestaat geene rechtsbetrekking, zelfs niet, wanneer zij bij het door hen met den hoofdaannemer aangegane contract van aanneming, de voorwaarden van het bestek van het werk en van

de op de uitvoering daarvan toepasselijk verklaarde voorwaarden (hetzij de A. V. hetzij andere speciale voorwaarden) hebben aanvaard, en voor dat onderdeel van het werk geheel hebben overgenomen.

Onder-aannemer van een werk kan dus zijn hij, die een deel van het werk overneemt, dat het grootste deel van het werk uitmaakt, bijvoorbeeld de machine-fabrikant, wanneer het grootste deel van het geheele werk bestaat uit ijzerconstructie, doch ook de smid, die in meer bescheiden vorm aanneemt het verrichten van het gewone smeedwerk tegen een eenheidsprijs per kilo, of tegen een som ineens voor al het smeedwerk, de loodgieter, schilder enz., ja zelfs de metselaar, die als zoodanig slechts zekere onderdelen van het metselwerk, zij het ook zonder bijlevering der bouwstoffen, aanneemt te verrichten. Niet de omvang van het onderdeel van het aangenomen werk, evenmin de soort of aard van het werk, bepalen de grens van wat men heeft te beschouwen als onder-aanneming.

Onder-aanneming is alzoo elk contract dat niet rechtstreeks kan gezegd worden door den betreffenden aannemer met den hoofdaanbesteder te zijn gesloten.

Steller somt verschillende nadeelen op, die door het stelsel van onder-aanbesteding ontstaan en wijst twee middelen ter verbetering der positie van onder-aannemers aan, die echter beide het belang van den hoofdaannemer kruisen. Hij geeft ten slotte den onder-aannemers den raad, zich te vereenigen, ten einde aan misstanden in hun bedrijf, indien deze bestaan, een einde te maken.

Over de punten der vierde afdeling hebben voorts hun meening gezegd: de Behangers-Patroonsvereeniging „Samenwerking”, de Amsterd. Kleermakers P. V., de Loodgieters P. V. „Eensgezindheid”, de Bond van Nederl. Schilderspatroons, de Schilderpatroonsvereeniging „Amsterdam”, de Bond van Smedenpatroons, de Amsterd. Steenhouwers P. V. en de Amsterd. Stucadoors P. V.

De heer Mr. E. J. C. COSELING vindt voor partieele aanbestedingen wel wat te zeggen. Er tegen is echter, dat de eenheid van het aannemingscontract wordt verbroken en dus meer toezicht noodig wordt. Voor tardieve oplevering kan men alleen den hoofdaannemer aansprakelijk stellen. Welnu, men zou door ieder onderdeel afzonderlijk te doen aannemen, voor allerlei uitvluchten de deur openstellen en de boetebepaling wel kunnen schrappen. De vakmannen vragen onderaanbesteding, maar maken allerlei voorbehoud betreffend de zekerheid voor de betaling. Deze zekerheid is echter niet te garandeeren. Het middel tot verbetering ligt in de hand der onderaannemers. Laat zij evenals de hoofdaannemer van den aanbesteder, toepassing eischen van bepaalde voorwaarden, een reglement. „De concurrentie belet dit,” zal men tegenwerpen. Maar door vereeniging, evenals de aannemers, kan men gezamenlijk bereiken wat de enkeling niet bereikt. Men zal zien dat men door zich zeker te stellen, niet alleen zijn rechtspositie, maar tevens zijn sociale positie verbetert.

De heer VAN NIEUKERKEN is het met den vorigen spreker volkomen eens, wanneer men het eigenbelang der onderaannemers in het oog houdt, doch wanneer men zich stelt op het standpunt van het vakbelang, komt men tot andere conclusies. En nu gaat voor spr. het belang van het ambacht vóór dat van den aannemer. Noodig is, dat de uitvoerders van onderdelen van een werk in rechtstreeksche aanraking komen met den leider van het werk.

De heer E. VAN RIJ (Bond van Ned. Schilderpatroons) zet uiteen dat de algemeene wensch naar onderaanbesteding werd geboren uit de begeerte te ontkomen aan de oneerlijkheden van sommige aannemers. Wanneer de onderaannemers zich daartegen zouden wapenen door organisatie, zouden de aannemers daarin aanleiding vinden de leden dezer organisatie geen werk te geven. Desnoods zouden zij een knecht tot aannemer promoveeren en met hunne praktijken voortgaan.

De voorzitter resumeert als resultaat der debatten over dit onderwerp, dat onderaanbesteding wenschelijk en mogelijk wordt geacht.

Algemeene leverings en verkoopsbepalingen. Vastgesteld door den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland. Indien geen andere bepalingen zijn gemaakt, zijn de navolgende geldig:

1°. Alle aanbiedingen zijn slechts acht dagen geldig, mits in dien tijd geen wijzigingen in tekening en bordereau plaats hebben.

2°. Bij meerdere of mindere leveringen of arbeidsloonen is voor ons (mij) niet verbindend de overeengekomen prijs, evenmin de eenheidsprijs van een bestek.

3°. Alle steenen zullen naar hun grootste afmeting berekend worden.

4°. Bij leveringen van alle soorten natuursteen worden bij verrekking per kubieke Meter alle stukken van minder inhoud dan 0.010 M³ berekend als hebbende een inhoud van 0.010 M³, uitgenomen gang of vloerplinten van 2 cM. dikte.

5°. Geschillen over keuring van natuursteen of bewerking daarvan worden aan deskundige arbitrage onderworpen.

6°. Aanmerkingen over geleverde steenen moeten binnen acht dagen na ontvangst geschieden.

7°. Algemeene of partieele werkstakingen, die verband hebben met onze leveringen, ongelukken, vriezende weder, gebrek aan vervoermiddelen, abnormale waterstand en dergelijke worden na overlegging van deugdelijke bewijzen beschouwd als: „force majeure”.

8°. Steenen die door ons (mij) in goeden staat zijn geleverd en die door anderen zijn bemorst of beschadigd, worden niet voor onze (mijne) rekening in orde gebracht.

9°. Alleen bij het stellen van aaneensluitend steenhouwwerk zal hulp van onze zijde verleend worden. Invoegen geschiedt niet voor onze rekening.

10°. Betaling geschiedt levering graniet binnen 30 dagen, andere leveringen volgens overeenkomst.

(De Steengroeve)

Gegoten ijzeren gas- en waterleidingbuizen van kleine diameter. Het technisch bureau MOENS & BECK (Bloemendaal) exposeert in de Belgische afdeling der Internationale Tentoonstelling van Ambachtswerktuigen te Amsterdam een collectie gegoten ijzeren gas- en waterleidingbuizen van 19 mM. inwendige diameter. Zij verzocht ons hierop en op het volgende de aandacht te vestigen.

Het mocht aan de gieterijen tot nu toe niet gelukken gegoten ijzeren buizen te vervaardigen, welke een kleinere diameter dan 50 mM. bezitten.

De door het genoemde Techn. Bureau vertegenwoordigde fabriek „Société Anonyme des Fonderies et Distributions d'Eau te Ciney” is er echter in geslaagd deze technische moeielijkheid op te lossen. Sinds vier jaar levert zij nu deze buizen — met de daarbij passende hulpstukken — voor de aansluiting der perceelen aan het buizenet, te Brussel, Luik, Leuven, Gent, Antwerpen, enz. enz.

Wij vestigen de aandacht der architecten die de tentoonstelling bezoeken op deze technische nieuwigheid, welke zeer zeker ook in ons land de tot heden gevolgde wijze van aansluiten der woningen aan het buizenet kan veranderen.

Het „Brusttuch” te Goslar. In aflevering Nr. 6 van 1907 van „Die Weite Welt” vinden wij het navolgende bericht.

— Helaas berust het bericht van den verkoop van het „Brusttuch” in Goslar, wat kortgeleden door alle dagbladen werd overgenomen en iederen kunstlievend Duitscher een ergernis was, op waarheid; het heerlijke oude vakwerkgebouw, hetwelk een der schoonste sieraden van de oude Keizerstad en een der kostbaarste bouwgewrochten uit den ouden tijd is, wordt afgebroken om aan gene zijde van den grooten vijver te worden herbouwd. De amerikaansche milliardair PIERPONT MORGAN heeft den inval gekregen om dit brokstuk deutsche geschiedenis te koopen; en nòch stad nòch staat hebben zich tegen dezen roof van duitsch nationaal eigendom verzet.

Het „Brusttuch” — zoogenoemd wegens zijn eigenaardig versierden gevel — is (of was?) bijzonder merkwaardig door de luimige figuren der consoles en balkkoppen waarin het schalksch en speelsch vernuft van den middeleeuwschen geest tot uitdrukking kwam. Het behoorde naast het oude „Kaiserhaus” en het „Kaiserworth” (in de 15e eeuw als gildehuis der kleermakers gebouwd, thans hotel) tot de schoonste oude gebouwen van Goslar. —

Tot zoover het bericht. Wij vinden in een uit Goslar medegebrachten gids nog aangeteekend dat het „Brusttuch” in de eerste helft der 16e eeuw gebouwd is door een zekeren MAGISTER THALING. „Kaiserworth” wordt opgegeven als te zijn gebouwd in 1494. Al wie ooit het voorrecht had deze schoone Harz-stad te mogen bezoeken, zal het met ons betreuren dat deze stedenschennis plaats kon hebben. Mochten er middelen gevonden worden om dergelijk vandalisme in den vervolge te voorkomen!

Het „amerikaansche gevaar” deed zich in den handel van schilderijen en kunstvoorwerpen reeds lang gevoelen, maar dat geheele huizen naar Amerika worden overgebracht is voor-zoover ons bekend, toch nog iets nieuws.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Architektonische Rundschau 1907, afl. 12. Dr. R. HAUPT (Eutin) behandelt „Oude vakwerkgebouwen in Denemarken”, die naast de meer bekende van Noord-Duitsland, alle aandacht verdienen. Verschillende der afgebeelde gevels te Odensee, Koldingen, Ripen enz. zijn zeer fraaie specimen van vakwerk-kunst en het is te verwonderen dat zij niet reeds lang meer bekendheid genoten.

M. ESCHERICH schrijft over de „Moderne Evangelische Kerk” een zeer belangwekkend stuk dat door verschillende afbeeldingen toegelicht is.

De losse platen der aflevering geven een gevel-detail van een groot Berlijnsch woonhuis door ALBERT GESZNER; twee platen met rijke interieurs uit het huis Commerell te Höfen A. d.

Enz. (Arch. H. WEIRETHER); 2 imposante prijsvraagontwerpen voor eene synagoge te Frankfurt a. d. M. door J. REUTERS; afbeeldingen van het zoogen. „Alte Palais” te Leipzig; een huis te Teschen in Bohemen door M. H. JOLY.

In de tekstbladen dezer aflevering zijn nog verschillende afbeeldingen verspreid, in hoofdzaak van kerkhof-kunst.

Door rijkdom en veelzijdigheid van inhoud alsmede door de uitvoering is de „Arch.-Rundschau” nog steeds een der meest belangrijke bouwkundige vakbladen. Wij vestigen bij het ingaan van een nieuwen jaargang de aandacht onzer lezers op het bovendien goedkoope maandblad.

Der Städtebau. Afl. 9 is, althans wat de platen betreft, in hoofdzaak gewijd aan de voorgenomen wijziging van de Pariser Platz te Berlijn en de daarvoor uitgeschreven prijsvraag. Een aantal der opmerkelijkste inzendingen worden afgebeeld (ook de bekroonde van BRUNO MÖHRING) en door den Redakteur TH. GOECKE besproken.

Prof. NUSSBAUM (Hannover) geeft eene bijdrage over de bepaling der straatbreedte van steden welke voornamelijk tot strekking heeft te betoogen dat deze breedte doorgaans te groot wordt genomen.

M. BREITSPRECHER schrijft naar aanleiding van het plan van Pr.—Holland over Middeleeuwschen stedenbouw.

W. DEHNHARDT leverde eene bijdrage over de ligging van huizen en straten ten opzichte van de zon, waarin bepleit wordt eene ligging op het Zuiden.

Moderne Bauformen, 1907, afl. 9. WILHELM WANSCHER (Kopenhagen) geeft de tekst bij een aantal afbeeldingen van Moderne Bouwkunst uit Denemarken; werken der architecten IVAR BENTSEN, ULRIK PLESNER A. CLEMENSEN, wijlen FRITZ KOCH, P. W. J. KLINT & FR. KIÖRBOE, die zich over het algemeen kenmerken door een degelijken, forschen eenvoud.

De aflevering bevat voorts eenige gekleurde platen: Halls van BENIRSCHKE (Düsseldorf), MAX HILL (Freiburg); en van ANTON PÖSSENBACHER, van eerstgenoemde bovendien een studeerkamer, eene sombere woonkamer van een landhuis door JEAN RANNINGER (Mainz), eene voorname vestibule door RUDOLF HOMMEN (Stuttgart), een konservatiekamer van een hotel, door G. M. ELLWOOD (Londen).

Hoe fraai deze gekleurde platen ook zijn, de hoofdschotel der aflevering zijn de afbeeldingen van landhuizen door Prof. HEINRICH METZENDORFF ontworpen. Hij heeft inzonderheid de zoogen. „Bergstrasse”, tusschen Darmstadt en Heidelberg, tot zijn domein gekozen.

Deze architect spreidt eene onuitputtelijke fantasie ten toon in het ontwerpen van landhuizen van uitermate karakteristiek type; frisch- en levendig van aanzien, degelijk en smakelijk.

Architectura Nr. 37. De tegeltableaux in de Beurs. Verslag van het verhandelde in den Gemeenteraad over deze kwestie. (Zie verder blz. 301.)

De tentoonstelling van Ambachtswerktuigen in het Paleis voor Volksvlucht te Amsterdam. Eene vergelijking van de Belgische afdeeling van deze tentoonstelling met de Hollandsche afdeeling valt niet in het voordeel dezer laatste uit. De laatste mist alle eenheid en is ook daar weinig gedaan om voor het oog aangenaam te zijn. De Belgen hebben alles sierlijker ingericht, o. a. de mooie voorhal.

8e Internationale Congres voor goedkoope woningen te Londen, in Aug. 1907.

Verslag der 1227ste gewone vergadering van A. et A., op 11 Sept. In deze vergadering hield de heer WEISSMAN een rede over JACOB VAN CAMPEN. (Verg. blz. 289.)

TECHNISCH GEDEELTE. Over het gebruik van kunstgraniet bij den aanleg van straten.

Bouwkundig Weekblad Nr. 37. JACOB VAN CAMPEN, door A. W. WEISSMAN. Nadere bijzonderheden omtrent de uitgevoerde werken door dezen bouwmeester, met portret.

Goch en Xanten, door W. Naar aanleiding van het bezoek door de leden der Mij. tot bev. der Bouwkunst, bij gelegenheid der algemeene vergadering aan deze plaatsen te brengen, geeft de schrijver hiervan een nadere beschrijving. De kerk te Goch is zeer merkwaardig, afkomstig uit de 14e en 15e eeuw en heeft door haar baksteen-architectuur een bepaald Nederlandsch karakter. In de 15e eeuw werd de kerk verbouwd. Een beuk werd afgebroken en daarvoor een nieuwe, bredere gebouwd.

In Xanten vindt men een kerk, die zeer belangrijk is om zijn middeleeuwschen stijl. In tegenstelling met de Goch'sche kerk is deze geheel in gehouwen steen gebouwd. Zij heeft den basiliekvorm. De kerk werd gebouwd en verbouwd in de 13e en 14e eeuw. Het schip is in rijken gothischen stijl behandeld. Het koor is overwelfd met kruisgewelven, het schip met ster-gewelven. De inwendige versiering aan hoofd-altaar, koorbanken is zeer mooi. Zeer schoone tapijten uit 1520, met levensgrote figuren zijn zeer belangwekkend. Het gebrande glas uit allerlei

eeuwen — van de 13e tot de 18e eeuw — is voorbeeldig. In de schatkamer vindt men zeer schoone borduurwerken, waaronder een kasuifel uit de 11e eeuw. (Zie de beschrijving van wijlen H. L. BOERSMA. De St. Victorskerk te Xanten in „De Bouww.” Jaarg. 1904.)

Interieurs van een bankgebouw te Dordrecht, arch. Gebrs. VAN GENDT A.LZN.

De Nieuwe Huishoudschool te Amsterdam. Beschrijving en afbeeldingen van deze school gebouwd door den architect J. H. W. LELIMAN. (Zie blz. 290.)

Vereeniging voor vakopleiding. Verslag der gehouden vergadering. (Zie blz. 286.)

De Opmerker Nr. 37. Bouwkunst op de Vierjaarljksche.

Uitvoering van werken in ouden tijd (vervolg). Het arbeidsloon dat de aannemers in rekening mochten brengen, werd door de magistraat vastgesteld. Die hier niet aan voldeed werd uit het gilde gezet. Ook de tijd van werken werd bepaald, alsmede bepalingen omtrent het overdoen van werken aan andere leden van het gilde, de onder-aannemers zouden wij zeggen. Dezulken waren alle goed gescheiden. Tot de metselaars behoorden ook de beeld- of steenhouwers, de leidekkers, de rietdekkers, de loodleggers, de pompenmakers en de straatmakers.

Iedere stad had zijn eigen gildebrief waarin alle eischen en voorwaarden omtrent het bouwen beschreven waren en de wetten of verordeningen waaraan men zich te houden had. Het leerlingwezen werd daarin ook beschreven. Volgens den schrijver zou het loonend zijn voor de inrichting van het tegenwoordige leerlingwezen, daarvan een studie te maken.

Middelbaar Technisch Onderwijs. (Zie blz. 286.)

Aanbestedingen. Rapport opgemaakt door den architect J. J. VAN NIEUKERKEN in verband met het Congres voor Ambachtshijverheid te Amsterdam gehouden. (Zie blz. 302.)

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvragen, uitgeschreven door de Fabrieken van nageperste en andere steenen, voorheen Fr. van de Loo Sr., te Dieren.

Op de drie prijsvragen, ten doel hebbende: het ontwerpen van toepassingen van „Verblendsteen” in verschillende hoofdtinten, in verband met decoratieve steen, genaamd „Bricorna” zijn 31 antwoorden ingekomen, als volgt.

Prijsvraag I. Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in eene straat van 15 M. breedte.

1 Motto: B.		2 teekeningen met mem.	
2.	Denkt alleer gij doende zijt en doende denkt nog	7	” ” ”
3.	Wall-veil-decoration	2	” ” ”
4.	Dieren	2	” ” ”
5.	Peking—Parijs	2	” ” ”
6.	’	2	” ” ”
7.	A	6	” ” ”
8.	22 Februari.	2	” ” ”
9.	Industrie.	2	” ” ”
10.	Motto in dubbele cirkel	2	” ” ”
11.	Zomer.	2	” ” ”
12.	A. Summernightdream.	2	” ” ”
13.	Eigen haard	2	” ” ”
14.	Gevel.	3	” ” ”
15.	B.B.	2	” ” ”
16.	Verwachting.	2	” ” ”
17.	26 Augustus.	1	” ” ”
18.	Passer in cirkels (geteekend)	2	” ” ”
19.	Simplicitas.	1	” ” ”
20.	Toekomst?	2	” ” ”

Prijsvraag II. Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor eene villa.

21. Motto: Amatus.	5 teekeningen.
22. ” Kennis is Macht.	2 ”
23. ” Etude.	2 ”
24. ” Vestibule.	3 ” met mem.

Prijsvraag III. Ontwerp van eene travee eener dorpskerk met houten tongewelf in het schip en een steenen gewelf in de galerij.

25. Motto: Bricorna.	2 teekeningen.
26. ” Time is up.	4 ” met mem.
27. ” P. L. S.	3 ” ”
28. ” Wapen (geteekend).	4 ” ”
29. ” Kleinzand.	3 ” ”
30. ” A. V.	3 ” ”
31. ” Op hoop van zegen.	4 ” ”

PERSONALIA

'S-GRAVENHAGE. Benoemd tot adjunct-architekt van gemeentewerken de heer E. JACOBS, C.-I.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
+ + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 39.

25 September 1907.

A. W. WEISSMAN. WAPENKUNST

(Vervolg.)

Onder de dieren bekleedt de leeuw de voor- naamste plaats. Die leeuw herinnert in geen enkel opzicht aan den koning der woestijn, die in de middeleeuwen maar zeer zelden naar Europa was overgebracht. Doch de schilders wisten, dat men een leeuw herkende aan zijn bek met scherpe tanden en zijn sterke klauwen. Daarom gaven zij die onderdeelen zeer uitvoerig weer, en wanneer zij ook voor een sierlijk krullende staart hadden gezorgd, dan begrepen zij, dat hun figuur voor het doel, uit de verte goed zichtbaar te zijn, geschikt was.

De stand van het dier moest zich richten naar den vorm van het schild. Was die vorm driehoekig, zooals in de 13e en 14e eeuw, dan vulde een der pooten de benedenste punt van het schild, terwijl de drie andere zich tot het (heraldische) rechtsche einde uitstrekten en de staart het linksche vak innam. Men ziet dit op de zegels van graaf FLORIS V.

Het van onderen afgeronde schild, dat in de 15e eeuw gebruikelijk werd, veroorloofde een andere plaatsing der pooten, die nu meer gelijkmatig konden worden uitgestrekt. Een voorbeeld dezer plaatsing geeft het 15e-eeuwsche Hollandsche wapen, dat op het graf van FLORIS V, in de Grootte kerk te Alkmaar, is uitgehouwen.

Andere fraaie leeuwen uit het laatst der 15e eeuw ziet men op de graftombe van CATHARINA VAN BOURBON in de St. Stevenskerk te Nijmegen en op die van MARIA VAN BOURGONDIE in de Lieve Vrouwekerk te Brugge.

Ook de adelaar is een in de heraldische kunst vaak gebruikt dier. Van een werkelijken vogel heeft hij niets. Bek en klauwen, vleugels en staart worden zoo groot mogelijk weêrgegeven, doch het eigenlijk lichaam krijgt slechts een zeer bescheiden afmeting. Het schild van de 13e eeuw noodzaakt de versierders, om den adelaar driehoekig van vorm te maken. Derhalve wordt de staart zeer lang, en strekken zich

zoowel de pooten als de slagpennen der vleugels loodrecht naar beneden. Men ziet zulk een adelaar op de zegels van graaf WILLEM II VAN HOLLAND, die als Roomsche-koning zijn blazoën als hartschild aan de wapenfiguur van het H. Roomsche Rijk toevoegde. Eigenaardig is het, dat FLORIS V, die nooit Roomsche-koning geweest is, van dezen adelaar met twee koppen gebruik bleef maken. De graven uit het Henegouwsche en het Beiersche huis hebben dit voorbeeld gevolgd, tot WILLEM VI den Hollandschen Tuin in de plaats van den adelaar bezigde.

In de 15e eeuw krijgt de adelaar een ander karakter, daar zoowel de vleugels als de pooten meer worden uitgespreid, waartoe de vorm van het van onderen afgeronde schild vanzelf aanleiding gaf.

De zegels der graven van Holland geven ons te zien, hoe de blazoenen geleidelijk meer ingewikkeld werden. De roode leeuw op gouden grond is het aanvankelijk blazoën. Maar de vorsten uit het Henegouwsche huis verdeelen het schild in vier kwartieren, en laten daarin den zwarten leeuw van Henegouwen met den rooden leeuw van Holland afwisselen. De graven uit het Beiersche huis verdeelen ook het schild in vier kwartieren, in het eerste en vierde waarvan zij de Beiersche zilveren en blauwe ruiten plaatsen, terwijl zij het tweede en derde met de vier leeuwen, door de Henegouwers gevoerd, vullen. De graven uit het Bourgondische huis zegelden met hun eigen wapen, hetwelk reeds zóó samengesteld was, dat het voor de Hollandsche leeuw geen ruimte bood. Pas MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK neemt in de 16e eeuw het Hollandsch blazoën weer in zijn zegel op, doch nu als afzonderlijk schild. En eindelijk plaatst KAREL V de blazoenen van al de Nederlandsche gewesten, wier heer hij was, in den rand van zijn zegel.

Wanneer men de zegels der middeleeuwen, die schilden met samengestelde blazoenen hebben, beziet, dan trekt het de aandacht, hoe de vervaardigers der

stempels hun uiterste best gedaan hebben, om de figuren in de benedenste hoeken, waar het schild spits of rond toeloopt, en dus onregelmatige velden ontstaan, zoo volledig mogelijk aan te brengen. De meesters der vijftiende eeuw vooral verstonden uitnemend de kunst, om een onregelmatig veld met een bepaalde figuur te vullen. Naar mate de blazoenen meer ingewikkeld werden, deed men het schild den rechthoekigen vorm naderen. Het accolade-schild, dat de zestiende eeuw uitvond, werd het eerst gebruikt wegens het ingewikkeld blazoenen van PHILIPS II, waarvoor het om zijn haast rechthoekigen vorm bijzonder geschikt was.

Omtrent de blazoenen geeft het „Handboek der Wapenkunde” door J. B. RIETSTAP, dat in 1857 bij G. B. VAN GOOR te Gouda verscheen, zeer uitvoerige inlichtingen. Dit boek mag inderdaad een standaardwerk worden genoemd. Jammer is het evenwel, dat de afbeeldingen, die gegeven werden, geheel onvoldoende zijn. Dit wekt te meer verwondering, daar de schrijver de Nederlandsche zegels der middeleeuwen gekend heeft, en hij dus de goede voorbeelden slechts voor het grijpen had. Maar, en dit is tekenend voor den tijd, waarin RIETSTAP schreef, hij heeft uitsluitend het accolade-schild gebruikt en van stijl in wapenkunst in het geheel geen begrip gehad.

RIETSTAP geeft als verhouding „van een goed geproportionneerd wapenschild” acht deelen voor de hoogte en zeven deelen voor de breedte. In het algemeen kan men daar vrede mede hebben, ofschoon bij de Nederlandsche schilden der middeleeuwen nog al eens afwijkingen van dezen regel voorkomen. Doch de maten, die hij voor de onderdeelen van de blazoenen geeft, verdienen niet aangehouden te worden, daar zij te weinig voldoen aan het eerste voorschrift van de goede wapenkunst: alles wat karakteristiek voor het blazoenen is moet zoo duidelijk en derhalve zoo groot mogelijk zijn. De maten van RIETSTAP zijn blijkbaar ontleend aan de schrijvers der 17e, 18e en 19e eeuw, die van de vereischten, waaraan een blazoenen moet voldoen, geen begrip meer hadden.

Als een voorbeeld moge het bekende wapen van Amsterdam dienen, hetwelk in een rood veld een zwarten paal vertoont, die met drie zilveren St. Andrieskruisen is beladen. Op de afbeeldingen van vóór 1550 heeft deze paal één derde, soms nog iets meer der breedte van het schild, zoodat de St. Andrieskruisen rechthoekig kunnen zijn en juist aan elkander sluitende den paal vullen.

RIETSTAP geeft echter aan den paal slechts een breedte van twee zevende deelen, waardoor een behoorlijke plaatsing der kruisen onmogelijk is, daar men ze of te klein, of niet rechthoekig moet maken.

Ook voor den dwarsbalk of faas geeft RIETSTAP een breedte van twee deelen op. Doch wanneer men de blazoenen van Oostenrijk, die sinds MAXIMILIAAN'S tijd op zegels en ook aan gebouwen hier te lande veelvuldig voorkomen, beziet, dan blijkt het dat de

zilveren faas op het roode veld een derde der hoogte van het schild beslaat.

Opdat een wapen reeds uit de verte te zien zou zijn, werd het in sprekende kleuren op het schild aangebracht. Men schilderde de figuren in lichte kleuren op een donkeren achtergrond of deed ze in donkere kleur tegen een lichten achtergrond uitkomen. Lichte kleuren zijn de metalen goud en zilver, ook als geel en wit gebruikt. Als donkere had men oorspronkelijk slechts rood, blauw, groen en zwart. In den eersten tijd der wapenkunst werden de kleuren zooveel mogelijk overeenkomstig de natuur aangebracht. Zoo maakte men een leeuw goud, een beer zwart, de maan zilver, water blauw, planten groen. Maar weldra moest men, om voldoende afwisseling te hebben, andere samenstellingen van kleuren kiezen. De gouden leeuw kon in een rood, blauw of zwart veld geplaatst worden; ook een groen veld had in aanmerking kunnen komen, maar is toch weinig gebruikt. Liever maakte men het veld van goud of zilver, en plaatste men daarin een rooden, blauwen of zwarten leeuw. Later, toen de wapenkunst in verval geraakte, werd ook het purper gebruikt, en kwam de „natuurlijke kleur” in zwang. Van anderen datum zijn de pelswerken, die men hermelijn en vair noemt, en die uit kleine figuurtjes op zilveren grond bestaan.

Deze kleuren konden natuurlijk op zegels niet worden aangebracht. Ook als de wapens op grafzerken gebeeldhouwd werden, ontbraken zij. Regel was dan, dat de figuur eenigszins in relief zich boven het veld van het blazoenen verhief, gelijk dit waarschijnlijk ook op de werkelijke schilden had plaats gevonden.

De teekenaars van cartons voor gebrandschilderde vensters plachten in de 16e eeuw de kleuren der wapens door letters aan te geven. In de 17e eeuw, toen de wapenkunst reeds zeer laag gezonken was, werden de wapenkleuren door een stelsel van puntjes en lijnen uitgedrukt, dat groote verbreiding heeft gevonden, maar dat geen man van smaak ooit zal toepassen. Men beeldt dan het goud af door stippen, het zilver door het papier wit te laten, het rood door staande, het blauw door liggende, het zwart door kruisgewijze arceering. Het groen wordt aangewezen door schuine lijnen van rechts boven naar links beneden, het purper door lijnen, die in tegenovergestelde richting loopen.

Deze arceeringen worden tegenwoordig zelfs door de beeldhouwers veelvuldig op blazoenen aangebracht, ofschoon dit in den goeden tijd der wapenkunst nimmer plaats vond.

In de middeleeuwen was het gebruikelijk in een blazoenen kleur en metaal te laten afwisselen. Zoo is de Hollandsche leeuw rood op een gouden veld, de Brabantsche goud op een zwart veld, de Geldersche goud op een blauw veld.

J. TER GOUW geeft in zijn „Studiën over Wapen en Zegelkunde”, in 1865 bij C. L. BRINKMAN te Amsterdam verschenen, de volgende beschrijving van

THE ROYAL LIVER FRIENDLY SOCIETY'S PREMISES LIVERPOOL
W. AUBREY THOMAS. ARCH.

de opkomst en het verval der wapenkunst, die wel verdient, nog eens onder de aandacht gebracht te worden.

„Ziet ge daar die driehoekige schilden, doorgaans „vrij eenvoudig van blazoen, zelden gedeeld of gekwartileerd, rechts hellende als hangende aan den „linkerbovenhoek en waarop de strijdhelm geplaatst „is, die met zijn cimier en het kleine helm manteltje „of de puntig uitgesneden lambrequins den wapentooi „volledig maakt? Dit zijn de oorspronkelijke, — dit „zijn de fiere stamvaders van zooveel heraldiek na- „kroost. Het zijn de wapens der geslachten in de „13e, 14e en 15e eeuw, toen nog in de Nederlanden „een even talrijke als krachtige en dappere adel „bloeide, eer de Bourgondische macht was opgetreden, „om den eersten schok te geven, waardoor weldra het „feodale staatsgebouw ineen zou storten. Zij herinneren „ons die tijden vol leven en poëzy, toen de man van „den krijg en de man van de kerk, de poorter en de „reizende meistreel, de schoone burchvrouw en de „vrome pelgrim al te zamen zich schaarden binnen en „om het afgesloten toernooiveld, om hun deel te hebben „aan het feest, dat voorlang alom was aangekondigd. „Maar de latere geslachtswapens, gedeeld en zamen-

„gesteld, gekwartileerd en overladen, rechtstandig ge- „plaatst, met een helm op den bovenrand, die soms „reeds met een kroon is opgeluisterd, vertegenwoordigen „het tijdperk van den ondergang van het feodale stelsel, „tevens het tijdperk van het verval der heraldiek, dat „aanving met den Bourgondischen tijd, een verval dat „later steeds dieper zou dalen.”

De helmen, waarvan TER GOUW hier spreekt, hadden verschillende vormen. Als het edelste deel der wapenrusting, dewijl zij het edelste deel van den ridder, diens hoofd, beveiligden, werden zij waardig geacht, boven het schild, dat den ridder vertegenwoordigde, te prijken. Schild en helm bijelkander zag men, als de ridder in het gevecht ging, en de helm boven het ter bescherming schuins voor de borst gehouden schild uitkwam. Daarom werd in den goeden tijd der wapenkunst de helm groot, het schild tamelijk klein afgebeeld. Want de helm moest het hoofd van den ridder kunnen bevatten, het schild moest aan den arm kunnen worden gedragen.

Later, toen dit alles vergeten was, maakte men de schilden buitensporig groot en dekte ze door veel te kleine helmen.

(Wordt vervolgd.)

HET INTERNATIONALE WONINGCONGRES IN ENGELAND. II

Bij het doorbreken van de Kingsway die Strand en High Holborn thans verbindt, werden vele krotten weggeveegd en circa 3700 personen werden verdreven, terwijl de verbetering bij de Clare Market 3100 personen verjoeg. Vooral deze laatsten behoorden tot de slumsbewoners. Op grond van deel III van de Wet van 1890 (aankoop van land en het bouwen van arbeiderswoningen zonder daaraan verbonden stratenplanverbetering) kocht de London County Council het terrein van de vroegere Millbankgevangenis (10 acres) voor 2500 £ per acre en richtte 17 groote etagehuizen op, waarin 4434 personen konden ondergebracht worden. Dat was maar een hulpmiddel; de ware huisvesting van de verjaagde arme bevolking ter plaatse geschiedde niet. Had men dit gedaan dan zouden de kosten ongeveer 30 maal hooger zijn geweest dan nu het geval was door woningen te stichten in Millbankstreet, in Duker Court, Russel Court en Herbrandstreet; in welke drie laatste straten het tekort wat Millbank aanbood, zou zijn onder te brengen. Dat de werkelijke slumbewoners hunne intrek niet in deze gemeentewoningen genomen hebben, blijkt wel uit de prijzen.

Onderstaand staatje geeft het aantal woningen van het Millbankcomplex aan en de huur:

2 eenkamerwoningen	3 sh. 6	per week
485 twee " "	6 sh. 6 tot 8 sh. 6	" "
392 drie " "	8 sh. 6 " 10 sh. 6	" "
16 vier " "	12 sh. " 13 sh.	" "
1 vijf " "	12 sh. 6	" "
de totaal bouwkosten bedroegen £ 230.000.		

Een aardig gemeenschappelijk tuintje geeft een vriendelijk plekje tusschen deze kazernen, want kazernen zijn en blijven het; vijf verdiepingen, 't is niet gering.

De City of Westminster bleef ook niet achter en bouwde voor 1600 personen een complex in de Regencystreet, waarvan bijgaande prenten een beeld geven. Doch ook hier zijn de prijzen hoog en alleen beter betaalde vakarbeiders zullen hier kunnen wonen. De 44 eenkamerwoningen doen 3 sh. tot 4 sh. 3, de 159 tweekamerwoningen 6 sh. tot 7 sh., de 126 driekamerwoningen doen 8 sh. 6 tot 9 sh. 6 en de 13 vierkamerwoningen doen 11 sh. 6 tot 12 sh. 6. In deze huren is steeds belasting inbegrepen; eene eigenaardige regeling, doch inheemsch (en ook wel practisch) in Engeland. Op ieder portaal is een waschhok, dat evenals de privaten gemeenschappelijk is.

Bijgaande plattegrond geeft eene eenkamerwoning, twee tweekamerwoningen en eene driekamerwoning (welke niet geheel op de plattegrond voorkomt). Deze vier woningen hebben twee privaten en één gootsteen gemeen alsook de waschgelegenheid. De eenkamerwoningen missen een voorportaal, de grootere woningen

niet. Hoe flink deze kazernen ook zijn, dit zijn toch wel gebreken, die niet gering te tellen zijn.

Baden kunnen echter voor niets steeds genomen worden, terwijl warm water bij dag en nacht steeds voorradig is, terwijl kokend water in de ochtend en tegen „thee-tijn” kosteloos te krijgen is.

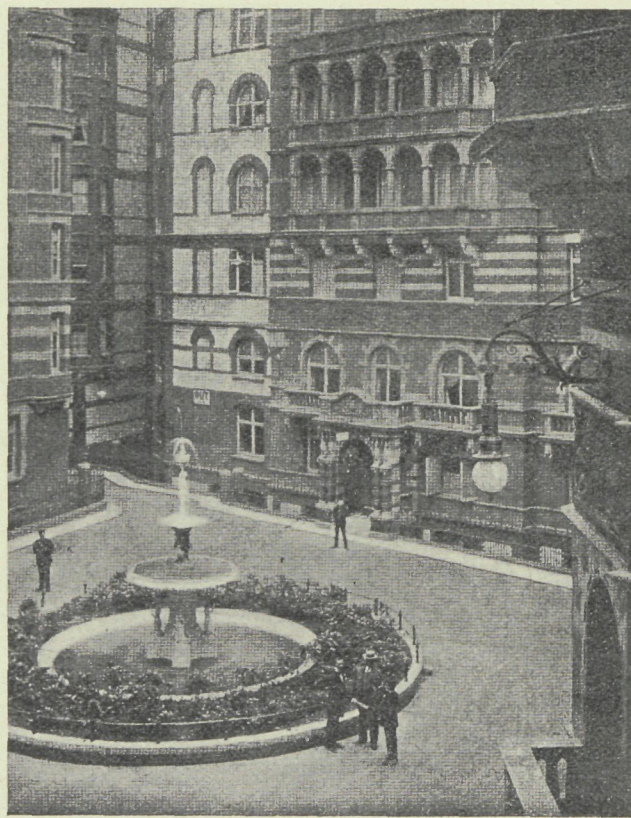
De wasch kan gedroogd worden in een speciaal daarvoor ingerichte ruimte; iedere bewoner heeft recht op een aantal uren en een zekere plaatsruimte, ook hier wordt niets in rekening gebracht. Dus wel enkele nadeelen, doch ook voortreffelijke zaken.

Zooals het aanzicht aangeeft, zijn er drie blokken die parallel loopen, terwijl de ruimten tusschen de blokken, belegd met cementplaten, een breedte hebben van 12 M. Eigenlijk is deze ruimte wat gering; de binnenhoven liggen lager dan de straat, zoodat zes verdiepingen plus de zolderverdieping den beschouwer van twee zijden aangrijzen. Toch mocht men willen, dat alle arbeiders van Londen gehuisvest waren in deze goed onderhouden, zindelijke woningen.

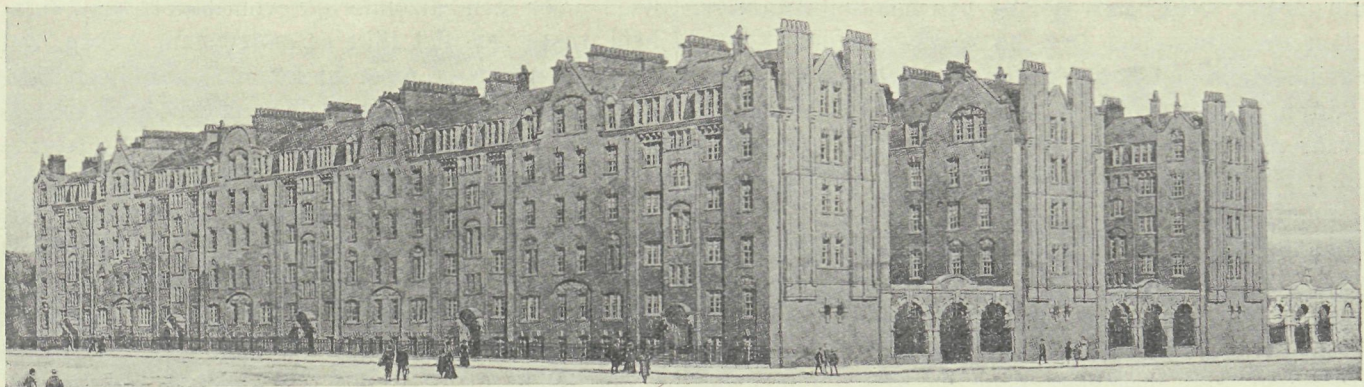
Eigenaardig is dat overal de kachels vanwege de gemeente zijn aangebracht en iedere woningdeur voorzien is van een klopper. Zoo'n klopper verdient de aandacht ook voor woningen in Nederland.

Het geheel is groot ongeveer 0,6 H.A. en dit lapje grond kostte £ 32.000 dus 6000 M². voor f 384.000, dit is f 64 per M²., hetgeen niet gering is, terwijl de gebouwen £ 58.940 hebben gekost.

't Is goed werk het geheele plan, maar eene op-

ST. JAMES COURT BUCKINGHAMGATE S.-W.

ARBEIDERSWONINGEN DER CITY OF WESTMINSTER. JOSEPH & SMITHEM ARCH.

Kosten per kamer £ 74 6 sh. 6 d. Kosten per kub. voet $8\frac{3}{4}$ d. Huren vanaf: 1 kamerwoning 3 sh.; 2 kamerwoning 6 sh.; 3 kamerwoning 8 sh. 6 d.; 4 kamerwoning 11 sh. 6 d.

**CITY OF WESTMINSTER
WONINGEN IN REGENCYSTREET**

ASSOCIATED SINGLE AND TWO ROOM TENEMENTS -
: CITY OF WESTMINSTER :
- REGENCY STREET - DWELLINGS -

lossing is het niet geweest. Arbeiderswoonhuizen, op te richten midden in de stad, op duren grond, bleek ook in Londen niet te gaan.

Thans heeft Londen $38\frac{1}{2}$ acres = ± 15.5 H.A. voor £ 1150 per acre = f 3.40 per M². gekocht in Totterdown Fields waar 2000 „cottages” (waarvan vele met boven- en benedenwoning) zullen worden opgericht¹⁾, de huren schommelen tusschen 6 sh. 6 en 12 sh. Terwijl nu tevens in Tottenham 225 acres voor £ 90.000 of f 1.20 per M². zijn aangekocht. Deze op te richten complexen zullen ruimte bieden aan 67.000 personen.

Is alles gereed dan zal de London County Council 100.000 menschen onder dak gebracht hebben. Tot 1902 waren zoowel buiten als in Londen door de L. C. C. 17.500 personen gehuisvest. Zoals echter gezegd, de huisvesting der armen en van die arbeiders met geringe draagkracht blijft ook in Londen de moeilijkheid.

¹⁾ Tijd tot bezichtigen ontbrak in de congresdagen.

Geen moeilijkheid vormt de huisvesting der welgestelden, zij die in Westminster keurig onder dak willen komen, kunnen dat en zelfs bij particuliere ondernemingen.

Als voorbeeld een enkel complex waar ik toevallig terecht kwam en waarvan het bezichtigen mij uiterst welkom was. Daar heerschte geen woning-ellende, geen woning-nood. St. James Court bestaat uit acht gebouwen en wel „King's”, „Queen's”, „Prior's”, „Duke's”, „Regent's”, „Almonee's”, „Falconer's” en „Minster Houses”, welke huizen rondom eene ruime deftige „Courtyard” gelegen zijn. De gevels uit bak- en natuursteen, zijn versierd met fraaie baksteenfriezen en hier en daar een kleurig steentje. Ruime inrijpoorten verhoogden het aanzien. Etagewoningen (flats) kan men ongemeubeld huren en wel bestaande uit:

- 1 kamer en badkamer voor £ 55 per jaar.
- 2 kamers „ „ „ „ 75 „ „
- 7 „ „ „ „ „ 250 „ „

Gemeubileerd wisselen de prijzen van $1\frac{1}{2}$ tot $5\frac{1}{2}$

guineas per week, naar gelang van het aantal kamers.

Een restaurant met lees- en rookkamer enz., keurig gemeubeld, is aan het complex verbonden.

Liften zijn aanwezig, terwijl met het oog op brandgevaar alle vloeren van beton zijn en overal hydranten staan, terwijl twee „trained firemen” 's nachts geregeld de rondte doen.

Eigenaardig is, bij deze zeven etage hoge gebouwen, dat de afvoerleidingen van drekstoffen en huis- en hemelwater evenals bij de meeste Engelsche huizen buiten het huis zijn aangebracht en dat de ventilatie der riolen niet geschiedt door de afvoerleiding zelf

doch door een afzonderlijk ventilatiekanaal. 't Is er heel rustig en het lijkt er aangenaam wonen. Zulke complexen zijn er meer in Londen en schijnen in trek. Doch welk een verschil met de vaak eentonige arbeidershuizen.

Zouden zulke Court's met vriendelijke gevels nu ook niet op te richten zijn voor de arbeiders? Eens hoorde ik een architect zeggen, ja om arbeidershuizen te bouwen behoeft men geen architect te zijn, doch zoo'n Court te brengen in het bezit der arbeiders zal vele architecten niet mogelijk zijn. Laat men het eens probeeren!

K.

GEMENGDE BERICHTEN

Eene openbare cursus over Kunstgeschiedenis te Amsterdam. De heer J. E. VAN DER PEK stelt zich voor een cursus te houden over Kunstgeschiedenis, Maandag te acht uur; eerste voordracht 30 September. De cursus zal gehouden worden in het lokaal der „School voor Maatschappelijk Werk”, 247 Lijnbaangracht bij het Leidscheplein. Dagelijks, behalve Zaterdag, van 10—11 uur gelegenheid tot inschrijving.

Er zullen 30 á 40 lessen gegeven worden. De kosten zijn f 12 per persoon.

DELFT. De overdracht van het huis „Huis Lambert van Meerten” aan den Staat der Nederlanden zal Zaterdag 28 dezer plaats vinden.

De Minister van Binnenlandsche Zaken zal voor den Staat der Nederlanden daarbij aanwezig zijn.

Men zal zich herinneren dat het huis bestemd is als Museum van modellen van oude en nieuwe kunstnijverheid, afdeling der Technische Hoogeschool.

Kunsten en Wetenschappen. Staatsbegroting 1908. De rijks-subsidiën ten behoeve van de Boerenkerk te Bolsward, het Gothische Huis te Kampen de N. H. Kerk te Medemblik, den Toren te Soest en het huis Zoudenbalch te Utrecht zijn afgelopen. De Minister somt in zijn Memorie de subsidiën op, termijnsgewijze te verleen, en vraagt f 2500 extra voor de verplaatsing van het orgel in de kerk te Zutphen, verplaatsing, noodig voor het doorzicht in de kerk.

Drie monumenten, welke ten vorigen jare nog niet onder dezen post voorkwamen, eischen dringend herstelling: 1°. het gedeelte der voormalige Abdijkerk te Aduard, dat aan de burgerlijke gemeente behoort heeft en aan het rijk in eigendom is overgedragen, merkwaardig overblijfsel onzer middeleeuwsche bouwkunst, bijzonder als toonbeeld der ontwikkeling van den baksteenbouw ten onzent; 2°. het Schotsche Courthuis, het Lammetje te Veere, in 1907 door Jhr. Mr. V. DE STUERS aan het rijk ten geschenke gegeven: een juweel van gothische burgerlijke bouwkunst uit het laatst der 15de eeuw; 3°. het kantongerecht te Hoorn, midden-17de-eeuwsch gebouw, waarvan de prachtige hardsteen voorveel in desolaten toestand verkeert. „Justitie” wil er niets aan doen en herstel is zonder uitstel noodig. Het ware onverantwoordelijk wegens de noodzakelijke kosten een zoo buitengewoon fraai monument verloren te doen gaan; de herstelling zal over twee of drie jaren kunnen verdeeld worden.

Ten bate van dusver niet ondersteunde monumenten wordt geld gevraagd, voor den toren der St. Martinikerk te Doesburg (laatst 15de eeuw) toestand zeer slecht; voor het raadhuis te Graft en voor De Oldehove te Leeuwarden.

Voor den dienst in 's Rijks Museum wordt f 4000 meer gevraagd, voor elektrische ventilatie in de bovenzalen f 7500.

De uitgaaf van Prof. GALÉE's „Het Boerenhuis en zijn Bezoekers” wil de Minister met f 1500 steunen.

Een nieuwe organisatie van het personeel der Landsgebouwen wordt voorgesteld als volgt: 2 rijksbouwmeesters f 3500 t/m f 5000, 2 adj. rijksbouwmeesters f 2000 t/m f 3000, 2 hoofdopzichters f 2000 t/m f 2400, 6 districts opzichters f 1800 t/m f 2400, 30 vaste opzichters f 1200 t/m f 2200, 4 klerken f 400 t/m f 1000.

Voor 1908 kan met een sterkte, wat opzichters en klerken aangaat, echter worden voldaan van resp. 20 en 2.

Voor het personeel in het geheel zal dan f 58.700 gevorderd worden of f 18.150 meer dan voor den loopenden dienst.

Herziening der Woningwet. De onvermoeid werkzame „Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten” heeft zich per adres tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht naar aanleiding van de toegezegde herziening van de Woningwet.

Adressante betuigt volkomen instemming met de maatregelen die de Minister voornemens is voor te stellen. Deze maatregelen zijn:

1. Wijziging van art. 30 al. 1 in dien geest, dat ook aan coöperatieve vereenigingen bijdragen kunnen worden verleend;
2. Wijziging van art. 30 al. 2, zoodat van de beslissing van Gedeputeerde Staten beroep op de Kroon wordt opengesteld;
3. Verlenging van den in art. 30 al. 4 genoemden termijn van 50 jaren;

4. Wijziging van art. 77 der Ontheeningswet, zoodat duidelijk blijkt, dat bij uitbreiding van bebouwde kommen de ontheening zich verder mag uitstrekken dan tot ontheening voor aanleg van pleinen, grachten en straten.

Het adres betoogt vervolgens dat het geen bezwaar kan hebben om de termijn der annuïteits-leeningen van 50 jaar tot 80 jaar te verlengen.

Naast de door den Minister beraamde maatregelen acht het adres er nog meerdere noodzakelijk.

- a. Verplichte zorg voor de huisvesting van hen, die uit onbevoenbaar verklaarde woningen verdreven worden;

- b. Verplichte bouw van woningen van gemeentewege bij woningnood;

- c. Wijziging van de artt. 30 en 34 in diere voege, dat de vereenigingen, „uitsluitend in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam”, worden vrijgelaten in de bepaling van den huurprijs der door haar te stichten woningen

- d. Invoering eener woningstatistiek op andere wijze ingericht dan die bedoeld in § 2 der Woningwet;

- e. Wijziging van enkele der ontheeningsbepalingen in de Woningwet;

- f. Invoering eener belasting op de waardevermeerdering van den grond; welke laatste maatregel intusschen buiten het kader dezer wetsherziening vallen zal.

Deze punten worden alsnu uitvoerig toegelicht. In het bijzonder wordt daarbij nog gewezen op de bekende voorwaarde die door het Rijk aan gesubsidieerde vereenigingen is gesteld, nl. dat de huur harer woningen zou zijn, die welke ter plaatse in den regel kunnen worden bedongen. De adressante wenscht daarentegen voor de Vereenigingen volkomen vrijheid bij de bepaling der huurprijzen.

Ook op andere punten wordt aanvulling of wijziging der Woningwet noodig geoordeeld; in de eerste plaats met betrekking tot het toezicht, dat in vele gemeenten te wenschen overlaat. Adressante zou daarom een voorschrift wenschen, waarbij de gemeenten verplicht worden, voor uitvoering der bouwverordeningen personeel te benoemen volgens regels, bij Koninklijk Besluit te stellen. Kleine gemeenten zouden in kringen vereenigd kunnen worden en in deze kringen ware het toezicht op de uitvoering van de verordeningen, of van eene eventueel te maken Rijksregeling, uit te oefenen door personeel, van Rijkswege aan te stellen. In de kosten voor de bezoldiging van dit personeel zouden de gemeenten behooren bij te dragen.

Uitbreiding der ontheeningswet wordt gevraagd opdat ook voor verbetering van bestaande straten en voor den aanleg van parken een bouwverbod zou kunnen worden uitgevaardigd.

Voorts bevat het adres nog eenige wenschen van minder ingrijpenden aard.

De zwerftochten van een 1sten steen. Plechtig is hij gelegd; alle „grootigheid” van Den Haag, ja ruimer nog, van de wereld, was er bij tegenwoordig. Hij is bejubeld, toegesproken

met en zonder champagne. De muse der welsprekendheid heeft zichzelf overtroffen tot hij gelegd werd. Hoe verheven werd er niet getoast op dien zomerschen middag van den 30sten Juli toen de eerste steen van het Vredespaleis te 's Gravenhage gelegd werd.

Maar och arme! Een eerste steen is symboliek. Onwrikbaar in zijn bed van mortel gevleid, moet hij als het ware het zinnebeeld zijn van de onvergankelijkheid van den bouw; van den hechten wil en onveranderlijke beslissing van den bouwheer.

Toen nu dezer dagen, Zaterdag 11., een intiem, te Londen wonend, vriend van Mr. CARNEGIE per automobiel door 's Gravenhage kruiste, kwam hij ook voorbij het Zorgvliet-terrein. Daar werd uitgestapt en het terrein opgewandeld, (dat, tusschen haakjes gezegd, gezegden heer al bijster weinig behagen kon). Nu nog even dien eersten steen bekeken, waarop in imponerend latijn vriend CARNEGIE gehuldigd werd. Maar waar was die steen? Nergens te vinden. Er was nog maar eene mogelijkheid, nl. dat hij bedolven was onder het puin van den rampspoedigen beton-koepel, die hem op zijn glansdag de galmen der feest-hymnen had toegekaatst. Arme eerste steen. Een traan werd weggepinkt.

Maar heengaande, wat werd daar plotseling in een kamerhoek van het Bultenpaleis ontdekt. De eerste steen, het symbool der rotsvastheid, der hechtheid, der stabiliteit van het Vredespaleis.

Hij had zijn dienst gedaan bij de com... plechtigheid van 30 Juli en werd toen weer veilig opgeborgen tot een volgende gelegenheid — op een andere plaats, naar wij hopen.

Want nu er toch eenmaal met het symbool gesold is, kan er zelfs geen moreel bezwaar meer zijn om het eenige minuten verder weer neer te leggen, bijv. op den top van dien Musschenberg, die zich voor een Vredespaleis zoo uitstekend zou leenen.

BERLIJN. Het grootste kerkhof der stad wordt bij Stahnsdorf aangelegd op een terrein van ruim 110 H. A., ver buiten de stad. Dit kerkhof is berekend voor de 21 protestantsche gemeenten van West- en Zuid-West Berlijn, waarvan het bevolkingscijfer over 10 jaar ongeveer 600.000 zal bedragen.

Voor den aanleg wordt nu een schetsprijsvraag uitgeschreven, die voor architecten en ingenieurs van evenveel belang is als voor tuinkunstenaars. Het programma vraagt een kerkhof welks karakter beantwoordt aan de opvattingen van de evangelische bevolking van Noord-Duitschland. Het type van openbaar park moet echter vermeden worden.

Behalve de aanleg van het terrein moeten nog verschillende bouwwerken worden ontworpen. Het belangrijkste daarvan is eene kerk met 600 zit- en 1000 staanplaatsen, eene lijkenhal. Voorts moeten worden ontworpen zeven kapellen over het terrein verspreid.

Buiten het eigenlijke kerkhof worden gevraagd een administratiegebouw, een watertoren, zes woonhuisgroepen voor 60 ambtenaren, woningen voor den directeur, den inspekteur, twee assistenten, den secretaris en den opper-assistent.

Het nieuwe station bij het kerkhof is niet in de prijsvraag opgenomen.

Een hondenbad. De nieuwe stedelijke bad-inrichting te Hannover is, 'tgeen men noemt, naar de nieuwste eischen des tijds ingericht. Er is zelfs een hondenbad in aangebracht dat bestaat uit twee bassins, die op dezelfde manier zijn ingericht als de personenbassins.

Heliolietpleisterwerk. Dit pleisterwerk eigent zich bijzonder tot vervaardiging van een gladde pleisterlaag voor wanden en zolderingen. Het heeft vele voordeelen waaronder deze, dat het hard en afwaschbaar is en een glanzende pleisterlaag maakt. Het bezit tevens hydraulische eigenschappen, welke het tot de toepassing in vele gevallen veroorloven. Sedert 1893 komt het in den handel voor onder den naam „Heliolith” en komt uit de fabriek of bouwmaterialenhandel van ADOLF MÖLLER te Altona. Het wordt machinaal gemengd en bij het bouwwerk slechts met water aangemaakt en verwerkt.

De verwerking geschiedt zoodanig, dat op de gewenschte oppervlakte eerst een onderlaag van cementmortel opgebracht wordt en hierop een laag helioliet in één gladde ononderbroken laag. Wordt een blokverdeling verlangd dan kan deze later gemaakt worden. Na zeer korten tijd verkrijgt het heliolietpleisterwerk een buitengewone hardheid. Een natuurlijke glans ontstaat zoodra het oppervlak koud glad gemaakt wordt. Dit glad maken van de koude oppervlakte heeft voor bij het warme glad maken bij stuccolustro, dat in het eerste geval de laag geen scheurtjes krijgt. Daarna worden op het glad gemaakte pleisterwerk echte kleurstoffen aangebracht, welke zich zoo krachtig daarin zuigen, dat zij het pleisterwerk volledig waterdicht maken.

Volgens den verslaggever van dit materiaal in de „Deutsche Bauhütte” is zulk pleisterwerk goedkooper dan geglazuurde wandtegels en heeft het voordeel, dat de architect zijn eigen denkbeelden in den vorm van versieringen er op kan aanbrengen, zonder afhankelijk van de fabrieksversieringen te behoeven te zijn.

Door de goede eigenschappen van dit pleisterwerk, dat, zooals

reeds boven vermeld is, geen scheurtjes verkrijgt, hard, glanzend en afwaschbaar is, is het zeer geschikt voor ziekenhuizen, desinfectie-inrichtingen, slachthuizen, brouwerijen, melkerijen en door zijne decoratieve werking ook in woongebouwen aan te wenden.

In Duitschland is het dan ook reeds toegepast in vele groote ziekenhuizen, in militaire bakkerijen, openbare en partikuliere gebouwen.

De verwerking van dit materiaal is buitengewoon eenvoudig en kan door elken bekwaamen stukadoor uitgevoerd worden.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Dekorative Kunst. De 11e jaargang Nr. 1 begint met een aller belangrijkste stuk: Het huis Henkel te Wiesbaden, eene in allen eenvoud uiterst voorname woning, die, in eenige samenwerking met den eigenaar, ontworpen is door den Zwitserschen schilder HANS BEATUS WIELAND. Dit stuk, met een zeer groot aantal afbeeldingen, neemt het leeuwendeel der aflevering in, die overigens nog bevat deels fraaie geïllustreerde artikelen over bloemvazen volgens ontwerp van LEOPOLD BAUER; goudsmee-werk van ERNST RIEGEL; Bazarwaar; het geval MUTHESIUS en de kunstenaars; PETER BEHRENS en Berlijn.

Deutsche Kunst und Dekoration, XIde jaargang Nr. 1. De aflevering opent met een artikel over RODIN.

De kunsttentoonstelling te Keulen geeft aanleiding tot uitvoerige behandeling, toegelicht door niet minder dan een 50-tal afbeeldingen, (waarbij zes gekleurde) die, deels zeer interessante voorbeelden van moderne interieurs te zien geven. Ontworpen door BRUNO PAUL (Berlijn), KARL BERTSCH, ADALBERT NIEMEYER, P. L. PROOST, alle te Munchen.

De Darmstadtse kunstenaars-kolonie zal het volgend jaar weer een groote tentoonstelling houden, waarvoor zal worden gebouwd een ontwerp van Prof. ALBIN MÜLLER, een lid der kolonie (wie in Darmstadt komt wordt Professor). Voorts worden nog verschillende andere ontwerpen van den laatstgenoemden afgebeeld.

Verder bevat de aflevering nog de volgende bijdragen:

Een tekstartikel over „de aesthetische waarde der bouwkunst” door RICHARD SCHAUKAL, eene beschouwing over „Künstlerische Vision” door FRANZ SERVAES; talrijke prenten naar Goudsmeed-werken van EMIL LITTRÉ (Berlin); interieurs en meubels van RICHARD RIEMERSCHMID; borduurwerken van MARG. VON BRUCHITSCH; boekbanden; bijdragen over De traditie in de kunstnijverheid en over Het inkoop als cultuurfunctie, enz.

Architectura Nr. 38. Interieur-kunst op den Haagschen kunstkring, door W. KROMHOUT CZN.

De excursie van 10 September 1907, door B. v. B. TECHNISCHE GEDEELTE. Over het gebruik van kunstgraniet bij den aanleg van straten, door V. K. (Slot). Het zuiveren van drinkwater van ziektekiemen, door middel van Ozon.

Bouwkundig Weekblad Nr. 38. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Veranderd programma van de excursie naar Nijmegen, Gennep, Goch en Xanten.

Jacob van Campen gehuldigd. Verslag van het huldigen van de herdenking van den 250-jarigen sterfdag van VAN CAMPEN in de Grootte Kerk te Amersfoort, met afbeelding van het grafmonument, zie blz. 301

Nijmegen, door W. Beschrijving hoofdzakelijk van de St. Stevenskerk aldaar. De St. Stevenskerk heeft een zeer rijken plattengrond nl 3 beuken, een koor met trans en kapellen en een transept met drie beuken. De steenen gewelven van den middenbeuk zijn in later tijd door een houten tongewelf vervangen. De bouw is vermoedelijk in de 13e eeuw begonnen en in de 15e of 16e eeuw is hij voltooid geworden. De pijlers, die de gewelven dragen zijn rijk geprofileerd. Aan de zuidzijde bevindt zich een rijk overwelfd portaal van bergsteen, van veelhoekigen plattengrond en van laat gothische vormen. Het is echter zeer verweerd. De gothische toren heeft omstreeks 1600 een nieuwe renaissance spits gekregen. In het koor bevindt zich de graftombe van de in 1469 overleden CATHARINA VAN BOURBON. De steenen sarcophaag is bekleed met 16 platen van geelkoper, waarop de 15 wapenschilden van de overledene met smaak zijn gegraveerd.

Brieven uit België, door X, Y, Z. Deze brief handelt over de aanstaande tentoonstelling die in 1910 te Brussel zal gehouden worden in het Quartier de la Cambre. De architect ACKER is belast met het ontwerpen van het architectonisch gedeelte daarvan. Uit dezen brief blijkt verder dat in Brussel tal van groote werken op uitvoering wachten of reeds in uitvoering zijn, zooals de Basilique du Sacré-Coeur te Koekelberg,

door den architect LANGEROEK. Deze kerk zal 5330 M². oppervlakte hebben, met 7 torens, waarvan de hoogste 139 M. De inwendige hoogte der gewelven zal 34 M. bedragen.

Gebouwd aan het eind der boulevard Léopold II, zal genoemde kathedraal deze zeer schilderachtig afsluiten. Verdere nieuwe gebouwen zijn het koloniaal Museum te Tervueren, door den franschen architect GIRAULT, het paleis van den koning te Brussel door den architect MAQUET.

De Rotterdamsche schouwburg. Hierin wordt herdacht dat deze schouwburg vóór 20 jaar geleden door den architect J. VERHEUL DZN. gebouwd, ingewijd werd.

Prijsvraag, uitgeschreven door de afdeling Haarlem en Omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst voor een schuithuis met bewaarderswoning. Juryrapport, zie blz.

De Opmerker Nr. 38. Hulde aan Jacob van Campen. De nederlegging van een krans op het graf van dien bouwmeester, zie blz.

Geit of Kool. Over het al of niet weder bijschilderen van ontdekte schilderijen in kerken. De schrijver komt tot de conclusie dat het wenschelijk is, die schilderijen door draaibare zinken luiken te bedekken.

Indrukken van het Congres. De schrijver komt tot de overtuiging dat de resultaten van dit congres al heel pover zijn.

Aanbestedingen, vervolg van het rapport opgemaakt door den architect J. J. VAN NIEUKERKEN in verband met het Congres voor Ambachtsnijverheid te Amsterdam. Zie blz. 302.

SPREUKEN EN CITATEN.

De bouwkunst is de kunst om beweging te brengen in de inerte stof; bouwen is: tot leven opwekken. In de eerste plaats organiseert en ordent de bouwkunst de materialen; in de tweede plaats onderwerpt zij hen aan een soort van gemeenschappelijke aktie die als met ééne handeling het gebouw uit den bodem doet oprijzen, en, door de harmonie der lijnen, de doorzetting van de opgaande richting, licht maakt wat zwaar is, verheft en staande houdt, in de houding van het leven, wat neiging heeft in één te zakken.

SULLY-PRUDHOMME merkt met juistheid op dat de architectonische schoonheid niet bestaat zonder eene zekere luchtigheid van de stof; het leelijke in de bouwkunst, is daarentegen 'tgeen zwaar is of lomp, 'tgeen tegelijk levenloos en ongeorganiseerd is.

Daar de bouwkunst bestemd is het leven te bevatten, door-dringen de bewegingen van het leven dat zij bevat, als het ware hare materialen; banen zij zich daardoor een weg: een gebouw dat voor het leven gemaakt is, is zelf een soort levend wezen met openingen naar buiten, zijn vensters, die als 't ware oogen, zijne deuren die monden zijn, kortom, met alles dat het komen en gaan van levende wezens aanwijst.

GUYAU („L'art au point de vue sociologique”).

Het doel van de architectuur is tegenwoordig niet om datgene te scheppen wat de eklektische zin onzer dagen het schoone noemt, maar om het noodwendige voort te brengen. Niets is gewichtiger dan het inzicht dat het krachtverspilling zou zijn om volgens een programma van idealiseerende willekeur te arbeiden. Op zulke wijze kunnen wel enkele belangwekkende bouwwerken ontstaan, doch nooit eene bouwkunst. Wij moeten veeleer het programma volgen van de krachten van den tijd, die aan den wil van den enkeling onttrokken zijn. De sociale behoeften kunnen alleen het uitgangspunt der bouwkunst zijn.

De kunst, en voor alles de bouwkunst welke de gemeenschap dient, moet voor een ernstig geslacht dat waarde er aan hecht om modern — d. w. z. levensvol — te heeten, mag niet als spel gebruikt en niet aan willekeur worden prijsgegeven, maar zij moet als een organisme beschouwd worden, dat zich aansluit bij de machten van het sociale leven, gelijk het natuur-organisme zich ontwikkelt in aanpassing bij de krachten der natuur.

Wat de wetenschap, die met den naam van DARWIN verbonden is, van het leven der planten, dieren en menschen leert, kan men zeer wel op den ontwikkelingswetten der bouwkunst overeenbrengen. Zelfs gelden dezelfde beperkingen hier als daar.

Dit inzicht is op verre na niet genoeg verbreid. Men gelooft dat kunst en leven twee gescheiden begrippen zouden zijn; dat het schoone een zeker iets zou wezen dat onder dezelfde omstandigheden ook anders kon zijn.

KARL SCHEFFLER.

(„Moderne Baukunst”, JULIUS BARD, Berlin 1907. 2e Auflage.)

De moderne bouwkunst schiet te kort bij paleizen en kerken. De bouwkunst vindt nieuwe vormen alleen voor datgene, dat de ziel van den tijd uitmaakt. Daarom liggen de architectonische opgaven van het nieuwe burgerlijke Duitschland vooreerst op het gebied van den woningbouw en met een gelijken drang vragen de verzamelplaatsen van het openbare leven naar een gebouwvorm. De alledaagsche en feestelijke gebeurtenissen van het politieke, oeconomische en maatschappelijke leven hebben genoeg karakter en sociologische individualiteit aangenomen, om het wezen der voor hen te stichten gebouwen te bepalen.

Aangenomen altijd, dat de architect zich noch door de historische traagheidswet, noch door geniale willekeur laat leiden, maar dat hij met heiligen ernst de voltrekker is van den volkswil, zooals de gothische meesters dat waren.

Uit zulke dienende scheppingskracht onstond het „Warenhaus”, het landhuis en het stedelijke, zich bij het blokstelsel aanpassende huurhuis. (Althans het begin van dat alles). Thans schijnt ook de tijd van de stationshal gekomen.

ROBERT BREUER, in „Der Tag” over de prijsvraag van het Leipziger Centraal-Station.

Denn alle Kunst hat ihre aus ihrem Wesen fließenden Gesetze. Das Wesen der Baukunst aber ist Ueberwindung einerseits des „Raumes” durch die Harmonie der räumlichen Verhältnisse, Ueberwindung der Schwere andererseits durch die Ordnung der Bestandteile.

RICHARD SCHAUKAL.

Vom ästhetischen Wesen der Baukunst. (Deutsche Kunst und Dekoration, XIde jaarg. Nr. 1).

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

De afdeling Haarlem van de „Maatschappij van Bouwkunst” heeft op de prijsvraag voor een ontwerp-schuithuis met bewaarderswoning (clubgebouw) voor eene roei- en zeil-vereniging, drie antwoorden ontvangen en daarvan bekroond het ontwerp van den heer A. BAART (motto Neptunus), werkzaam aan het bureau van gemeentewerken aldaar.

PERSONALIA

W. O. W. Bouwens van der Boyen †. In den ouderdom van 74 jaar is te Jouy-en-Josas overleden WILLIAM OSCAR WILFRID BOUWENS VAN DER BOYEN, architect te Parijs.

BOUWENS VAN DER BOYEN was een voormalig landgenoot, geboren te 's Gravenhage. Op jeugdigen leeftijd kwam hij te Parijs, waar hij leerling werd aan de Ecole des Beaux Arts en, tegelijkertijd als J. H. LELIMAN, op het atelier van HENRI LABROUSTE en dat van VAUDOYER.

B. v. D. B. liet zich later naturaliseeren en vestigde zich te Parijs waar hij eene buitengewoon omvangrijke praktijk vond in den bloeitijd van het Keizerrijk.

Zijn voornaamste werk, thans door zijn zoon RICHARD uitgebreid, is het Crédit-Lyonnais aan de Boulevard des Italiens, het reusachtigste gebouw voor finantieele doeleinden.

Het was echter voornamelijk met rijke partikuliere heerenhuizen, vooral in de omgeving van het Parc Monceaux, dat B. v. D. B. zich naam maakte: de „hôtels” Goldschmidt, Cernuschi (thans een museum van Japansche kunst), Hass, H. Péreire, A. Rothschild, Gandara, E. Péreire, R. Péreire, Bisschofsheim, Bamberger, Alex. Dumas fils, Coster. Ook buiten Parijs was hij werkzaam o. a. te Frankfort a. d. M., het woonhuis Stern en te Londen, de woonhuizen Stern en Burns.

BOUWENS VAN DER BOYEN was Ridder van het Legioen van Eer en bezat ook meerdere andere orden. Herhaaldelijk is zijn werk op tentoonstellingen bekroond terwijl hij omgekeerd aan de Société Centrale des Architectes Français de fondsen schonk om jaarlijks een medaille uit te keeren.

Hoewel BOUWENS VAN DER BOYEN in wettelijken zin niet meer tot onze landgenooten kan worden gerekend, dient hier te worden erkend en gehuldigd hoe hij zijne Nederlandsche afkomst door eene glansvolle carrière alle eer aandeed.

De heer G. W. LUBBERS, gemeente-architect te Raalte, heeft onder vele blijken van belangstelling zijn 25-jarige ambtsvervulling herdacht.

De heer S. STERKENBURG, te Oudewater, hoopt op Zaterdag 19 October e. k. te herdenken, dat hij vóór 25 jaar werd benoemd tot gemeente-architectuur.

'S GRAVENHAGE. DE 8STE KERK DER NED. HERV. GEM.
ARCHITECT J. VERHEUL DZN. (ROTTERDAM)

BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD” NR. 40

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Zesde Jaargang. No. 40.

2 October 1907.

DE 8STE KERK DER NEDERLANDSCH HERVORMDE GEMEENTE TE 'S GRAVENHAGE ARCHITEKT J. VERHEUL DZN. (ROTTERDAM)

(BIJ DE LOSSE PLAAT EN DE AFBEELDINGEN OP BLADZIJDE 315)

In de jaren 1899—1900 bouwde de heer J. VERHEUL DZN. te 's Gravenhage de 7de of Regentessekerk als gevolg van een besloten prijsvraag.

Eenige jaren later deed de behoefte zich gevoelen om in het Noordelijk gedeelte van de stad eene Protestantsche kerk te stichten die de achtste van 's Gravenhage zou worden. Den architect VERHEUL is toen door de Vereeniging tot stichting van de 8ste kerk, het vervaardigen van het ontwerp opgedragen.

Het terrein voor den bouw bestemd was reeds gekocht. Het lag aan de oostzijde van de Schenkstraat en aan het Louise de Colignyplein in de nieuwe stadswijk achter het Bezuidenhout.

De aanbesteding had plaats op 9 Juli 1906. Een 12-tal Haagsche aannemers waren door de Vereeniging tot stichting van de 8ste kerk der Ned. Herv. Gem. tot mededinging uitgenoodigd.

De aannemer I. H. PAARDEKOOPER bleek bij deze aanbesteding de minste inschrijver te zijn. Voor een bedrag van f 127.750.— werd hem het werk gegund.

De bijgaande afbeeldingen geven een beknopt overzicht van hetgeen gemaakt wordt. De gevels worden in kleurig hardgrauw met hardsteen voor afdekkingen, aanzet-, boog- en sluitstukken, draagstenen en spuiers

en andere constructiedeelen opgetrokken. De toren zal voorzien worden van uurwerk en luiddklok en de daken zullen met leien gedekt worden.

De plattegrond van de kerk verschilt met dien van de Regentessekerk in hoofdzaak daarin, dat zij slechts één toren in de as der kerk heeft en de verschillende ingangen, door den vorm van het terrein, anders geplaatst zijn. Ook de z.g.n. achterbouw is geheel anders ontworpen en beslaat veel grooter grondvlak.

Het inwendige van deze 8ste kerk, die wat grondvorm betreft niet veel van de Regentessekerk afwijkt, zal echter in behandeling en versiering geheel met deze verschillen. De muurvlakken worden opgetrokken in witte steen van VAN DE LOO, terwijl de kerkruimte door een houten ton- en kruisgewelf overdekt wordt, hetwelk door groote rondbogen ingedeeld wordt en die tevens de vier hoekpijlers onderling verbinden.

Pleisterwerk wordt noch in de kerkruimte noch in de verschillende entree's en trappenhuisen toegepast.

Het aantal zitplaatsen bedraagt totaal 1067 waarvan er 366 op de gaanderijen gelegen zijn.

Evenals in de Regentessekerk zal hier een bank voor het Koninklijk Huis aangebracht worden. Het geheel komt op een vrij hoekterrein te staan door een laag hek afgesloten en het terrein, dat niet bebouwd wordt, zal een plantsoen-aanleg verkrijgen.

A. W. WEISSMAN. WAPENKUNST

(Vervolg.)

De helmen der 13e eeuw hadden min of meer den vorm van boven gesloten cilinder, met een smalle gleuf aan de voorzijde, waardoor de ridder kon zien. Doch reeds graaf FLORIS V draagt op zijn zegels een helm, waar de cilinder door een kegelvormig deel gedekt wordt, en de smalle gleuf aan de voorzijde door een soort van rooster is vervangen.

Later kwam een andere vorm van helm in zwang, die meer met de gedaante van des ridders hoofd rekening hield, doch waarvan de hals noodzakelijk zóó wijd moest zijn, dat dit hoofd er bij het opzetten door kon. Onder de spleet voor de oogen nam deze helm de gedaante van een snavel aan. Op de zegels van ALBRECHT VAN BEIEREN zien wij zulk een helm.

Omstreeks 1430 wordt de toernooihelm ingevoerd, waar de spleet voor de oogen zeer verwijd en door beugels gesloten is. Deze helm diende alleen voor spiegelgevechten.

Wegens zijn fraaien vorm is deze helm sedert de 15e eeuw bij voorkeur door de beoefenaars der wapenkunst gebruikt. En vooral in de 17e eeuw werden regelen voor helmen vastgesteld, die echter in de middeleeuwen niet hebben gegolden. Deze regelen betroffen zoowel de kleur of het materiaal der helmen als het getal der beugels of traliën, den stand, enz.

Op den helm verheft zich sedert de 13e eeuw het helmteeken of cimier. Een der vroegste voorbeelden geeft het zegel van graaf WILLEM I VAN HOLLAND, waar het helmteeken een leeuw is. Zulke helmteekens werden vervaardigd uit geperst leder, perkament of bordpapier, soms uit hout of ijzer. Doch daar deze laatste stoffen het gewicht van den helm te zeer verhoogden, werden zij weinig gebruikt. Deze helmteekens, geschilderd en gevernist, dienden om den ridder, als zijn gelaat door den helm bedekt was, reeds op een afstand te doen herkennen.

Het helmteeken was aanvankelijk niet erfelijk. Zoo vindt men op het zegel van den Hollandschen graaf WILLEM I als helmteeken een leeuw, doch op dat van FLORIS V een vederbos. Graaf WILLEM III heeft als cimier een adelaar, Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN een bos pauwenvederen, graaf WILLEM VI een zittenden leeuw, doch ook soms een bos van vederen, FILIPS DE GOEDE een heraldieke lelie, die in eenigszins veranderden vorm ook bij KAREL DEN STOUTEN voorkomt. MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK, PHILIPS DE SCHOONE en KAREL V gebruiken weder de pauwevederen, doch de beide laatsten ook wel een kasteel, waaruit een leeuw omhoog rijst.

Andere veel gebezigde helmteekens zijn de olifants-trompen, die voornamelijk in Duitschland voorkomen en daar, als buffelhoorns, aan de twee zijden van den helm geplaatst worden.

Over de vederen en de vederbossen als helmteekens valt nog op te merken, dat behalve pauwenvederen

ook reiger-, struis- of hanenvederen voorkomen. Op de zegels is, wegens de kleine afmetingen, dit onderscheid maar zelden duidelijk. Het fraaiste cimier is zeker de geheele pauwenstaart, die men op vele zegels van Hollandsche graven ziet.

Vlerken van vogels dienen dikwijls als cimier. Twee vlerken op een helm noemt men een „vlucht”, één daarentegen heet vleugel. De plaatsing dezer vlerken richt zich steeds naar den stand van den helm, gelijk ook met die van andere cimieren het geval is. In de vijftiende eeuw worden de helmen meest eenigszins naar rechts gedraaid voorgesteld. Dan vertoont de „vlucht” zich min of meer perspectiefisch, gelijk op zegels van WILLEM VAN BREDERODE en JACOB VAN GAESBEEK.

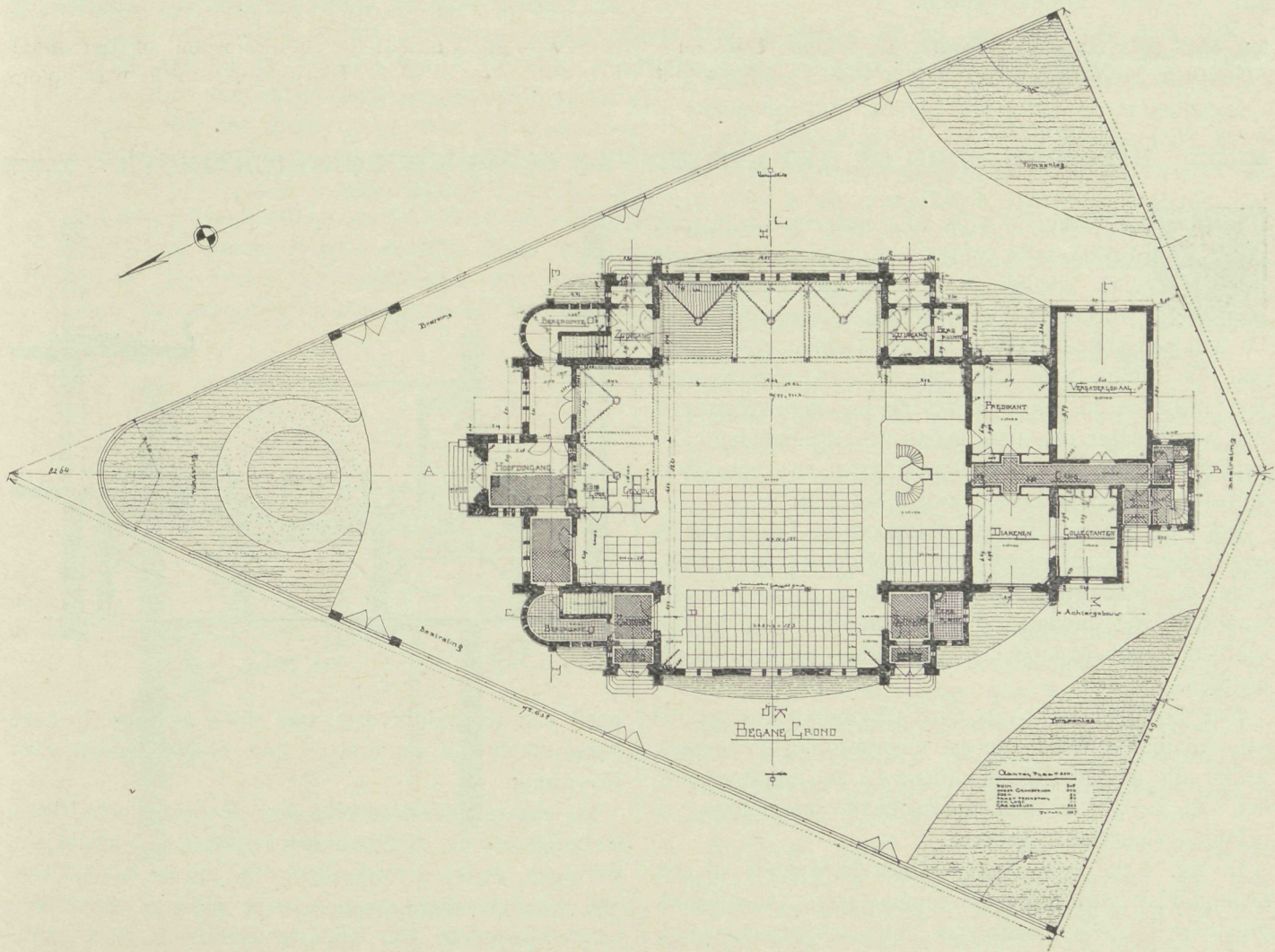
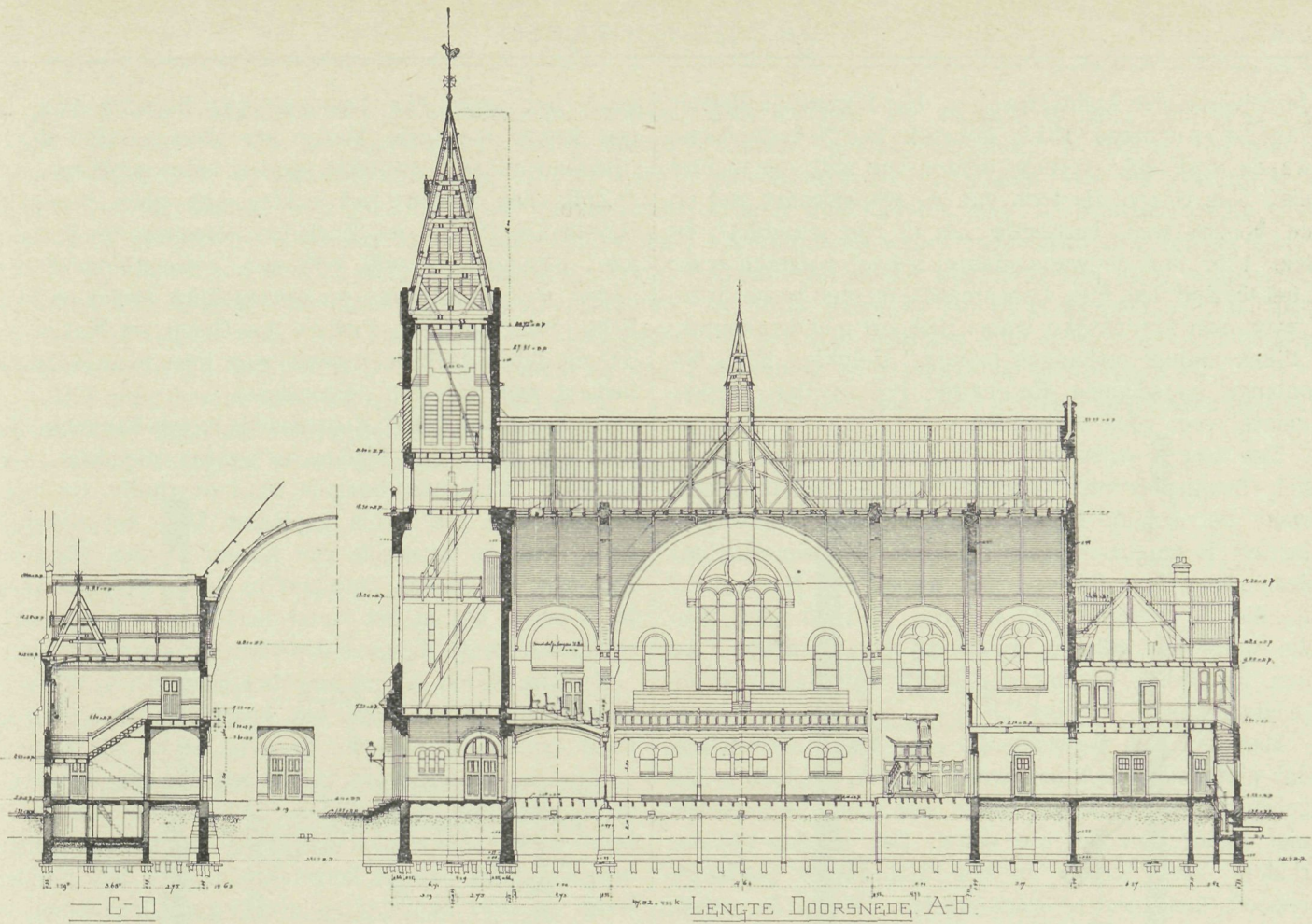
Koppen van dieren als leeuwen, honden, zwijnen, paarden treft men boven de 15e eeuwse helmen veelvuldig aan. De cimieren zijn altijd zeer groot in verhouding tot den helm, zoodat hun hoogte dikwijls meer dan die van den helm zelf bedraagt. Daar het helmteeken ter onderscheiding van den ridder diende, is deze groote afmeting zeer verklaarbaar. Ook uit een esthetisch oogpunt verdient een groot helmteeken de voorkeur.

Dikwijls, doch niet altijd ziet men onder het cimier een wrong, waaraan de helmkleeden of het helm-manteltje bevestigd is. Dit helm-manteltje was bij ons te lande in de 14e eeuw nog zeldzaam. Pas in de 15e eeuw wordt het meer algemeen toegepast, en weldra zien wij dan de eigenlijke helmkleeden op de zegels verschijnen, om met hun sierlijke Laat-Gothische vormen het schild in te sluiten. Deze helmkleeden, altijd van één metaal en één kleur, bijvoorbeeld zilver en rood of goud en blauw, hebben de kunstenaars vooral gebruikt tot vulling van het vak, waarin het wapen geplaatst was. Op zegels en op grafsteenen heeft altijd ieder wapen een omlijsting. Ook waar wapens aan gebouwen voorkomen ontbreekt zulk een omlijsting niet, zooals men, zeer fraai, er een aan het zoogenaamde „huis met de schelpen” te Saragossa kan zien.

Deze omlijstingen, die nu eens eenvoudige, dan weer ingewikkelde traceeringen vertoonen, zijn sinds de 16e eeuw langzamerhand in onbruik geraakt, en alleen voor de zegels behouden gebleven. Doch men behoeft slechts de grafzerken met wapens uit de 15e eeuw met die der 17e eeuw te vergelijken, om tot de overtuiging te komen, dat wapens zonder omlijsting zeer slecht voldoen.

In de 17e eeuw zag men dit in, en vond de „wapenmantels” uit, die achter het eigenlijk blazoen zijn opgehangen. Die mantels, die de goede wapenkunst niet kende, vielen zeer in den smaak, en regeerende vorsten maakten er weldra algemeen gebruik van. Hier te lande ziet men ze veelvuldig op

(Vervolg op blz. 316)

DE 8STE KERK DER NED. HERV. GEM. TE 'S GRAVENHAGE
 & ARCH. J. VERHEUL DZN. (ROTTERDAM) &

de schilden der hofleveranciers. Het Koninklijk Besluit van 24 Augustus 1815, hetwelk het Nederlandsche wapen vaststelde, spreekt echter van zulk een mantel niet. TER GOUW, die toch van de wapenkunst wel op de hoogte was, betreurde het in zijn „Studiën”, op blz. 135, „dat de wapenmantel geheel vergeten was; „het besluit had dien wapenmantel moeten beschrijven, „want een koninklijke wapen behoort met den konink- „lijken mantel omhangen te zijn.” Gelukkig heeft het onlangs verschenen Koninklijk Besluit den wapenmantel voor goed verbannen.

TER GOUW wijst op het koninklijk wapen, dat in het frontispies der kazerne Oranje Nassau stond, waar het schild, zonder tenanten, door een wapenmantel is omgeven. Maar hij heeft niet bemerkt, dat deze omgeving die van het wapen van NAPOLEON I is, die de kazerne deed bouwen. In 1815 heeft men die omgeving gelaten, zooals zij was en alleen voor den Franschen adelaar den leeuw van Nassau in de plaats gesteld.

Men kan zich tegenwoordig geen wapen voorstellen, dat niet door een kroon wordt gedekt. En toch is het gebruik, om een kroon boven een schild te plaatsen, niet ouder dan de 15e eeuw. Dat in den tijd der ridders geen kroon op den helm werd geplaatst, behoeft ons niet te verwonderen. Want de eerste goedgemikte slag van een tegenstander zou het kostbaar kleinood vernield hebben.

Wij zien dan ook pas op de zegels na 1400 de kronen gebruiken. Een van de vroegste voorbeelden

geeft het zegel van ALBRECHT VAN BEIEREN. Daar is een kroon met drie bladen en twee punten daartusschen onder het cimier op den helm geplaatst.

Zulk een kroon had echter nog geen bepaalde beteekenis. Want de Zuricher wapenrol geeft haar aan koningen, terwijl ook een gewoon ridder als JACOB VAN GAESBEEK een soortgelijke kroon op zijn helm laat plaatsen. PHILIPS DE GOEDE en KAREL DE STOUTE laten de kronen weer weg, PHILIPS DE SCHOONE bedient zich van den hertogshoed.

De kroon van het H. Roomsche Rijk was aanvankelijk zulk een kroon met bladen en punten, die door twee elkander kruisende beugels werd overhuifd. Op deze beugels was een kruis geplaatst. Deze keizerskroon komt nog op de zegels van KAREL V voor, ofschoon FREDERIK III op zijn praalgraf in de St. Stephanskerk te Weenen, dat in het laatst der 15e eeuw is gemaakt, een kroon draagt, die meer den vorm van een mijter heeft.

Zoolang KAREL V nog slechts koning van Spanje was plaatste hij op zijn zegel een kroon met drie bladen en twee punten, dus zonder beugels, boven zijn wapen.

Van de koningskroon zooals wij die kennen geven de zegels geen voorbeelden. Zelfs koning PHILIPS II heeft boven zijn wapen een kroon met twee gekruiste beugels, gelijk aan de keizerskroon, doch iets minder hoog en meer naar buiten uitgebogen. Deze kroon is gevoerd, evenals die van KAREL V, waar echter op de voering twee St. Andrieskruisen zijn aangebracht.

(Slot volgt.)

— NIEUWIGHEDEN OP HET GEBIED VAN SCHOUWBURGINRICHTINGEN —

Het komt dikwijls voor dat een theaterzaal tevens voor concertzaal moet dienen en ook dat dezelfde zaal moet kunnen ingericht worden voor schouwburg- of gezelschapszaal. De aan een concertzaal te stellen eischen zijn andere dan die welke men aan een schouwburgzaal stelt. Zoo moet in de eerste plaats de toeschouwersruimte van een theater een naar het tooneel afhellende vloer hebben, terwijl bij concertuitvoeringen en voor bijeenkomsten, die vloer horizontaal moet zijn.

Door de firma WILHELM HAMMANN te Dusseldorf is een patent aangevraagd voor een nieuwe constructie voor de bewegingsinrichtingen van zulke vloeren, waardoor het mogelijk is om een zaal voor de verschillende bovengenoemde doeleinden te kunnen gebruiken.

Het hoofdelement van deze uitvinding bestaat uit een draaibaren vloer, die uit meerdere deelen bestaat, welke alle afzonderlijk draaibaar en zoo ingericht zijn, dat zij te zamen een doorlopende horizontale of hellende vloervlakte vormen.

In fig. 1 is deze vloer voorgesteld waarbij zij een hellend vlak vormt. De om tappen op de langsliggers draaibare ijzerconstructie met dubbele vloerbekleding

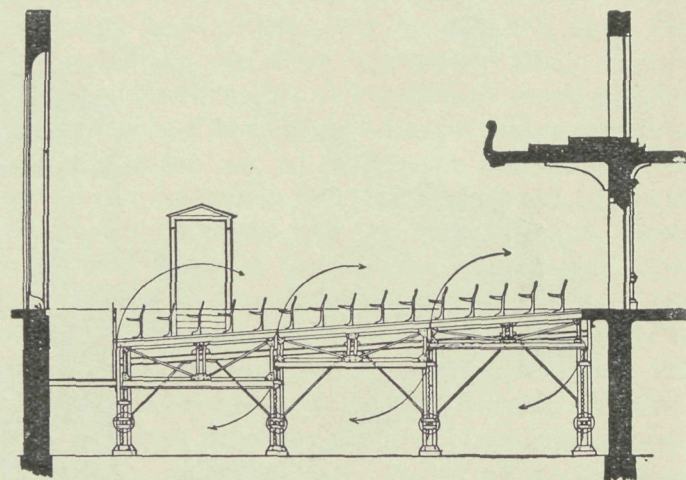

Fig. 1.

heeft een trapeziumvorm, ten einde de eene keer een horizontalen en de andere keer een hellenden vloer te vormen.

De enkele deelen worden door op- en neerschuihbare, steunliggers, die zich bewegen tusschen de langsliggers, gedragen, welke, alvorens eene draaiing der beide deelen kan bewerkstelligd worden, naar onderen verschoven moeten worden. Om bij deze laatstgenoemde manu-

pulatie een omklappen der vloersecties te beletten en om tegelijkertijd de draaiing der enkele deelen van den vloer te kunnen uitvoeren, zijn de assen van een mechaniek voorzien. Het groote voordeel van deze vloerconstructie bestaat daarin, dat men bv. bij feestelijkheden, na een theateropvoering, in den kortst mogelijken tijd een horizontale zaalvloer kan verkrijgen.

De stoelrijen welke op den schuinen vloer vastgeschroefd zijn kunnen blijven staan, omdat zij zoodanig aangebracht zijn, dat zij bij de omdraaiing van den vloer geen der bewegende deelen hinderen.

In fig. 2 is de vloer voorgesteld wanneer hij een

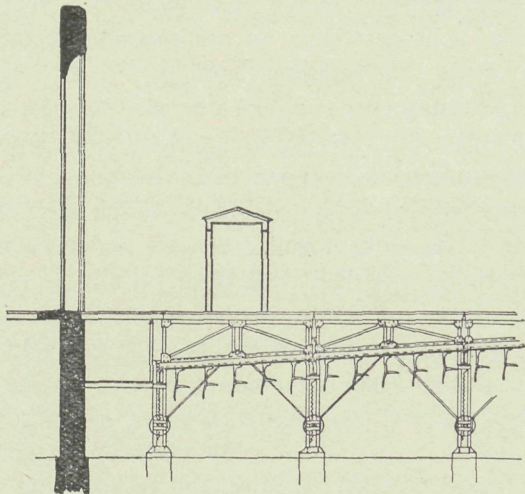

Fig. 2.

horizontale oppervlakte vormt. De stoelen hangen dan er onder aan in de benedenruimte. De vloer wordt door draaiing om excentrisch aangebrachte assen op de hoogte van den tooneelvloer gebracht en eene eenvoudige overbrugging maakt het mogelijk om zaal en tooneel als één ruimte te gebruiken. Deze inrichting is reeds praktisch beproefd en daarbij uitstekend bevonden.

Een tweede patent is door dezelfde firma WILHELM HAMMANN te Dusseldorf verkregen, dat ook voor concert- en schouwburgzalen gebruikt kan worden.

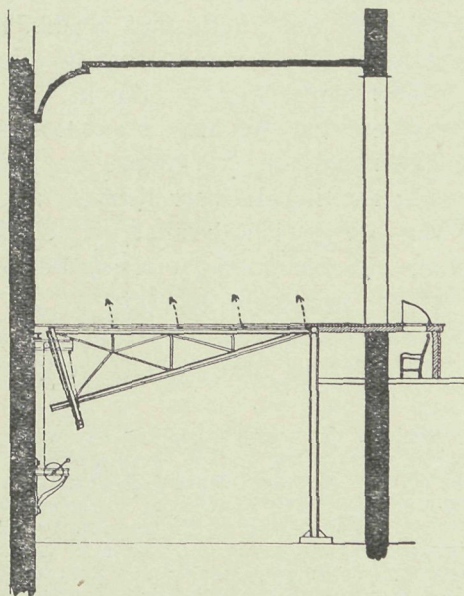

Fig. 3

Voor de laatste is een horizontale of een weinig naar voren hellend podium (fig. 3) noodig, terwijl

voor muziek- en zanguitvoeringen een vloer die in trappen oploopt, gewenscht is. Tot nu toe was men genoodzaakt de verhooging van het podium te verkrijgen door kasten aan te brengen, welke telkens opgeruimd en weder opgebouwd moesten worden, wat steeds tijdroovend was. Deze inrichting, waarvoor door de firma HAMMANN patent is aangevraagd, zal nu aan dit bezwaar tegemoet komen, daar de inrichting zeer eenvoudig en gemakkelijk te bedienen is.

Zooals de schematisch geteekende schetsen aantonen,

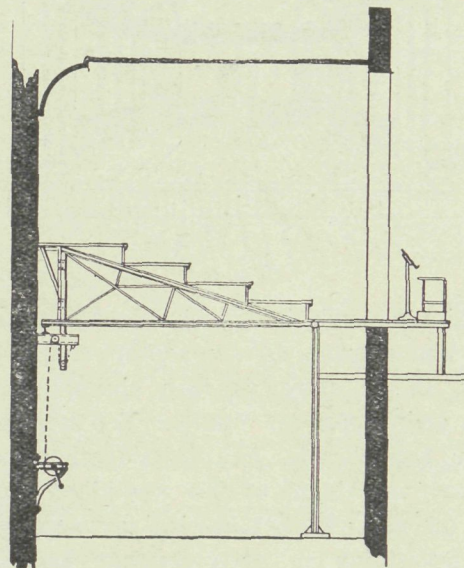

Fig. 4.

is het podium op driehoekig gevormde tralieliggers gemonteerd. De onder de tralieliggers aangebrachte steunsels zijn aan den voorkant der tralieliggers-driehoeken draaibaar in den vloer aangebracht. De voor de muziek- en zangerpodium vereischte treden liggen in den vloer neergeklapt. Wanneer nu het vlakke podium in een met treden moet veranderd worden, dan moet alleen, door een aangebracht windwerk, het podium opgewonden worden en de zwevende vloerconstructie door een dwarsligger, die automatisch er onder geschoven wordt, ondersteund worden.

Door eene inrichting verbonden aan het windwerk kunnen de treden en de stootborden automatisch opgericht worden, waardoor dus dezelfde beweegtoestel de geheele vloer kant en klaar kan gesteld worden. Eene eenvoudiger inrichting is die waarbij de stootborden met de hand worden opgesteld. De voordeelen van deze inrichting zijn zeer groot, zoodat bij nieuwbouw van zalen het wenschelijk zal zijn deze aan te brengen. Bij kleine podiums is de inrichting en de uitvoering veel eenvoudiger. Natuurlijk moet een holle ruimte onder den tooneelvloer aanwezig zijn. Eene verandering van oude tooneelvloeren met dit nieuwe systeem zal altijd daar gewenscht zijn, waar een herhaalde verandering van schouwburgzaal in concertzaal gewenscht is.

Nog een ander patent heeft de bovengenoemde firma WILHELM HAMMANN verworven. Dit patent betreft de inrichting van een orkestnis, die in een schouwburgtooneel veranderd kan worden. Die in-

richting bestaat in hoofdzaak daarin, dat de zijwanden en de zoldering van het tooneel uit verschillende deelen bestaan, die zoodanig gedraaid kunnen worden, dat de eerste coulises en de laatste in soffieten veranderd kunnen worden. Onderstaande schematisch aangegeven figuren (fig. 5) vertoonen een orchestnis,

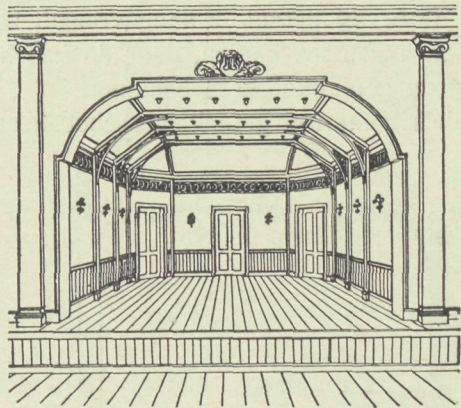

Fig. 5.

waaruit niet te zien is dat zij ook als schouwburgtooneel ingericht kan worden. In den achterwand bevindt zich een deur, in de twee daaraan sluitende zijwanden bevinden zich eveneens deuren. Een houten lambriëring is aangebracht aan de onderzijde, terwijl de wanden zelf uit hout of uit beschilderd doek, uit asbest of uit eenig ander materiaal vervaardigd kunnen worden. De stijlen in de orchestnis aan de windwerken verbonden, zijn met de wanddeelen door scharnieren zoodanig bevestigd, dat zij naar binnen geklapt kunnen worden. Daar nu de achterkant van deze wandgedeelten als coulises behandeld is, ontstaat daardoor van zelf door omdraaiing een inrichting zooals op het tooneel gebruikelijk is (fig. 6). Het

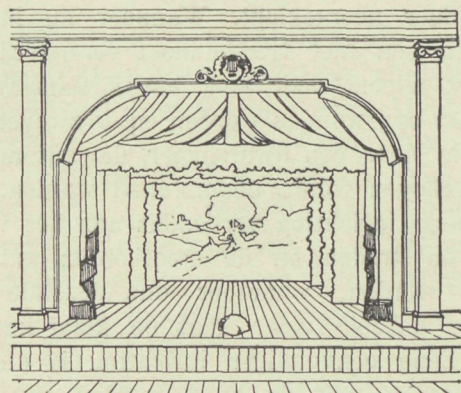

Fig. 6.

eerste wandgedeelte rechts en links van de muzieknis, bevat, behalve de zoogenaamde mantelcoulise, ook nog de proceniums-coulises, welke er dienen om de

opening van het tooneel met de coulises af te sluiten.

De schuine plafonddeelen zijn door een eenvoudige constructie van onderen uit naar buiten te schuiven, zoodat het dan mogelijk is de zolderingdeelen naar onderen tegen elkander te klappen. Ook dit geschiedt door een windwerk dat zich beneden bevindt. De achterzijde der zolderingdeelen is als soffiten beschilderd, zoodat die deelen zonder verdere verandering, soffiten vormen. De twee schuine wanddeelen met de deuren kunnen eveneens gedraaid worden en wel zoo, dat zij eene verlenging van den achterwand vormen. Door deze beweging wordt automatisch het laatste schuine plafonddeel geopend en de daarboven zich bevindende opgerolde achtergronden en andere decoratiestukken, kunnen alsdan neergelaten worden.

De licht-ornamenten, welke voor de orchestnis aan de wanden en aan de zoldering aangebracht zijn, dienen na de verandering daarvan in een tooneel, als tooneelverlichting. Natuurlijk wordt hierbij bedoeld elektrisch licht, ofschoon deze inrichting ook mogelijk is met ander soort licht.

Het groote voordeel van deze inrichting is dat de tooneelruimte tot twee doeleinden te gebruiken is, zonder dat men deze inrichting een noodbehulp kan noemen. Integendeel kan men niet aan de muzieknis bemerken dat zij ook als tooneel te gebruiken is en het tooneel is in alle deelen voorzien van dat wat bij een goed tooneel behoort. De verandering van de orchestnis in een tooneel gaat zóó snel, dat zij in weinige minuten bewerkstelligd is en omgekeerd. Een groot voordeel bij deze inrichting is ook dat als zij niet voor het tooneel gebruikt behoeven te worden, de decoraties volkomen beschermd zijn, wat een groot voordeel is, daar bij ervaring blijkt dat theaterdecoraties van kleine tooneelen minder van de uitvoeringen te lijden hebben dan in den tijd wanneer zij van de eene plaats naar de andere vervoerd moeten worden, omdat gewoonlijk een eigenlijke bewaarplaats daarvoor ontbreekt. Zulk eene bewaarplaats is bij deze constructie niet noodig. Zij ligt in de orchestnis en bij de verandering in tooneel is er niets bij te brengen of weg te ruimen.

Door dezelfde firma WILHELM HAMMANN is nog een patent aangevraagd en verkregen op eene nieuw tegengewicht-inrichting die zeer licht en zeker werkt. De stang van het gewicht bestaat uit een geleidbuis. De geleiding uit een rond-ijzerstaaf. De wrijving is daardoor tot een minimum beperkt;

De geïllustreerde prijscurant is op aanvraag bij de firma W. HAMMANN te Dusseldorf te verkrijgen.

GEMENGDE BERICHTEN

Groote plannen te Amsterdam. Een plan tot uitbreiding der gemeente Amsterdam, is onlangs gepubliceerd. Deze uitbreiding is in hoofdzaak aan de Westelijke zijde, ten koste der gemeente Sloten. Maar ook zouden worden geannexeerd gedeelten van Nieuwer-Amstel, Ouder-Amstel, Diemen, Buiksloot, Nieuwendam, Ransdorp Oostzaan, terwijl de Watergraafsmeer geheel zal worden opgeslokt.

Door de Minister is voorts ingediend het wetsontwerp tot onteigening, ter verbetering van de toegangswegen bij de Dam.

Excursie T. H. S. naar Noord-Frankrijk. Een aantal bouwkundig-studenten der Technische Hoogeschool, te Delft zullen — onder leiding van de Professoren HENRI EVERS en J. F. KLINKHAMER, alsmede van den lector A. VAN DER LEE — een tiendaagschen tocht ondernemen naar Noordelijk-Frankrijk.

Bezocht zullen worden: Parijs, Saint-Denis, Chartres, Rheims, Laon, Compiègne, Amiens, Beauvais en ten slotte weder Parijs.

De overdracht van het „Huis Lambert van Meerten” te Delft door de gelijknamige vereeniging aan den Staat, heeft 28 Sept l.l. plaats gehad in tegenwoordigheid van vele

autoriteiten. Daarbij werd door de heer J. L. SCHOUTEN een toespraak gehouden over: „de beteekenis van het „Huis L. van M.” voor de kunst en de kunstnijverheid der toekomst”.

De grondgedachte van hen die bij de débacle der familie VAN MEERTEN in 1902 het huis aankochten, was: op welke wijze kan de kracht die voortdurend uitgaat van mooie, oude kunst, omgezet worden tot nuttigen arbeid en productief worden gemaakt. Allen die uit zuivere toewijding voor de kunst de stichting tot stand hielpen brengen kenden slechts één doel: het doen voortleven van de oorspronkelijke gedachte van den bouwheer, die, levende te midden van zijne verzameling, had gevoeld de krachtige werking die van kunst uitgaat.

Spreekster zette nu nader uiteen hoe de materie, door den artist bezielde, voorgoed het vermogen bezit bij anderen emoties op te wekken. Deze kracht gaat echter alleen uit van het echte voorwerp, van het beetje stof, dat langer of korter door den artist is aangeraakt. Het behoudt dit vermogen om te roeren na jaren, na eeuwen, als ruïne, in gebroken toestand, als fragment, tot op het oogenblik van geheele vernietiging.

Dit vermogen is dus innig met de stof verbonden, maar gaat bij reproductie niet over; van reproducties kan dus geen opvoedende kracht uitgaan.

Zij, die heil verwachten van reproducties als opvoedingsmateriaal voor de jeugd of voor het volk, moeten bedrogen uitkomen. Photo's, afgietsels of, hoe ook genaamd, kunnen hoogstens herinneringen aan ontvangen indrukken levendig houden. Een ets, een schets, of eene copie naar een voorwerp, heeft dus alléén kunstwaarde, voor zoover de vervaardiger zelf artist is. Alleen dus echte kunst — liefst van hooge innerlijke waarde — heeft beteekenis voor het „Huis Lambert van Meerten”.

Van kunst gaan dus uit — laat spr. het zóó noemen — trillingen, golvingen, voortdurend, die opgevangen worden door het gemoed, dat daartoe ontvankelijk geworden is. Dat vermogen om op te nemen, m. a. w. — deze aanleg voor kunst — brengt de mensch als 'n voorrecht mede ter wereld, maar deze kiem moet worden ontwikkeld. Van nature zijn er maar enkelen, die dit voorrecht in zóo'n mate deelachtig zijn, dat zij onafhankelijk van de omstandigheden, hun eigen weg zoeken om dit heerlijkheidsbeginsel tot ontwikkeling te brengen. Het meerendeel moet kunst leeren zien, leeren begrijpen, moet ontvankelijk worden gemaakt. De een leert zien in de natuur, de ander door de kunst. Maar hoe ook geleerd, beide werken in één zin, beide versterken elkaars beteekenis.

Spreekster schetste vervolgens hoe sinds eeuwen de kunstzin ons volk in het bloed zit en die zin kan wel sluimeren, verloren gaat zij niet.

Het is echter minder juist als men, van kunst sprekende, bijna uitsluitend aan schilderijen denkt. Onze bouwkunst was niet minder superieur. Biedt niet elke stad van Noord- en Zuid-Holland, in Zeeland, de heerlijkste voorbeelden van oudvaderlandsche bouwkunst van de 14de tot en met de 17de eeuw, ook in den bouw der steden zelf, met haar schilderachtig ensemble-plan, de sierlijk gekromde grachten en straten, de ruime markten, kloeke poorten.

„Alles door den tijd zoo schilderachtig geworden” — is 't algemeen gezegd; of dan 't juiste gevoel voor verhoudingen en 't fijn gevoel voor kleur niet van alles 't geheim is geweest.

En maken wij een reis door de buitenlandsche musea — vinden wij dan niet overal en in overvloed de meest treffende specimina van Oud-Hollandsche gebruikskunst? Gaan wij de geschiedenis van ons geheele kunstleven na, dan behoeven wij niet achter te staan, maar mogen medespreken op elk gebied, dat met kunst in verband staat.

Maar wij mogen niet stilzitten, niet teren op ouden roem. En hoewel wij op kunstgebied — na ontzettende leegte, die de grootste helft der 19e eeuw heeft gekenmerkt — nog slechts staan aan het begin van een algemeen herleven, toch mogen wij ons verheugen in enkele zeer heugelijke teekenen, die duiden op 'n toekomst van groote beteekenis.

Een dier teekenen acht spreekster de stichting van een Museum van Kunst en Kunstnijverheid te Delft, de zetel der T. H. S.

Van het „Huis Lambert van Meerten” zal 'n heilzame werking uitgaan. Aan de beteekenis van het museum voor de toekomst, twijfelt spr. niet. Wat hier noodig is, zal er komen, al zijn er nu nog, die aarzelen en meenen, dat andere behoeften moeten voorgaan. Eenmaal zal blijken, dat voor ons land de kunstnijverheid van overwegend belang zal zijn, omdat door toepassing van kunst de waarde van de grondstof zoo buiten verhouding kan stijgen, en de grootnijverheid door het ontbreken der grondstoffen in ons land zelf, steeds met vele bezwaren zal blijven worstelen. De denkbeelden omtrent 't belang van kunst, nemen gelukkig in beteekenis toe. Naast de vele belangrijke kolommen in onze staatsbegroting is er één, die jaarlijks in kracht en aanzien wint. Spr. twijfelt niet, of meer en meer zal worden ingezien, dat wat aan kunst wordt besteed, zal zijn aanwinst in kracht om veel te helpen dragen wat tot geluk van ons volk behoort.

Het museum moet beschikken over eene keurkollektie van verschillende perioden der kunst en aan het hoofd moet staan een krachtig en bezielend persoon, van organiseerend talent, want het succes in de toekomst zal afhangen van de organisatie van thans.

Laat vooral — zegt spr. — de mooie oude kunst, de eerlijke overbrengers van vroegeren, hoog ontwikkelden kunstzin vrij

en ruim op hun ontvankelijk gemoed inwerken. Dan zal de zin voor kunst zich bij hen krachtig ontwikkelen, dan zal 'n hecht verbond worden gesloten tusschen de techniek en de kunst, en door deze samenwerking kunnen niet anders, dan de meest gunstige resultaten geboren worden.

Salarisregeling der technische ambtenaren der gemeente Leiden. De „Bond van Technici” heeft zich per adres gericht tot den Raad van Leiden waarin hij verzoekt om de technische ambtenaren niet uit te sluiten van de nieuwe salarisregeling, die Januari 1908 in werking zal treden voor de secretarie-ambtenaren. Het adres wijst er bovendien op hoe in de gemeenten 's Hertogenbosch, Dordrecht, Nijmegen en Arnhem de regeling is.

Uit het adres zou men moeten afleiden dat eene salarisregeling voor technische ambtenaren te Leiden niet bestaat. Het adres van den Bond heeft dus alle reden van bestaan. Moge het ter aangewezenere plaatse de noodige aandacht vinden.

Gebruik van loodwit. Terwijl enerzijds op grond van het „Loodwitrapport” aangedrongen wordt op een verbod van loodwit houdende verven (verg. blz. 236) is anderzijds aan den Minister van Landb., Nijverh. en Handel, onder dagteekening van 23 Sept. l.l. een adres gezonden door de heer C. P. VAN HOEK, te A'dam.

Hij verzoekt den Minister daarin (onder verwijzing naar een door ons niet ontvangen brochure) te onderzoeken in hoeverre de proefnemingen der genoemde Commissie onpartijdig en met vakkennis zijn genomen.

De brochure betoogt te bewijzen dat de „Loodwit-commissie” in haar „Voorloopig Rapport” eene verkeerde voorstelling van de zaken heeft gegeven.

Bouwwalligheid der St. Marcokerk te Venetië. Der „Deutsche Bauzeitung” kwamen slechte berichten ter oore van deze basiliek. Sedert jaren is er een commissie benoemd die belast is met de bewaking en het onderhoud dezer kerk. Kort geleden gaven nu de architecten MANFREDI en MARAGNONI verslag van het resultaat hunner tweejarige observatie van dit bouwwerk om de gebreken daaraan te bepalen. Deze deskundigen wezen er op, dat alle gebreken die zich aan deze kerk voordoen hun oorzaak vinden in de zinking der grondmuren. Daar deze verzakking op de verschillende punten van het gebouw natuurlijk niet gelijk is, veroorzaakt zij eene verschuiving van het evenwicht.

Behalve dit, bevinden de muren der kerk onder hunne bekleeding van marmer en mozaïek zich in een slechten toestand en zijn erg verweerd, zoodat de muren zelf zeer verzwakt zijn en daardoor bijna niet meer in staat de last van het dak te dragen. De muren waarop de vele bogen rusten, zijn geheel verschoven en mede in zeer slechten toestand en evenzoo de eerste koepel, de groote koepel en de koepel boven het koor.

De architecten eischen, dat men een geheele omsteigerig om het gebouw gereed make die voor ieder geval van eenig gevaar, zoodat eene aardbeving of van een verdere verschuiving van het evenwicht in weinig uren opgesteld kan worden.

Verder verlangen zij de restauratie van de meest aangegrepen muurwerken. Voor dezen arbeid wordt een som van 150.000 Lire noodig geacht, in welke ook de kosten der herstelling van de buiten- en de binnenzijde der kerk begrepen zijn.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Architectura Nr. 39. De eerste steen van het Vredespaleis. Humoristische beschouwing over de verwijdering van de gedenksteen (Zie blz. 310.)

JACOB VAN CAMPEN, 2 Febr. 1595—13 Sept. 1657, door A. W. WEISSMAN. Voordracht, gehouden den 11n Sept. 1907 in de vergadering van Architectura et Amicitia.

De voorgenomen uitbreiding onzer gemeente. Met deze uitbreiding wordt bedoeld die van Amsterdam, waarvan het gemeentebestuur aangevraagd heeft om zijn gebied te verruimen. Gedeelten van Sloten, Zaandam, Oostzaan, Nieuwendam, Buiksloot, Diemen, Ransdorp, Watergraafsmeer, Ouder- en Nieuwer-Amstel zouden aan de hoofdstad toegevoegd worden. (Zie blz. 318.)

TECHNISCH GEDEELTE. Het zuiveren van drinkwater van ziektekiemen door middel van ozon, door V. K.

Bouwkundig Weekblad Nr. 39. Het examen van aspirant-opzichter en opzichter bij den dienst van Weg en Werken bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, door W. DE JONG, bevattende de examenvragen voor aspirant-opzichter in 1906 en in 1907 en die voor opzichter in 1906.

Brandende vraagstukken. Onder dit opschrift zullen in het vervolg vraagstukken besproken worden die voor de beoefenaars der bouwkunde van belang zijn en waarmede de openbare meening zich bezig houdt. In de eerste plaats wordt behandeld de eventuele verwijdering der tegeltableaux in de Nieuwe Beurs, gevraagd in de Raadsvergadering door den architect POSTHUMUS MEIJES.

Het zestigjarig bestaan van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Verslag der gehouden redevoeringen door Prof. Dr. HOOGWERF en de heer CLUYSENSAER.

„Huis Lambert van Meerten” te Delft. Zie blz. 310.

Prijsvragen. Uitslag der prijsvraag, uitgeschreven door de heeren VAN DE LOO, steenfabrikanten te Dieren. Zie blz. 320.

De Opmerker Nr. 39. Doeltreffendheid als schoon-

heid. Overgenomen uit: „Mod. Bouwk.”, door KARL SCHEFFLER. Uitvoering van werken in den ouden tijd (vervolg). Als voorbeeld wordt aangehaald de voorbereiding van den bouw der watermolens voor de droogmaking van den Beemster. Allerlei plannen voor waterbemaling werden er aan het Comité ingediend, waarbij de achtkante molen van LEEGHWATER voor de oppomping van het water werd aangenomen en daarvan werd den laatsten December 1607 een aanbesteding gehouden, blijkens de aankondigingen op een biljet dat in alle steden voor Noord- en Zuid-Holland verspreid werd. Het uitvoerige bestek bevatte 90 bladzijden.

Middelbaar Technisch Onderwijs. Blijkens de verschenen Staatsbegroting bestaat het plan om de Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam van Rijksweg uit te breiden tot een Middelbaar Technische School met den heer ENNO VAN GELDER als directeur.

Prijsvragen. Uitslag van de prijsvraag, uitgeschreven door de afd. Haarlem der Mij. tot bev. der Bwk. Zie blz. 312.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvragen uitgeschreven door de Fabrieken van nageperste en andere Steenen, voorheen Fr. van de Loo Sr. te Dieren.

De Jury heeft de navolgende bekroningen toegekend. Prijsvraag I. Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in een straat van 15 M. breedte.

Eerste prijs niet toegekend. Tweede prijs verhoogd tot f 250.— aan het ontwerp motto: „Derde prijs verhoogd tot f 100.— aan het ontwerp motto: „Denkt aler gij doende zijt en doende denkt nog”. Terwijl aan de navolgende drie ontwerpen elk eene eervolle vermelding met f 50.— is verleend, als motto's „Industrie” „26 Augustus” en „Toekomst”.

Prijsvraag II. Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor eene villa.

Eerste prijs niet toegekend. Tweede prijs f 150.— aan het ontwerp motto: „P. L. S.”

Prijsvraag III. Het ontwerp van eene travee eener dorpskerk. Eerste en Tweede prijs niet toegekend. Derde prijs f 50.— aan het ontwerp motto: „Wapen” (geteekend).

Technische Hoogeschool

Geslaagd voor het cand.-examen Bouwk.-Ing.: F. J. L. GHIJSELS, H. T. KARSTEN, H. MACLAINE PONT en W. K. DE WJLS. Idem 1e gedeelte Bouwk.-Ing. H. TH. TEEUWISSE. Geslaagd propaed.-examen Bouwk.-Ing. F. S. LOEB.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Dr. Willem Vogelsang, Hoogleraar in de aesthetiek en kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, over: „Aesthetiek en kunstgeschiedenis aan de Universiteit”. (Ingaunuale rede, 21 Sept. '07).

Spr. merkt na een korte inleiding op, dat men in één adem de nieuwe d. w. z. aan onze Nederl. universiteit nieuwe studie „aesthetiek en kunstgeschiedenis” heeft gedoopt. Daardoor zijn om te beginnen twee reusachtige terreinen saamgetrokken, terreinen ieder voor zich zóó groot, dat de menschelijke geest ze gedurende een menschenleven nauwelijks kan doorkruisen, laat staan dan bebouwen. Aan den anderen kant heeft men toch ook weer juist gevoeld, dat aesthetiek en kunstgeschiedenis op een of andere manier te zamen behooren, en dat elk onderwijs over kunstzaken steeds met beide takken van wetenschap moet houden. Spr. zegt: men heeft dat gevoeld, maar men heeft het nauwelijks beredeneerd. Anders zou de nieuwe studie een korteren naam dragen.

Hoe zich nu aesthetiek en kunstgeschiedenis werkelijk verhouden en wat zij beide voor zich en samen te beteekenen hebben, moet, meende spr., noodzakelijk het onderwerp zijn van mijne eerste openbare rede op deze plaats. Vragen wij ons, terugredeneerend, af, welke overwegingen tot die samen koppeling kunnen geleid hebben. Wat den wetgever als doel heeft voorgeweefd en bovenal, wat hij onder elk van de genoemde vakken meende te moeten verstaan. Dan geeft ons de ervaring opgedaan in den dagelijksche omgang met algemeen ontwikkelde leeken, ongeveer het volgende antwoord:

De kunstgeschiedenis is, volgens het spraakgebruik, niet anders dan de geschiedenis der beeldende kunsten, d. w. z. zij geeft ten eerste: het doorlopend tijdrekendkundig verhaal van de verschijnselen, waarin de beeldende kunst zich in den loop der tijden aan den mensch heeft voorgedaan en voordoet.

Dit relaas splits zich van zelf in tweeën: 1°. De opsomming en beschrijving der kunstwerken en 2°. het opsommen der kunstenaars onder vermelding van alles, wat er over hen aan feitelijke gegevens bekend is. Ten tweede is het haar zaak de kunstwerken onderling zoowel in hun opeenvolging als synchroonistisch te vergelijken ten einde zoo mogelijk het verband aan te wijzen, dat er tusschen de verschillende verschijnselen mocht bestaan, waaruit dan mogelijk bepaalde wetten zijn af te leiden. Ten derde eindelijk dient zij haar uitkomsten ook telkens in een geheel-in-zich-afgesloten voorstelling te boek te stellen. Daarin moeten dan de boven ontleende punten meer tot een geheel worden verwerkt, het bijzakelijke dient te worden

weggelaten en door het bijzondere dient thans het algemeene zoo mogelijk te worden verklaard.

In 't eerste gedeelte van zijn betoog deed spr. dan nader zien, wat onder de benaming aesthetiek en kunstgeschiedenis is te verstaan. Z. i. had het woord „kunstgeschiedenis” zonder meer in zijn moderne beteekenis de bedoeling volledig en zuiverder weergegeven. Het tweede gedeelte handelde over 't aesthetisch leeren waardeeren der kunstwerken in hun kunstgeschiedkundig verband, d. i. ze te leeren zien in den vollen zin van het woord.

„N. R. C.”

Plaatsgebrek noopt ons het verslag der vergadering en excursie van de Mij. tot Bev. der Bwk. tot het volgend nummer te laten rusten.

INGEZONDEN

Tuinarchitectuur.

„De Bouwwereld” Nr. 38 (18 Sept. 1907) gaf ons een beschouwing over hedendaagsche tuinarchitectuur. Hierin wordt te kennen gegeven dat zoowel geometrische tuinaanleg, als aanleg in landschappelijk karakter, beide recht van bestaan kunnen hebben.

„De aanleg is natuurlijk eenigszins afhankelijk van den bouwstijl van het huis, die nagenoeg bij iedere woning verschillend is”; deze zin heeft natuurlijk betrekking op den hedendaagschen huizenbouw en schijft de schrijver de producten der bouwkunst in diverse „stijlen”, waarbij hij een passende tuin zal maken, „t zij een landschaptuin of de zoogenaamde nieuwe regelmatige wijze van inrichting van een tuin”.

Nu blijkt wel dat de schrijver van het artikel toch nog met wankelende schreden het terrein van den geometrischen aanleg betreedt, hij noemt het: „geheel terugkeeren tot den symmetrischen stijl uit vroeger perioden” en de „wreede behandeling met heggeschaar en mes”, door hem uit vroegere tijden veroordeeld, komt toch bij 't toepassen van hagen en berceaux en bogen in den tegenwoordigen tijd weer terug! Toch is hij ook in staat op dit gebied tuinen te ontwerpen.

De opvatting, hoewel de indruk makende van een breede, alles omvattende opvatting van tuinaanleg, die het meer bekrompene (?) van 't voorstaan van één richting veroordeelt, is inderdaad evenwel een verschijnsel uit dezen tijd, dat zich bij alle kunstvakken openbaart, en waarbij de personen, werken, „in alle stijlen” en met liefde (?) hunne talenten gevende aan de meest uiteenloopende toepassingen van kunst uit 't verleden en heden, aan den wederopbloei van de beeldende kunsten allerminst medewerken.

De tuinarchitect zijn opdrachten krijgende bij gebouwen van zéér uiteenlopend karakter (van „stijl” mag natuurlijk geen sprake zijn) staat dikwijls voor moeilijke gevallen, wat toepassing van zijn eigen aesthetische overtuiging aangaat. 't Zal natuurlijk voorkomen dat (daar weigering thans moeilijk is) een tuin wordt gemaakt bij een huis, waarvoor de tuinarchitect niets voelt, dit is dan uitsluitend om den broede en hierin kan de tuinarchitect onmogelijk zijn liefde voor tuinkunst uiten. Maar de tuinarchitect moet toch ook een ideaal voor ogen hebben; in de richting van een toekomst werken en kan zijn liefde niet verdeelen tusschen den landschapstijl uit de stijllooze 19e eeuw en het streven naar nieuwe en betere oplossingen in geometrischen aanleg.

De meeste bouwmeesters in dezen tijd hebben bij hun streven naar hoogere idealen in de bouwkunst, ook een oordeel over de inrichting van het huis en over den aanleg van den tuin, waarbij de symmetrie, het doorvoeren van assen en het evenwicht ten opzichte van die assen een hoofdrol spelen.

Zoo ook moet de tuinarchitect mede leven in de bouwkunst en in alle andere beeldende kunsten, hij moet zich beslist uiten in een richting (welke natuurlijk nauw verband houdt met zijn opvatting over huisbouw, huisinrichting enz.) en hij zal dan op zijn weg architecten ontmoeten, waarmede samenwerken een genot is, zoodat hij zijn product van tuinkunst passend voelt bij een bouwwerk en al zijn liefde alléén aan de voortbrengselen van een bepaalde richting geven kan. Alleen in zoo'n geval kan de tuinarchitect medewerken aan de evolutie in de tuinkunst.

Wie dat niet doet, neemt een standpunt in als de meubelmaker, die de meest leelijke meubels de wereld inschopt, maar per slot als 't noodig is (vooral waar 't tegenwoordig meer en meer gevraagd wordt) ook „moderne” meubels graag wil maken. Want er zijn interieurs waar zij best op hun plaats staan! Over de aesthetische waarde, die zulke producten noodzakelijk moeten hebben, zal ik maar zwijgen. Voor een dergelijk kunstenaar is 't brood wel de hoofdzaak; 't zijn ook zulke moeilijke tijden!! Wij mogen het daarom niemand euvel duiden dat zij alles aanpakken, maar beter is het dan toch kunstdenkbeelden niet te verkondigen in een weekblad over bouwkunst.

C. J. DE HAAS, Architect.

PERSONALIA

Als opvolger van Prof. Dr. HOOGWERFF is de Hoogleraar aan de Technische Hoogeschool S. G. EVERTS civ.-Ing., benoemd tot rector-magnificus gedurende het tijdvak 1907-1910.

Benoemd tot officier in de Orde van Oranje-Nassau, de heer JAN L. SCHOUTEN C.-B.-I. te Delft.